

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

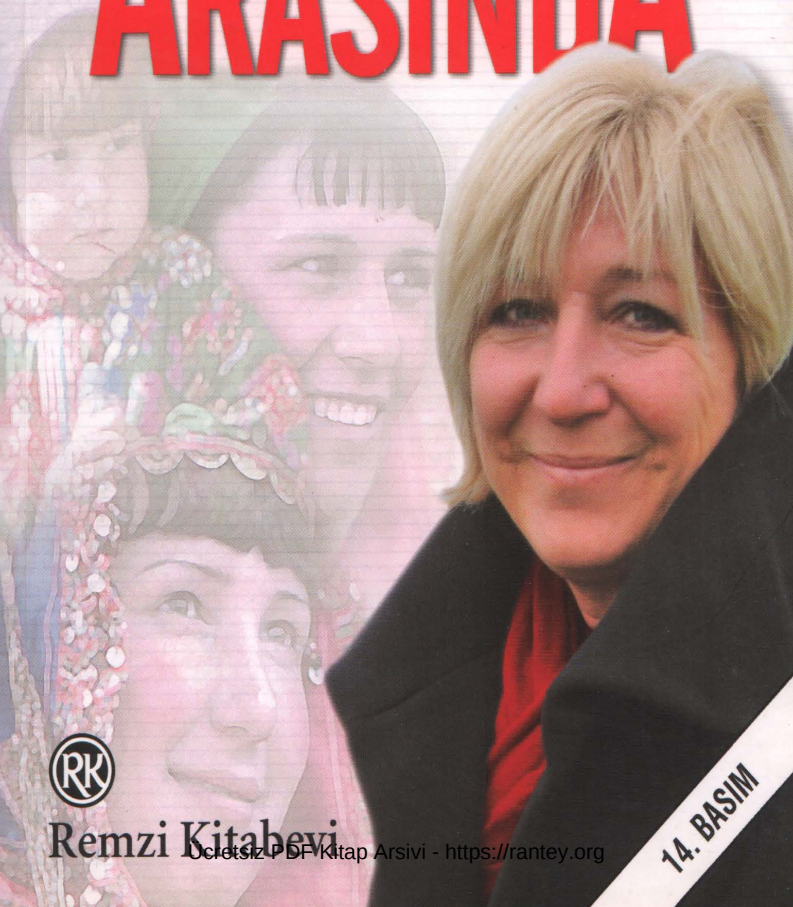
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BANU AVAR

SINIRLAR ARASINDA

Remzi Kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

14. BASIM

Balkanlar'da dolaşırken hüznün ağır örtüsü üstüme
çöktü... Kafkasya'da da özlem.
Uzakdoğu'da “Biz niye yapmayalım!” duygusu...

Özbekistan'da bir Semerkant gecesi...
Uluğbey'in rasathanesi, bilimin doğum yeri...

Komrad'da bir kadın, bir düğün gecesi kolumu sıkıca
tuttu, sessiz bir çizgik attı: “Kızım İstanbul'da, bul onu!”

Tahran'da Asgar Fardi, bana bir İstanbul şiiri okudu.
Sonra dikti gözlerini yüzüme “Ben İranlıyım,” dedi,
“Türkiye'de kar yağsa ben burada üşürüm.”

Moskova'da Avrasya Hareketi lideri Dugin'i dinliyorum.
Sandalyenin üzerindeki kalpakta yüzyılın hikâyesini
görüyorum. Pekin'de Ren var. Dağların ardındaki
dağları, göklerin ardındaki gökleri anlatıyor:
“Bir dağın zirvesine çıkmayan, zirve nedir bilmez ki...”

Yazılanların çizilenlerin ötesinde
“göklerin ardında gökler” var.
Sisin ardında dalga dalga beliren deniz...
Ufkun ötesinde başka ufuklar...

BANU AVAR gazetecilik hayatına *Süreç* dergisinde başladı. Londra City Üniversitesi'nde televizyonculuk alanında yüksek lisans yaptı. BBC'nin belgesel kurslarına katıldıktan sonra BBC Türkçe Yayınlar Bölümü'nde programcı ve spiker olarak çalıştı. Ardından, TRT Londra muhabirliğini üstlendi. *Günaydın, Vatan, Dünya, Politika* gibi gazetelerde muhabir olarak çalıştı ve birçok dizi-yazıya imza attı. Mozaik ve Kaleydoskop gibi yapımcılığını, yönetmenliğini ve sunuculuğunu üstlendiği programları TRT 1 ve TRT 2'de yayınlandı. İlk yayınlandığı yıllarda 32. Gün programının Londra muhabirliğini yaptı. I Caesar, Crimean War, The Great Game ve Troy gibi BBC ve Discovery Channel belgesellerinde Türkiye yapımcısı olarak yer aldı. 1999'da TV 8'in belgesel bölümünü kurdu ve 2004'e kadar *Denizciler, Bir Zamanlar Kıbrıs'ta, Artık Biz de Varız, Devlerin Savaş Alanı Afganistan, Türkiye Sevdalıları ve Ohri, Güzel Ohri'nin de bulunduğu pek çok belgesele imza attı. Belgeselleri Arapça, Farsça, Makedonca, Azerbaycan Türkçesine çevrilerek birçok ülkede yayınlandı. Avar'ın Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Orta Asya, Çin, Hindistan, Güney Amerika, Avrupa'dan dosyalarla TRT 1 ekranlarına gelen Sınırlar Arasında* adlı programı, 2004-2008 yılları arasında 82 bölüm yayınlandı. *Sınırlar Arasında, ABD ve İsrail Büyükelçiliklerinin müdahalesiyle yayından kaldırıldı. 2009'da ART'de, 2011'de Kanal 99'da Dünya Düzeni* adlı dizi-belgeseller yaptı. Günlük makaleleri internet sitelerinde yayınlanmakta ve kitap çalışmalarını sürdürmektedir.

Banu Avar'ın öteki kitapları:

Avrasyalı Olmak (2007), *Hangi Avrupa?* (2007), *'Böl ve Yut!'* (2008), *Hangi Dünya Düzeni?* (2009), *Kaçın! "Demokrasi" Geliyor!* (2011), *'Gün' 'O Gün'dür!* (2012), *Zemberek* (2016).

BANU AVAR

*Hüznün Toprağı Balkanlar'dan
Geleceğin Gücü Avrasya'ya*

**SINIRLAR
ARASINDA**

Remzi Kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

SINIRLAR ARASINDA / Banu Avar

© Remzi Kitabevi, 2008

Editör: Irmak Zileli

Kapak: Emrah Apaydın

ISBN 978-975-14-1319-2

BİRİNCİ-İKİNCİ BASIM: Doğan Kitap, 2006

ÜÇÜNCÜ-BEŞİNCİ BASIM: Truva Yayınları, 2007

ALTINCI BASIM: Remzi Kitabevi, Aralık 2008

ON DÖRDÜNCÜ BASIM: Şubat 2019

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 12068 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul
Tel (212) 629 4783

Anneme...

İçindekiler

Sınırlar Arasında, 9

Bir Yıl Daha, 11

BİR BALKAN HÜZNÜ

“Ohri, Ohri, Güzel Ohri Makedonya’nın İncisi”, 21

Vardar’ın İki Yakası, 24

Makedonya’da Türk Kalabilmek, 32

“Dörde Kaa...”, 39

Bosna’da Bir Derebeylik Var, 47

Bir Zamanlar Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı, 66

Priştina’daki Amerika, 79

Prizren’de Türk Olmak, 90

Kosova’da Bir Seçim, 102

Arnavutluk Tarihini Arıyor, 116

Gümölcine’ye Doğru Yollar Düğümleniyor,

İpsala’dan Çıkınca Romantizm Bitiyor, 128

Bulgaristan’da “Eksi Demokrasi”, 132

Moldova Bir Zamanlar Besarabya’ydı, 148

KARADENİZ, KARADENİZ

Gagauzya: Kızlarına Hasret Analar Ülkesi, 161

Kırım: Devlerin Savaş Alanı, 177

Yalta’da Tarih Tekerrür Ediyor, 190

KAFDAĞI’NIN ARDI

Kafkaslar’da İlk Turuncu Darbe, 203

“Batım Şurasıdır da!”, 218

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Karabağ'daki Soykırıma Dünya Kör ve Sağır, 229
Bakü Deli Rüzgârların Kentidir, 240

ASYA'YA DOĞRU

“Ben İranlıyım, Türkiye'ye Kar Yağsa Ben Burada
Üşürüm!”, 255
İşgal Altındaki Golan, 273
Halep: Babamın Doğduğu Şehir, 287
Türkmen'in Altın Asrı, 300
Gelecek Asya'dadır, 315

AVRASYA'NIN DEVLERİ

Rusya'nın Kültürel Zenginlikleri, 331
Kazan'ın Bin Yılı, 347
Çin Mucizesi mi?, 363
Urumçi ve Turfan'da Sınırlar Arasında, 380
Dizin, 393

Sınırlar Arasında

Koskoca Osmanlı coğrafyası parçalanıp bölündüğünde, milyonlarca insan “sınırlar arasında” kalmıştı. Balkanlar’dan Ortadoğu’ya ve Kafkaslar’a kadar aynı dili konuşan, benzer davranışlara, benzer hislere sahip, aynı tehditlere maruz milyonlarca insan. Onlar yüz yıldır, hangi ülke sınırları içinde yaşarlarsa yaşasınlar, hep “sınırların arasında” kaldılar...

Onlar Bulgaristan’ın Kırcaalisi’nde, Yunanistan’ın Gümülçines’inde, Makedonya’nın Kocaalisi ya da Suriye’nin sınır köylerinde yaşarlar. Batum’da, Kırım’da, Kerkük’te, İran’da onlara rastlarsınız.

Uzaklarda bizi anarlar; biz hep uzaklara bakarız. Her ailenin kuşaktan kuşağa aktarılan anıları vardır.

Ben de uzakları sık sık hüznle anan bir ailede büyüdüm. Belki bu yüzden, “sınırlar arasında” olan bitenlere merakım, bizden olanlara dokunma tutkum.

Anneannem Balkan Harbi’nin dehşet dolu göç dalgalarında Selanik ile İstanbul arasında bir yerde doğmuş. Dedem bir Manastır göçmeni.

Babamın babası Bahattin Bey Dağıstan doğumlu. Küçük bir çocukken İstanbul’a getirilmiş. Yıldız Sarayı’nda büyümüş, Çerkez göçmeni Nazmestan Hanım’la evlenmiş, iyi bir asker olarak ün yapmış, ünlendikçe de birilerinin gözüne batmış ve sonunda Halep’e sürgüne gönderilmiş. Babamın doğum yeri Halep. O doğduğu yıl, yani 1893’te Halep bir Osmanlı vilayeti...

Halam bir Trablusgarplıya varmış.

O da Osmanlı'nın bir başka vilayeti.

Kısacası tüm çocukluğum, mübadele hikâyelerinin, Dağıstan danslarının, Trakya türkülerinin, Suriye'den gelenlerin beraberinde getirdikleri salona yayılmış pırıltılı kumaşların, pestil ve şeker dolu kutuların büyüğü fısıltılarıyla dolu.

Bunlar çocukluğumun "Sınırlar Arasında"ya katkıları... Sonra mı?

Sonrasında ise Attilâ İlhan var; *Zenciler Birbirine Benzemez*'le 15 yaşındayken yaşamıma giren, 20'li yaşlarda tanışma fırsatı bulduğum Attilâ İlhan. Şiirleriyle, romanlarıyla ve kitaplarıyla sordular sorduran, isyanıyla ve mantığıyla dünyayı ve vatanı yerine oturtma çabalarına en büyük katkıyı yapan Attilâ "Ağabey".

"Sınırlar arasında" gezebilmem, kalbi aynı hislerle çarpan insanlarla buluşabilmem TRT sayesinde mümkün oldu. Bunca yıldır yapmayı beklediğim program, önce Serpil Akıllıoğlu'nun yardımıyla karar masasına gelebildi. Ve Şenol Demiröz'ün hiç tanımadığı birine duyduğu güven ve destekle hayata geçti.

Ve bu zorlu mücadele, annemin ve Taner'in büyük desteğiyle ve yardımıyla sürdürülebildi.

Müjgan Tekin kardeşim, Özlem Pekel Bülbül ve Gökhan Çınar'ın masa başı ve Ali Kiremitçi ve Erkut Erçakır'ın görsel hünerleriyle ekranlardan sizlere yansıdı.

Belgin Sarmaşık'ın ikna gücüyle kitaplaştırıldı.

"Sınırlar Arasında", bu coğrafyanın en çok karıştırıldığı dönemlerden birinde yirmi ülke ve bölgeyi dolaştı. Bir yıl içinde otuz programda gözlemler, tespitler ve anılar; gözyaşı, hüznün ve sevgi derlendi. Her ülkede, ihanete bulaşanlarla da, sadakati bilenlerle de konuşuldu; işte şimdi onlar satır aralarından sizlerle buluşacak.

Banu Avar

Bir Yıl Daha

Dünyanın en hareketli coğrafyasının tam ortasında 70 milyonluk koca bir devletiz. Sağımızda Kafkaslar ve Ortadoğu, solumuzda Balkanlar. Karadeniz'in üzerinde dumanlar var. Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya. Güneyde Kıbrıs.

Son yıllarda en yoğun sarsıntıların yaşandığı bölge, yine Avusturya oldu. Dünyanın yeraltı zenginlikleriyle göz kamaştıran bu bölgesi, zenginliğinin bedelini acı ödedi.

En çok saldırıya uğrayan, en çok kayıp veren, en yoğun göçlerin yaşandığı, en çok çocuğun öldüğü ve sınırların en çok değiştiği bölge olarak bir kez daha geçti kayıtlara.

Dünyanın ekonomik, politik, kültürel nabzının attığı, Türkiye'yi çevreleyen bu coğrafyadaki sis bulutuna şöyle bir dalalım.

Gelin bir değişiklik yapalım Doğu'dan başlayalım. Her ne kadar daha çok Batı'dan gelen haberlerle yoğrulsak da son yıllarda dünyanın ilgisini çeken çok önemli gelişmeler oldu Doğu'da.

Çin, büyüme hızıyla, gelişmesiyle ve bilimsel faaliyetleriyle kendinden en çok söz ettiren ülkeydi. Amerika, önümüzdeki on yılda Çin'i durdurabilme planları geliştiriyor.

Doğu'daki ikinci önemli gelişme, Avrasya coğrafyasında yer alan ülkelerin giderek pekişen işbirliğiydi. Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Çin ve Rusya Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin denetimsiz hâkimiyetine karşı bir araya geldi; dünya bir başka kutuplaşmaya daha sahne oldu.

Avrasya Coğrafyasında Her Yer Birbirine Benziyor

Balkanlar'da, Karadeniz çevresinde, Kafkaslar'da ve Orta Asya'da son iki yılda gittiğim 45 ülkenin ortak özellikleri vardı. En dikkati çeken ve belirgin özellik, bu ülkelerdeki bir avuç insanın giderek zenginleşmesi ve geride kalan nüfusun hızla yoksullaşmasıydı. Bu ülkelerin çoğunda fabrikalar çalışmıyor, işsizlik yüzde 70'lere varıyordu.

İkinci ortak özellik, bu ülkelerdeki demokratikleşme çalışmalarıydı ki bunlar âdeta tek bir merkezden yürütülüyor gibiydi. Bu ülkelerdeki sivil toplum örgütleri, ülkelerinin yararından çok dünyanın büyük güçlerine çalışıyor görünüyordu.

Ziyaret ettiğimiz ülkelerdeki üçüncü ortak özellik, kültürel ve dini soykırımdı. Tüm bu ülkelerde halkın, özellikle medya tarafından yoğun bir kültürsüzleştirme ve kimliksizleştirme bombardımanına tutulduğunu gördük. Hristiyanlık propagandası bu kapsamda yapılan faaliyetler içinde en dikkat çekici olanıydı.

Her yer birbirine benziyordu. Tüm bu ülkelerin eski Sovyet ya da eski Yugoslavya'dan kopan ülkelerin piyasa ekonomisi ve demokrasiyle tanışmalarının üzerinden sadece 10 yıl geçti. IMF'yle Dünya Bankası'yla, Avrupa Birliği'nin ekonomik örgütleriyle ilişkileri henüz çok taze.

Bu 10 yıl içinde Bosna'da, Makedonya'da, Kosova'da, Moldova'da, Gürcistan'da ve gittiğimiz her yerde, çalışan kesimin yüzde 80'i açlık sınırı altında yaşıyor, işsizlik yüzde 50 ile yüzde 70 arasında değişiyor.

Saraybosna, Batum, Üsküp, Tiflis, Komrad... Bir kent söyleyin bu coğrafyada, aynı dertlerle boğulmuş olmasın. Mümkün değil bulamazsınız.

Birileri "Yeni Dünya Düzeni" demişti. Aslında bu deyiş, Roma İmparatorluğu'ndan beri söylenegelirdi. Hitler'in teorisinin adı da "yeni nizam"dı. Yeni Dünya Düzeni denilerek iki kutuplu dünyanın artık var olmadığı, büyük güçlerin ekonomik saltanatının tüm dünyaya egemen olduğu bir düzen anlatılıyordu.

Azerbaycan'da turuncu devrim hazırlıkları

Son 10 yılda Balkanlar'da, Kafkaslar'da artan işsizlik, boş fabrikalar, ekinsiz araziler "Yeni Dünya Düzeni"nin bir gereğiymiş. Sermaye vatansız, ama genellikle güçlü ülkeye doğru akıyor.

Bu ülkelerde konuştuğumuz çalışan kesimin hemen hepsi nasılsaydı aynı sözlerle durumu özetledilerse, yönetici kesim de ağız birliği etmişçesine aynı cümleleri kuruyorlardı.

Amerika'nın Turuncu Demokrasisi

1997'de Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, "Yeni Bir Yüzyıl için Ulusal Güvenlik Stratejisi" adı verilen bir çalışma yayımladı.

Çalışmada, "Dünyanın Amerika'nın liderliğine ihtiyacı vardır; Amerika liderlikte rakipsizdir; dolayısıyla dünyanın her köşesine ilgi duymaktadır," diyor ve Amerika'nın milli güvenliği için kuvvetli bir askeri gücün gerekliliğine, küresel ekonomiye ve dünyada demokrasinin yaygınlaştırılması şartına dikkat çekiliyordu. Yayılan "demokrasi" dünyayı kasıp kavurdu.

Aslında bu projenin tohumları yirmi yıl önce atılmıştı. Reagan projesi diye de adlandırılan “project democracy”, yani demokrasi projesi, 1980’lerde kongrede yasalaştı. CIA eski direktörü William Colby, demokrasi projesi için: “CIA’in örtülü yaptıklarını şimdi açıktan yapacağız,” demişti.

Amaç tüm dünyayı sivil toplum örgütleri marifetiyle yönlendirmek ve bunu göze batmadan yapmaktı.

Bu proje kapsamında ulusal demokrasi fonu, yani sıcak dolarlar, çeşitli merkezler tarafından gerekli yerlere akıtıldı. Böylece partiler, sendikalar, sivil toplum örgütleri, medya, üniversiteler, büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda yönlendirildi.

Sovyetler Birliği ve Yugoslavya, demokrasi fonlarının aktığı ilk ülkeler arasındaydılar. 2000’li yıllarda fonlar özellikle Balkanlar’daki ve Kafkaslar’daki ülkelerde dağıldı. Gürcistan, Kosova, Arnavutluk, Ukrayna bunlardan bazılarıydı...

Paranın adı “ulusal demokrasi fonu”. Bu fonun dağıtımı sırasında şu aşamalar hedefleniyordu: Hedeflenen ülkenin aydınlarına konferanslar düzenlenmesi; onlarla yakın ilişkiye geçilmesi; insan hakları dernekleri kurulması; kamuoyu oluşturmak için medyanın denetim altına alınması; “özgür” sendikaların kurulması; dinsel, bölgesel etnik hakların öne çıkarılması; muhalefetin örgütlenmesi ve son aşamada demokratik seçim darbesi...

Yugoslavya’da demokrasi projesinin uygulanmasında OTPOR, yani “direniş” adlı sivil toplum örgütü başı çekti.

Amerikalı işadamı George Soros tarafından finanse ediliyordu ve Yugoslavya’nın dağılarak “demokrasiye geçişi”nde aktif rol oynadı.

KMARA, Gürcistan’da OTPOR’un kardeş kuruluşu olarak faaliyete geçti. Kasım 2003’te Gürcistan’da Şevardnadze iktidarını deviren muhalefet kanadı, bu grup tarafından yönlendirildi.

27 yaşında parlamentoya giren ve 34 yaşında bir darbeyle cumhurbaşkanı olan Mihail Saakaşvili, başarısını biraz da KMARA’ya borçluydu. Çok geçmeyecek, benzer bir örgüt Ukrayna’da da turuncu atkılar takan, meydanlara kurulan turuncu çadırlarda, rock konserindeymişçesine eğlenen turuncu gençlerle ortaya çıkacaktı.

Bu kez örgütün adı PORA ydı.

Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra tüm bu coğrafya büyük güçlerin oyun alanı oldu. Bu ülkelerde demokrasi rüzgârları estirildi, demokratik seçimler düzenlendi ama "demokratik hareket" halkın iradesini yansıtmadı. Seçimler yapıyordu yapılmasına ama sonuçlarından memnun kalınmazsa geçersiz ilan ediliyordu. Yineleniyordu, olmadı yumuşak darbeler gerçekleştiriliyordu.

Açık Toplum Açık Yara

Demokrasi projesinin en fazla önem verdiği kurum medya. 1999'da Amerikan Kongresi, Sırbistan'ın "demokratikleştirilmesi" için 25 milyon dolar tahsis etti. Miloseviç seçime giderken buna 10 milyon dolar daha eklendi. Bu para belli başlı sivil toplum örgütlerine ve medyaya dağıtıldı. Sırbistan'da Kostunica, iktidarını biraz da bu çalışmalara borçlu.

Sırbistan ya da Kosova ya da Bulgaristan... Pek bir şey değişmiyor.

Özel ellerdeki medya, en çok da televizyonlar, ülkenin politik olarak hassas olduğu zamanlarda, en alakasız yarışma programlarını ya da halkın büyük bir çoğunluğunu ekrana kilitleyecek sürükleyici bir diziyi şapkadandan çıkarıveriyor.

Son on yılı kaos içinde geçirmiş tüm bu ülkelerde özel televizyon kanalları günde altı-yedi tane pembe diziyi ardı ardına gösteriyor, geri kalan zamanda yönlendirici belgesellere yer veriyor. Bu yayınlar özellikle seçim zamanlarında halk üzerinde büyük bir psikolojik baskı yaratıyor.

Bu gençler Bosna'da, Avrupa'nın ortasında, Avrupalılaşmaya çalışıyorlar. Onlar için Avrupalı olmak Batı pop müziğini bilmek, bir İngiliz gibi giyinmek ve pop kültürünü benimsemek demek. Bunları televizyonlardan öğreniyorlar.

Bosna'yı İngilizler ve Amerikalılar Yönetiyor

Birleşmiş Milletler kontrolü altındaki Bosna'da İngiliz bir temsilci var. İngiltere'nin eski Liberal Parti başkanı Paddy Ashdown. Bosna'da demokrasiyi uygulamakla görevli bir yüksek temsilci.

Mülakatımızda, "AB'nin özel temsilcisiyim," demişti. "Bosna'ya Avrupa standartlarını getirmekle yükümlüyüm." Söyleyişi gerçekleştirdiğimiz odanın yarısını kaplayan AB bayrağının yanında AB bayrağına çok benzeyen, ama içinde sarısı da olan başka bir bayrak daha vardı. Bu, AB'nin Bosna için uygun gördüğü bayraktı ve yakında kabul edilecekti.

Ashdown'a "Nedir bu Avrupa standartları?" diye sormuştum. O da düğmeye basılmış gibi sıralamıştı: "Demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, bağımsız medya, serbest pazar ekonomisini yöneten temiz politika."

Paddy Ashdown'ın Bosna'ya taşımaya çalıştığı Avrupa standartlarına bir bakalım. Acaba on yıldır Batı'nın yönetimi altındaki Bosna'da Avrupa standartları ne durumda?

Bu tek örnek, civardaki tüm ülkelerin içinde bulunduğu duruma ayna olabilir. Politik alanda, her şeyin karar mercii yüksek temsilci. Muhalefetin söz hakkı yok. Halkın yüzde 80'ini oluşturan çalışan kesim özgürce örgütlenme hakkından yoksun. Sendikalı işçiye hayat hakkı tanımıyor.

Serbest piyasa ekonomisi bugün had safhada işsizliğe yol açıyor. Özelleştirmelere yolsuzluk bulaşıyor, fabrikalar açılmıyor.

Bağımsız medyaya gelince... Demokrasi silahşoru televizyon kanalları, pembe diziler, aptallaştırıcı etkisi su götürmez yarışma programları ve porno yayınla dolu. Belgesel ve haber programlarsa dış kaynaklı.

Özel televizyon ve hür gazeteler bu ülkelere demokrasi ihracında kaldıraç rolü oynuyorlardı ama gel gelelim toplumun sadece belli kesimleriyle ilgileniyorlardı. Bu yayın organlarının yayınlarında yoksul kesime, gidişata eleştiri getirenlere, yani gerçek muhalefete yer yoktu.

Tüm bu coğrafyada kapsamlı oyunlar oynanmakta ve bu oyunlar için "büyük miktarlar" gözden çıkarılmaktaydı. Neden? Cevabı Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev verdi:

"Dünya nüfusunun çoğunluğu Asya'dadır. Doğal zenginlikler Asya'dadır. En zengin kültür Asya'dadır. Gelecek de buradadır."

Avrasya coğrafyasında bir kısım ülkeler Batı'yla sarmaş dolaş olurken bir kısmı kendi sentezini yaratıyor. Doğal zenginlikler

Asya'da toplanmıştır. Ve bu coğrafya Türk bir coğrafyadır; kültürel ve tarihsel bağların yanı sıra dini bağlar da vardır. Batı'nın farkında olduğu da işte budur!

Türkiye bu coğrafyada hâlâ etkili, sevilen sayılan bir konumda. Nursultan Nazarbayev geleneklerin öneminin altını çizirken bir milleti yücelten şeyin tarihi olduğunu söylüyordu.

Asya'da birliğin öneminin altını çiziyordu. Türkiye olarak gözlerimiz Batı'yla kamaşmışken bu geçici körlükten çabuk çıkmalı ve biraz da Doğu'ya bakmalıyız. Düşünün dünyada aralarında bu kadar mesafe olan kaç ülke bunca ortak değeri paylaşıyor? Köklerimizin bir olduğu ülkelerdeki gelişmelerin önemi, yavaş ve sağlam adımlarla geleceğe yürüyen Asya'nın bizim için değeri çok büyük.

Yeni bir senteze ulaşmak, o sentezi içimizden çıkarmak için acele etmeliyiz.

Mustafa Kemal'in bir öğüdünü hatırlamanın tam zamanı. Bir başka ülkeden alınacak modellerin nasıl mutsuzluğu getirdiğini, kendi sentezimizin önemini şöyle ifade ediyordu:

“Bir ulusun mutluluk saydığı şey, diğer ulus için felaket olabilir. Aynı neden ve koşullar birini mutlu ederken diğerini mutsuz edebilir. Onun için halka gideceği yolu gösterirken dünyanın tüm bilim, buluş ve gelişmelerinden yararlanalım, ama unutmayalım asıl temeli içimizden çıkarmak zorundayız.”

BİR BALKAN HÜZNÜ

“Ohri, Ohri, Güzel Ohri...”

Vardar’ın İki Yakası

Makedonya’da Türk Kalabilmek

“Dörde Kaa...”

Bosna’da Bir Derebeylik Var

Bir Zamanlar Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı

Priştina’daki Amerika

Prizren’de Türk Olmak

Kosova’da Bir Seçim

Arnavutluk Tarihini Arıyor

Gümilcine’ye Doğru Yollar Düğümleniyor

Bulgaristan’da “Ekşi Demokrasi”

Moldova Bir Zamanlar Besarabya’ydı

“Ohri, Ohri, Güzel Ohri Makedonya’nın İncisi”

Onları ilk kez Ataköy Marina’da gördüm ve peşlerine düştüm. Öyle çekicilerdi ki. Bakışlarını kocasından bir an bile ayırmayan ufak tefek bir kadın ve yumuşak, sakın, aydınlık yüzlü kocaman bir adam. Bosna Savaşı sonrası Makedonya’nın en güzel kasabası Ohri’den gelip İstanbul Ataköy’e yerleşmişlerdi.

Makedonya’da birer efsaneydiler. Biri bir döneme damgasını vurmuş bir belediye başkanı, öbürü tüm Yugoslavya’da nineden toruna herkesin adını bildiği “Rezzan Öğretmen”.

Sami Baba 1910 yılında bir Osmanlı vatandaşı olarak doğmuştu. Savaşları, işgalleri yaşadı, devletlerin kurulduğunu, çöktüğünü bir yaşam süresince izledi. Sonunda doğup büyüdüğü topraklardan söktü koca köklerini, Türkiye’ye geldi. 1994’ten yaşamını noktaladığı 2005 yılına kadar, Türk vatandaşlığına geçebilmek için yetkili makamlara her türlü başvuruyu yaptı ama 10 yıl buna yetmedi, ömrü vefa etmedi.

Sancak’ta Bir Kız Çocuğu

Eşi Rezzan Anne 1922’de, şimdi Sırbistan sınırları içinde olan Sancak, Priboy’da doğmuştu. Üç yaşında öksüz ve yetim kaldı. Üsküp’te yaşayan amca ve yengesinin yanında büyüdü.

Genç bir kızken amcasını ziyaret eden yakışıklı bir adamla karşılaştı. Ona kahve ikram etti. Sonraki 65 yıl boyunca da ona, hiç bitmeyen bir aşkla kahve ikram etti.

Amcası Fevzi Bey'i ziyaret eden, Ohri'nin genç belediye başkanını Sami Rezzak'tı.

Nişanlandıklarında tarih 1939'du. Sadece birkaç yıl sonra dünyayı ikinci kez kana boyandı.

Nazi askerleri Bulgar ordusuyla birlikte 6 Nisan 1941'de Yugoslavya'ya girdi. Önce Üsküp düştü. 10 Nisan 1941 günü düşman Ohri'ye girdi. Makedonya üç gün içinde işgal edilmişti. Sami ile Rezzan'ın ilk evlilik yıldönümleriydi.

Rezzan Anne mutluluğun felaketlerle nasıl iç içe olduğunu anlatırdı:

"Çok sayıda Müslüman Türk ve Arnavut Struga'ya göç etti. Çünkü Struga çok yakındı ve Arnavutların elindeydi. İtalyanlar işgal edip Arnavutlara devretmişlerdi sonra. Çokları oraya göç etti. Fakat biz kaldık, Ohri'de kaldık. Çok ağır şartlarda dört yıl geçirdik. O arada ben doğum yaptım. Kızım Ayhan 1941 yılının aralık ayında doğdu.

"Bulgarlara kupon veriyorlardı. Yerli Makedonlar, sırf bu yüzden nüfus değiştirip kendilerini Bulgar yazdırdılar. Ama biz değiştirmedik. Türkler değiştirmedik. Her şeyimizi, unumuzu, şekerimizi, her şeyimizi karaborsadan almak zorunda kaldık."

Balkanlar'da Osmanlı gitmiş ve Türklere yönelik baskı o gün bugün hiç bitmemişti.

Önce büyük ailelere isim değiştirmeleri için baskı yapıldı. Sami Baba, dedelerinin barutçuluk yaptığını bu yüzden ailenin Barutçu lakabıyla anıldığını söylemişti. O zamanlar, Türk aileleri lakaplarıyla bilinirlerdi. Ama Sırp Krallığı kurulur kurulmaz ilk iş lakapları kaldırıldı.

Sami Baba'nın oğlu Atilla Rezzak anlatıyordu: "Herkesi soyadı almaya zorladılar. Çoğunluk dedesinin ismini soyadı olarak seçti. Benim de babamın dedesinin ismi Rezzak olduğu için, Rezzak adı alındı. Lakaplar kullanılırken büyük aileler vardı, soyadı kanunuyla aileler parçalandı. Türklerin toplumdaki etkileri azaldı. İkinci dalga 60'larda geldi. Ben liseyi bitirdim, üniversiteye gidip yazılacağım; baktım soy ismim Rezzak, 'Rezakovski' olarak yazılmış. İtiraz ettim, uzun zaman uğraştım. Mahkeme kararıyla düzeltilebildi. 1966'da okumak için Türkiye'ye geldim, geliş o geliş."

Sami Baba ve Rezzan Anne, anayurda gelmek için 30 yıl daha beklediler.

Osmanlı’nın gidişini, Bulgar işgalini, Sırp Krallığı’nı görmüşlerdi. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını yaşamışlar, sosyalist Yugoslavya’nın kuruluşunu, Tito’nun yükselişini ve ölümünü izlemişlerdi.

Rezzan Anne, Tito’nun ölümünden kısa süre önce Gümüş Yıldız Hizmet Ödülü’ne layık görülmüştü. O, Yugoslavya’nın örnek öğretmenlerinden biriydi. Sami Baba, Ohri’nin her kaldırım taşında emeği olan unutulmaz belediye reisiydi.

1994’te Balkanlar yeni bir savaş dalgasıyla sarsıldığında 80’li yaşlardaydılar, daha fazlasına dayanamazlardı. Ohri’de yüreklerinden parçalar bırakıp oradan ayrıldılar. İçlerindeki başka bir hasreti dindirdiler; Türkiye’ye yerleştiler.

Anneannemin anılarından çok, özlemlerini takip ederek Ohri’ye ve Üsküp’e gitmiştim. Yıl 2002’ydi.

Üsküp’te karşılaştığımız eski Kültür Bakanı Güner İsmail, bu toprakların hüznünü birkaç cümleyle şöyle özetliyordu:

“Birisinin mezarını ziyaret edersiniz. Yetmiş, seksen, doksan yıl gibi normal bir insan ömrünü yaşayan birinin mezarına gidersiniz. Tek devlet, tek sistem içinde doğmuş ve aynı devlette vefat etmiş olana rastlayamazsınız!... Bakın ben sosyalist Yugoslavya’da doğdum, şimdi Makedonya’da yaşıyorum. Yarın yaşadığım ya da öldüğüm devlet ne olur, bilmiyorum!”

Vardar'ın İki Yakası

Eylül 2002 Yolculuğu

Makedonya'ya 2000'li yılların getirdiği değişim, kaldırım taşlarında, eski Taş Köprü'nün bir kenara atılmış süslemelerinde, tüm Osmanlı eserlerinin hali pür melalinde hissediliyordu. Taş Köprü iki ayrı dünyayı birleştiriyordu. Bir zamanlar Müslümanların yaşadığı doğu tarafı ile batıyı birleştiren köprü, savaş sırasında kapatılmış, böylece Üsküp'ün doğusu batısından tecrit edilmişti.

2004 Mayıs'ının son günlerinde bir kez daha Üsküp'teydim. Taş Köprü'yü özlemişim. Köprünün başındaki kilisede düğün vardı. Dışarıda bir grup Çingene müzisyen en oynak Balkan havalarını çalıyor... Düğün sahipleri, kilise bahçesi dışında kalmalarına çabalıyordu. Onlar ise girmekte ısrar ediyorlardı. İçeri girdim. Geçkin bir çift evleniyordu. Ortodoks Kilisesi olanca ihtişamıyla davetlileri ağırlıyor... Ayın dışarı taşıyordu.

Burada Makedonların yanı sıra Arnavut, Türk, Torbeş, Ulah, Sırp, Boşnak ve Çingene azınlık yaşıyor. Nüfusun yarısından fazlası Makedon. Alfabesi, 1945'te oluşturulan çok genç bir dil; Makedonca. Kelimelerin çoğu Türkçe, bir kısmı ise Bulgarca.

Bu topraklarda üç-dört dil konuşuluyor. Değişik dil, din ve geleneklerin birbiriyle dans ettiği ya da şimdilerde kavga ettiği mi desem, bu ülke, Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin en fakiri. Nüfusun yüzde 24'ü yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Zenginleri yok mu? Var! "Nasıl olmaz!" Makedonya'nın özellikle de kayıt dışı zengini çok!

Üsküp'ün batı yakasında, giderek çoğalan yabancı isimli işyerleri, yabancı markaların koca koca ilanları, lüks otomobiller ve anacaddede üzerindeki binalarda yabancı ülke bayrakları dikkati çekiyor. Üsküp'ün batısında kızlar daha bakımlı, etekler daha kısa, bluzlardaki yazılar, daha çok İngilizce. Dekolteyi mutlaka bir haç kolye süslüyor.

Bir de nereye giderseniz gidin, maliyeti 2 milyon dolar olan bir haç, Üsküp tepelerinden sizi izliyor.

Anacaddeden ayrılıp bir avluya giriyorum. Tüm Balkanlar'daki gibi burada da en yetkili merci Birleşmiş Milletler. Bölge temsilcisi Frode Muring'i ziyaret ediyorum. Daha önce Angola ve Polonya'da görev yapmış bir Norveçli. Problemlili ülkelere atanıyor. Belki de o yüzden onu gülümserken görmek imkânsız.

Önce aklımıza takılan haç soruyoruz. Ne de olsa Üsküp'ün tepelerine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) katkılarıyla yerleştirilmiş. Yüzde 45'i Müslüman olan ülkede yükselen değerleri temsil ediyor.

“Burası sosyalist bir ülkeydi ve o sistemde din, çok önemli bir unsur değildi. 2001'deki çatışmada din çok önemli bir rol oynamadı. Ama çatışma başlayınca her türlü ayırım daha da su yüzüne çıkıyor.”

“Yani bir tepki olarak mı haç tepelere kondu?”

“Evet, öyle diyebiliriz. Aynı şekilde davranan dinlerle dünyanın başka yerlerinde de karşılaşırız.”

UNDP, Makedonların isteğini hiç zaman kaybetmeden yerine getirmişti. Üsküp Belediyesi'yle yakından ilgileniyorlardı. Müslümanların yaşadığı kentin doğu yakası çöpten geçilmiyor ama Vardar'ın batı kıyısında her köşeden yeni kiliseler, yapılar, iş makineleri fırlıyordu.

Görmüş Geçirmiş Bir Kırgınlık

Tuhaftır, Üsküp'ün doğusu, tıpkı Makedonya'nın doğusu gibi. Daha çok Türklerin yaşadığı Makedonya'nın doğusu, nasıl yolsuz, susuz, okulsuzsa; Türk, Arnavut, Çingene azınlığın yaşadığı Üsküp'ün doğusu da ihmal edilmiş, geçmişte bırakılmış,

bakımsız ve çok sessiz. Belediye hizmetlerinden, eğitimden, tahsisatlardan her şeyden en az payı onlar alıyor. Ve bu suskunluklarında, görmüş geçirmişlikleri, bir imparatorluktan geriye kalmanın ağırbaşlılığı, çokça kırılmışlık ve belki biraz da bu ihmalî kabulleniş var.

Fatih Sultan Mehmet'in 500 yıl evvel yaptırdığı Taş Köprü'nün olağanüstü stili şimdilerde Makedon entelektüeller arasında tartışma konusu. Kimisi onun Bizans mimarisi olduğuna dair tezler ortaya atıyor. Osmanlı'ya ait ne varsa öfkeyle karşılanıyor. Sahilde oturup ona bakıyorum. Mihrabı sökülüp atılmış, her yanı borularla kaplanmış, yüzlerce yıllık taşları çimentoyla sıvanmış. Üsküp'te herkesi izleyen haçın tam karşısında boynu bükük duruyor.

Esnafa "merhaba" diyerek yürümeye başladığımız çarşıda, günü noktalamıştık.

Bir arkadaşım babasının adresini vermişti. Halil Bey, çarşının çarşı olduğu dönemde burada halı satarmış. Bizi alıp bir Arnavut kahvehanesine götürdü, arkadaşlarıyla tanıştırdı. Sabit İbrahim ve diğerleriyle. Bir zamanlar ıslıl ıslıl olan, kuyumcusundan nalburuna, kumaşçısından helvacısına kadar her şeyin en iyisinin bulunduğu, herkesin uğrak yeri Türk çarşısında dükkânlar bir bir kapanıyor artık.

Çarşının arkasından dolanıp, belediyenin günlerdir uğramadığı sokaklardaki çöp yığınları arasından geçerek, ünü tüm Balkanlar'a yayılmış, her oyunuyla ödüller alan Türk tiyatrosuna uğruyoruz. Sanat merkezinin bir bölümü Arnavut, bir bölümü Türk tiyatroculara ayrılmış. Ancak ödenekleri kısıtlı, ulaşmaları zor ve seyircileri günden güne azalıyor.

Bu tiyatro, mahallenin Türk, Arnavut, Makedon çocuklarının gözbebeği. Pazar sabahları oyun değişmediği halde hepsi kimbilir kaçınıcı kez kuyrukta, kapıların açılmasını bekliyor.

Bir Zamanlar Burada

Üsküp'te kaldığım her gün Taş Köprü'nün ellerini tuttum. Öpüşen genç âşıklardan başkası yoktu kıyıda. Bir de ben. Onu tutkuyula sevdim.

Taş Köprü'nün doğusunda, binalar, yapılar, kaldırımlar, yüzler, eller, hep tanıdıktı. Davut Paşa Hamamı tüm vakarıyla köprü'nün başındaydı. Göz göze geldik. Gözlerini kaçırdı. Delice akan Vardar'a baktı. Pencerelerine doğru eğilen, kızıl saçlı bir ağaç onu teselli ediyordu.

Davutpaşa Hamamı bugün bir resim galerisi.

Köprü'nün bir tarafı doğu, bir tarafı batı. Geçmiş ve gelecek, siyah ve beyaz, zenginlik ve yoksulluk kadar keskin bir ayrım bu. Vardar deli deli akıyor. Bir tarihi anlatıyor.

Yüzyılın başıydı. Bulgar, Sırp ve Rum komitacılar, Makedonya'yı Osmanlı'dan koparmak için kıyasıya mücadele veriyordu. Türkler korku içindeydi. 1903 yılındaki soykırımda 5 bin Türk öldürülmüş, yüzlerce kasaba harabeye çevrilmiş, 70 bin kişi evsiz kalmıştı.

Olaylar yabancı devletlerin müdahalesiyle sonuçlandı. Makedonya bölgelerde ayrıldı; Ruslar, Avusturyalılar ve İtalyanlar arasında paylaştırıldı.

Yıl 1912. Osmanlı İmparatorluğu savaş ilan etti. Balkan Harbi başladı. Ve harbin sonunda Osmanlı devleti, Makedonya'yı kaybetti. Bu, sonun başlangıcıydı.

Savaşın sonunda 69.000 kilometrekareyi bulan Makedon toprakları, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya arasında paylaştırıldı.

Müslüman nüfus, Yunan ve Bulgar birliklerince tarumar edildi, Balkanlar'ın paylaşılmasının acıları on yıllarca sürdü.

Lozan Antlaşması sonrası, mübadele başladığında tarihe acı kayıtlar düştü.

Yunanlılar Makedonya halkını Bulgaristan'a göçe zorladılar, çoğu kurşuna dizildi. Göçe zorlananlar neredeyse derilerine kadar soyularak yola çıkarıldılar. İşte Bulgar görevlinin, milli komite üyesi D. Dinev'in 11 Ağustos 1924 tarihli raporu:

Aileler gece yarısından sonra 01.00 ila 01.30 arası geldiler. Dezenfekte edilip aşılandılar ve 3 ila 10 günlük kamplara konular. Şimdi güneşin altında yanacaklar... Yağmurda ıslanacaklar. Karantina barakalarına girmeleri yasak. Hasta da olsalar.

Tanıl Bora'nın editörlüğünü yaptığı *Türk Milli Kimliği, Türk Milliyetçiliği ve Balkan Sorunu*'nda bir Milletler Topluluğu delegesi raporu şöyle yer alıyordu.

Bu korkunç ötesi. Göçmen kamplarındaki bu insanları gördükten sonra ne uyku ne yemek ne de normal herhangi bir faaliyetlerimizi sürdürebilmekten âciz kaldık.

Aradan sadece 15 yıl geçti. Balkanlar bir başka büyük savaşla sarsıldı. Açlık, kargaşa ve işgaller, bu kez 90 bin kişiye yer değiştirtti. Türkiye'ye ve diğer komşu ülkelere göç ettirdi.

Savaş bittiğinde Yugoslavya derin bir nefes aldı ve Tito başkanlığında kurulan hükümetle Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Artık Makedonya federe bir devlettir. Değişim yeni bir göç dalgasını da beraberinde getirdi.

1980'de Tito'nun ölümüyle yeniden kargaşa başladı. Yugoslavya zengin bir ülke olma yolundaydı ve bu Batı'nın iştahını kabartıyordu. Derken kaos Balkanlar'ı bir kez daha sardı.

1991'de Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın ardından Makedonya bağımsızlığını ilan etti. Bir süre etnik çatışmaların uzağında kalmayı başardıysa da 2001'de sıra ona da geldi. Arnavut militanlar ile Makedon silahlı güçleri birbirlerine girdi. Sonuçta Makedonya'ya uluslararası güçler yerleşti.

1991'de bağımsızlığını ilan eden Makedonya'ya Batılı güçlerin ekonomik müdahalesi gerçekleşmiş; tüm fabrikalar özelleştirilmiş, kapatılmış; işsizlik yüzde yüz artmış; ülke 10 yılda 10 kat fakirleşmişti. Tam 10 yıl sonra, 2001'de, etnik çatışmaların patlak vermesiyle Makedonya'ya askeri bir müdahale de gerçekleşti. Ülke yeni bir göç dalgasıyla sarsıldı. Göç veren azınlıkların başında Türkler geliyordu. Makedonlar Türklere kendi din ve kültürlerini dayatırken ülkedeki azınlıklar içinde en yoğun nüfusa sahip Arnavutlar da Türkleri içlerinde eritme politikası güttüler.

Bir Türk Gibi Yaşamak

Rehberimiz, Erkan İdrisi 2001'de çatışmaların ilk patlak verdiği Kalkandelen'de doğup büyümüş. Bizi Türk Demokratik Par-

tisi'nin (TDP) eski yöneticilerinden Enver Hamdi Bey'e götürecektir. Üsküp-Kalkandelen yolu boyunca Üsküp radyosu, Trakya türkülleri çalıyor. Yüreğimiz kabarık, Enver Hamdi'yle buluşuyoruz. Yürek yüreğe gece boyu konuşuyoruz.

“Bir Türk müsün, Arnavut musun gidiyor! Sen bana Türk desen de demesen de ben her sabah yatağımdan kalkarken Türk olarak kalkıyorum. Kahvaltımı Türk gibi yapıyorum. Çarşıya çıktığımda arkadaşlarımla Türk olarak selamlaşıyorum. İnsanın yaşamı milliyetidir. Benim yaşamım da Türkçedir. Ölümüm de Türkçe olacak. Sen bana ne dersin de. De ki Makedon'sun. Çingene'sin, Pomak'sın. Ama ben Türk'üm. Doğarken de Türk, ölürken de. Bir Makedon gibi ölemem ki!”

O, Yugoslav ordusundan emekli bir albay. Yugoslavya'nın dağılışımdan sonra bir tekstil fabrikasında mühendis olarak çalışmış. Sonra da hem işten hem politikadan emekli etmiş kendini.

Enver Hamdi'nin evinde geçirdiğimiz saatleri hiç unutmuyacaktık. Sadece onun açıp kapayabildiği bir uydu televizyonundan Türkiye'deki tüm tartışma programlarını dinliyor, kalbi Türkiye'yle atıyordu. Büyük bir Türk evinde, Türkiye'de artık “modası geçmiş” Türk âdetlerini sürdürerek yaşıyorlardı; o bildik misafirperverliğin her türlü gereğini yerine getirerek, büyük sofralarda tüm aile bir araya gelerek ve yardımlaşarak.

Mecliste Donakalmak

Ertesi sabah soluğu Makedonya Millet Meclisi'nde alıyoruz. 120 milletvekilinin 62'si Makedon, 35'i Arnavut ve 3'ü Türk. Ama bu üç tanecik Türk milletvekili iki partiye bölünmüş. Enver Hamdi'nin bir zamanlar siyaset yaptığı Türk Demokratik Partisi'nden milletvekilleri... Kenan Hasip ve Gayur Saraç, Makedonya İçin Birlik Koalisyonu içinde ilk kez iktidarda yer alan Türk milletvekilleri.

Mecliste oturum sürüyor. Kenan ve Gayur Beyler oturuma giderken, biz de balkonda gazeteci Violetta'nın yanına oturuyoruz. Aşağıda tanıdık görüntüler: Gazete okuyanlar, arkadaşıyla sohbet edenler, şakalaşanlar ve tabii uyuyanlar.

Oturumun bitmesini beklerken iktidar partisinin Meclis Grup Başkanı Jani Makaduli'ye kulak veriyoruz. Kendisi Ulah azınlığın temsilcisi. Ailesi Egeli.

"Partimiz" diyor, "Sosyal Demokratik Birlik Partisi ve Liberal Demokratlar, Çingene, Boşnak, Ulah ve Türkler gibi etnik toplulukların partileri arasında, büyük bir koalisyon gerçekleştirdik. Ve ilk defa Türkler, Türk milletvekiliyle temsil ediyor. AB yolunda bu büyük bir ilerleme".

Jani oldukça iyimserdi. Ama bu topraklarda azınlıkların kimliklerin değişken olması, nüfus sayımlarında Türk'ün Arnavut, Arnavut'un Türk, Torbeş'in Makedon yazılması gibi ilginç bir durum vardı. Bu, kimlikler çıkarlara göre değişiyor demektir ve özel olduğu için denetlenemiyordu.

Nüfus sayımında kapısına gelen memura "Ben Arnavut'um" diyen Türk, çoğu zaman çok daha kolay iş bulabiliyordu. Aslında Makedon olup "Ben Türk'üm" diyen öğrenci, Türk azınlığa ait üniversite kontenjanından yararlanabiliyordu. Ayrıca eğitimsiz Türklere giden art niyetli bazı memurlar, sayımlarda kayıtları kuruşunkalemle Türk diye alıp sonra Türk'ü Arnavut diye yazabiliyorlardı. Böylece Türk nüfusu istatistiklerde gerçek rakamlarla yer almıyordu.

Oturum bitiminde Türk milletvekilleri ve meclisteki tek Boşnak ve tek Çingene milletvekilleriyle bir araya geliyoruz.

Kenan Hasip ve Gayur Saraç "Bir iki yılda ne yapılabilir ki" diyorlardı. "Her şey iyiye gidiyor, zamana ihtiyaç var." Meclisin büyüsüne kapılmış gibiydiler. Onlar önemliydiler, politikanın içindeydiler.

Sohbetin sonunda alelacele siyah lüks bir arabaya atlayıp yeni seçilen başbakanı tebrik etmeye gidiyorlar. Burada her şey yeni. Cumhurbaşkanı Boris Traykovski'yi bir uçak kazasında kaybeden Makedonya'nın şimdi yepyeni bir cumhurbaşkanı var: Branco Cırvenkovski. Yeni bir başbakan ve yeni kabine üyeleri.

Akşam bu karmaşık, bunalımlı, için için kaynayan bölgeye çok yakışır bir oyun seyredeceğiz. Taş Köprü'nün dibinde 54 yıllık mazisiyle Üsküp Türk Tiyatrosu "Sınırdaki Ev" adlı oyunu sergiliyor. Bir evin yemek masasından uç sınır geçiyor. Sınır çizgileri-

nin bir tarafında Arnavutça, öbür yanında Türkçe, bir yanında da Makedonca konuşuluyor. Gümrük memurları ve siyasi gözlemciler, annenin mutfağa, babanın yatağa gitmesini engelliyor, masada tuz ve ekmek alışverişlerine vergi uygulanıyor.

Bölünmüş, parçalanmış, etnik çatışmalara sürüklenmiş ülkeleri, onları ayıranları, bundan çıkarı olanları ve her şeyin altında kalıp ezilenleri kara mizahla sergiliyor Üsküp Türk Tiyatrosu. Kendimize gülüyoruz.

Sonra oturup Üsküp Türk Tiyatrosu'nun değerli sanatçılarıyla dünyanın nasıl bir tiyatro olduğunu konuşuyoruz. Kim kapatıyor, kim açıyor bu perdeleri. Bu oyunları kim koyuyor sahneye...

Makedonya'da Türk Kalabilmek

Mayıs 2004 Yolculuğu

Hiç düşündünüz mü, acaba anadili Türkçe olan bir çocuk Makedonya'da ne kadar eğitim görebilir, yaşamı için neler umut edebilir, hedefleri ne olabilir? Yükseköğrenime devam edebilir mi, devletin yönetim kademelerinde yer alabilir mi? Ders kitapları bulabilir mi? Türkiye hakkında neler öğrenir?

Bir Makedon ya da bir Arnavut çocuğa tanınan eğitim hakları, bir Türk çocuğu için ne kadar geçerlidir?

Funda, Beycan, Elmira ve diğerlerinden bir öykü aktaracağız sizlere.

Funda Bekir, Makedon Devlet Televizyonu Türkçe Programlar Bölümü'nde haberleri sunuyor. Annesi Makedon, babası Türk. Bu yüzden Türkçesi kadar Makedoncası da mükemmel. Üsküp'te Kiril Metodiy Üniversitesi İktisat Bölümü'nde son sınıfa kadar gelebilmiş. Bu son derece ayrıcalıklı bir durum.

Neden mi? Liman Muhacir açıklıyor:

“Üniversitelerde son sınıflara baktığınızda çoğu Makedon ve Arnavut'tur. Makedoncası iyi olmayanlar, ki Türklerin çoğu bu durumdadır, okula girmiş olsalar bile yıllar içinde dökülüp gider.”

Funda ve Liman üniversiteye girebilmiş çok küçük bir azınlığın temsilcileri.

Çünkü Türklerin üniversitelerde çok az kontenjanı var. Toplumun geleceğini ilgilendiren ekonomi, tıp, mimarlık, siyaset bi-

limi gibi bölümlerde okuyan Türk öğrenci sayısı bir elin parmaklarını geçmiyor.

Makedonya'da Türkler çoğunlukla ortaöğrenimi Türkçe okuyor. Makedoncaya hâkim olmadan üniversite sınavları gelip çatıyor. Genellikle Türk dili ve edebiyatı bölümünü seçiyorlar.

Funda iktisat gibi en zor bölümlerden birini seçmiş ve hiç se ne kaybetmeden son sınıfa kadar gelmişti. O da liseyi Türkçe okumuştur ama anadili Makedonca olduğu için diğerlerinden çok daha şanslıydı.

Peki Sen Nesin?

Azınlıklara tanınan kontenjanların hiçbir garantisinin olmadığını, milliyetlerin beyana bağlılığının hep Türk olmayanların işine yaradığını şöyle anlatıyor:

“Üniversiteye yazılamayan birçok Türk arkadaşım var. İki puan için giriş hakkını kaybeden Türk azınlıktan bir arkadaşım var. Oysa Arnavut bir arkadaş, üniversite kontenjanından yararlanabilmek için milliyetini Türk olarak beyan etti ve Türklerin kontenjanından üniversiteye girdi.”

Nüfus sayımlarında uygulanan beyana dayalı sistem, eğitime de yansıyor. Milliyetlerin bu kadar özgürce ve söze dayalı değişebilmesi birilerinin işine geliyor.

Gözde milliyetler var, bir de milliyeti yok sayılanlar. Arnavutlar birinci, Türkler ikinci sınıfa dahil.

Türk bir öğrenci, diyelim Liman gibi tüm zorlukları aştı ve üniversiteye kabul edildi. Derslerinin yanı sıra öğretmenlerinin önyargılarıyla da boğuşması gerekiyor.

Liman Muhacir ve Funda Bekir, bazı öğretmenlerin isimlere göre not verdiklerinden yakmıyorlar:

“İsmimizden Türk olduğumuz anlaşılıyor tabii. En küçük sorunda veya notlar hakkında öğretmenlerle konuşmaya gittiğimizde, ilk sordukları soru, ‘Peki sen nesin?’ oluyor. Türk azınlıktan olanlar çoğu zaman önyargılara kurban gidiyor.”

Bir ülke düşünün üç dört ayrı dile ev sahipliği yapıyor. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe ağırlıkta, Sırp Krallığı zamanın-

da Sırpça hâkim. Aslında Makedonca 1945'e kadar halk arasında konuşulan ve kimi zaman Bulgarcanın kimi zaman da Sırpçanın lehçesi olarak kabul edilen bir dil. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1945'te Makedonya federe bir devlet olunca yeni ulusu birleştirecek bir dile ihtiyaç duyuluyor ve Tito, Makedoncayı resmi dil ilan ediyor. Bir Makedon alfabesi oluşturuluyor.

Tito sosyalist Yugoslavya'da eğitim seferberliği başlatıyor. Tüm cumhuriyetlerde olduğu gibi Makedonya'da da azınlık dillerinde sınıflar oluşturuluyor. 1950'lerde en küçük kasabada bile Türkçe, Arnavutça ve Makedonca sınıflarda eğitim veriliyor.

1991'de Yugoslavya dağılınca her konuda olduğu gibi eğitimde de kaos baş gösteriyor. O güne kadar kendi dillerinde eğitim alan azınlıklar, birden adil olmayan uygulamalarla karşı karşıya kalıyor. Bu durumdan mağdur olanların başını Türkler çekiyor.

İstikbal İlköğretim Okulu

Yıl 2004. Kalkandelen'de İstikbal İlköğretim Okulu'ndayız. 3-5 yaşlarında, birbirinden güzel çocuklarla dolu bir odanın önünde duruyoruz. Sınıfın tam ortasından bir sınır geçiyor. Ve o yaşta ki çocuklar o sınırı geçmiyor. Sınırın bir tarafında Arnavut, diğer yanında Türk çocukları oyuncaklarıyla oynuyor. Sınıf anneleri de farklı. Biri Türk, diğeri Arnavut.

Arnavut çocukların tarafına geçip onlara Türkçe sorular soruyorum. İlk anda hiç cevap alamıyorum. Sonra birine "Senin adın Teuta, ben seni tanıyorum," deyince, küçük ciddi bir yüz ifadesiyle ve Türkçe olarak "Hayır, ismim Nazife," diyor. Ailesi onu Arnavut kaydettirmiş, o da anasınıfının Arnavut bölümüne gidiyor.

Birbirinden zeki, ısıltılı bakışlar. Gelecek onlara neler getirecek? Aslında bugünkü durumlarından tahmini kolay.

Türkçe eğitim görenler kitap bulmakta bile zorlanıyorlar. Sınırın iki tarafındakilerin şartlarının eşit olduğunu söylemek mümkün değil.

İstiklal İlköğretim Okulu, Makedonya'da Türkçe eğitim veren ender ortaöğretim okullarından. Bazı öğrenciler buraya gelebilmek için saatlerce yol kat ediyor.

Makedonya'da, azınlıkların ilkokul eğitimlerini anadillerinde yapması, anayasa tarafından garanti altına alınıyor. Ancak başta Doğu Makedonya olmak üzere, birçok yerde ilkokulda bile Türkçe sınıfı mevcut değil. Ortaöğretimde üç dört bölge dışında, Türkçe eğitim veren sınıf yok. Türklerin ülkede çok dağınık yaşaması ve göçle seyrelen nüfus, Türkçe sınıf oluşturulmasının önünde bir engel. Bazı yerlerde Türk aydınlarının bir bölümü çocuklarını Türk okulları yerine Makedon ya da Arnavut okullarına göndererek gelecekteki şanslarını artırmaya çalışıyor. Bu kez de çocuk, kimliğinden, kültüründen uzaklaşıyor. Sonuç olarak eğitim Türk azınlığı teğet geçiyor.

Gelecek Türkiye'de

İstikbal İlköğretim Okulu'nda konuştuğumuz Türkçe eğitim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun gelecek umudu Türkiye'de. Ortaöğremini İstikbal'de bitirip Türkiye'de üniversite okuyacaklar. En büyük hayalleri, anadillerinde üniversiteye gidebilmek. Aksi durumda İstikbal'den mezun olduktan sonra, tek Türkçe eğitim veren bir meslek okulu olan Orta Tıp'ta okuyacaklar ve sağlık elemanı olarak hayata atılacaklar. Hemşire, diş teknisyeni, ebe, hastabakıcı olacaklar... İşte seçenekler bunlar.

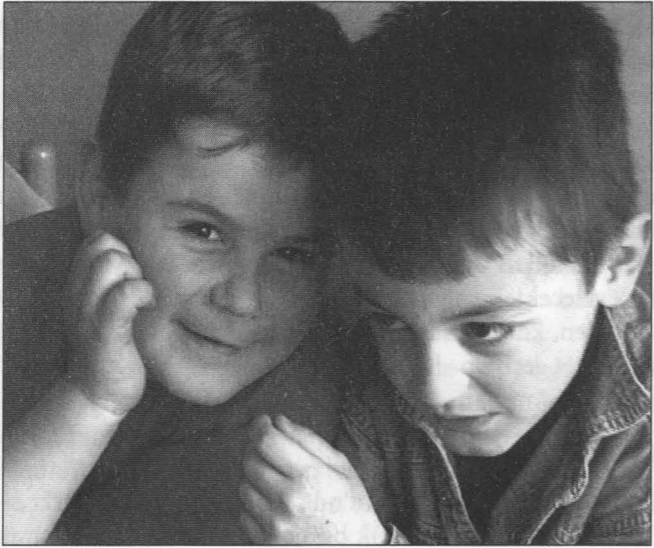
Makedonca'yı ve Arnavutça'yı iyi bilmeyen Türk çocukları, yükseköğrenimin sözünü bile edemiyorlar.

Peki, Türk kimlikleriyle iş bulabilecekler mi? Orası da biraz karışık.

Beycan İlyas, Türk çocuklarının neredeyse tamamının kurtuluş olarak gördüğü "Orta Tıp"tan mezun. Okulu bitirince Türkiye'ye gelmiş, Konya Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi'ni başarıyla bitirdikten sonra da hizmet aşkıyla ülkesine dönmüş.

Beş yıldır işsiz. Devlet hastanelerinde iş bulamıyor. Muayenehane açacak parası yok. Beycan, yaşam koşullarıyla savaşmaya kararlı, bir yol arıyor.

Aslında Türkiye'de eğitimi görüp de Makedonya'ya dönenler çok az. O dönmüş; hayat pırıl pırıl mavi gözlerindeki umudu henüz söndürememiş, eksiltememiş, peki ya yarın?

Kalkandelenli Türk Çocukları

“Bize Kapı Açık”

Ülkedeki en büyük azınlık olan Arnavutların durumu farklı. Arnavut öğrenciler normal ya da özel liselere gidiyor. Makedonca ve Arnavutça eğitim veren okullarda üniversiteye hazırlanıyorlar.

Türkiye’deki üniversiteler için YÖK’ün açtığı sınavlara giriyor ya da ülkenin en iyi üniversitelerinde eğitimlerine devam edebiliyorlar.

Arnavut arkadaşımın kızı Elmira, Kiril Prijinovi Lisesi’nden mezun oluyordu. Okulun bahçesinde halay çeken, şarkı söyleyen gençler...

Çoğu Türkçe biliyor ama bilmezmiş gibi davranıyordu. Savaşın sonra iyice artan Arnavut milliyetçiliği gençlere de sirayet etmiş; “Biz farklıyız!” havasındalar.

Elmira “Arnavutça okudum. Lira İlköğretim Okulu’nu bitirip en iyi liselerden biri olan Kiril Prijinovi’yi kazandım. Bu yıl mezun oluyorum. Ya YÖK sınavına girip Türkiye’de üniversite-

ye gideceğim ya da Üsküp'te Kiril Metodiy Üniversitesi'ne gireceğim. Alınabilecek iyi eğitimi aldık. Şimdi meyvelerini topluyoruz. Buradan mezun olana her yerin kapısı açık" diyordu.

Ertesi gün Kalkandelen sokaklarında bir heyecan havası vardı. Sokaklarda bol makyajlı, yerlere kadar uzanan, pırıltılı, abiye kıyafetler içinde, aşırı dekolterlerini çekiştiren, "kuaförden çıkmış saçlarıyla" genç kızlara ve çoğunluğu başörtülü annelere rastladık. Binlerce insan anacaddenin etrafında yer kapmaya çalışıyordu. Kalkandelen'de her yıl mezuniyet böyle kutlanıyormuş. Tüm berberler dolup taşar, tüm terziler aylarca hazırlanır, o gün yeni mezun Arnavut kız ve erkekler anacaddede iki dirhem bir çekirdek arzı endam ederlermiş.

Yol kenarındaki iğne atsan yere düşmez kalabalıkta, 17 yaşındaki kızların nasıl bir günde 10 yaş büyüdüğüne şaşarken, kulağıma Türkçe sözler çalınıyor. Ses, yaşlı bir adama aitti: "Bu önceleri Makedon âdetiydi, her mezuniyet günü Amerikan tarzı bir yürüyüş eylerlerdi. Şimdilerde Makedonların unuttuğu bu âdeti Arnavutlar devraldı. Bir gösteriştir gidiyor."

Gençler kentin anacaddesi sanki bir podyummuş gibi saatlerce yürüdüler. Sokaklar, balkonlar, teraslar hıncahınç doluydu. Arada kız ya da oğlanlardan birinin akrabası caddeye fırlıyor, uzaylı gibi yürüyen gençlerden birine sarılıp, öpüyordu.

Sanki bu gençler, hep özlemini duydukları bir geleceğe köprüydü.

İstikbal İlköğretim Okulu'ndaki Türk çocuklarına gelince, ne ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilecek eğitimi alabiliyorlar ne de iş sahibi olabiliyorlardı. Onlara yine yol görünüyordu ve galiba istenen de buydu.

Yıllarca süregelen göçlerle hızla azalan, bugün parmakla sayılır hale gelen Türk okullarının sayısı Makedonya'da 1952 yılına kadar 100'dü. 12.900 da öğrenci vardı.

"Biz Umutluyuz Düzelecek"

Mecliste Makedonya İçin Birlik Koalisyonu'yla Türkleri temsil eden TDP'den Zerrin Abaz'la eğitimde yaşanan sorunları konuş-

maya gittik. Zerrin Abaz bir zamanlar cumhurbaşkanlığı sekreterliği görevinde de bulunmuştu.

Sorunlardan söz ediyordu. Kadro sorunu, kitap sorunu, Türkçenin gün geçtikçe bozulması vs. “Ama düzelecek!” diye bitiriyordu sözlerini hep.

“Bakın, güzel bir gelişme var,” diyordu, “evlerimize bu yıl uydu anteni girdi. Çocuklarımızın Türkçesi düzeldi”.

En önemlisi, Türkçe tarih kitaplarının Makedonlar tarafından hazırlandığını ve tarihi bilgilerin büyük ölçüde tahrifata uğradığını söylüyor, sonra yine “Ama düzelecek!” diyerek bitiriyordu sözlerini. “Ne yapalım” diyordu, “sorunlar yığın yığın. Biz iktidara geleli bir buçuk iki sene oldu, hemen çözülüyor”.

Ülkede durum herkes için aynı değil. Kimileri için çoktan düzelmiş her şey. Kalkandelen’deki Güneydoğu Avrupa Üniversitesi, bir Hollanda yatırımı. Yıllığı 1.500 dolar. Burası ne Makedonya ne Avrupa, ikisi arası bir şey. Bu üniversitede konuşulan dil ne Arnavutça, ne Makedonca, ne de Türkçe. Geçer akçe İngilizce.

Ama havalı gözlükleri ve İngilizce yazılı tişörtleriyle bahçede güneşlenen gençler İngilizce iki kelimeyi bir araya getirirken zorlanıyorlar. Aralarında Türkler de var. En rağbet gören bölüm işletme. Bir kısmı işadamı olmak istiyor; bir kısmı çokuluslu bir şirkete kapağı atmak. Hemen hemen tümü Avrupa’da ya da Amerika’da yaşamak peşinde. Güneydoğu Avrupa Üniversitesi, Batı değerlerine hayran bir genç kuşak yetiştirmeyi başarmış.

Son gün buluştuğumuz Funda Bekir ve Liman Muhacir durumu şöyle özetliyor:

“Herkesin tek isteği yurtdışına çıkmak. İyi bir eğitim almış olanlar bile çocuk bakıcılığı, ev temizliği gibi işlerde çalışmayı kabul edip bu ülkeden kaçıyor.”

Makedonya’da küresel değerler fırtına gibi esiyor, gençleri önüne katmış sürüklüyor.

“Dörde Kaa...”

Mayıs 2004 Yolculuğu

Doğu Makedonya'nın haritadan silinmeye yüz tutmuş bir dağ köyünde bir kapıdan içeri girdim. Ya da eşikte durdum demeliyim. Şimdiki zaman ile başka bir zaman arasında bir eşikte.

Orada başka bir zamanın insanlarıyla tanıştım. Hayatın en doğal haline; türlü türlü çilelerine, güzelliklerine, acılarına, olanca zenginliğine ve fakirliğine tanık oldum.

Kimileri onları allı güllü giysileri ve eşsiz güzellikleriyle yaşamın bir rengi olarak görüyor, kimileri yaşamlarındaki doğallığa hayran kalıyor. Kimse kapılarını çalmaz, hal hatır sormazken, bu ıssız dağ köylerine Hristiyan misyonerler geliyor.

Onlar Doğu Makedonya'nın dağ köylerinde yaşayan Türkler. Asırlardır oradalar. Günden güne azalsalar da hep aynı yaşam döngüsünde kalıyorlar.

Enver Hamdi'nin arabasında Radoviç yolunda hızla ilerliyoruz. Doğuya doğru.

Çevremizi saran tabiat, sohbetimizi suskunluklarla bölüyor, arabadaki herkes yavaş yavaş başka bir asra yolculuğa hazırlanıyor. Rüzgâr, yemyeşil tarlaların üzerinde dans ediyor. Araba hızla mor, kırmızı, sarı çiçek öbekleri arasından geçiyor. Bulutlar, dokunacakmış gibi yaklaşıyor. Artık hiçbirimiz konuşmuyoruz.

Birden bir dizi Birleşmiş Milletler tankı yolu daraltıyor. Üstlerinde Hollywood filmlerinden fırlamış silahlı BM askerleri. Birden bugüne donuyoruz.

Sonra gelincikler... Fısıltılarını yükseltiyor, içlerine çekiyorlar bizi. Uyuşuyoruz, rahatlıyoruz tekrar başka bir dünyaya dalıyoruz.

Doğu Makedonya'ya giden yol aslında bir zaman tüneli. Radoviçe'ye vardığımızda hangi köye gideceğimize karar veremiyoruz.

Enver Hamdi, tanıdığı bir bakkal dükkânına giriyor, sorup soruşturuyor. Derken yolun kenarında yürüyen bir adam görüyorum. Arabadan atlayıp selam veriyorum. Hiç yadırgamıyor. Yüzümüz, gözümüz, gülümsememiz birbirine benziyor. "Biz uzaktan akrabayız!" diyorum; gülüyor, "he" diyor. O, Kocaali Köyü Muhtarı Yakup, bizi Kocaali Köyü'ne götürüyor.

Gelincikler, Gelincikler, Gelincikler

Bir dağın tepesine, vadileri aşağılarda bırakarak tırmanıyoruz. Bizi küçücük eller karşılıyor ilkin; yüzler, mavi mavi gözler... Onlar da birer gelincik sanki. Biri pantolonumu çekiştiriyor, büyük haberi veriyor. Köyde yeni bir gelin var, herkes onu görmeye gitmiş.

"Hadi beni de götür," diyorum. Elimi tutuyor, sonra utanıyor. Hayatımda gördüğüm giysileri en renkli çocuklar burada. Sadece çocuklar mı, kadınlar da... Tüm elbiseler robalı, kırmızı, sarı, yeşil, pembe desenli. Başörtüleri de rengârenk. Çiçek açmış Kocaali Köyü.

Evler taştan, bahçeler çitlerle çevrili. Renk cümbüşü, asılı çamaşırlarda da devam ediyor.

Bu neşeli kumaşları nereden buluyorsunuz diye soruyorum. "Kapalıçarşı'dan!" diyorlar. Bilmeyişime şaşarak. Kocaali Köyü'nde tüm kadınlar 7'den 77'ye, bir özleme kavuşur gibi renklere bulanıyor.

Köyün bir ucundan öbür ucuna yürüyoruz. Kimse bizi yadırgamıyor. Bir selam, adın ne, biz şurdan geldik buraya gidiyoruz hepsi bu... Sanki uzun zamandır tanışız.

Biz kınalı kızla gelin görmeye gidiyoruz. Buradaki en önemli hadise bu.

On altısında bir gelin

Önceki akşam bu köye bir kız kaçmış. Ya da bir bebek doğmuş ya da sürüye yeni kuzular katılmış. Başaklar iyi serpilmiş, tütün bu yıl bereketli olmuş... Konular bunlar. Gerçekten önemli olan, hayata dair şeyler. Köyün içinde yürüdükçe ardımıza takılanların sayısı artıyor. Köyün kadınları, çocukları bir bahçede toplanıyoruz. Gelinin geldiği evin merdivenlerine oturup onu bekliyoruz.

On Altısında Bir Gelin

Önce gelin ardından da damat görünüyor. İki çocuk.

Gelinin üzerinde dört kat elbiseden oluşan bir kıyafet. İç eteğin işlemelerinden kaftana kadar tümü elişi. Başında gümüş takılı başlığı, yanakları kıpkırmızı, gözleri pırıl pırıl. Henüz on altısında. Gelip yanıma oturuyor. Bin yıllık bir sohbet başlıyor.

Benimle konuşurken bir günlük kocasına yaslanıyor. O, on sekizinde. Durmadan gülümsüyor, gelinin elini tutuyor.

Damadın babası dertli. “Kız bize kaçtı, ama 3 bin avro başlık parasını ödemek zorundayız,” diyor. “Yoksa düğünlerle küs kalırız.”

“Oooo, zengin eve kaçmışsın!” diyorum. “Yoooo paranın hiç önemi yok! Ben onu sevdim,” diyor on altı yaşın gözleriyle.

“Okula gittiniz mi?” diye soruyorum. Damadın annesi araya giriyor. “Liseyi Türkiye’de okuttum oğluma,” diyor. Kıza dönüyorum. Burada kızlardan en çok duyduğum cümle geliyor: “Dörde kaa gittim okula.” Köyün tüm kızları dördüncü sınıfa kadar okuyor.

“İncil’i Anlattılar”

“Hiç gelen giden olur mu buralara,” diye sorunca bir hareket başlıyor. Kalabalık bir duvar takvimi çıkarıyor. Her sayfasında Türkçe İncil ayetleri.

Hasat zamanları. İncil’den hikâyeler.

Yakup Efendi, takvimi verenlerin Almanya’dan geldiklerini söylüyor. Biri kadın iki kişi. Adam Alman. Kadın İzmirli bir Türk olan eşiymiş. İlk geldiklerinde takvimler bırakmışlar, Hıristiyanlığın erdemlerini anlatmışlar.

Yakup, “Bir daha geldiklerinde pek sevecen davranamadık onlara, başka hesapları vardı anladık,” diyor.

Dünyanın her yerinde bu böyle değil mi? Başkalarının hiçbir şey anlamadığı sanılır. Ve çok yanılır.

Çünkü doğal yaşayanlar, doğal yetenekleriyle kendini çok zeki sananlara karşı koyarlar.

Anneler, babalar ve küçük kızlarla sohbet ederken, çitin kenarında kalabalığa hiç karışmadan küçük bir taburenin üzerinde oturan yaşlı bir adama gözüm takılıyor.

Yanına çöküyorum. “Nasılsın baba?” diyorum.

“Ben hiç evlenmedim...” diyor, “çünkü hiç para biriktiremedim, Yunan’a çalışmaya gidemedim”.

Buranın köylüsü sınırı geçip Yunanistan’da çobanlık yapmaya gidiyor. Ailenin tüm erkekleri yemiyor içmiyor, onlarca yıl yaban elde çalışıp iki bin, üç bin avroyu kenara koyuyor ve oğlunu evlendiriyor. Ailesi savaşların ortasında yaşamış; o, savaşın, mübadelelerin ortasına doğmuştu. Sonra İkinci Dünya Savaşı gelip çatmış, ona da savaşmak düşmüştü. Hayatta hiç yer kalmamıştı.

Ve her düğün dernekte biraz daha içine kapanıyor, biraz daha üşüyordu.

Yakup Efendi'yle gelin evinden çıktık. Köyün kadınları, bizim kınalı kız, “Abucu” diyerek, ablalarından şeker filan isteyen iki yaşında bir dünya güzeli, bir çitin köşesine çöktük.

“Kızlar niye en çok dörde kaa okuyor?” diye soruyorum. Yeterli nüfus olmayınca Makedon hükümetinin sınıf açmadığını söylüyorlar. Sonra en büyük dertlerinden bahsediyorlar. Burada su yok. Çamaşır bile taşıma suyla yıkanıyor. Çocuğu okula temiz bir gömlekle göndermek dünyanın en zor işi diyorlar.

Kızlar genellikle 15 yaşında evleniyor, oğlanlar 18'i buluyor. Sonra onlar da başlıyorlar para biriktirmeye. Bir bebekleri oluyor. Sonra birkaç tane daha.

Dünyanın en güzel çocukları burada.

Ayrı Bir Dünya

Erkek çocuk 18'e gelene kadar ya Yunan'a çobanlığa gidiyor, ya Türkiye'de bir iş tutuyor.

Koyunlara bakılıyor, tütün satılıyor, yenmiyor içilmiyor para biriktiriliyor. Arada kızlara fistan alınıyor, hepsi bu.

Onlar birer gelincik. Fistansız olmaz!

Enver Bey sessizce seyrediyor. Bazen kendi kendine gülümsüyor, bazen içini çekiyor.

O, Batı Makedonya'dan, kaç kuşak Kalkandelenli.

Bir zamanların Türk Demokratik Partisi yöneticilerinden.

“Herkesin birtakım âdetleri var. Benim de eskiden âdetlerim varmış. Buranın insanları, 100 koyunu nasıl 1.000 koyun yaparız diye düşünmüyor. Niye düşünmüyor? Düşünecek halleri yok. Satacak yeri yok. Ticaret yapmayı bilmiyorlar. Devletten biri geliyor. Şu kadara ürünlerinizi alacağım deyip gidiyor. Pazar nerede var, kaçta satılır bilmiyorlar. Kendi dünyalarında yaşayıp gidiyorlar. Okul olsa, bu âdetler de kalkmış olurdu. Düşünün bir ailede dört oğlan olsa, başlık parası 12.000 avro eder. Benim böyle bir param yok ama bu adam çocuklara kız bulmak için 12.000 avroyu toplamaya hayatını veriyor.

Kocaalili kızlar "Dörde kaa" okuyor

Hayatın çelişkileri yaman. Vadilere doğru yürüyoruz. Sırt çantalı çocuklar tepelere tırmanıyorlar. Okuldan dönüş bir saatlik yürüyüş.

Şadiye onları karşılıyor. 50'li yaşlarda, masmavi gözleri, altın sarısı beyaza çalan saçları var. Renkli çiçeklerle süslü elbisesinin kuşağıyla oynuyor.

Sarılıp öpüyorum.

"Şadiye, benim teyze anneme benziyorsun," diyorum. "Sen soruyorsun ya içim cız ediyor," diyor, "çok istedim okuyayım adam olam, hesapta iyiydim," diyor. "Olmadı, babam gâvurlarla bir arada okutmadı," diyor.

Gözüm doluyor.

Eteklerine yapışmış iki kız, Ümmüne ile Nazike, çantalar hâlâ sırtta, hazır olda duruyorlar, bana öğretmenmişim gibi davranıyorlar.

"Okuyacan mı? Dörde kaa?" diye soruyorum.

"Dörde kaa!" diye bir ağızdan yanıtlıyorlar. Onlara sarılıyor öylece kalıyorum.

Ben sulu gözlü biriyim, farkındayım.

Artık zaman tünelinden çıkacağız. Yine bir eşikte bir an için durup geriye bakacağız ve her şey kendi doğallığında devam edip gidecek.

Sakin, telaşsız, doğal ve yoksul; “dörde kaa” diyecek kızlar... Gelincikler...

Yoksa değişecek mi?

Enver Hamdi'ye dönüyorum. “Burada devlet yok,” diyor. “Burası sınır arası. Cahillik var, yoksulluk var, buralara göz dikenler var.”

“Gördüğümüz o takvimler.. Türkiye’de bu köyü kaç kişi bilir. Ama Allahın’ın Almanı Almanya’dan gelip bir Türk kıızıyla bu dağın tepesindeki köylere, 20 küsür köye Hazreti İsa’yı tanıtıyor. Devlet olsa devletin kuralları olur. Suyu getirecek, okulu getirecek, teknolojiyi getirecek. Ama burada her şey 50 yıl önce nasılsa öyle.”

Kocaali Köyü'nde her geçen gün bir aile fire veriyor. Ya Çorlu'ya, ya Tekirdağ'a, ya da İstanbul'a.

Akrabalar bekliyor. "Elden umut yok, en iyisi bohçaları dürmek," diyorlar.

Yola hazırlanan evin ışığı, gece geç saate kadar yanıyor. Sandıklar hazırlanıyor ve binlerce yıllık bir öykü tekrarlanıyor.

Ben ninelerimi hatırlıyorum. Ümmine, Nazike, Şadiye ve Yakup'lar 1912'lerde yalınayak günlerce yürüdüler. Savaşlardan kaçtılar.

Çocuk çocuk... Kimi yollarda kaldı. Yaşlılar anayurda varamadı. Çocuklar hastalandı.

Ama yürüdüler, bıraktılar çiftlerini çubuklarını, neleri varsa onları. Anılarından, köklerinden kopmak zorunda kalarak, göçtüler.

Balkan Türkleri o gün bugündür yollardadır. Yüzyıllardır ek-mek vermiş bu topraklar artık tutamaz onları. Makedonya'nın güneydoğusundaki bir dağ köyünde her gece fısıltılar dolaşır. Kimin gittiği, kimin gideceği konuşulur.

Toptan gidilmese bile mevsimlik göçlere, ayrılıklara, para için yıllar süren cefalara katlanılır.

Bu toprakların verdiği huzur ve dinginlikten hiç nasip almadı yörelere hırçınlıkları yorar onları, ihtiyaçları. Sonunda koyulur cebe 15-20 yılın bedeli, bir çocuk daha evlenir.

Gözü modern zamanlara dönük çocuklar geleceklerini ve köylerini sorgular.

Onlar sınırların arasında yaşar.

Bosna'da Bir Derebeylik Var

Mayıs 2004 Yolculuğu

Bugün savaşın korkunç yüzünü Irak'ta izliyoruz. Dün, savaşın yol açtığı acıların simgesi Bosna'ydı. Bosna denince aklımıza soykırım, kayıplar, katliamlar, binlerce ölü, geliyordu. Aradan 10 yıl geçti. Çoğumuz Bosna diye bir yerin varlığından savaş çıkınca haberdar olduk; savaş bitince de aynı hızla unuttuk burayı.

Peki bu 10 yılda Bosna'da neler oldu? Bosna'ya demokrasi getirdiklerini iddia eden güçler burada ne yenilik yaptı? On binlerce insanı öldüren, perişan eden savaştan kim galip çıktı? Bosna, ekonomik ve politik özgürlüğüne kavuştu mu? Herkes işinde gücünde mi? Çocuklar rahat rahat okullarına gidebiliyor mu? Kültürel hayat geliştirebildi mi? En önemlisi, acaba Bosna'yı şimdi kim yönetiyor? Bosnalılar mı? Ekonomi kimin elinde? Bosnalıların mı? Peki soykırıma uğrayan Boşnaklar ne durumda? Bir buzdağı gibi Bosna. Altında lavlar.

1970'lerden itibaren Batılı güçler, ülkedeki halk mozağini bozmaya çalıştı. Halkları birbirine karşı kışkırttı. Bosna'da yaşayan Boşnak, Hırvat, Sırp azınlıklar futbol takımı tutar gibi davranan birtakım Batılı ülkelerce desteklendi. Katolik Hırvatların arkasında Vatikan, Sırpların arkasında Ortodoks Kilisesi vardı. Sonunda ekilen kin tohumlarından kan çiçekleri açtı. Savaş patladı. Sahipsiz Boşnaklar kıyıma uğradı. Dünya seyirci kaldı.

Avrupa'nın ortasında korkunç bir kıyım yaşanırken "medeni" devletler bir kenarda seyretti.

Ve nihayet aylar sonra Birleşmiş Milletler duruma müdahale etti. Ardından, aylar süren idari tartışmalar başladı. Bosna-Hersek'in milliyetlere göre bölünmesi istendi. Sonra bundan vazgeçildi. Ekonomik bölünme gündeme geldi. Bu da olmadı. Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna hükümeti tarafından özerk bölgeler oluşturulması ve buna göre toprakların paylaşımı önerildi. Ama BM uzmanları bundan da vazgeçtiler. Federasyon fikrini ortaya attılar. Ve Dayton Barış Anlaşması imzalandı.

2004'ün sonunda durum şöyle: Bosna devletinin Sırp, Hırvat ve Boşnak olmak üzere üç cumhurbaşkanı var. Bir devlet içinde. birbirinden ayrı yönetim birimleri mevcut. Öncelikle Sırların savaş sırasında işgal ettiği topraklar, idari bir bölge olarak tanındı. Bosna-Hersek devleti içinde bir Bosna-Sırp Cumhuriyeti kuruldu. Batı bir elden savaşın tek sorumlusu olarak Sırları gösterirken, diğer eliyle Sırlara Bosna devleti içinde ayrı bir cumhuriyet hediye etti. Yani şimdi Bosna-Hersek devleti içinde ayrı bir Bosna-Sırp Cumhuriyeti var.

Yine Bosna-Hersek devletinin içinde Boşnaklardan ve Hırvatlardan oluşan bir federasyon kuruldu ve bu federasyon 10 ayrı kantona bölündü.

Hepsinin başında ayrı idari birimler var. Yani şu anda Bosna-Hersek devletinin 13 değişik hükümet organı aynı anda faaliyet gösteriyor.

Şoförümüz Haris Hacik'le Saraybosna'nın eteklerinde durmuş, 10 yıl sonra bile varlığını sürdüren savaş kalıntılarına bakıyoruz. Yağmur yağdı yağacak. Bosna'da sonbahar.

"Çok kafa karıştırıcı bir durum var burada, federatif yapıyı anlayabiliyor musunuz?" diye soruyorum.

"Hiç anlamıyoruz," diye cevaplıyor.

Ertesi gün Bosna Üniversitesi'nden uluslararası ilişkiler uzmanı Şakir Filandra'ya aynı soruyu soruyoruz.

"Şu anda Bosna nasıl yönetiliyor? Bosna'nın içinde bir Sırp Cumhuriyeti var. Bir Biçka bölgesi var. Orada Sırlar yaşıyor."

"Ülke dört bölgeye ayrılmış. Savaş bitmiş, ama idare oturtulamamış. Dünyada böyle yönetilen bir başka ülke olduğunu sanmıyorum" diyor.

Bosna'nın "yeni kralı" İngiliz Paddy Ashdown

"O zaman sorunlar Dayton Barış Anlaşması'na dayanıyor. Anlaşmada bir arıza var!"

"Doğru! Dayton Barış Anlaşması Bosna'yı parçaladı. Etnik ordular tarafından işgal edilmiş bölgeleri, idari bölgeler olarak tanıdı. Ülke idari yapılanmayı 10 yıldır oturtamıyor. Oysa amaç birleştirici olmaktı."

"Ama bu ülke bir zamanlar tek bir ülkeydi zaten."

"Evet, öyleydi."

"Sonra birileri ülkeyi üçe böldü ve şimdi yeniden birleştirmek istiyorlar."

"Evet, öyle oldu!"

Kafanız karıştı mı? Tersisi tuhaf olurdu. Sonuçta Bosna'da paramparça bir yönetim var ve bir de bir kral. Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi Paddy Ashdown!

Ona kral diyoruz, çünkü tüm bu karmaşık idari yapılar bir yana, Bosna'da o ne derse o oluyor. Kanun çıkarabiliyor, beğenmediği kanunu bir kenara atabiliyor. Böyle bir yetkisi var. Bir başka önemli yetkisi, istediğini istediği göreve atayabilmesi ya da gö-

revden alabilmesi. Kısacası, Bosna'daki tüm idari yapılar, sayıları üçü beşi bulan cumhurbaşkanları bir yana; ülkeyi, bir İngiliz yüksek temsilci, daha doğrusu onun temsil ettiği "uluslararası irade" yönetiyor.

Kral Kim?

Ashdown, İngiltere'nin üçüncü partisi Liberal Demokrat Parti'nin eski lideriydi. Birleşmiş Milletler Kosova temsilciliğine ilk aday oydu. İsmi Bernard Kouchner'den önce İngiliz hükümeti tarafından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne teklif edilmişti. Ancak uluslararası profili düşük görülmüştü. Sonunda Bosna'nın başına getirildi. Görevi, ülkedeki ekonomik ve politik yapıyı Avrupa Birliği standartlarına yükseltmektir. Değişim Bosna'nın bayrağıyla başladı. Eski bayrak atıldı, Avrupa Birliği bayrağını anımsatan bir bayrak ortaya çıktı.

Birleşmiş Milletler binasına geldik. Paddy Ashdown'la randevumuz vardı. Arandık tarandık metal kapılardan geçtik. Haris de bizimleydi. Bizi bir toplantı odasına aldılar. Odanın yarısını kaplayan "yeni Bosna bayrağı" ... Haris'in gözleri buğulu, "Bu mu Bosna bayrağı!" diye kendi kendine söylendi.

Derken hızla kapı açıldı, basın müşaviriyle beraber Kral içeri girdi. Gri takım elbisesiyle moda dergilerinden fırlamış gibiydi. İngiliz zarafetiyle oturmamı işaret etti. Gazeteciler çok alışkın görünüyordu. Duvara bakarak sorumu bekledi. Sanırım cevaplar çoktan hazırды.

"Sizinle yıllar önce Londra'da bir söyleşi yapmıştım. Henüz Londra City Üniversitesi'nde öğrenciydim," dedim. Bir kahkaha attı. "Hayret unutmuşum," dedi. Sesinde iltifata bulaşmış bir alay vardı.

"Bir röportajınızda, Bosnalıları Avrupalı yapmaya çalıştığınızı söylediniz. Ne demek istediniz?"

"Avrupa, sadece ülkelerin birliği değil, aynı zamanda bir değerler birliğidir. Bu birliğin ekonomik değerleri, demokratik değerleri vardır. Dolayısıyla bu ülke eğer Avrupa Birliği'ne girmenin avantajlarından, yani serbest dolaşımdan, entegrasyondan yarar-

lanacaksa, o zaman demokratik ve ekonomik standartları sağlamamız gerekiyor. Gelecek bu. Başka gelecek yok. Diğer bütün gelecekler kargaşayla sonuçlanacaktır.”

Öne eğildi. Bu söyleyeceği çok önemliydi. Gözlerini kıstı.

“Avrupa Birliği, burada yaşayan herkesin geleceğidir. Buradaki tüm politik partiler, aşırı sağcılardan aşırı solculara kadar aynı yerde buluşuyorlar: Avrupa Birliği'ne girmek. Bu ülkeyi, bir arada tutan şey bu.”

“Peki sizce bu ülkede kararları kim veriyor? Üç cumhurbaşkanı, başbakan ve birçok idari yetkili var ama...”

“Anahtar kişi Adnan'dır.” Adamından bahseder gibiydi. Oysa bahsettiği Bosna-Hersek Başbakanı Adnan Terziç'ti.

Terziç, 2002'de dört yıl için devletin başına atanan ilk başbaktı. Politikaya Aliya İzzetbegović'in partisinde atılmıştı. Savaşın sona, iki dönem Bosna Merkez Kantonu valiliği yapmıştı.

Başbakan olur olmaz, halka ilk seslenişinde reform sözü vermiş, “toplumun demokratikleştirileceğini, piyasa ekonomisinin güçlendirileceğini” söylemişti.

Bizimle konuşurken de hemen hemen aynı cümleleri tekrarlıyordu.

Paddy Ashdown, düşünmeksizin onun adını vermişti. Adnan Terziç'in Ashdown hakkındaki düşüncelerini merak ettik.

Hükümetin ve yüksek temsilcinin hedefleri aynı mıydı?

“Bosna-Hersek'te yaşanan bu korkunç savaştan sonra, bizim tek garantimiz ve güvencemiz Avroatlantik örgütlerdir. Yani NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne üyelik bizim en büyük hedefimizdir.”

“Bu ülkede Paddy Ashdown'un gücü nerede başlıyor, nerede bitiyor?”

“Her şey Dayton Barış Anlaşması'yla başlayıp bitiyor. Dayton Anlaşması'yla birlikte gelen yüksek temsilcinin esas görevi barışı sağlamak. Garanti vermek. Hükümetimiz ve yüksek temsilcilik, aynı amaç için beraber çalışan ve aynı şeyleri hedefleyen kurumlardır. Her iki taraf da, Bosna-Hersek'in iyiliği için aynı şeyleri istiyor.”

Bosna-Hersek Başbakanı Adnan Terzić

“Yani bir başbakan olarak Paddy Ashdown’un ülkenin yönetimine karışmasını yadırgamıyorsunuz? Geldiğinde, üç ay sonra gideceği söylenmişti.”

“Bana sorarsanız üç ay sonra değil ‘dün’ gitmesi gerekirdi.”

Paddy Ashdown’ın anahtar kişi dediği Başbakan Adnan Terzić, bir yandan Birleşmiş Milletler müdahalesinden rahatsızlığını dile getiriyor, öte yandan onsuz yapamayacaklarını itiraf ediyordu. Son sözleri şöyleydi:

“Yüksek temsilcilik, Bosna-Hersek için gerekli bir yapı değil, yani bir an önce gitmesi gerekiyor diye düşünüyorum. Ama maalesef şu anda Bosna’da, siyasi yapı olarak onun sahip olduğu yetkileri devralacak kimse yok. Dolayısıyla şimdilik ona ihtiyacımız var.”

Cevap verirken, gözleri odadaki eşyaları tarıyordu. Yüzüne geniş bir gülümsemenin yayıldığı an, iznini istediğimiz andı.

Paddy Ashdown’la olan konuşma da benzer biçimde sona ermişti.

“Bu ülkede sizi pek sempatik bulmayan önemli bir çoğunluk var kanımca, ne hissediyorsunuz?” dediğimde, gözlerini yukarı devirerek, elini sallamış, “*C'mon!* Ben yıllardır politikanın içindeyim. Her şeye alıştım. İşim, bu ülkede demokrasinin kurulmasına yardım etmek ve serbest piyasa sistemini oturtmak. Bu, bazı insanların sahip oldukları gücü elinden almak demek.”

“Demokrasi hâlâ aksıyor. Peki ekonomiyi yerine oturtabildiniz mi? Üretim neredeyse yok gibi.”

“Çok fazla satın alıp, çok az üretiyoruz. Maalesef ithalat ihracatın dört katı. Hiçbir ülke bu şekilde büyüyemez.”

Yugoslavya parçalanırken önce ekonomik sonra da siyasi krize girmişti. Tito'nun ölümünden sonra IMF'yle anlaşmalar imzalanmış ve sadece beş yıl sonra, 1985'te, enflasyon yüzde 100'e, işsizlik yüzde 13'e fırlamıştı... ABD 1989'da yeni bir reform planı hazırladı. Plana göre ücretler dondurulacak, devlet harcamaları kısılacak, devlet işletmeleri özelleştirilecekti. Bosna-Hersek büyük oranda borçlandırıldı, sonra da ekonomik yardım paketleriyle ödüllendirildi.

Aynı oyun, Yugoslavya'dan ayrılan parçalarda da yaratıcı değişimlere gerek görülmeden, sahneye konuyordu.

Saraybosna'da bir öğle sonrası... Yerdeki satranç tahtası üzerinde birileri hızla piyonları oynatıyor. Ben Bosnalı aydınlarla sohbet ediyorum.

Erol Manisalı'nın “İçimizdeki Danimarkalılar” deyişi kulaklarımda...

Satranç parkında karşılaştığım aydınlardan birine soruyorum:

“Burada ne değişti şimdi, ekonomi mi?”

“Özgürlük geldi, insan hakları, iyi yaşam standardı...”

“Yani her şey eskisinden daha iyi, öyle mi?”

“Daha iyi, daha dinamik ama bazıları daha fakir, bazıları daha zengin...”

“Bu daha mı iyi?”

“Bazıları daha zengin, bazıları daha fakir ama bu doğal bir uçurum. Şu anda Batı'yla çok iyi bir iletişim içindeyiz.”

Başbakan Adnan Terzić'le benzer minvalde konuşmalar yapmıştık. Bazen kulaklarıma inanamamıştım.

“Fabrikanın özelleştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Çoğu çalışmıyor çalışanlar da işçilerine çok az para ödüyor. Ayda 20 avro işsizlik parasıyla yaşayanlar var.”

“Bosna-Hersek’te şu anda büyük bir sorun yaşanıyor. Devlete ait olan malların sadece yüzde 30’unu özelleştirebildik. Birçok şirket battı. Biz uçurumdan yuvarlanan şirketlerin devletin elinde değil özel ellerde batmasını istiyoruz. Onları elden çıkarmamız lazım.”

Zenitsa bir zamanlar Yugoslavya’nın demir ihtiyacının yüzde 80’ini karşılayan bir fabrikaya ev sahipliği yapıyordu. Savaş öncesi nüfusun çoğu bu fabrikadan ekmek yiyordu. Yan sanayileriyle birlikte fabrika 40 bin-50 bin kişinin geçimini sağlıyor ve Zenitsa, iyi durumdaki şehirlerden sayılıyordu.

Zenitsa’ya gittik. Yollarda, kahvelerde oturan mutsuz yüzler karşıladı bizi. İşsizlik bulaşıcı bir hastalık gibiydi.

Zenitsa’da çocukların, kadınların yüz ifadeleri ciddiye.

Zenitsa, savaşla ölümü yaşamış, yeniden hayata dönmüş sonra da işsizlikle ağır bir hastalığın pençesine düşmüştü.

Zenitsa kalbimde bir yara daha açtı. Kahvelerin fabrikaya bakan cephelerinde oturarak geçmiş günleri konuşan, üç kuruşluk işsizlik parasıyla geçinmek zorunda kalarak, yorgun elleri ve umutsuz yüzleriyle sokakları dolduran otuzlu, kırklı, ellili yaşlardaki bir yığın sağlam adam...

Akşam işten eve dönen biri gibi davranmaya çalışıyorlar. Hayatlarının anlamını yitirmiş gibiler.

Zenitsa’nın demir fabrikası Osmanlı zamanında kurulmuş. Öyle uzun bir tarihi var ki. Ön bina, geçmişe tanıklık eden bir müze.

Makinelerin önünde poz vermiş; başları sarıklı, ayakları çarıklı Osmanlı işçileri. Nice savaşılar top, tüfek, mermi yapmış; nice demiryollarını döşemiş. 1860’lardan 1995’e kadar aralıksız çalışmış, bölgenin zengin demir madenini işlemiş.

Savaş her şeyi durdurmuş. Diğer fabrikalar gibi o da askeri karargâh olarak kullanılmış. Bosna BM’nin eline ve uluslararası sermayenin denetimine geçince satılmış.

Kocaman mavi gözleri, alevlerin yaladığı karanlıkta birer fener gibi parıldayan, bareti yana eğik bir işçi ona doğru yürüdüğümü-zü görünce başını çeviriyor. Yine de soruyorum:

“Eskiye göre yaşam nasıl gidiyor?”

“Bir şeye benzemiyor ama çalışıyoruz.”

“Kaç senedir?”

“Yirmi.”

O, binlerce gidenin aksine kalabilenlerdendi. Hâlâ fabrikasındaydı.

Bosna'ya Avrupa standartlarını getirdiklerini söyleyenler işçileri unutmuşlardı. Serbest piyasa ekonomisi, uluslararası şirketlerin kârlı iş yapmalarını hedefliyordu.

Bosna'da tüm idari yapıya hükmeden Paddy Ashdown'a sormuştuk:

“Avrupa standartlarından bahsediyorsunuz. Özetle nedir bu standartlar?”

“Demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, bağımsız medya, serbest pazar ekonomisini yöneten temiz bir politik sistem,” demişti.

Acaba savaştan sonraki 10 yıl içinde Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi Paddy Ashdown'ın sıraladıklarından hangileri ne şekilde Bosna'da hayata geçirildi.

Irak işgalinin ardından, terör uzmanı Bağdat valisi de basına benzer açıklamalarda bulunmuş “Irak'ın ekonomisi özelleştirilecek, gerçek demokrasi gelecek!” demişti.

Bosna'ya da Irak'a da geleceği kadar gelmişti demokrasi. Anlaşılan büyük güçlere göre gerçek demokrasi, diğer ülkelerdeki zenginliklerin paylaşımına izin veren idare biçimiydi. Bu paylaşımdan çıkar sağlayan küçük, yerli bir zümre de onlarla aynı fikirdeydi.

Zenitsa'da fabrikanın 35 yıllık müdürü son gelişmeleri kıvançla karşıladığını söylüyor, yabancı sermayenin el koyduğu fabrikada genel müdürlüğe devam ettiği için kendini çok şanslı saydığını ekliyordu. Dayanamayıp sordum:

“35 yıldır burada genel müdürsünüz, bu fabrikanın yabancılara gitmesi sizi üzmüyor mu?”

“Kesinlikle hayır! LNM ve Kuveyt firmaları, demir konusunda dünya çapında çok büyük iş kapasitesine sahip firmalar ve biz yabancı sermaye sayesinde yeniden Balkanlar’ın en büyük demir fabrikası olacağız. Fabrikanın yenilenmesi bitince 4 bin işçi çalışacak burada.”

“Bir zamanlar 20 bin işçinin ekmek kapısıydı burası. Ne oldu işsiz kalanlara?”

“Bekliyorlar. Bazıları yeniden işe alınabilir. Geri kalanlar ayda 40 mark işsizlik parası alıyor.”

Zenitsa’da artık çalışandan çok çalışmayan var. Onlardan biri de Ferid Novaliç. Novaliç’i gördüğümde, bir otoparkta arkadaşlarıyla voleybol oynuyordu. 40 yaşındaydı. 18 yaşında fabrikaya girmişti. Şimdilerde sudan çıkmış balık gibi. Haftanın her günü voleybol oynadığını söylüyor.

Onların Çocukları ve Avrupalılaşmak

Küçük kentlerde işsiz kalan anne babaların çocuklarını Saraybosna’da küçük ama reytingi büyük bir televizyonun koridorlarında buluyoruz.

Kanalın adı İngilizce: Openbroadcasting Net-Work! Açık Yayın Kuruluşu!

Hani Paddy Ashdown, bağımsız medyadan söz etmişti ya. OBN televizyonu Bosna’daki demokrasiyi yansıtan bir medya organı.

Bağımsız mı? Kanalın yetkilisi Vladimir Biliç’e sorduk:

“1966’da Avrupa Birliği örgütlerinin desteğiyle yayına başladı.”

“Kanalın sahibi kim?”

“Bosna’dan, İngiltere’den, Almanya’dan, Ukrayna’dan işadamları.”

“Nasıl bir yayın politikası uyguluyorsunuz? Ne tür programlar yayınlıyorsunuz?”

“Daha çok reklam alabilecek ticari programlara ağırlık veriyoruz. Bol pembe dizi var, moda programları, spor programları ve yarışmalar. Geç saatlerde de Playboy TV var.”

Konuşmaktan sıkılıyordu. Paramı alırım işime bakarım havasındaydı. Yani son derece profesyoneldi. “Ne istiyorsanız çekin,” diyerek yanımızdan ayrıldı.

Kapıda gördüğümüz kalabalık, yetenek şovlarından biri için toplanmıştı. Artık bir anda şöhret olup köşeyi dönmenin dışında çare olmadığını düşünüyorlardı. Neleri varsa onu ortaya dökecek, kör talihi yeneceklerdi. Herkes oradaydı.

Gözleri kapkara boyalı, başı tesettürlüler de; göbeği açıkta küçücük kızlar da... Karanlıkta bile güneş gözlüğünü çıkarmayan, kulakları küpeli 15 yaşlarındaki gencecik çocuklar da... İtiş kakış bekliyorlardı.

Kendimi bir sirkte hissettim. Bu ülkenin pırıl pırıl gençleri büyük bir kültür hazinesinin üzerinde oturuyor, ama bir televizyonun dişlileri arasında tahlıl olmayı seçiyorlardı. Onlara bunu seçtirenler vardı.

Çoğu Yoksul Ailelerin Çocuklarıydı

Bosna'nın iyi eğitim almış, yabancı dil bilen iyi aile çocuklarına gelince... Onlar Avrupalılaştırılıyordu. Çoğu, neye uğradığını anlamadan bir kimlik bunalımının girdabında yaşıyordu. Onlar son 10 yıldır, yani savaşın bitiminden beri “ne” olduklarını düşünüyorlardı.

Yabancı şirketlerin sponsorluğunda düzenlenen caz festivalleri, sinema festivalleri, rock konserlerine gidiyorlar; bunların televizyondaki canlı yayınlarında kendilerini çılgınca eğlenirken görüp güven tazeliyor; “cool” tişörtleri, spor ayakkabıları ve düşük belli pantolonlarıyla kendilerinden hoşnut kalıyorlar ama ertesi gün yeniden mutsuzluğa gark oluyorlardı. Onlara göre “Bosna adam olmayacaktı. Sokaklar kiro doluydu. Bir türlü Avrupalılaşamıyorlardı.”

Saraybosna 10. Film Festivali'nin açılış gecesinde sokağın kenarında durmuş, kırmızı halının üzerinde gururla yürüyen belediye başkanına, eşine, ünlü avukat filanca ile ünlü işadamı falancaya bakıyorum. Uçuşan şifon etekler, yanık sırtlar, derin dekolterler ve beyaz takım elbiseler görüyorum. Film izlemeye gidenler

bir defileye imza atıyorlar. Onlar Zenitsa'daki insanlara hiç benzemiyorlar.

Canlı yayın hazırlıkları yapan, kuzguni saçları omuzlarına dökülen, uzun boylu güzel sunucu Anya, bize kısa bir açıklama yapıyor: "Bu yıl festivalde sosyal içerikli(!) çok özel filmlere, ayrıca deneme filmlerine ağırlık verildi. Hükümet festivali destekliyor; Telekom şirketi sponsorumuz."

Bosnalı seçkinler, festivalin kırmızı halısında arzı endam ederken, basına ayrılan bölümde Sırbistan televizyonundan bir sunucu, "Life Style Show"unu sunuyor.

Bosna'da olmaktan çok mutlu olduğunu söylüyor.

Bosnalılar ona büyük bir misafirperverlik gösteriyormuş. Kendini âdeta memleketinde hissediyormuş. "Sonuçta hepiniz Yugoslavyalı değil miydiniz?" diye araya giriyorum.

Bosna'nın bir başka bölgesinde tepkiyle karşılanabilecek bu Sırp sunucuyu, entelektüel çevreler "egzotik" buluyordu. Bosna'da milliyetçi duygular, yer alınan çevreye göre değişiyordu.

Savaş yorgunu, ekonomisi krizde, politikası karmakarışık Bosna'da, medya büyük oranda yabancıların denetimindeydi ve onlar Bosna için ellerinden geleni yapıyordu.

Gülmeye, eğlenmeye hasret; işsizliği, yığılan sorunları unutmaya hazır insanlara istedikleri veriliyordu. Bol yarışma, pembe dizi, dedikodu programları, her çeşit spor... Playboy TV'yi bunlara ekleyelim. Daha üst gelir gruplarının eğlenmesi için sinema, tiyatro, opera; yaşa göre pop, rock, caz konserleri...

Bosnalıların dünyaya bu pencerelerden bakmaları isteniyordu.

Boşnak Enstitüsü mü, İngiliz Kulübü mü?

İleri yaşlardaki Bosnalılar kültürel ve ekonomik değişimi hayretle izliyorlardı. Bu karmaşadan kaçmak istiyor, sığınacak yer arıyorlardı. Saraybosna Büyükşehirimizin önerisiyle Boşnak Enstitüsü'ne gittiğimde, "sığınacak bir yer" bulduklarını gördüm.

Boşnak Enstitüsü inanılmaz bir yerdi. Eski bir hamama bitişik, ultramodern bir bina. İçinde özel havalandırılmalı bir arşiv, kü-

tüphaneler, sergi salonları ve İngiliz stili döşenmiş bir *club*! Ağır İngiliz stili koltuk ve abajurlar, boydan boya ahşap bir bar. Buraya epey para dökülmüştü.

Bu şaşıla karalık atmosfere gömülmüş yaşlı birkaç beyefendi, ben odaya dalınca yavaşça başlarını çevirdi. Bazıları görmezden geldi, yüzünü sakladı. Selamlaştık. Kimiz, neyiz anlattık.

Şikâyetlerini sıraladılar. “Bankalar türedi, insanların paralarına el koyuyorlar. Dünya nereye gidiyor bilmem,” diyor biri.

Nazmi Bey, bize enstitüyü gezdiriyor. Türkoloji’de hoca, ama inatla Boşnakça konuşuyor. Enstitü, Aliya İzzetbegoviç’in görüşleri çerçevesinde Boşnak milliyetçiliğine katkı sağlamak için kurulmuş. Batıda yaşayan Boşnak bir işadama tarafından açılan bu enstitü, Boşnak milletin kültürel mirasına sahip çıkma iddiasında.

Tercüman aracılığıyla Türkoloji hocası Nazmi Bey’le konuşuyoruz.

“Buranın insanları savaşmadı. Aslında dışarıdakiler kendi aralarında savaştı,” diyor.

“Dışarıdakiler kim?”

“Sırbistan’daki Sırlar, Hırvatistan’daki Hırvatlar ve ötekiler. Ne yerli Sırlar ne de Hırvatlar yaptı bunu. Dışarıdan kotarıldı. Sonra yerliler bu rüzgâra kapıldı.”

“Sizce kim kazançlı çıktı?”

“Herkes kaybetti!”

Bosna-Hersek’te 3 milyon Boşnak var... Türkiye’de bir o kadar. Neden mi? Çünkü onlar 400 yılı aşkın bir süreyi Osmanlı İmparatorluğu tebaası olarak geçirdiler. XV. yüzyılda bir yandan Katoliklerin, bir yandan da Ortodoksların baskı ve zulmüne uğradı Boşnaklar. O zaman Hristiyanlığın değişik bir mezhebine bağlıydılar. Osmanlı İmparatorluğu bölgede hâkim olunca, dini özgürlüklerini kazandılar. Baskı görmediler. Böylesi bir hoşgörü, Boşnakların Müslümanlığı seçmesine neden oldu ve bazı yabancı tarihçilerin deyişiyle Boşnaklar, o gün bugün Türk’ten fazla Türk oldular.

1878’de Bosna-Hersek’te Osmanlı idaresinden çıkana kadar bırakın baskıyı, zulmü, birçok Boşnak, devlet idaresinde önemli

görevlere getirildi. Çöküş dönemindeki Osmanlı, o tarihte Bosna-Hersek'i masa başında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na devretti.

Bu dönemde Müslüman Bosna-Hersek kan ve gözyaşına boğuldu. Büyük göçlere sahne oldu. Göç edenlerin yerine Sırlar yerleştirildi ve Bosna'daki etnik yapının değişmesi sağlandı. Yüzlerce yıllık huzur, yerini kargaşaya bıraktı.

Enstitünün duvarlarında Osmanlı'nın bıraktığı Bosna-Hersek'te yaşananların, savaş ve zulmün tasvirleri vardı.

Çatısından baktığınızda Osmanlı yapıları ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun etkisini yansıtan binalar kolayca ayırt ediliyordu.

Çarşı hâlâ Osmanlı'nın bıraktığı güzellikteydi. Yerlilerin, savaş zengini köylülerin, çarşıya damgalarını vurduklarını, eski, ağırbaşlı güzelliğinin kalmadığını söyleseler de, kapalı çarşıları, sokak kahveleri, mükemmel mantı ve börekleriyle sanki Türkiye'de bir yerdediniz.

Çarşı girişindeki çeşme ve fiskiyeler, başlarından ayrılmayan güvercinleriyle, hâlâ başka bir yüzyılın şarkısını söylüyordu.

Mostar'ın İki Yanı, Dünyalar Kadar Ayrı

Sadece insanlar değil, yüzlerce yıllık bir simge de kana boyandı savaşta. Hırvat topçuları 1993'te Mostar Köprüsü'nü hedefledi. Yüzlerce yıllık köprü, Neretva Nehri'ne gömüldü. Medeniyetin ve kültürün simgesiydi... Ve tabii ki Osmanlı'nın...

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1566'da Mimar Hayreddin'e yaptırılmıştı.

Mostar Köprüsü 11 yıl sonra, 2004 Temmuzunda Türkiye'nin büyük katkısıyla yeniden hayat buldu. Yeniden doğdu. Ama açılışta Türkiye de destek vermiş olduğu halde Katolik askerlerin ve Yüksek Temsilci Paddy Ashdown'un gösterisi öne çıktı.

Köprüsü onarılsa da şehrin iki yakası yine de bir araya gelemedi.

Giderek fakirleşen Boşnaklar ile dış desteklerle her gün biraz daha zenginleşen Hırvatlar arasındaki uçurum sürüyor.

Bölgedeki tüm büyük fabrikalar Hırvat işadamlarının eline geçmiş. Onlar da önce Boşnakları işten çıkarmışlar. Evet savaş bitti, ama en kanlısından ekonomik bir savaş sürüyor ve bunun sonucunda birileri aç kalıyor.

Mostar Köprüsü yine Neretva'yı gururla seyrediyor ama fabrikalarda, okullarda, toplu taşımacılıkta ayrımcılık eskisi gibi sürüyor. Boşnak ve Hırvat işçiler aynı fabrikada çalışmıyor, Hırvat ve Boşnak öğrenciler aynı okullara gidemiyor.

Belediye başkanıyla çocukluğunun geçtiği mahallelerde yürüyoruz. Köprüden geçiyoruz. Esnafı selamlıyor. "Yeni dönemde başkan olmayacağım," diyor.

"Bir tane belediye başkanı var. O da sizsiniz öyle mi?"

"Evet."

"Bir ara altı belediye başkanı vardı Mostar'da."

"Bu sene 2004 Martı'nda bitti o uygulama."

Mostar, ülkenin geri kalanı gibi, yazboz tahtasına çevrilmişti. 2003'ün sonunda Bosna'ya gelen Alman bir uzman, Mostar için taslak bir statü hazırlamıştı. Taslak statüye göre, Mostar gibi küçük bir yerde üçü Hırvat, üçü Boşnak, altı belediye kurulacaktı.

Bosna yüksek temsilcisi taslağı kabul etti. Ancak her şey kâğıt üstündeki kadar kolay değildi. Belediyeler kuruldu, işler Arap saçına dönünce hepsi kapatıldı. Mostar deneme tahtasıydı. Boşnak bir belediye başkanı seçildi, yine de Mostar'ın sorunları çözülmedi. Hırvat veliler çocuklarını Bosnalı öğrencilerle aynı okula yollamadı.

Belediye başkanına soruyorum:

"Sizce Mostar'da, yakın bir zamana kadar bu iki toplumun bir araya gelmesi mümkün olacak mı?"

"Seçimlerden sonra yeni bir başkan ve meclis oluşacak, ama bizim planlarımız var, şehrin birleşmesi için bir enstitü oluşturduk. Her kim gelirse gelsin, şehir meclisi ortak bir yaşamın oluşturulması için çalışacak."

İyi niyetler bir yana, Mostar, Bosna'da oynanan oyunun aynası. Mostar'da simgeleşen zıtlıklar tehlikeli sinyaller veriyor. 2004 sonbaharında, Boşnak bir belediye başkanının seçilmesi bile zor

görünüyor. Sırp ve Hırvat yerleşimi o kadar yoğun ki, seçimler bu oranı yansıtacak ve artık yüzlerce yıllık Müslüman Mostar, Katolik ve yetkileri çok geniş bir belediye başkanının kenti olacak.

Boşnaklar ekonomik olarak derin bir hiçliğin içine bırakılmışlar. Mostar'ın bir yanı gelişip modernleşiyor, tüm yatırımlar Hırvat tarafına yapılıyor.

Boşnakların oturduğu mahalleler, gecekondulardan hallice, işsizlik burada da Boşnakların belini büküyor, işte bir örnek. Mostar'ın eteklerinde ülkenin en büyük alüminyum fabrikası var.

Eskiden işçilerin çoğu Boşnak'mış. Şimdi Boşnaklar fabrikaya alınmıyor. Yönetim, devletin elinden Hırvat bir işadamına geçmiş. Sanki bir el Boşnakları yavaşça geriye çekiyor. Onları ekonomik savaşta ölüme terk ediyor.

NATO'nun Mostar'a Armağanı

Zengin Hırvatlar Boşnakları adamdan saymadılar çünkü arka-larında, yükselen değer Hristiyanlık, Vatikan sermayesi ve NATO askerlerinin desteği vardı.

Sadece 10 yıldır dini alışkanlıklarına geri dönen Katolik Hırvatlar, pazar ayinlerini görkemli kiliselerde buluşarak yapıyorlar. Onlar için kiliseye gitmek, sadece dini bir vecibe değil, sosyalleşmenin, üst kesimden olmanın bir göstergesi.

Bir pazar sabahı. Saat 10. Mostar'ın batı yakasında, şık elbiseleri, yanlarında çocukları kiliselere yürüyen Hırvatlar. Biz de gidiyoruz.

Ultramodern mimariye sahip bu yepyeni kilise, ağzına kadar Hırvat toplumunun ileri gelenleriyle dolu. Bir de üsttekilere yakın olmaya gayret gösteren daha mütevazı aileler var.

Mostar'da bugün Katolik ailelerde yetişen çocuklar, Müslüman Boşnak kardeşlerinden daha da uzak. Din adamları uluslararası güçlere daha yakın. Mesajları, vaazları, önyargıları kartopu gibi büyütüyor.

Çoğunluğu Müslüman olan Bosna'da, sembolik öneme sahip Mostar'a gönderilen NATO askerleri, İspanyollardan ve İtal-

yanlardan seçilmişti. Onlar da bölgedeki Katolik-Müslüman ayrımını körüklercesine, Hırvat din adamlarının işbirliğiyle, Mostar'ın tepesine en pahalısından bir haç dikmişlerdi.

Bu haç, İspanyol NATO gücünün Mostar'a armağanıydı.

2004'ün sonunda Dayton Barış Anlaşması'ndan sonra bölgeye yerleşen NATO, görevini Avrupa Birliği askerlerine bırakacak. 7.500 askerden meydana gelen SFOR gücünü Avrupa Birliği devralacak. Bu yeni gücün görev süresi sınırsız olacak.

Dünyaca ünlü turuncu devrim yapımcısı George Soros, *Financial Times* gazetesine verdiği bir demeçte "Bosna'ya ABD'den hayır yok, Avrupa sorumluluğu üzerine alsın," demişti.

İşte 2004 sonunda Avrupa, sorumluluğu süresiz olarak ele geçiriyor. Soros, "Balkanlar'ı, Afganistan'ı işgal ettik sonra onları kendi hallerine bıraktık," diyordu.

Parçalanmış ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin yeterince oturtulamamış olmasından şikâyet ediyor, "Küresel güçler bu ülkelerin kaynaklarından yeterince faydalanamıyorlar," diyordu.

Ömer Pobriç ve Gönüllere Akan Sevdalinkalar

Yağmur yağmaya başladığında bazen önünüzü göremezsiniz. Bir perde gibi iner gökten. O gün de öyle bir gündü. Araba köy yollarında zorlukla ilerledi. Ömer Pobriç'in evine geldik. Aslında bir stüdyo, bir müzik müzesi ve bir yaşam alanı, her tür meyve ve sebzenin yetiştiği bahçelerin ortasında bir mekân kurmuştu kendine Ömer Pobriç.

Bosna'nın yetiştirdiği en önemli müzisyenlerden biriydi. Sevdalinka çaldığında, binlerce yılı ve kilometreleri aşar, gönüllere ulaşırdı.

Pek konuşmadık. Oturduk ve eline akordeonlarından birini aldı. Sehpada üzerinde Divan'dan bir kutu çikolata vardı. Eliyle "Al ondan," diye işaret etti ve çalmaya başladı. Gözleri kapalı, suskun. "Hayatın türkülerini, aşkı ve mutluluğu en iyi yorumlayanlar ölme en çok yaklaşanlardır," dedi.

Birkaç saat sevdalinkalarla bu topraklarda dolaştık. Sonra kalbimizi tuttuk, onunla kucaklaştık. Elimiz kolumuz verdiği hedi-

Sevdalinka ustası Ömer Pobriç

yelerle dolu. Tüm CD'leri, kitaplar hatta meyveler. Arabamız vi-
raji dönene, o gözden kayboluncaya kadar baktık. Yağmur dur-
muştu.

Yolda eski bir mezarlık. Durup içine daldık. Tüm mezar taşla-
rı Osmanlıca yazılı. Üzerlerinde Arapça harfler, aylar, yıldızlar...
Hayata ve ölüme yüzlerce yıldır tanık. Akrabalarımızdan birileri-
nin kayboldu kaybolacak mezarlarıydı bunlar.

Mostar'ın belediye başkanı Neretva'nın deli deli akan suları-
na bakarken "Düşünün" demişti. "Bu ülkede 3 milyon Boşnak
var. Türkiye'de de bir o kadar. Her üç Boşnak'tan birinin akraba-
sı Türkiye'de yaşar."

Bir an, ben mi arayıp buluyorum hüznün vadilerini diye dü-
şündüm.

Nereye gitsem hüznün... Tarihin geniş mi geniş yolunda, hü-
znün dönemecinde mi yoksa Boşnaklar. Hatta koca Balkanlar.

Bosna'da savaştan önce herkes barış içinde yaşıyordu. Savaşa
kırıldılar.

Şimdi barış var. Kimin aklına gelirdi ki bu halkların birbiriyle savaşa duracağını. Öyleyse yine kim söyleyebilir barışın kalıcı olacağını.

Hırvat ve Boşnak aynı fabrikada çalışmıyor, Hırvat ve Boşnak öğrenciler aynı okulda aynı sınıfı paylaşmıyor, birlikte aynı otobüste seyahat edemiyorlarsa kim “barış”ın kalıcılığından söz edebilir ki! Boşnak kardeşlerimiz ve bu ülkenin tüm hakları umarız adil bir barışa kavuşabilir.

Bir Zamanlar Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı

Ağustos 2004 Yolculuğu

Bir ülke parçalandı, Avrupa'nın tam ortasıındaydı. Yugoslavya, sanayisi, kaynakları, insan gücüyle Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biriydi. Vatandaşları dünyanın her yerine vizesiz gidebilirler. Şimdi sınırın öbür tarafına bile geçemiyorlar.

Koskoca Yugoslavya, kolu kanadı kırık; Sırbistan ve Karadağ Federasyonu'ndan ibaret kaldı. Duvarları yıkmakla övünenler, yüzyıllarca kardeşçe yaşayan halkların arasına kan duvarları çektiler. Sonra oturup seyrettiler.

Söyleyin, hangimizin aklına gelirdi bu? Biri size 10 yıl içinde Yugoslavya'nın adı bile kalmayacak deseydi, inanır mıydınız? Ama oldu. Şimdi adı bile tartışmalı.

Kim mazlum, kim zalim; her şey birbirine karıştı. Birileri şeytan, birileri kurban ilan edildi. Peki, kim kazandı? Balkanlar nasıl bu hale geldi?

Bu soruyu cumhurbaşkanından sanatçısına, Sırlara sorduk. Son yılların "şeytan" ilan edilmiş halkıyla konuştuk...

George Adamov, Duşan Jeliçiç'in arkadaşı. Belgrad'da bize arabasını tahsis etti. O bir öğrenci.

Belgrad yemyeşil, sonbahar renkleri yeni yeni yeşile karışıyor. George, bizi otele götürürken soruyorum:

"Şimdi Yugoslavya neresi oluyor? Buraya Yugoslavya mı diyeceğiz yoksa Sırbistan ve Karadağ mı?"

“Ben Yugoslavya demek istiyorum,” diyor, susuyor.

George, birkaç yıl önce Yugoslavya diye bildiği, doğduğu büyüdüğü ülkesine ne diyeceğini düşünüyor.

Trim Otel’in bahçesinde Belgrad Üniversitesi’nden genç tarihçi Dušan Jeličić’le yakın geçmişi konuşuyoruz.

“Yugoslavya’yı mahveden şey azınlık milliyetçiliği oldu. Dünyanın her yerinde Roma İmparatorluğu’ndan beri hep aynı senaryo sahnelendi. Boşnaklar, ‘En zengin kültüre biz sahibiz,’ dediler; Sırp ve Hırvatlardan daha iyi olduklarını iddia ettiler. Hırvat Devlet Başkanı Tujman ‘Biz German ırkıyız, üstünüz’ dedi. Sırplar, ‘13. yüzyıldan beri imparatorluğumuz var, en iyi biziz,’ dediler, ‘Yugoslavya’yı biz kontrol etmeliyiz.’”

“İyi de, yıllarca bir arada yaşamıştınız. Bu düşünceler o zamanlar da vardı.”

“Batılı devletler önce Sovyetler sonra Yugoslavya parçalanacak fetvasını vermişlerdi. Yıllarca bu coğrafyada çalıştılar. Önce ordumuzu karalama kampanyası başlattılar. Sonra ‘orduya ne gerek var’ tezi ortaya atıldı. Batı’nın orduları vardı ya, yeter de artardı. Ekonomide yönetimi ele aldılar sonra. Kültürel gelişme durduruldu yavaş yavaş. Batı kültürü her yanımızı sardı. Sonunda bağımsızlığımızı kaybettik.”

Yugoslavya’da içsavaş 1991’de başlamıştı. 1995’te imzalanan Dayton Anlaşması’yla son buldu. Önce Hırvatistan ve Slovenya, ardından Bosna-Hersek ve Makedonya, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etti. Kala kala Sırbistan ve Karadağ kaldı.

Sırbistan ve Karadağ önce iki ayrı devlet görünümündeydi. Sonra aynı devlet yapısı içine sokuldular. Ortaya çıkan devletin adının Yugoslavya olarak kalmasına da karşı çıkıldı. 2002’de dünyanın en genç devleti kuruldu: Sırbistan ve Karadağ.

Yugoslavya’dan artakalanlar, Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi Solana’nın baskısıyla Yugoslavya’nın, Sırbistan ve Karadağ olarak yeni bir devlete dönüşmesini kabul ettiler.

Bölgedeki diğer devletlerde olduğu gibi, burada da çok karmaşık bir devlet modeli ortaya çıktı. Birilerinin Yugoslavya, birilerinin Sırbistan ve Karadağ dediği bu ülkede, federal bir hükümet

oluşturuldu. Ayrıca hem Sırbistan hükümeti hem Karadağ hükümeti kuruldu. Hepsinin ayrı ayrı cumhurbaşkanları ve bakanları oldu. Yetki ve haklar son derece karmaşık biçimde düzenlendi. Yetkililer sadece kendi kısıtlı alanlarında görevlerini yapıyor, diğerlerinin neyi ne kadar yaptığından haberdar oldukları söylemez.

Batılılar, eski Yugoslavya'ya, işte bu modeli uygun gördü.

Bu ülke, normal koşullarda yüzyıllara yayılacak siyasi gelişmeleri birkaç senede yaşadı. Bombalandı, bombalandı, savaşa girdi, bölündü, parçalandı. İşte Belgrad, böyle bir ülkenin başkenti.

Şimdi Sırbistan vatandaşları, haftanın her günü Batılı ülkelere konsolosluk kapılarında uzun sıralar oluşturuyor. Gençlerin tek hedefi kendilerini buradan dışarı atmak. İşsizlik had safhada. Umutsuz bir bekleyiş var.

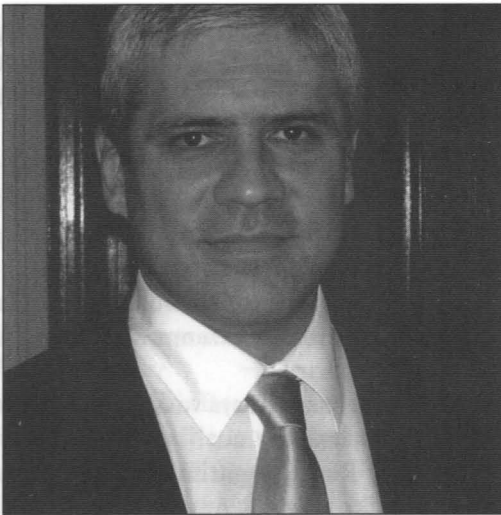
Ülkede en hızlı gelişen sektör lüks inşaat sektörü. Nereye başımı çevirsem yükselen bir bina. Binalar bitirilince adları "biznis sentır" oluyor. Ama sanayi durgun, fabrikalar boş. Özelleştirmeler sürüyor, pul pahasına koca fabrikalar el değiştiriyor, üretim yok.

George, yarısı bombalarla yok olmuş bir binanın önünde yaşıyor. "Eski başbakan tam bu binanın önünde öldürölmüştü," diyor.

12 Mart 2003'te, yani Amerika'nın Irak'ı bombalamasından sadece dokuz gün önce Irak'la sıkı ilişkileri olan Cumhurbaşkanı Cinciç, bu binanın önünde bir suikast sonucu hayatını kaybetmişti. Olaydan sonra Sırbistan'da savaşta bile görölmemiş bir kargaşa yaşanmış, 11 bin kişi tutuklanmıştı.

Yazar Aleksandr Volin tutuklananlar arasındaydı. "Hükümeti desteklemeyen herkes düşman ilan edildi. Bir anda bütün siyasi partiler, siyasi özgürlüklerini kaybetti. Olağanüstü hal oluşturuldu ve tüm haklar gasp edildi. Aydınların büyük bir kısmı hapse girdi," diye anlatıyordu.

Sırbistan'da, 2002'den başlayarak sessiz bir darbe gerçekleşmişti. Savunma bakanlığı ve genelkurmayda geleceği şekillendirecek değişiklikler yapılmıştı.

Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić

Cumhurbaşkanı Boris Tadić

Sırp lar, 2002'den beri cumhurbaşkanlığı seçimlerini boykot ediyorlardı, yeterli oy oranına bir türlü ulaşamıyordu. Çare bulundu, kanunlar değiştirildi ve 2004 Temmuz ayında eski Savunma Bakanı Boris Tadić, Sırbistan cumhurbaşkanı seçildi.

Kentin tam ortasında, cumhurbaşkanlığı binasına girdim. Milosević zamanından kalma işçi ve köylü heykellerinin arasından geçip üst kata çıktık. Cumhurbaşkanlığı basın müşaviri, yakında dekorasyonun tamamlanacağını ve eskiye ait tüm bu sosyalist süslemenin buradan kalkacağını söyledi.

Şık bir salonda oturup bekledik. Kısa süre sonra Cumhurbaşkanı Boris Tadić içeri girdi. Elli yaşlarında, uzun boylu, enerjik bir adamdı.

Bildiği tüm Türkçe kelimeleri sıralamaya başladı. Ve ekledi: "Bunların hepsi bizim gündelik yaşamda kullandığımız kelimeler. Sırp dili Türkçe kelimelerle doludur, mandaldan yastığa, masadan pencereye kadar birçok kelime Türkçedir."

Önceden kendisine verilmiş soruları tekrarladım:

“Şu anda uluslararası arenada Sırpların genel algılanışı sizi rahatsız ediyor olmalı. Bu algılamada savaşta olan bitenin büyük payı var. Sırplar hakkındaki bu algıyı nasıl değerlendiriyorsunuz?”

“Bugün genel algılanışımız hiç iyi değil. Savaşla birlikte tüm ülkenin imajı değişti. Eski Yugoslavya, bir sempati merkeziydi, ama şimdi tam tersi.”

“Sizce suçlu kim?”

“Miloseviç tabii! Aslında hepimiz kurban edildik. Ama bugün, tüm bölge halklarının güvenini kazanmak için uğraşıyoruz. Bu yolda her şeyi yapmaya hazırız.”

“Seçimlerden hemen sonra Rusya ve Amerika’yı ziyaret ettiniz. Ne tür değerlendirmelerle döndünüz?”

“Seçimlerden önce Rusya’ya gittim. Seçim sonrasında ilk ve tek ziyaretimse Amerika’ya oldu. Amerikalılardan büyük destek aldım. Colin Powell’la ve Dick Cheney’le görüşme fırsatım oldu. Çok büyük destek verdiler.”

Boris Tadiç, eski Cumhurbaşkanı Zoran Cinciç’in öldürülmesinden kısa süre önce savunma bakanlığına getirilmişti. Genelkurmay onun döneminde doğrudan savunma bakanlığına bağlanmıştı. NATO’yla ilişkileri sıcak tutmak için, Afganistan’a bir Sırp birliği yollama fikri de ona aitti.

“NATO’nun buradaki varlığını nasıl değerlendiriyorsunuz?”

“Ben savunma bakanlığı yaptım. Geçenlerde sizin savunma bakanınız da bizi ziyaret etti. Bölgede iki şemsiye var. Politik olarak, tabii ki Avrupa Birliği. Savunma şemsiyesi ise NATO’dur. Bu bölgede tek çözüm NATO şemsiyesidir. Ve biz mutlaka onun içinde yer almak istiyoruz.”

Belgrad, çok değil sadece beş yıl önce, 1999’da, NATO uçakları tarafından üç hafta boyunca bombalanmıştı. Bombardıman sonucu Miloseviç, dayatılan anlaşmayı kabul etmiş, böylece NATO’nun Kosova’ya yerleşmesi sağlanmıştı. Sırbistan, işte böyle tamamen denetim altına alınmıştı.

Ülkede acele bir seçim yapılmış ve Zoran Cinciç cumhurbaşkanlığına gelmişti. Pazarlıkların sonunda Miloseviç, uluslararası savaş mahkemesine gönderilmişti.

Mahkemedeki savunmasında, “Yugoslavya’yı Almanya ve Vatikan, Amerikan desteğini arkalarına alarak parçaladılar,” diyor ve Clinton ile Tony Blair’in şahit olarak dinlenmesini istiyordu.

Miloseviç kendisi yargılanırken, ellerini kana bulamış birçok Sırp yetkilinin Amerika’yla pazarlığa oturduğundan söz ediyor, şahitlerin pazarlıkların içyüzünü açıklamasını istiyordu.

Rasim Ljajiç, Sırbistan-Karadağ federal hükümetinin, etnik ilişkiler ve ulusal azınlıklardan sorumlu bakanı. Aynı zamanda Miloseviç’i ve yandaşlarını sorgulayan savaş suçları komitesinin başkanı. Üstelik Boşnak.

“Bu işin Sırbistan’da bir Boşnak’a bırakılmış olması enteresan. Bir kesimin büyük tepkisiyle karşılaşıyorsunuzdur sanırım. Çok zor bir görev, öyle değil mi?”

Gülerek tercümana dönüyor, Sırpça ve Boşnakça (ikisi birbirine çok benzer) kısa birkaç cümle söylüyor.

“Eğer kolay görev isteseydim balıkçılar derneği başkanı olurum. Politika bu. Bazen istemediğiniz görevler üstünüze kalabiliyor,” dediğini öğreniyorum.

“Dünyada ve burada, savaş suçu işleyen birçok lider, Batı tarafından mazur görüldü, ama Miloseviç’e pek o kadar hoşgörülü davranılmadı. Bu iş nasıl sonuçlanır sizce?”

“Ne gerekiyorsa o yapılır,” diye kestirip atıyor. “Bizim kısa vadede amacımız Avrupa Birliği’ne girmek. Orada etkin rol almalı ve en kısa zamanda aktörlerden biri haline gelmeliyiz. Tüm başvurularımızı yaptık ve bekliyoruz.”

Duşan Jeliç, Sosyalist Parti’den. Beni o gün, Sosyalist Parti Başkan Yardımcısı Zarko Obradoviç’le tanıştırdı.

Zarko Obradoviç, Avrupa Birliği fikrine ve iktidardaki partinin tüm icraatlarına, hedeflerine karşı çıkıyordu:

“Bir kere Avrupa Birliği’ne girdiğimizde sorunlar çözülecek ol- saydı, Avrupa Birliği içindeki ülkelerin azınlık problemleri olmazdı. Bakın, Fransa, İngiltere, Belçika, İspanya azınlık problemlerini halledebilmiş mi? Biz, tüm azınlıkların haklarını özgürce kullanabilmelerini ve çoğunluk tarafından korunmalarını savunuyoruz. Öte yandan aşırı milliyetçiliğe karşıyız ve her azınlık grubun ken-

dine bir devlet kurma hayalini de eleştiriyoruz. O zaman biraz daha parçalanır, biraz daha bölünürüz ve bu sadece topraklarımızda gözü olanların işine yarar.”

Belgrad’da Bir Cami, Bir Kadın, Yakılmış Kitaplar

Sırbistan Müftüsü Hamdiya Yusuf Spahiç de muhalefetin görüşlerini paylaşıyordu.

“Avrupa daha birleşme nedir bilmezken biz birleşmeden yanaydık!”

Bağırarak konuşuyordu; odadaki üç dört tesettürlü kadın da onu dikkatle dinliyordu.

“Ama şimdi hep ayrılık rüzgârları esiyor, estiriliyor,” dedim.

“Ne yazık ki öyle. Bu topluluklar, yüzyıllarca barış içinde, bir arada yaşadı. Bana sorarsanız ne Türkiye ne Sırbistan Avrupa Birliği’ne alınacak. Müslümanları ve Ortodoksları dışlayacaklar. Avrupa iddia ettiği gibi demokrat olsaydı hangi din mensubu olduğumuzun hiçbir önemi olmazdı.”

Onu Belgrad’da geriye kalan tek Osmanlı camiinin arkasında ki binada ziyaret ettim. 2004 Mart ayında bir grup provokatör tarafından yakılmak istenmişti Bayraklı Cami. Belgrad’daki 273 camiden sadece biriydi. Bugün bu topraklarda, dinler arasında kışkırtılan nefretin hedefi.

“Neden yaktılar burayı?”

“Kiliselerin yakılmasını bahane ettiler. En eski cami bu.”

Arnavutlar, Sırp kiliselerini yakınca bir grup genç camiye saldırmış, yakabildikleri yerleri yakmıştı. Caminin arkasında yeni inşa edilen bir binanın alt katında, kısmen yanmış eski kitaplar çerçöp içinde duruyordu. Çoğu Arap alfabesiyle...

Üst kata henüz yapımı süren bir merdivenden çıkmış ve bir odaya girmiştik. Eylül sıcağında üzerimde uzun kollu bir ceket ve uzunca bir etek vardı. Arkada oturan tesettürlü hanım müftüyle konuşmamın bir yerinde aniden bağırmaya başladı. Çok esmer ufak tefek, Arap gözlü bir hanımdı.

Tercümana ne dediğini sordum. Bir müftünün yanına ne ce-

saretle kafamı örtmeden girdiğimi soruyormuş! “Ben laik Türkiye Cumhuriyeti’nden geliyorum. Orada konuşacağımız insana göre kafamızı ayarlamıyoruz. Ayrıca, misafire bağırması İslam’la bağdaşmıyor,” dedim.

Sonra yumuşadı. “Başını örtmene gerek yok,” dedi. Ben de “İslam’da zorlama yok” cevabını verdim. Sarılıp vedalaştım. Giderken “Camide mi görevlisiniz?” diye sordum. “Hayır, müftünün karısıyım,” dedi. Mısırlıymış.

Osmanlı, Sırbistan’ı Masa Başında Kaybetti

Bu topraklar bir zamanlar Sırp, Hırvat, Boşnak, Türk olmak üzere onlarca azınlığa ev sahipliği yapmıştı. Sırp, 300 yıl boyunca Osmanlı idaresinde kalmıştı.

Hristiyan Batı, Avrupa’nın göbeğindeki Osmanlı’ya o zaman da pek sıcak bakmıyordu. Zamanın emperyalist devletleri, Müslümanlara karşı kâh Bosna’daki Sırp, kâh Sırbistan’daki Sırp, Boşnakları kılıçtan geçirmeleri için kışkırtıyordu.

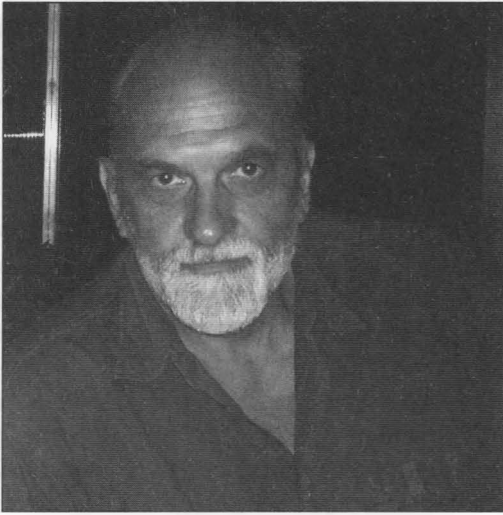
Tarihin üçüncü bin yılında hâlâ aynı oyunlar oynanıyor.

Sırbistan ile Osmanlı’nın bağlarının gevşemesi 150 yıl önceydi. Bugüne ışık tutacak birkaç anlaşma sonucunda Osmanlı’nın Sırbistan’la bağları koptu.

Osmanlı, 1856’da Kırım Harbi’nden zaferle çıkmıştı. Ama savaşın sonunda imzalanan Paris Antlaşması’nda, Batılı müttefiklerin oyununa gelmiş ve Sırbistan’ın denetimini kaybetmişti. Paris Antlaşması’na göre, Osmanlı artık Batılı devletlerin onayı olmadan Sırbistan’a askeri müdahalede bulunamayacaktı. Bu karar bütün dengeleri altüst etti.

Sırp Batı’dan aldıkları güvenceyle bölgede Türklere büyük baskı ve katliam uyguladılar. Buralardan Anadolu’ya ilk büyük göç bu dönemde gerçekleşti. Batılı devletler bölgeyi Osmanlı’dan temizlemişlerdi.

Benzer oyunlar hep sahnelendi. Yugoslavya’yı önce kan gölüne çeviren, sonra parçalayıp bölen güçler, Sırp dekoru ardına saklandılar ve işlerine baktılar.

*Bir zamanların basketbol yıldızı Dutsi,
şimdi küreselleşme karşıtı bir yazar ve araştırmacı.*

Dutsi

Ljubodrag Simenović, namı diğer Dutsi, Yugoslavya'nın en ünlü isimlerinden biriydi. 1970'te dünya şampiyonu olan Yugoslav milli basketbol takımının unutulmaz ismi. Aynı zamanda felsefe ve hukuk alanında çok sayıdaki kitabın yazarı, Olimpik Ateş adlı filmin senaristi ve Sırbistan'da görüşüne sık başvurulmuş muhalif bir fikir adamı.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Belgrad'ın bir kahvehanesinde heyecanla anlatıyor:

“Aslında Yugoslavya'nın yıkılışı 1991'den çok önce başladı. 1991, ülkemizin çöküşünün son safhasıydı. Yugoslavya ekonomisi o dönemde doludizgin gidiyordu. Bir kere bunu iyi incelemek gerek. Bir de İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası gelişmeleri çok iyi bilmek gerek. Yugoslavya'da o zamanlar çok güçlü akımlar vardı. 1970'lerde bunlar su yüzüne çıkmıştı. Faşist bir hareket başlamıştı. Ve bu Almanya'yla doğrudan bağlantılıydı, Almanya tarafından maddi manevi destekleniyordu.

Daha sonra Amerikan çıkarları devreye girdi. Amerika, Balkan Yarımadası'nda, bir yandan Müslüman kartını, bir yandan da Arnavut kartını oynayarak Almanya'nın etkisini kırmak istedi ve halkların bazı temsilcilerini bu yönde kullandı.

"Peki ya şimdi? Bugünü nasıl görüyorsunuz?"

"Bugün durum farklı. Sorun şu ki bizim hükümetimiz kölelik yolunda ilerliyor. Onlar oy alarak başa gelmedi. Onları Amerika başa getirdi. Ve şimdi bunun karşılığını vermek zorundalar. Ekonomimizi, kurumlarımızı, her şeyimizi yok ediyorlar. Ve biz artık nefes alamıyoruz, yaşayamıyoruz."

Bir zamanların basketbol yıldızı, önemli bir yazar ve muhalif bir aydın. Ayağında hayli yıpranmış bir ayakkabı, elinde kenarları açılmış bir çanta, iki metreye yakın boyuyla heybetli görünüyordu. Kocaman kahverengi gözleri bazen acıyla kısılıyordu. "Sadece benimle değil, karımın, kızımın, oğlumun hayatlarıyla, oynadılar. Akrabam olmaları işlerini kaybetmeleri için yeterli oldu."

Duşan, bizi gözde bir lokantada yemeğe götürmüştü. Dutsi, yan masada avaz avaz şarkı söyleyen şık giyimli genç kalabalığı göstererek, "Bak bunlar savaştan kârlı çıkanlar. Yeni zenginlerimiz. Küresel güçlerin evlatları," dedi ve devam etti, "Biliyor musun beş yıldır ilk kez akşam dışarıya çıkıyorum, insanlara bakıyorum da, durum düşündüğümünden de vahim".

Durum vahimdi. Savaştan sonra iki milyon göçmen. 450 milyar dolar zarar. Eski Yugoslavya, başına gelenlerle cebelleşiyordu.

Hükümetin ana hedefi, NATO ve Avrupa Birliği üyeliği. Sokaklar son 10 yılda neye uğradığını şaşırılmış erkekler, kadınlar ve gençlerle dolu. Bu insanlar 15 yıl önce 23 milyonluk bir ülkenin vatandaşlarıydı. Bir anda 8 milyon nüfuslu küçük bir ülkede yaşamaya başladılar.

Ekonomik olarak son derece güçlü büyük Yugoslavya'nın insanları, kendilerini birdenbire kapitalizmin en vahşi biçiminin ortasında buldular.

İçlerinde ırkçılar, Çetnikler vardı. Peki ya geri kalanı? Onlar da kurbandı.

Kültürsüzleştirme medya eliyle başlatıldı. Kültürel alanda değişim yirmi yıllık bir planın sonucunda gerçekleştirildi.

B92 Radyosu Turuncu Devrimin Meşalesi

Avrupa fonları, son on beş yılda Yugoslavya'da çok sayıda televizyonun ve radyonun açılmasını desteklemiş, medyaya büyük paralar yatırmıştı. Bunlardan biri de 1992'de, yani Yugoslavya'nın dağılışı sürecinin ilk yıllarında yayına giren B92 adlı radyoydu. Daha sonra televizyon yayını da başladı.

Şimdi en çok seyredilen televizyon kanallarından biri. Miloseviç'in mahkeme kayıtlarının yayın haklarına sahip tek kanal! Televizyonun yayınına başladığı tarih son derece manidar: Ekim 2000. Miloseviç'in yargıya gönderildiği tarih.

Şaşa, kırklı yaşlarda, beyaz tişörtü ve pantolonuyla oldukça *trendy* görünüyor, İngilizceyi Amerikalılar gibi konuşuyor. Saçları yukarı doğru jöleli. Bana B92'nin sahibinin çalışanlar olduğunu söylüyor. Biraz ısrar edince "Yüzde 51'i çalışanların, yüzde 49'u Media Development Fund'a (Basın Geliştirme Kuruluşu'na bağlı bir fon) ait," diyor. Yani televizyonu küresel güçler kontrol ediyor. Televizyonun modern binası içinde dolaşırken, Miloseviç'e karşı yapılan gösteriler, grevler, protesto yürüyüşlerinin fotoğraflarıyla karşılaşırız. "Fotoğraftakiler biziz," diyor.

"Bu kanalın hedefi nedir, yayın politikasını özetler misiniz?" diye soruyorum.

"Biz hep azınlıkları koruduk. Toplumun demokratikleşmesinin önemini vurguladık. Yayınlarımız yüzünden Miloseviç bizi defalarca kapattı. Çoğunluk, kanalın popüler olmayacağını düşünüyordu. Ama özellikle demokratik değişimlerden sonra çok popüler olduk."

Defalarca yasaklanmışlardı. Buna rağmen, bu kanalın sesi hiç kesilememişti. İşin ilginç yanı buydu. BBC'nin uyduları sayesinde, yasaklandıklarında bile ülkenin her yanından izlenebilmişlerdi, B92, her yasaktan sonra, Batı'nın vericileri marifetiyle geniş kitlelere ulaştırılmıştı. Sırbistan'da B92 gibi Batı'nın maddi manevi büyük desteğine sahip televizyon ve radyo kanallarının sayısı 1990'lardan beri hızla çoğalıyor.

"Seçimler sırasında yayınlarınız etkili oldu mu?" diye soruyorum.

*Jadranka Jovanović "Bayan Yugoslavya"ydı.
Ama artık Yugoslavya yok.*

Görevini iyi yapmış insanların gururuyla cevaplıyor:

"Bu kanal, cumhurbaşkanının seçimleri kazanmasında büyük rol oynadı. İnsanlara sosyalistler baştayken neler kaybettiklerini hatırlattık her gün."

"En büyük yardımı hangi ülkelerden alıyorsunuz?"

"Amerikan hükümetiyle iyi ilişkilerimiz var. Çünkü on beş yıldır onlarla çalışıyoruz. Avrupa da yeniden yapılanmamıza yardım ediyor."

Yeni dünyada bu işler böyle yapılıyordu. Sırbistan, Batılı devletlerin medya yoluyla büyük işlere imza attığı ülkelerden sadece biriydi.

Dutsi kısaca özetliyordu: "Burada sadece sarı basın var. Beyinlerimizi yıkıyor. Gerçek sorunlar hiçbir şekilde gazetelerde, televizyonlarda yer almıyor. İnsanları, gerçekleri göremeyecek hale getiriyorlar. Beyinlerimizi uyuşturuyorlar. Süreç içinde hepimiz köleleştirildik. Slovenler, Bosnalılar, Sırplar, Makedonlar... Hepimiz!"

Jadranka Jovanoviç

Onunla tanışabilmek için opera binasına gittim. Yugoslavya'nın en ünlü opera sanatçılarından biriydi. Tito zamanında konservatuar öğrencisiydi.

"10 yıl önce koca bir ülkenin, Yugoslavya'nın sanatçısıydınız. Bugün giderek küçülen bir ülkede sanat yapıyorsunuz," diye başladım söze.

"Yugoslavya'da doğdum. Ülkemle gurur duyuyordum. Ama ülkem dışardan gelen etkilerle bölündü. Yugoslavya'dan daha güçlü olanlar bize tahammül edemedi. Bunca olaydan sonra bir tek şeyden eminim: Bir ülkenin bağımsızlığı çok önemli. İnsanların özgürlüğü, devletlerin bağımsızlığına bağlı. Şunu iyice biliyorum ki insan sadece tam bağımsız bir ülkede yaşarsa mutlu olur."

Otuzlarındayken Yugoslavya parçalanıyordu, kırklarına geldiğinde ise yaşadığı yer Sırbistan olmuştu. Hüzün dolu kara gözleri, simsiyah saçlarıyla "Tipimden dolayı bana Bayan Yugoslavya derlerdi," diyor. "Ama artık Yugoslavya yok ki!..."

Priştina'daki Amerika

Ağustos 2004 Yolculuğu

Burası Avrupa'nın göbeği. Kosova bir zamanlar bir Osmanlı vilayeti idi. Bugün Birleşmiş Milletler idaresinde bir bölge.

Bir bölge düşünün, bir hükümeti var ama hükmeden Birleşmiş Milletler! Hükümet değil. Bir hükümeti var ama dışişleri bakanı, ekonomi bakanı, savunma bakanı yok.

Bir bölge düşünün, yıllardır nereye bağlı olduğu belli değil. Bağımsız bir ülke statüsüne kavuşacak mı, o da belli değil.

Bir bölge düşünün yabancı askerlerin denetiminde yaşıyor. Çok zengin kaynaklara sahip ama ülke statüsü olmadığı için ticaret yapamıyor.

Fabrikaları boş duruyor ya da askeri karargâh olarak kullanılıyor; insanların yüzde 70'i işsiz dolaşıyor. Böyle bir bölgede nasıl yaşanır, asıl onu düşünün...

Bir "bölge", Kosova! Uluslararası hukukta öyle tanımlanıyor.

Başkent Priştina. Duvarlarda eski Amerikan Başkanı Clinton'ın posterleri. Hemen her binada Amerika, Arnavutluk ve Birleşmiş Milletler bayrakları.

Bu "bölgenin" bayrakları bunlar. Batılı yüzler, bizden yüzler, bizden binalar. Ve dışa açılan antenler. Şehre girer girmez, apartmanların balkonuna ya da çatısına yerleştirilmiş antenlerle karşılaştık.

Busıkışmışlığa, bu hapsedilmişliğe başkaldırıyorlar. Priştinalılar antenlerle dünyaya açılıyor.

Havaalanında bizi bir meslektaşımız, Birol Urcan karşılamıştı. Özel bir kanalda ekonomi editörü olarak çalışıyordu. İlk sorduğum soru, hangi dilde yayın yaptıkları olmuştu.

“Sadece Arnavutça yayın var. 24 saat. Sırpça azınlık dili olarak kabul ediliyor. İngilizce ise hükümet dili, yani BM’nin resmi dili. Burada resmi dil İngilizce” yanıtını almıştım.

Zayıf Halka

Yugoslavya’nın dağılışından beri bölge barış yüzü görmedi. Kosova ilk felaketi İkinci Dünya Savaşı’nın ardından üç parçaya bölünerek yaşamıştı. Bağımsızlık rüyası yıllara yayıldı, ama her seferinde hüsrana uğradı.

Kosova, Avrupa’nın ortasında stratejik bir bölgeydi ve bu, büyük devletlerin gözünden kaçmadı. Kosova’nın çelişkilerini yıllarca büyük bir dikkatle izlediler.

Kosova zayıf halkaydı...

Her şey Tito’nun ölümüyle başladı. Bir yıl sonra, 1981’de Priştina Üniversitesi’nde fitil ateşlendi, kargaşa başladı. Birileri aralarında sürtüşme olan, ama o güne kadar kavgasız yaşayan halkları birbirine düşürüyordu. Arnavutlar ile Sırlar arasındaki çatışma her geçen gün biraz daha arttı.

Yugoslavya’nın dağılışının arifesinde, Sırbistan tarafından özerkliği elinden alınan Kosova’da Sırlara karşı büyük bir muhalefet örgütlendi ve istenen patlama gerçekleşti.

Arnavutların bağımsızlık istekleri arttıkça Sırlar tarafından baskı altına alındılar. 1999’da Kosova bir anda yangın yerine döndü. Galiba birilerinin istediği de buydu.

Çokuluslu silahlı güçler NATO öncülüğünde Kosova’ya girdi ve sivil yönetim Birleşmiş Milletler tarafından verildi.

Önce Türkçe Yasaklandı

Kosova’nın Birleşmiş Milletler geçici yönetiminin başına Bernard Kouchner adlı bir Fransız getirildi. Kouchner’in ilk icraatlarından biri, o güne kadar resmi dil olan Türkçenin resmîyeti-

ni kaldırmak oldu. Yerine resmi dil İngilizce ilan edildi. Bu toprakların 600 yıllık sakinleri artık kendi dillerini rahatça kullanamayacaklardı ve bu, dünyada insanların eşitliği, azınlıkların hakları konusunda bayraktarlık yapan Birleşmiş Milletler'in temsilcisi eliyle gerçekleştirildi. Kosova'da büyük bir propaganda bombardımanı başladı. Önce otuz tane yerel televizyon kuruldu ve çoğu sadece Arnavutça yayın yaptı. Yüzlerce yıldır ortak dil olan Türkçe bir anda Boşnakça ve Çingenece gibi bir azınlık dili haline getirildi.

Gani Draguşa, Kosova Televizyonu'nda Türkçe yayınlar sorumlusu. Onunla, haberlerden az önce stüdyonun kapısında buluştuk. Azınlıklar için ayrılmış 10 dakikalık haber yayınına girecekti. Stüdyonun kapısında Çingenece haber yayının bitmesini bekledik. Sunucu hanım 10 dakikasını bitirip dışarı çıkınca Gani'nin Türkçe haberleri izledik.

Haftada bir, 30 dakika ve günde 10 dakika Türkçe yayın hakkı verilmişti. Yasak savma kabilindendi.

Birol'un çalıştığı kanalsa, Veton Suroy adlı bir işadamı ve muhalif bir siyasiye aitti. Batı'dan gelen sermayeyle açılmıştı.

Koca bir binada koşturup duran bir sürü genç insan vardı. Birol beni arkadaşlarıyla tanıştırdı, İngilizce konuşurken kulağıma çekingen Türkçe sesler de çalınıyordu. Aslında burada yaşayan büyük çoğunluk Türkçe biliyor ama konuşmuyordu.

Kanalı dolaştıktan sonra Birol'la bahçede oturduk. Kulaklarım açık onu dinledim.

"Burada yaş ortalaması 24. Kentin neredeyse yarısı yabancı. Dış ülkelerden gelmiş 20 bin işçi var. 50 bin BM askeri var. İşsizlik yüzde 70'in üzerinde. Yoksulluk çok fazla ama Kosova, Müslüman bir ülke ve aile içi dayanışma sürdüğü için fakirlik kendini belli etmiyor."

"Bu kadar yabancı işçiden, gelişmeden bahsediyorsun. Peki, üretim var mı burada?"

"Üretim yok. Özelleştirme süreci başladı. Ama bölgenin uluslararası statüsü belli olmadığı için durdu. Eski fabrikalar satılmayı bekliyor, çalıştırılmıyor. İşçiler sokakları dolduruyor."

"Eskiden neler üretilirdi burada?"

“Her şey dersem yalan olmaz. Araba parçasından, zeytinyağına kadar her şey. Bugün hiçbiri üretilmiyor. Kosova’da tüketilen gıda ürünlerinin yüzde 80’i Türkiye’den geliyor. Kosova’dan dışarı pek bir şey satılamıyor. Malum, statü problemi var. Malın üzerine hangi ülkede üretildiğini yazamıyoruz. Çünkü ülke değiliz.”

Küreselleşme

Öğleden sonra önemli bir randevum var. Özelleştirme idaresi Başkanı Ahmet Shala’yla bulaşacağım. Alencele Kosova Trust Agency’ye gidiyoruz. Kosova Trust Agency, Birleşmiş Milletler’in Kosova’daki özelleştirmelerden sorumlu birimi.

Bahçede bizi Mitrovitzalı Flora karşılıyor. Ahmet Shala’yı beklerken bana tüyler ürpertici savaş hikâyeleri anlatıyor. Evlerinden nasıl bombalar altında kaçtıklarını, çocuklarını nasıl kaçırdığını, iş ve başını sokacak bir ev bulabilmek için neler yaptığını bir çırpıda anlatıyor. Sanki anlattıkça bir tüneli geride bırakıyormuşçasına konuşuyor. Ahmet Shala, içeri girdiğinde birden susuyor. Ciddi ve soğuk bir tavır takınıyor.

Ahmet Shala’nın odasına girer girmez, eski ABD Başkanı Clinton’la yan yana olduğu koca bir resimle karşılaşırız. Konuştukça oldukça ilginç bir kişilikle karşı karşıya olduğumuzu anlıyoruz. O bir ekonomist. Bir zamanlar Koskova’daki altın ve gümüş madenlerini işleyen bir fabrikada çalışıyormuş. Sonra Priştina Üniversitesi’nde istatistik profesörü olarak görev yapmış.

Savaşın sonunda BM Özelleştirme İdaresi’nin başkanlığına getirilmiş. Bir zamanlar çalışmış olduğu Yugoslavya’nın en önemli fabrikalarından birini şimdi satışa çıkarmış. Özellikle ülkedeki madenlerin satışını gerçekleştirmekte elini çabuk tuttuğunu söylüyor.

“Bugün madenlerden birini daha özelleştirdik. Binlerce iş yaratacak,” diyor gururla.

“Ama uluslararası şirketler çok az paraya işçi çalıştırıyorlar,” diyorum. Gülüyor.

“E, tabii o nedenle buraya geliyorlar zaten, isterseniz kapatın; ülkedeki işsizlik artsın.”

"İyi de, istatistikleri siz daha iyi bilirsiniz. Savaş öncesi Koso-va'da şimdiki işsizlik söz konusu değildi. Beş yıllık Birleşmiş Milletler iktidarı sonucu işsizlik yüzde 70'in üstünde."

"Orası öyle. Küreselleşme!" sözleri dökülürdü dudaklarından.

Küresel güçler Kosova'ya 1999'da gelmiş, dünyanın en adil yönetimini kuracaklarına söz vermişlerdi. Kosova'ya demokrasiyi getireceklerdi.

Demokrasi, daha çok işsizlik, daha çok yoksulluk, hantal bir bürokrasi altında ezilen bir halk yarattı.

600 yıllık dilini kaybeden Türkler, 1989 öncesinde anayasal hakları olan Türkçe basılı evrakı resmi dairelerde rica minnet istediklerinde, Birleşmiş Milletler yetkililerinden, evrak basım işlemlerinin çok pahalıya mal olduğu cevabını aldılar.

Türkçe basılan resmi *Tan* gazetesinin yayını aniden durduruldu. Avrupa genelinde yedi saat Türkçe yayın yapan Priştina radyosunun yayını bir saate indirildi ve Priştina bölgesiyle sınırlandırıldı. Acaba Birleşmiş Milletler yönetimi kötü ellere mi geçmişti?

Başbakanın Adı: Bayram Recebi

Başbakan Bayram Recebi öyle olduğuna inanıyordu. Başbakanla görüşmek için meclis binasına gittiğimizde ilk dikkatimi çeken şey, yeni dekore edilen dinlenme salonuydu. Buraya Türkçe basılacak evrak maliyetini binlerce kez aşan bir meblağ dökülmüştü. Ve bu şatafatlı lobi, Birleşmiş Milletler tarafından yaptırılmıştı.

Başbakan Bayram Recebi'nin Türkçe konuştuğunu biliyordum. Zaten burada Türkçe bilmeyenler sadece gençlerin bir kısmıydı. 40 yaşın üzerindeki herkes Türkçeye vakıftı.

Elini sıkarken "Türkçe konuşalım mı?" dedim. Birkaç saniye yüzü karardı. "Türkçe az biliyorum," dedi ve Arnavutça devam etti.

"Ekonomik durum çıkmazda görünüyor. Birleşmiş Milletlerin beş yıllık iktidarında yatırım oldu mu?" diye soruyorum.

“Hayır! Büyük sorunlar yaşıyoruz. Birleşmiş Milletler içinde bir birim, ekonomiden, özelleştirmelerden sorumlu. Ve ülkeyi çıkmaza sokuyorlar. Son derece büyük hatalar yapıyor. Çıkarları uğruna özelleştirmeleri bloke ediyorlar.”

Sert sözler söylüyordu. Anlaşılan o ki, Başbakan, Özelleştirme İdaresi’nin ve Birleşmiş Milletler’in yönetiminden şikâyetçiydi.

“Sırlar,” diyordu, “tüm mülkiyetin kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlar ve bu noktada kilitleniyoruz. Her şey apaçık ortada. Biz de anlıyoruz. Sırların, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’yle 50 yıllık dostluğu var. Bizimse hâlâ pek dostumuz yok.”

“Oysa Kosova’daki Arnavut yönetimin, süpergüç ABD’yle yakın dost olduğu biliniyor?”

Geniş bir gülümsemeyle, tüm şikâyetlerine rağmen tatmin edici ilişkiler yumağında yer almış olmanın keyfi yüzüne yayılıyor.

“Evet, Arnavutlar, ABD’yle yakın olmaktan dolayı birçok eleştiriye muhatap oluyor. Doğru. Biz, Amerika’ya büyük saygı duyuyoruz. Ve kesinlikle proamerikanız.”

Birden duvarda, Ahmet Shala’nın odasındakine benzer bir fotoğrafın asılı olduğu dikkatimi çekiyor. Başbakan Bayram Recebi ve Clinton’ın samimi bir fotoğrafı bu.

Kosovalı Türklerin kenara itilmişlikleri aklıma geliyor, Türkiye’yle ilişkilerini soruyorum.

“Çok iyi bir ilişkimiz var. Çünkü Türkiye vatandaşları arasında bu bölgeden giden çok kişi var,” diyor. Bir zamanlar aynı devletin tebaası oluşumuzu böyle bir söylemle dile getiriyor. Sonra devam ediyor: “Türkiye, bize biraz mesafeli durmaya gayret ediyor. Bunda Sırları ve Karadağlıları üzmememesinin rolü olduğunu düşünüyorum. Bence bu duruşun asıl nedeni, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne giriş sürecindeki politikası. Oysa Türkiye çok büyük ve çok güçlü bir ülke. Bence daha aktif davranmalı.”

“Kosova” diyorum, “belirttiğiniz gibi, dünyanın süper devleti Amerika tarafından destekleniyor. Dolayısıyla bölgesel yardımlar sizin için ne kadar önemli?”

“Bölgesel yardımlara çok ihtiyacımız var. Ve Türkiye bölgedeki en güçlü ülke. Ayrıca tarihsel bağlarımız da ortada...”

Tarihsel bağlarımızdan söz ediyordu, bundan güç alarak sordum:

“Peki ya Kosovalı Türklerin ve Türkçenin durumu hakkında adil bir çözüm düşünüyor musunuz?”

Cevap tatmin edici olmaktan hayli uzak.

“Türlere büyük destek veriyoruz. Mitrovitza’da yaşayan 800 Türk nüfusa, ilkokul açılması talebi tereddütle karşılandığında, ben ‘100 kişi bile olsalar açılacak!’ demiştim. Ve kabul edildi, açıldı. Prizren’de de ortaokullar var. Türkler kendilerini ifade etme özgürlüğüne sahipler.”

“Kendi aralarında konuşmalarına bir şey demiyoruz işte,” der gibiydi. Türkçe ortaokullara giden çocukların geleceklerine ilişkin dev sorunları sormaya gerek yoktu. Sadece “Türk nüfusa ilişkin elinizde istatistik var mı?” dedim.

“10 bin veya 20 bin kişi olmalı,” dedi. “Evlilikler yoluyla çok karışmışlar, tam sayıyı bilmek mümkün değil,” diye de ekledi.

Bu mantık Arnavutlar için de geçerli sayılabilirdi. Güç dengesi, başka yöne kaymış olsaydı...

Kosova’da herkes BM yönetiminden şikâyetçi. Burada, NATO’ya ve ABD’ye duyulan aşk ne kadar somutsa, Birleşmiş Milletler yönetimine duyulan nefret de o kadar belirgin.

Aklımıza takılan tüm soruları sorabileceğimiz, burada iktidarı elinde tutan Birleşmiş Milletler Özel Temsilciliği’nin yolunu tutuyoruz.

Matild, asık yüzlü bir Alman görevli. Bizi güvenlik girişinden alıyor. Uzun kontrollerden sonra binaya giriyoruz.

“Türkçe Ölüyor”

Jolyon Naegele, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Özel Temsilciliği’nden üst düzey bir yetkili.

Ufak tefek; gözlüklerinin ardına sığınıyor ve küstahlık ile samimiyet arasında bir yerlerde dolaşıyor. Sonra dolaştığı yerden kendi de korkup koca bir mesafe koyuyor.

“Bay Naegele!” diyorum. “Bilmem isminizi doğru telaffuz edebiliyor muyum? Çünkü bu çok önemlidir. Bildiğiniz gibi Türkler

kendi isimlerinin doğru telaffuzunda bile mahrumlar,” Güner adlı biri adını Gyner olarak yazmak zorunda. Çünkü Türkçe harf kullanımı yasak! “Bu bölgede insanlar böyle mi yaşayacaklar?” diye soruyorum.

“Burada sorun Sırpların Kosova’yla ilişkileridir. Olay bu! Ve bu nedenle tüm Kosova halkı bağımsızlığını bir an evvel elde etmekten başka bir şey düşünemez durumda. Arnavutlar dışındaki azınlıklarsa her şeyden şüphe duyar haldeler.”

Ona seveceği bir soru sormaya karar veriyorum.

“Birleşmiş Milletler azınlık haklarıyla ne ölçüde ilgileniyor, Bay Naegele?”

Gevşiyor. Koltuğun arkasına elini atacakken vazgeçip kolunu yine öne alıyor. Kol öylece sarkıyor.

“Biz her yerde azınlıklar için çalışırız” diyor. “Bütün dünyada azınlık haklarını savunuruz.”

“Benim anlamadığım,” diyorum, “Türkiye’de Kürtçe, Lazca, Boşnakça gibi azınlık dilleri konusunda ısrarla direten Birleşmiş Milletler, nasıl oluyor da ilk icraat olarak burada yüzlerce yıldır konuşulan Türkçeyi resmi dil olmaktan çıkarıyor?” Anlamsız bir ifadeyle bana bakıyor.

“Türkçenin buradaki durumunu Lazca ve Kürtçeyle nasıl kıyaslırsınız?” diyerek hayretle gözlerini açıyor.

“Zaten kıyaslamıyorum” diyorum, “1999’a kadar Türkçe burada resmi dildi.”

Sandalyesine yerleşiyor. Sakin cevaplama kararı alıyor. Bu sefer de Arnavutları hedef seçiyor.

“Evet, 1999’da milliyetçiler geldi ve bu uygulamayı yaptı. Öte yandan, Türkçe burada yüzde bir veya yüzde iki oranında kullanılan bir dil. Doğal olarak ölüyor. Bazı diller tüm toplumlarda zamanla erir.”

“Bay Naegele, sokağa çıkıyor musunuz? Benim gördüğüm kadarıyla Kosova sokaklarında herkesle Türkçe konuşulabiliyor.”

Bay Naegele artık sinirleniyor, saatine bakıyor.

“Bilmem farkında mısınız, buradaki atmosfer 1999’dan beri çok değişti. Artık Türkçe kullanımı azalıyor. Uluslararası diller ve Arnavutça kullanımı artıyor.”

“Kim Der Priştinalıyım, Bilmez Türkçe, Priştinalı Değildir!”

Sokağa çıkıyorum. Büyük caminin önünde ilk gördüğüm eli fileli, 60 yaşlarında bir adamı durduruyorum.

“Affedersiniz, adınız nedir, diye Türkçe soruyorum. “Mahmut Deveci” diyor. Yüzüne bir gülümseme yayılıyor. “Biz Arnavut’uz ama evde Türkçe konuşuruz. Türk, Arnavut ayırmayız. Kim der Priştinalıyım bilmez Türkçe. O Priştinalı değildir! Bunu herkes bilir.

“Ama şimdilerde daha mı az konuşuluyor?”

“Yok canım! Biz birbirimizle hep Türkçe konuşuruz.”

“Peki teşekkürler.”

Gideceğim, yolda karşılaştığım herkesle konuşacağım. Ama beni bırakmıyor.

“Bak ben sizi seyrettim, Makedonya’yı, hepsini. Ailem Prizrenli onlar da Türkçe konuşur! Benim kızcağızım konuşur Türkçe, hem de perfectly”

Mahmut Deveci, buranın insanına en iyi örnekti. Uzun zaman yanımdan ayrılamadı. Nedeni biz değildik, Türkiye’den kimi görse böyleydi. Bu, geçmişe ait bir havayı koklamak gibiydi. Uzun zaman görmediğiniz bir dostla kucaklaşmak gibiydi ve bizim için de aynı şey geçerliydi. Daha nice kardeş, akraba, ağabeylerimizle Balkanlar’ın bir yerlerinde karşılaşp “Te be uzaktan birbirimize kavuşmaz mıyız?” Aynı insanlar olduğumuzu bilip hiç konuşmasak da, uzak zamanları paylaşmaz mıyız? Caddede yanımdan bir dizi BM cipi geçiyor. İçlerinde yine kara gözlüklü, özel tıraşlı, iyi beslenmiş adamlar. Bir süre sonra da bir baba ve iki yaşlarında oğlu. Hava sıcak, oğlan gömleğini tek elle kafasından çıkarmaya uğraşıyor. Yere çöküp “Sen çok mu bunaldın?” diye gömleği indiriyorum. Çocuk şaşıyor. Babası Türkçe “Ha bunaldı ya!” diyor.

Duvarında Clinton’la Resmi Olan Biri Daha

Son bir randevu var. Priştina Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Dekanı Prof. Hayrettin Kuçı’yle buluşuyoruz. Bilkent

Üniversitesi'nde master yapmış, ama bizimle Türkçe konuşmıyayı tercih ediyor. Onu Clinton'la el ele gösteren resmin altında İngilizce konuşuyoruz. O da, BM güçlerinin Kosova'dan artık gitmesi gerektiğini düşünenlerden...

"Birleşmiş Milletler görevini tamamlamıştır burada. Artık biz bağımsız bir devlet olmak istiyoruz. Kosovalıların Kosova'ya sahip çıkma zamanı. Zor zamanlar geçti. Seçim yapacak durumda değildik. Biz Sırp'lar ile diğerleri arasında kalmıştık. O zaman Birleşmiş Milletler en iyi seçenek gibi göründü. Bugün Amerika, dünya çapında bir süpergüçtür ve demokratik değerleri en iyi tatbik eden ülkedir. Kosova'da yaşayan Arnavutlar için Amerika son umuttur."

Priştina Üniversitesi hocalarından biri, işte kelimesi kelimesiyle bunları söyledi.

Sokaklar profesör gibi düşünenlerle doluydu.

Priştina sokaklarında Birol'la yürürken bir ülkenin bağımsızlığının, ama gerçekten tam bağımsız olmasının ne çok bedel gerektirdiğini bir kez daha düşündüm. Bir bayrağa, bir toprağa özgürce sahip olabilmenin ne büyük bir zenginlik olduğunu bir kez daha düşündüm. Burada ya da Balkanlar'ın bir başka köşesinde yaşanan olayların her bir ayrıntısının çok önemli derslerle dolu olduğunu gördüm.

Mesela ben, bir ülke koduna sahip olabilmenin ne demek olduğunu Kosova'ya gidince anladım.

Telefonumun ekranında MC diye iki harf çıkıyordu. Birol'a sordum. Güldü.

"Monako!" dedi. "Ülke olmadığımız için Monako'dan ülke kodu kiralandı. Yerel telefonlarda da 0381 kullanılıyor. Dünyada kod kiralayan tek yer biziz. Bundan da birileri iyi para kazandı." Tüm bu yaşananlar yüzünden gençler Batı'ya, daha yaşlılar Doğu'ya dönüyor yüzlerini. Yüz yıldır göçlerden başını kaldırmadı bu bölge. Hâlâ Türkiye Eşgüdüm Bürosu'nun kapısındalar. O ne diye sormayın. Burası bir ülke değil. O nedenle Türkiye konsolosluk ya da elçilik açamıyor. Dışişlerimizin buradaki temsilciliğinin adı Türkiye Eşgüdüm Bürosu. Temsilcimiz Murat Kılıç'ın unvanı "misyon şefi".

“Kültürel miras” diyor, “Burası Osmanlı’nın elinden son çıkan ülkedir. Büyük bir kültür kalmış, her yana yayılmıştır. Osmanlı mimari eserlerinin sayısı 500’ü bulur. Medrese, cami, külliyeler. Türkçenin kullanımına gelince, uzun yıllar resmi dil olmanın sonuçları günümüzde hissedilir. Kosova’da 2 milyon nüfus var. 300-400 bin kişi Türkçe konuşur, Türk televizyon kanallarını izler.” (Nedense Türkçenin resmi dil olmaktan çıkarılması konusuna pek girmiyor.)

Biz o akşamüstü Prizren’e doğru yola çıkıyoruz. *Yeni Dönem* gazetesi sahibi Mehmet Bütüç’ün “Bu adamlar, evvel ebet dünyanın merkezini Paris sanırlar. Oysa bir zamanlar dünyanın merkezi Prizren’di” dediğini duyuyorum.

Prizren'de Türk Olmak

Temmuz 2004 Yolculuğu

Prizren yolunda güneş batıyordu. Yolun kenarında durduk. Batan güneşin ortasında bir çoban silueti vardı. Sürüde daha birkaç günlük kuzular gördük. Güneş, son ışıklarıyla otları ve çobanı yalayarak tarlaya gömüldü. Eflatun gökyüzünün altında, toprağın mis kokusunun ve kuzu melemelerinin arasında durduk. Akraba bir toprağı soluduk.

Prizren'de Liriye Gaş'ın öğrencileriyle karşılaşınca gözlerim buğulandı. Doğru Yol Derneği'ne uğrayacağımızı bilenler, çocuklarla bir karşılama düzenlemiş. Birbirinden güzel, yedi sekiz yaşlarında kızılı oğlanlı bir grup çocuk. Bize şiirler okudular, şarkılar söylediler. Sohbeta tutuştuk. Bu çocuklar için Türkiye'nin ne anlama geldiğini acaba tahmin edebilir misiniz?

Onlar için Türkiye "gelecek" demek. Umut demek, meslek demek; Türkiye anayurt demek. Oralara hiç gitmediyseniz bunu anlamanız biraz güç. Onlar Kosovalı Türkler. Türkçe, beş yıl öncesine kadar, bu bölgenin resmi dillerinden biriydi. 600 yıllık bir tarihi vardı. Kosova'nın Birleşmiş Milletler denetimine girdiği yıl, 1999'da bu haklarını kaybettiler.

Şükran, Hızır, Fikrim, Esin, Orhan ve Diğerleri

Prizren'de bir kahvaltı sofrası. Asırlık bir Osmanlı evinin gizli bahçesinde, tanıdık bir erguvanın gölgesindeyiz. Şükran ve Hızır

Fişekçi, çocukları gibi gördükleri Prizrenli aydınlar Fikrim, Esin, Orhan ve de biz. Öğretmenler Derneği Başkanı Fikrim Damka, “Türkçe,” diyor, “1999’da savaş sonrası, Birleşmiş Milletler kararıyla kaldırıldı. UNMIK (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu) kaldırdı, ama Arnavut partiler de bu kararı destekledi.”

Esin Muzbeg, *Yeni Dönem* gazetesi köşe yazarı, “Bir Türkçe mücadelesi yapılıyor, ama Türkler desteksiz kaldı, bir kitle hareketi gerçekleştirilemiyorlar” diyor.

UNMIK Geldi Türkçe Gitti

Orhan “Kısacası,” diyor, “UNMIK geldi, Türkçe gitti! Kosova’daki Birleşmiş Milletler Misyon şefliğine Ermeni asıllı Bernard Kouchner getirildi.”

“Bu işi nasıl sessiz sedasız hallettiler?” diyorum. İçim yanıyor.

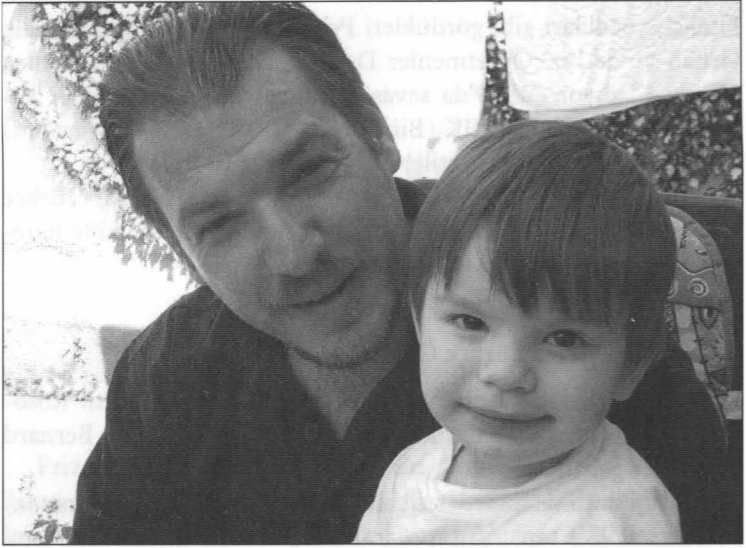
Fikrim, “Bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda, Türkçenin resmi dil olarak tanınmasının çok maliyetli olacağını konuştular. Karar aldılar, bitti! ‘Klavye yok Türkçe baskı yapamayız’ dediler. Aslında halk çok direndi ama dış unsurlar devreye girdi ve bu karar imzalandı” diyor. Âdeta bir düğmeye basılmıştı. Kosova, Yugoslavya Federe Cumhuriyeti’ni oluşturan altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden biriydi.

23 Mart 1989 günü Kosova’nın özerkliğinin kalkmasıyla Kosova’da yaşayan milletler birçok hakkını kaybetti. En kalabalık nüfus olan Arnavutlar, Sırbistan hükümetini ve meclisi boykot etti. Diğer azınlıklar Arnavutları destekledi.

Kısa zamanda yangın yerine dönen Kosova’da bunu fırsat bilenler oldu. Bir katliam başlatıldı. Sırp askerlerinin şiddeti artırması üzerine NATO öncülüğünde Barış Gücü Kosova’ya bir hava harekâtı düzenledi, sonra da Kosova’ya gelip yerleşti. Kosova’da kurulan geçici sivil yönetime UNMIK adı verildi.

Birleşmiş Milletler örgütü, ülkelerin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü korur, insan temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması için uğraşır.

İnsan hakları ihlallerine müdahale eder, ekonomik yaptırımlar uygular, hatta silahlı müdahalede bulunur.

Fikrim Damka ve oğlu Emirhan

Ve geçici sivil yönetimler kurar, Kosova'da olduğu gibi.

Bu sivil yönetimin başına biri tayin edilir. Kosova'da da böyle oldu. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, Kosova geçici yönetiminin başına, Fransa'nın eski Sağlık Bakanı Bernard Kouchner'i vekil tayin etti. Dr. Bernard Kouchner, tüm dünyada özgürlük savaşçısı olarak ün yapmış bir adamdı ve Sınır Tanımayan Hekimler örgütünün kurucusuydu. Kosova'ya gelmez önce Türkçeye sınır koydu.

25 Temmuz 1999'da, Bernard Kouchner eliyle Kosova'da 600 yıldır kullanılan Türkçe, tedavülde kalmış oldu.

İkinci aşama, kimliklerin değiştirilmesiydi. Nüfus kâğıtları anadillerinde düzenlenmiş insanların bu hakları da ellerinden alındı. Halka UNMIK kimlikleri dağıtıldı. Sadece İngilizce olarak düzenlenmiş, bir kimliksizlik belgesiydi bu.

1999'a kadar doğum, ölüm, kimlik cüzdanı, pasaport gibi çeşitli resmi evrak ve belgeleri kendi dillerinde düzenlenen Türkler, şimdi bu haklarını kaybetmişlerdi. Temel insan haklarının UNMIK ta-

rafından ihlal edildiğini tüm mercilere duyurmuşlar ama bir sonuç alamamışlardı.

Türkçe, UNMIK'in belgelerinden, adli organların formlarından çıkarıldı. İngilizce bilmeyen Türkler yönetimin kararlarından habersiz kaldı.

Peki, Kosovalı Türkler ne yaptı? Türk Demokratik Partisi'ne gidiyoruz. Orada Başkan Mahir Yağcılar ve Prizren Belediye Başkan Yardımcısı Ercan Spat'la buluşacağız.

Mahir Yağcılar: "Savaştan sonra Bernard Kouchner'e tepki gösterdik. Belediye seçimlerine katılmadık. 2000 yılında da katılmadık" diyor.

Seçimleri boykot etmişlerdi. Tepkiler şiddetlenecekken, Türkiye'den birileri, Türk Demokratik Partisi'ni "uysal davranmaya" ikna ediverdi. Küçük kazanımlarla yetindiler; Priştina'da resmi dil olarak tanınmayan Türkçe, Prizren'de Türk nüfusun yoğunluğu nedeniyle resmi dil kabul edilmişti. Son derece göstermelik olarak uygulamaya konan bu karar, çoğu yerde hayata geçirilemiyordu. Türklerin kalesi olan Prizren'de bir Türk, ancak belediye başkan yardımcılığı görevini elde edebilmişti. Yetkileri sınırlıydı. Ama demokratik bir sembol olarak iyi duruyordu. Ercan Spat'a meclisteki durumu soruyorum.

"Önce şunu belirtmek gerek, Türk nüfusun sayıları doğru belirlenmiyor. Onlara göre, Türk toplumu olarak ne ölmüş ne doğmuşuz, hep aynı kalmışız. Bu doğru değil. Genel seçimde yüzde 10 oy aldık. Prizren'de en çok oy alan Arnavut partisiyle ittifak yaptık. Onların 16 bizim 4 sandalyemiz var. Ve çoğunluk elde edildi."

"Peki, bu oranlarla burada söz sahibi olabiliyor musunuz?"

Ercan Spat "Evet," dedi, "söz sahibiyiz".

Ancak, elinden anayasal hakları bir gecede alınmış bir topluluğa, Kosova'daki diğer milletlerin de pek saygılı davrandığı söylenemezdi.

"Türkler Türkiye'ye Gidin" Kampanyası

Enis Kervan TDP'nin gençlik kolu başkanı. Tecrübelerinden yola çıkarak şunları söylüyordu:

“Büyük kazanım elde edildiği söyleniyor. Prizren’de Türkçe resmi dil olarak kabul edildi. Ama belediyeden doğum belgemi Türkçe isteyince ‘Git o zaman Türkiye’den al!’ cevabıyla karşılaştım. Arnavutların tüm projeleri maddi manevi desteklenirken, biz parti gençlik kolları olarak taleplerimizi ilettiğimizde BM’nin ‘Sizin arkanızda Türkiye var ona başvurun’ cevabıyla karşılaşıyoruz. Kosova Parlamentosu’nda da benzer şeyler dönüyor. Türkiye’ye azınlıklar konusunda yöneltilen baskıları, ortaya konan bahaneleri gördükçe, Türkiye’nin elini kolunu bağlayan ne, diye düşünmeden edemiyorum. Türkiye şimdi bastırmalı. Tam zamanıdır. Çünkü dilimiz bile gasp edilmiştir.”

Orhan, “Aslında tam bir Türksüzleştirme operasyonu uygulanıyor. Sırlara Sırbistan’ı unuttun siz Kosovalısınız, denirken; Arnavutlar, Kosova’nın esas sahibi olarak öne çıkarılırken, Türkler söz konusu olduğunda ‘Türkiye’ye gidin’ yaklaşımı geliştiriliyor. Yani herkesi Kosova’ya bağlarken, Türkleri Kosova’dan koparmak istiyorlar,” diye anlatıyor durumu.

Nerde o ünlü Avrupalı insan hakları savunucuları? Bu nokta sözün bittiği yer. Meclise giren bir iki Türk milletvekili, demokratik yollardan hak aramaya çalıştığında karşılarına dağ gibi bir bürokrasi çıkıyor. Susturuluyorlar. Çünkü Kosova’da demokratik yollar tıkalı. İnanmayacaksınız ama Kosovalı Türklerin o meşhur Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurma hakları bile yok. Çünkü bu mahkeme sadece İnsan Hakları Sözleşmesi’ne katılan bir devletin kamu yönetimi tarafından yapılan, insan hakları ihlallerine karşı dava açılmasına izin veriyor. Kosova’da devlet yok. Kimi kime şikâyet edeceksinizki.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kosova’daki geçici yönetimi taraf devlet olarak tanımıyor. Dolayısıyla bu merci şikâyet de edilemiyor.

Ensar, Cennet, Dilara ve Diğerleri

İşte böyle bir durumla karşı karşıya bırakılan Prizrenli Türk çocukları, okumaya, öğrenmeye, meslek sahibi olmaya, iyi eğitim almaya çalışıyorlar.

Doğru Yol Derneği 1951'de kurulmuş ve o günden bu yana Türk dili ve kültürünün yok olmaması için mücadele vermiş bir dernek. Meydanı geçerken BM askerlerinin broşür dağıttığını görüyorum. Bir tane alıyorum. İki dilde hazırlanmış. Sırpça ve Arnavutça. Yokuşu yürüyüp Doğru Yol Derneği'ne giriyorum. İçerde TRT'yi karşılamak için bekleyen pırıl pırıl çocuklarımız ve o kocaman çocuk gözleri ve eskimeyen heyecanıyla Liriye Gaş.

"Bizim," diyor, "eskiden anayasal haklarımız vardı, dergilerimiz, gazetelerimiz vardı. Şimdi hiçbir şeyimiz yok".

Gözleri pırıl pırıl Ensar'a, Dilara'ya bakıyorum. Ne olmak istediklerini soruyorum. Hemen hepsi öğretmen olmak istediklerini söylüyor. Burası öğretmene hasret.

Liriye Hanım, çocukların belli bir seviyeye kadar Türkçe eğitim alabileceklerini ama Arnavutça bilmeyenin yükseköğrenim şansının olmadığını söylüyor. Eğer bir çocuk mimar ya da doktor olmak isterse tek şansı var: Türkiye'ye gitmek.

Hukukçu, şair ve yazar İskender Muzbeg, "Türkler ve Arnavutlar arasında çekişme başladı. Arnavut milliyetçiliği kışkırtıldı. Türk varlığı ezilmeye başlandı. Bu, idare eliyle desteklendi. Mesela, Prizren'de tüm yasaların Türkçe yayımlanması garanti altına alınmıştı. Ama olmadı, basılmadı. Dış güçler, Kosova'ya sadece Arnavut prizmasından bakmak istediler. Ve bugün Türk toplumunu görmezden geliyorlar" sözleriyle anlatıyor durumu.

Birleşmiş Milletler Barış Gücü NATO öncülüğünde Kosova'ya girdiğinde, Kosova halkına yeni bir dönemin başladığı duyurulmuştu. Bundan böyle her şey Batı Avrupa standartlarına göre düzenlenip uygulanacaktı. Yeni düzenlemelerden ilki, eğitim konusunda oldu. Dillerinin resmiliği kaldırılmış olan Türklere, Arnavutçanın zorunlu ders olarak okutulması kararı alındı.

Bu adım, önyargısız, iyi niyetle, belli bir plan ve program dahilinde ve Türk eğitimcilerin katılımıyla yapılsaydı, topluma büyük faydalar da sağlayabilirdi.

Ama öyle olmadı.

Arnavutça derslerinde okutulan kitaplar Türk düşmanlığını yeşerten şiir, makale ve kompozisyonlarla doluydu; böylesi bir tutumun nelerin tohumunu atacağı, neye hizmet edeceği kuşku.

Bu topraklarda önce Arnavut-Sırp nefreti ekilmişti. Şimdi Arnavutlara verilen haklar ile Türklerden alınan haklar karşı karşıya. Ayrıca Türkler arasında parayla kışkırtılan bir ayrımcılık almış başını gidiyor.

İşsizlik herkesin boynunu bükerken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve çeşitli Batılı vakıflar tarafından hoşagidecek projelere verilen binlerce avro, toplumsal bölünmelerin önünü açıyor. Bölünmeleri hızlandırıyor.

“Demokrasi” Geldi, Türkçe Kalktı

1999’u takip eden yeniden yapılanma sürecinde AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) ve George Soros’un Açık Toplum Vakfı gibi çeşitli kuruluşlar, kadın ve gençlik kuruluşları, medya projelerine ödenekler ayırdı. Batı’nın demokrasi anlayışını yaymak, toplumda kendi çıkarları yönünde bir dönüşüm yaratmak için bu şarttı. *Yeni Dönem* gazetesi sahibi Mehmet Bütüç, “Bu gibi yardımlarda Arnavut ve Sırlara öncelik verildi” diyor. “Sadece Amerika’dan bir sivil toplum örgütü 7 milyon dolar dağıttı burada. Türklerin çeşitli sivil toplum örgütlerine de toplam 50 bin dolar gibi bir para verdiler. En büyük parayı KOHA aldı. Gelen para milyonlarca dolardı.”

Mehmet Bütüç, büyük zorluklar içinde ve Türkiye’den aldığı küçük bir desteğin sayesinde *Yeni Dönem* gazetesini çıkarıyor. “Bu gazeteyi çıkarmaya devam etmemiz bile bir mucize” diyor.

“Bakın, savaştan sonra Avrupa buraya geldi, demokrasi geldi derken Türkçe kaldırıldı. Buraya bir anda elifi mertekten ayırmayan Avrupalılar doluştu. İlk geldiklerinde Türkleri ‘gastarbeiter’, yani Almanya’daki gibi dışardan gelmiş işçi sandılar. Ya tarih bilmiyorlardı, ya bilmek işlerine gelmiyordu. Müthiş önyargılıydılar.”

Haftalık bir gazete çıkarıyordu ve bir de radyosu vardı. Asıl amacı bir televizyon kurmaktı. (Eylül 2005’te bu televizyonun gerçekleştiğini haber aldım. Hatta açılışa davet edildim.)

Mehmet Bütüç’le Prizren’in en güzel binalarından biri olan Gazi Mehmed Paşa Medresesi’nin önünde konuşuyoruz. Bu ya-

pı 16. yüzyılda inşa edilmiş, ahşap çatısı, kafesli pencereleriyle, Prizren'in ortasında alımlı bir hanım gibi duruyor.

1878 Berlin Kongresi'nde Batı, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama planları yaparken, bölgenin Müslüman ileri gelenleri bu binada bir araya gelmiş. Gazeteci yazar Altay Suroy Recepoğlu anlatıyor:

“O zaman Arnavut ittifakı var. Balkanlar'daki tüm Müslüman reisler bir araya gelmiş, buranın Osmanlı idaresinde kalması için karar çıkartmışlar. Bu, Berlin Kongresi'nde alınan karara bir tepkiydi ve büyük yankı uyandırmıştır.”

Gazi Mehmed Paşa Medresesi'nin önünden yürüyüp meydana gelirsiniz. Şadırvanda güvercinler su içer. Kalabalık turist grupları Sinan Paşa Camii'nin önünden geçer. Bu toprakların yüzlerce yıldır biriktirdiği tarihi eserlerin yok olup gitmesi, kimimizin içini ezer.

Osmanlı döneminde inşa edilmiş 161 cami, dört medrese, tekke ve mescitler Sırp saldırıları sırasında ya yakılmış ya yok edilmiş. Savaşın sonra da başka mezhepten Müslümanların yerle bir ettiği Osmanlı eserleri mevcut.

Her gittiğim yerde mezarlıklara zaman ayırıyorum. Bir zamanlar buralarda yaşayanları yattıkları yerde ziyaret ediyorum.

Prizren'de bir Osmanlı Mezarlığı var. Kosova Barış Gücü'ndeki Türk birliği el atmadan önce bir çöplük görünümündeymiş. Mezarların üzerinde piknik yapılmış. Türk birliği temizlemiş, etrafını çevrelemiş. Mezar taşları yok olmak üzereyken temizlenip ortaya çıkarılmış, ama yılların ihmali yine de kendini gösteriyor. Karabaş Türbesi ve bu topraklarda yatan Osmanlı'nın Türk ve Arnavut tebaasının mezarlarına ait taşlar, gelecek günlerin onlara saygınlık vaat etmediğinin en iyi kanıtı.

Oysa yanı başındaki Hristiyan mezarlığı yüksek duvarlarla çevrili, bekçisi var, özenle korunuyor.

İncil Der ki...

Akşamüstü yine meydana dönüyoruz. Prizren'in ortasında yüzyıllardır akan çeşmenin tam karşısında bir masa kurulmuş.

Başında iki Alman hanım. Beyaz saçlı, iri çeneli, gözlüklü ve yere kadar uzanan beyaz elbise giymiş olanın, genç, gözlüklü ve tombul olanı yetiştirdiği belli oluyor. Masanın kenarlarında BİBLA (İncil) yazıyor. Masada kitaplar... Bu iki hanım cansiperane çalışıyor...

“Kimsiniz, nesiniz?” diye soruyorum.

“Biz İncilciyiz. Biz İncil’e inanırız, İncil’i öğretiriz” diyor. Bu denk iştahla konuşan birine son zamanlarda rastlamadığımı düşünüyorum. “Burası propaganda için yanlış yer değil mi!” diyorum. “Prizren’in yüzde 90’ı Müslüman.”

“İsa’yı öğrenmek lazım!” diye avaz avaz bağıyor. Aslında benimle konuşmuyor. Düşmesine basılmış bir robot gibi sağa sola dönerek, sahnedeymiş gibi jestler yapıyor. “İsa’sız kayboluruz, İsa’yı öğrenmek gerek!”

“Hz. Muhammed İsa’dan sonra geldi. Bence hazır buradayken onu öğrenmeye çalış” deyip yürüyorum. Çarşının sonunda kötü İngilizcesi hâlâ kulaklarıma ulaşıyor!

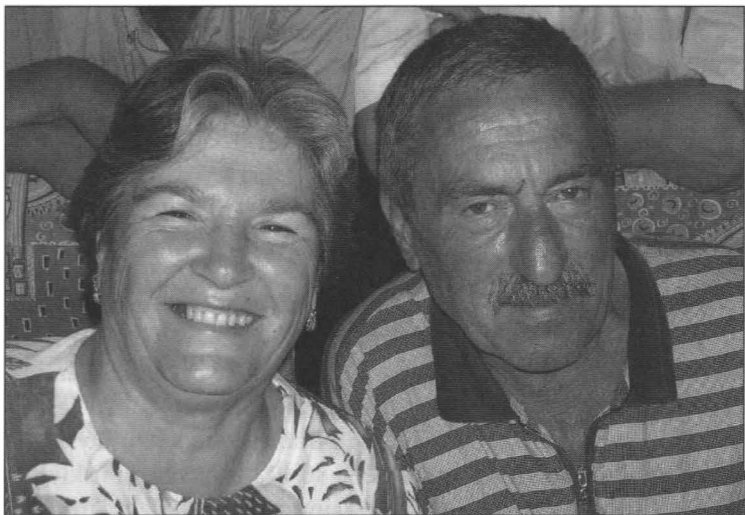
“İsa’sız kayboluruz!... İncil der kiiii...”

Akşam iniyordu. Uzaklardan bir yerlerden başka sesler geliyordu. “Güvertede gezerken aman kunduram kaydı...” diyor-du şarkı. Sokaklar birden kalabalıklaştı. Gece ilerledikçe kalabalık da büyüyordu. Nüfusun yüzde 70’i 24 yaşın altındaydı ve sanırım bunların çoğu çeşmenin etrafındaydı.

Kahvehaneler tıklım tıklım dolu, sokak itiş kakış. Herkes gecenin serinliğinde kendini dışarı atmış, bu bunaltıcı atmosferde biraz ferahlamaya çalışıyordu. Dolu olan kahvehanelerde bir çay isteyip üç saat oturanlar, ama daha çok sokakları arşınlayan gençler ve aileler gözümüze çarptı. İşsizlik gençlerin boynunu büküyordu. Son 10-15 yıldır hemen hemen tüm fabrikalar kapatılmış, ardından savaş gelmiş, işsizler ordusu daha da kalabalıklaşmıştı. Burada çalışmayanlar değil, çalışanlar dikkat çekiyordu.

“Fabrikalar Pul Parasına Özelleştirildi”

Ertesi gün pazar. Fikrim’le çıkıp, bir zamanlar 5 bin-10 bin kişinin ekmek kapısı olan Prizren fabrikalarını tek tek ziyaret ediyoruz, içlerine giriyoruz. Hayaletleri kovalıyoruz.

Hızır ve Şükran “Bedoalı Kosova’dan iki güzel insan.

Perlonka İplik Fabrikası’nın bahçe duvarı arabayla git git bitmiyor. Kapıya vardığımızda yakından bir yerlerden Arnavutça pop şarkıları kulağıımıza geliyor. Meğer adamın biri Perlonka’nın bir zamanlar işçi yemekhanesi olan devasa binasını kiralamış, düğün salonu yapmış. Hayalet fabrika, hayretle bu yeni düğün salonundaki hareketi izliyor. Savaşa kadar bölgenin en büyük iplik fabrikasıymış. Savaşta Alman birlikleri karargâh olarak kullanmışlar.

Bir zamanlar 2.500 kişinin ekmek kapısıymış.

Fikrim, “Özelleştirme iki etapta ve çok ucuza gerçekleştirildi. Önce eski müdürler koca fabrikaları sahiplendi. Hem de beş dükkân parasına. Eski işçiler atıldı. Tecrübesiz, genç ve ucuz işçiler alındı. Sonra her şey durdu. Çünkü sermaye yoktu. Bankalar kredi vermedi. Her şey öylece kaldı” diyor.

“Özelleştirme idaresi başkanıyla konuşurken 30 büyük firmasının özelleştirildiğini söyledi” diye hatırlatıyorum.

“İyi de kaç çalışıyor acaba? Onu da sorsaydın. İşsizlik artıyor. 500-600 kişi çalıştıran fabrikada, şimdi 30-40 kişi çalışıyor. Ya da fabrika hiç çalışmıyor.”

Arabaya atlayıp tepelere çıkıyoruz. Kocaman bir fabrikanın önünde duruyoruz. Kapının üzerinde Farmakos yazıyor.

Fikrim gösteriyor. "Bak bu, bölgedeki tek ilaç fabrikasıydı! 49 ilacın üretim lisansına sahip, ama çalışmıyor! Neden? Kredi almıyor da ondan."

Şükran'ın Gizli Bahçesi...

Fikrim'le, Şükran'ın asırlık evinin gizli bahçesine geldik.

Dar bir sokakta yükselen, yeni yapılmış çirkin, yüksek bir binanın garajına girer girmez şaşkınlık içinde kalıyorsunuz. Garajda, çeşit çeşit bitki, sebze ve çiçeğin süslediği bir gizli bahçe karşılıyor sizi. Aşiboyalı bir Osmanlı evi bütün heybetiyle ortaya çıkıyor. Önünde bir çardak, nilüferlerle süslü bir havuz ve fıskiyeleler. Yüzlerce yıllık bir huzur bu bahçeye sinmiş, Prizren'deki Türklerin yaşam tarzını anlatıyor. Burada her tür güzellik ve kâbus yaşanmıştı.

Yan yana yıllarca komşuluk etmiş insanlar birbirine kanlı düşman olmuş; kent, savaş ve göçlerden, korkudan ve yokluktan bitap düşmüştü. Tüm bunlara rağmen gülümseyen çehresini koruyordu. Kalın duvarların ardına saklanmış avlular ve eski güzelliklere sımsıkı tutunmuş insanlar vardı. Şükran ve Hızır onlardandı.

Ellili yaşlarındaydılar. Hızır, en kötü şartlarda bile neşesini kaybetmeyen, kırmızı yüzlü, uzun boylu, gözlerinin içi gülen bir adamdı. Şükran'ı anlatmaya kelimeler yetmez. Bir an yerinde durmayan, ikramda sınır tanımayan, iyiliği gözbebeklerine yerleşmiş bir Balkan kadını. O bahçeyi, dertleşmelerimizi, çiçeklerin kokusunu, demli çaya eşlik eden muhabbeti ve bunca karanlığa rağmen o gün bizi saran neşeyi ve atılan kahkahaları hiç unutamayacağım. Asırlık erguvan her şeye tanıktır.

Hızır 15 yıldır çalışmıyordu. Yugoslavya dağıldığından beri.

Şükran: "15 yıl eyy... 15 yılın adı var!" diyordu. "Hiçbir yerden gelmeden ne olur, nasıl yaşanır, bir düşün!"

"Peki, nasıl baktı sana?"

"Sanatı vardı, çekiç vurdu, marangozluk yaptı. Biraz da Hollanda'dan oğlumuz yolladı."

“O ne yapıyor?”

“Araba tamircisi. Hep sıkıntı içinde yaşadık. Büyük korkular atlattık. Hep iç sıkıntısı. Ne olacak korkusu. Evlerimiz basıldı. Çocukları kaçırdık. Savaşta yanımıza üç beş parça eşya aldık, sınırlara yığıldık. Neler neler...”

“Burası Avrupa’nın göbeği. Neler yaşandı değil mi? Kimsenin umrunda olmadı” diye mırıldanıyorum. Gözyaşlarımızı tutamıyoruz. İskemlesinden telaşla kalkıyor. “Ben sana bir güzel çay atayım” diyor. “Yok, ben alırım!” diyorum. “Nasıl yok! Ben atacam...” Gözlerimizi kuruluyoruz. İkimiz de çaydanlığa sarılıyoruz.

Hızır gülerek seyrediyordu... Dedesini hatırlıyordu.

Prizren aksanıyla “Kosovalı bedoalı!” demişti yaşlı adam. Kosovalı beddualı mıydı?

Kosova'da Bir Seçim

Onları uzun zaman göremeyeceğimi düşünürken, iki ay sonra 2004 Temmuzunda seçimler söz konusu olunca yeniden Kosova'da buldum kendimi.

Savaştan sonraki ikinci parlamento seçimlerinin arifesiydi. Amerika ve Avrupa'nın siyasi ağırlığı altında iş yapan Birleşmiş Milletler, beş yıldır Kosova'da tek yetkiliydi.

Bölgede demokrasi, insan hakları, ekonomik refah, azınlıkların dil haklarına saygı, yaklaşan seçim kampanyasının ana başlıkları. Seçim kampanyasının hemen başında, Kosova'nın yönetenleri ve yönetilenleriyle bir kez daha konuştuk.

Kosova Meclisi 120 sandalyeli. Bunun 100'ü Arnavutlara ait. Kalan 20 sandalye azınlıklar arasında bölüştürülmüş. Bu 20 sandalyenin 10'u Sırpların kontenjanı. Geriye 10 sandalye kaldı. Bunlar da Türkler, Pomaklar, Boşnaklar arasında paylaştırılıyor. Her bir azınlığın bir sandalye kontenjanı var. Geriye kalan iki ya da üç sandalyeyi seçim sonuçları belirliyor.

Bir zamanların efsanesi Priştina radyosunda program yapımcıları, Güner Şaban, Erol Şilek, Ekrem Safçı'yla konuşuyoruz.

"Seçimler anlamını yitirdi" diyorlar. "İlk parlamento seçimlerinde insanlar umutluydu. Sonra parlamentonun hiçbir derde deva olmadığı anlaşıldı. Günlük hayatta da hiçbir şey değişmedi. En önemli sorunu oluşturan elektrik kesintilerine bile beş yıldır çare bulunamadı. Su sorunu devam etti. Suikastlar önlenemedi. Yönetime yetki verilmedi. Sırp dışındakiler azınlık sayılmadı. Kosova'daki Birleşmiş Milletler Misyonu 'krallığında' yaşam de-

vam ediyor. Şimdi de kalkmışlar, demokrasi gösterisi yapıyorlar. Seçim kampanyası bizim neyimize!”

Genel hissiyatı özetlemişlerdi. Priştina'da da Prizren'de de benzer bir küskünlük vardı. Seçimlerle ilgili sorularımdan kaçınıyor ya da “Oy kullanmayacağım” diyorlardı. Biri “120 kukla seçiyor” demişti.

Komedy

Kosova'da, savaştan sonraki ilk seçim heyecanı 28 Ekim 2000'de yaşanmıştı. Yerel seçimlere Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcisi Bernard Kouchner damgasını vurmuştu. Halklar arasında kasıtlı olarak uçurumlar oluşturulmuştu.

NATO bombardımanından yaklaşık iki buçuk yıl sonra, 17 Kasım 2001'de, Kosovalılar yine sandık başına gitti.

Seçimlerin sonunda ılımlı lider İbrahim Rugova'nın partisi yüzde 58'lik bir oy oranıyla, içinde Priştina'nın da bulunduğu 30 belediyeden 21'ini kazandı. Ama Rugova, yönetimde söz sahibi olamadı, eli kolu bağlı kaldı. Birleşmiş Milletler yönetiminin Kosova'nın tarihindeki ilk demokratik serbest seçim olarak nitelediği seçimleri, Kosova'daki 110 bin Sırp, hareket özgürlüklerinin ve can güvenliklerinin olmadığını söyleyerek boykot etti. Türklerin büyük çoğunluğu da, Birleşmiş Milletler'in tavrı nedeniyle seçimlerden uzak durdu.

Seçimlerin ardından BM'nin Kosova Misyon Şefi Haekkerup, “Seçimlerin bağımsızlık anlamına gelmediğini, Kosova'nın statüsünün gelecek üç yıl içerisinde belirlenmesinin mümkün olmadığını” söyledi.

Bu, şu anlama geliyordu. Arnavutlar seçim sonucunda siyasi kurumları ellerinde bulundurmuş olsalar da, BM, yönetimde söz sahibi olmaya devam edecek ve Misyon Şefi Haekkerup, Arnavut kurumlarında alınan kararları veto etme hakkına sahip olacaktı.

Kosova 2004 Ekimi'nde Priştina'daki üçüncü seçimin heyecanını yaşıyordu. Kosova'ya yeni bir Birleşmiş Milletler yöneticisi atanmıştı. Danimarkalıydı. Diplomat Soren Jessen Petersen'in de yığılmış sorunlar altında ezilen halka verebileceği bir şey yoktu.

Petersen'in göreve geldiği gün malul emeklilerden yaklaşık iki yüz kişi açlık grevine başladı.

Kosova'ya bu gidişimde yönetimde etkili olanlardan iki isimden randevu almıştım. Biri yine Birleşmiş Milletler yetkililerindendi.

Jeff Biele'y'e halkın neye oy verebileceğini soruyorum. "Kosova'yı beş yıldır Birleşmiş Milletler idare ediyor. Savunma, adalet, ekonomi ve dışişleri bakanlığı gibi en önemli bakanlıklar Birleşmiş Milletler'in elinde. Peki, bu halk seçimlerde neye oy veriyor?"

İşte yanıtı:

"Ama birçok kurum da Kosovalıların elinde. Mesela, Sağlık Bakanlığı'nın, Eğitim Bakanlığı'nın başında Kosovalılar var. Tabii, daha çok kurumu onlara devretme çalışmalarını sürdürüyoruz. Seçimlerden sonra yerel yönetime daha fazla sorumluluk devredileceğini zannediyorum. Bu yavaş işleyen bir geçiş süreci. Kosovalılar sorumluluk almaya ne kadar hazır olurlarsa, o kadarını onlara devredeceğiz..."

Bu açıklama gerçeği yansıtmıyordu. Bütün ekonomik kararlar BM'de olduğu için ve bakanlıkların mali kararları dış mercilerden çıktığı için herkesin eli kolu bağlıydı. Başbakanın bile herhangi bir mali karar alma yetkisi bulunmuyordu. Kosova'nın maliyesi bir yabancı'nın elindeydi.

Enerji, su, maden bakımından çok zengin bir bölgeydi burası. Halk, hepsinin yokluğunu çekiyordu. Emeklilere ya da savaş malullerine maaşları ödenemiyordu. Evleri bombalanmış evsizler hâlâ sokaklarda, komşu evlerinde yatıyordu. Azınlıkların hakları verilmek bir yana geri alınıyordu. Burada yaşayan Türk azınlıktan insanlar, beş yıldır alfabeye uymuyor diye adlarını bile doğru dürüst yazamıyorlardı.

Nasıl Bir Demokrasi Bu?

Jeff Biele'y'in de Türkçe konusunda ne yanıt vereceğini merak ediyordum:

"Ama Kosova Parlamentosu'nda Türkçe konuşabiliyorlar. Çevirmenleri var ve Türkçe bir bülten bile basılıyor. Biz, azınlık

haklarını özellikle de dil hakkını sonuna kadar savunuyoruz. Eğer Türkler bu saydıklarım dışında haklar istiyorlarsa, bunun gerekliliğini anlatır, isteklerini dilendirir, yönetimi ikna ederler.”

BM yetkilisinin pişkinliği dayanılmazdı.

“Türklerin daha önce anayasada tanınan haklarının BM temsilcisi eliyle iptal edildiğinden haberiniz yok mu?” diye sordum.

“Öyleyse Türk politikacılar, bunu yeniden gündeme getirmeli ve haklarını geri almak için çaba sarf etmeliler.”

Büyük bir sakinlik içinde, hiçbir hayat belirtisi olmayan bir monotonlukta konuşuyordu.

“Vazoyu kırdık. Yapıştırmak mı istiyorsunuz? Buyrun uğraşadurun” diyordu.

Bu konuyla ilgili kitapları bulunan, uzun yıllardır mücadele veren hukukçu Altay Suroy Recepoğlu'na “Acaba, her şeye rağmen dil konusu yeniden meclise getirilebilir mi?” diye sormuştum. “Kosova Meclisi'nin yapacağı bir şey yok” demişti. “Kosova Misyon Şefi istese bir gecede bir karar çıkarır. Dil hakkımızı, Kosova Meclisi elimizden almadı ki, BM yetkilisi aldı.”

BM Basın Sözcüsü Jeff Biele'y'e sormuştum: “Kosova'da BM Misyonu en sevilmeyen kurumların başında geliyor. Bunu neye bağlıyorsunuz? Elektrik yok, su yok, konut yok, iş yok...”

Az önceki soğukkanlılığıyla cevaplamıştı.

“Evet, çok zor durumdalar. Ve öfke bize odaklanıyor. Ama Kosovalılar da hiçbir sorumluluğu üstlenmiyor. Elektrik, su, yol istiyorlar ama faturaları ödemiyorlar. Tabii bunda işsizliğin büyük payı var.”

Onunla konuşurken, bir insan olarak bunca adaletsizliğe nasıl katlandığını merak etmiştim. “Sizce nasıl bir demokrasi bu? Hiç Batı demokrasilerine benzemiyor. Muhalefet partisi bile yok” dediğimde yine tahmine demeyeceğim kadar ilginç bir cevap vermişti.

“Muhalefet, demokrasi için bir şart değildir ki! Önemli olan bir ülkede karşıt görüşlü siyasi partilerin serbest rekabetleridir, ifade özgürlüğüdür, özgür medyadır.”

Bir deneme daha yaptım: “Mesela,” dedim, “işçilerin haklarını temsil eden bir parti var mı burada? Batı demokrasilerin de toplumun her kesimi temsil edilir”.

“Buna bir şey diyemem” diye cevapladı. Camdan dışarı baktı.

Kosova’nın nüfusu 2 milyon. Görevli yabancıların sayısı 20 bin aşıyor, iyi bir lokantada iki kişi 40 avroya yemek yiyebiliyor. Bu para, bir emeklinin bir aylık maaşı. Ama emekli maaşları genellikle ödenmiyor.

Burada sadece yabancılarla iş yapanlar, Birleşmiş Milletler, yani UNMIK’te veya Amerika Ofisi’nde çalışanlar, yabancı işadamlarına veya yabancı sivil toplum örgütlerine hizmet verenler, yabancıların denetimindeki medya kuruluşlarına iş yapanlar iyi yaşam şartlarına kavuşabiliyor.

Burada yaşayan Türkleri Kosova Türk Demokratik Partisi (KTDP) temsil ediyor. Mecliste önceki dönemde de yer alan KTDP Genel Başkanı Mahir Yağcılar, bıkkın halka “seçimlere katılın” çağrısında bulunuyor.

“Kazanımlarımızı adım adım genişletmeliyiz. Daha fazla iktidar olmaya çalışmalıyız. BM de sanırım bazı konuların farkına varmaya başladı. Artık ekonomide bir şeyler yapılması lazım. Yetkiler konusunda karar almaları lazım. Bizim seçmene vaadimiz mücadele etmektir. Olur ya da olmaz. Ama eğer mücadeleyi bırakırsak daha kötü olur. Her platformda bunu dillendirmeye çalışıyoruz. Halkımız notunu verir.”

Ona ABD Temsilciliği’nin karar mekanizmasındaki önemini soruyorum.

“Bütün dünyada ABD etkisi var. Buradaki tüm kurumlarda etkileri büyük” diye cevaplıyor.

Her Yerde Amerikan Bayrağı

Amerika’nın Kosova’daki etkisi, seçim zamanı daha da öne çıkmıştı. Yollarda, seçim afişlerinde, lokantalarda ve aklınıza gelebilecek herhangi bir yerde Amerika karşınıza çıkıyordu. Evlenecek kızlar, omuzlarını Amerikan bayrağıyla örterek düğüne gidiyorlar. Arabaların arka camına Amerikan bayrağı konuluyor, lokantalarda masalar üzerinde minik bir ABD bayrağı görebiliyorsunuz.

Biz Priştina’daki Amerikan Temsilciliği’ne gidiyoruz. Temsilcilik deyince aklınıza alelade bir bina gelmesin. Orası bir mahal-

Priştina'daki Amerikan temsilcisi Philip Goldberg

le. Her yanı güvenlik çemberi altına alınmış, içinde onlarca elektronik kapı olan, onlarca sokaklı, kentin tepelerine kurulmuş kocca bir mahalle. Priştina'ya tepeleri üzerinden bakıyor. Birkaç kilometrekarelik alana kimse yaklaşmıyor.

Philip Goldberg sadece iki ay önce görevi devralmıştı. Priştina'daki Amerikan Dışişleri'nin önemli isimlerinden biri. Dayton Barış Görüşmeleri'nde Amerikan heyetinin başında yer almıştı.

"Sizce buranın halkı bir gün, yabancılara sormadan, özgürce kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olacaklar mı?" diye sordum.

Güllerin ve yeni boyanan parmaklıkların önünde duruyoruz.

"Kosova," diyor, "Birleşmiş Milletler'in 1244 Sayılı Kararı'na göre yönetiliyor. Kosova'yı UNMIK yönetiyor. Yerel yetkililer de var. Ama uluslararası topluluk da burada. Kosova belli standartlara ulaştınca demokratik ve multietnik iklim yerine oturunca son adım atılacaktır."

"Sizce Kosova'nın gelecekteki statüsü ne olacak?" diye soruyorum.

“Demokratik kurumların doğru dürüst işlediği, ekonominin iyi çalıştığı bir yer olması için gerekli kurumları oluşturmaya çalışıyoruz.”

“Ama burası dört-beş yıldır Birleşmiş Milletler yönetiminde ama ekonomide bir arpa boyu yol alınmadı.”

“Haklısınız. Çok fazla gelişme olamadı ve uluslararası topluluk, amaçlarına ulaşamadı. Ama Kosova savaşın sonunda paramparçaydı. Şimdi tekrar kuruluyor. Özelleştirme gerçekleşemedi. Küçük işletmeler hayata geçirilemedi.”

“Amerikan Temsilciliği olarak buradaki azınlıkları destekliyorsunuz? Burada azınlık denince sadece Sırlar anlaşılıyor oysa Türkler de var. Ve UNMIK yönetime gelir gelmez Türklerin resmi dil hakkını anayasadan çıkardı. 600 yıllık bir kültürel hak gasp edildi. Türkleri dil mücadelelerinde destekleyecek misiniz?”

“Kesinlikle! Biz tüm grupların dillerini kullanma hakkını destekliyoruz. Ama Türkçe zaten burada konuşulan bir dil.”

“Ama resmi dil olmaktan çıkarıldı.”

“Kaç tane resmi dil koyabilirsiniz ki! Bunun da bir limiti var tabii ki. Çünkü pratikte bir sürü dilde baskı yapmak bile çok zor.”

İşte yine dönüp dolaşıp aynı yere gelmiştik. Şaşırtıcı olan, Amerika’nın ve Birleşmiş Milletler’in, özgürlükler konusunda dünyanın çeşitli bölgelerine göre değişen söylemleri idi. Bir bölgede 600 yıllık bir dil, Türkçe, resmi dil olmaktan çıkartılırken; bir başka bölgede yüzyıllardır yerel kalmış bir dil için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi harekete geçiriliyor, Batılı meclisler ayağa kalkıyordu.

Shyqyri Nimani

Karışık bir isim değil mi? Shyqyri Arnavutçası, Türkçesi Şükrü. Profesör Shyqyri Nimani’yle tesadüfen tanıştık. Arnavutluk’ta doğmuş, Belgrad’da büyümüş Kosovalı bir sanatçı. Ya da Yugoslavyalı mı desem? Priştina Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi profesörlerinden. Son kitabının adı *Arnavud*. Alt başlığı “Osmanlı İmparatorluğu’nda Arnavud Sanatçılar”. Elimde tutar-

ken içimden “Ah” diyorum, “Osmanlı’daki sanatçıların altkimliklerine girersek işin içinden çıkabilir miyiz?” Bu eser Kosova’da son dönemde Türk ve Arnavut algılarındaki değişime de ışık tutuyor.

Priştina’da otelin terasında “Aslına bakarsanız burada her şey 3 bin yıl önce başlamış” diyor. “Bu topraklar Roma İmparatorluğu ve Bizans tarafından yönetilmiş. Sonra Türkler ve Slavlar gelmiş, ama şimdi bizim zamanımız. Kendi geleceğimiz için karar verme zamanı. Her millet bizimle aynı haklara sahip olmalı” diye de devam ediyor. “Biz Sırp yönetimi altında ezilmiştik. Şimdi diğer azınlıklara iyi davranmalıyız. Buranın güzelliği bu. Türkçeyi, Sırpçayı, İngilizceyi, Arnavutçayı bir arada duymak. Bunlar buranın zenginliği.”

Oldukça sert gelişen olaylara romantik bir bakışı vardı.

“*Arnavud* adlı kitabınızı geçen yıl yayımladınız, değil mi?”

“Evet, 2003’te. Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu zamanında devletin önemli makamlarında görev yapmanın yanı sıra birçok sanat eserine de imza attılar. Kitap bunu anlatıyor.” Aslında kitap, bir ulusal tarih özlemini yansıtıyordu. Uzun yıllar, Osmanlı sonra Slav idaresinde kalan Arnavut halkı tarihin bu döneminde ilk kez büyük güçlerin gözdesi oluyor, uluslararası desteğe kavuşmanın heyecanını yaşıyordu. Kitapta Piri Reis’ten, Evliya Çelebi’ye Mimar Sinan’a kadar Osmanlı’nın ünlü isimlerinin Arnavut kökenli olduklarından söz ediliyor; Mehmet Akif gibi kendini Türklüğe adanmış büyük sanatçıların Arnavut köklerinin altı çiziliyordu.

İki Kardeşten Biri “Arnavut’um”

Öteki “Türk’üm” diyor

Bu ve benzeri çabalar Kosova’da Arnavutlar için de çok yeni... Bir zamanlar bir bütün olan halklar bu kısa sürede öylesine birbirinden uzaklaştırılmış ki! İnanır mısınız bir ailenin içinden “Türk’üm” diyen de çıkıyor, “Arnavut’um” diyen de.

Daha önce Prizren’de tanıştığım, Kosova’da Türk kimliğinin ateşli savunucularından biri olan Altay Suroy buna en iyi örnekti.

Hukukçu ve yazar olan Altay Bey, Kosova'da Türklerin asimilasyonuna karşı en ön saflarda yer almış, *Kosova'da Türkçe ve Kimlik Mücadelesi* gibi kitaplara imza atmıştı.

Suroy ailesinin bir başka üyesi kuzeni Veton Suroi adını bile farklı yazıyordu. Priştina'da, günde 24 saat Arnavutça yayın yapan en gözde televizyon kanallarından KOHA'nın sahibi ayrıca yeni kurulan ORA Partisi'nin de başkanıydı. Arnavut kimliğinin en önemli savunucularından biriydi.

Altay Suroy'a bunu nasıl yorumlamak gerektiğini sormuştum: "Her isteyen milliyetini kolayca değiştirebiliyor mu burada?"

"Unutmayın," demişti, "Kosova'da ve Batı Makedonya'da, 1951'den sonra Türklere kendi dillerinde eğitim hakkı tanındı. Bu 50 yılda kimi Türk aileler, Türkçeyi sadece evlerinde konuştu. Daha iyi eğitim alsınlar diye çocuklarını Türk okullarına göndermediler. Çocuklar çoğunlukla okullarda Arnavutça okudular. Arnavutça eğitimin tabii ki etkisinde kaldılar. Tabii çıkar ilişkileri de tabiiyet seçiminde önemli bir rol oynadı. Bundan dolayı birçok ailede, milli kimlik konusunda ayrımlar yaşandı. Çünkü çoğu, milli kimliğinden uzaklaşmıştı. Anadili Türkçe de olsa Türk edebiyatını, tarihini tanımayan; aileden duyduğu üç beş kelime bilgisiyle sınırlı kalan çok sayıda insan var. Bizde de böyle oldu. Onunla kardeş çocuğuyuz. Biz Türk kültürüyle, Türk okullarında büyümüşüz; diğer kardeş, çocuklarını Arnavutça eğitim veren okullara göndermiş. Bırakın kardeş çocuklarını, bazen bakıyorsunuz aynı kandan iki kardeşten biri Müslüman; diğer kardeş Hristiyanlığı kabul etmiş."

Veton Suroy sabah dokuzdaki randevumuza biraz geç geldi. Batı'nın büyük desteğine sahip KOHA televizyonunun yanı sıra şimdi yeni kurduğu ORA Partisi'yle, çok iddialı bir biçimde seçimlere hazırlanıyordu.

"Türkçe biliyorsunuz değil mi?" diye sordum. İngilizce "Televizyonda konuşacak kadar iyi değil!" dedi. Her şeyiyle, tüm görüşleriyle, Altay Suroy'un tam zıttıydı. "Politik durumu belirsiz bir bölgenin politikacısı" dedim, "Burada savunma, ekonomi, dışişleri Batılıların elinde. Böyle bir bölgede bağımsız bir politika yürütmek mümkün müdür?"

"Biz kendimizi Batı toplumunun bir uzantısı olarak görüyoruz. Ve Batı'nın, değişim sürecimizde bize yardım etmesini istiyoruz."

"Batı sizce ne amaçla yardım ediyor? Yani Batı size yardım ederken kendi çıkarlarını mı yoksa sizinkileri mi gözetir?"

"Bize yardım ederlerse kendileri de kârlı çıkar. Burada yolunda giden bir ekonomi ve demokrasi onların çıkarınadır, çünkü biz eninde sonunda Avrupa Birliği içinde yer alacağız."

Ne ilgisi var demeyin. Cevap tam olarak böyleydi.

"Diyelim ki bu seçim bitti ve siz de seçilerek en üst seviyeye geldiniz ya da başbakan oldunuz. Böyle bir ülkede bu yetkilerle ne yapabilirsiniz? Çünkü elektrik idaresi İrlandalıların elinde, tüm yönetim BM'nin elinde. Telekom ihalesini Kosovalı bir şirket kazanıyor ama Amerikan Temsilciliği bundan hoşlanmadığı için ihaleyi iptal ediyor. Bu durumda ekonomiye ya da politikaya nasıl yön verebilirsiniz?"

"Bir politika saptadığınızda sabır gösterirsiniz, uluslararası toplumla bir anlaşma yaparsınız, ilişkilerinizi iyi kurarsınız. Ben kendi adıma bunları yerine getirebileceğimi düşünüyorum."

Veton Suroy'un özel kanalı KOHA'nın, Açık Toplum gibi Amerikancı sivil toplum örgütlerinden ve ülkelerde turuncu darbelerle imza atan George Soros'tan büyük yardımlar aldığı söyleniyordu. Hazır karşısında otururken sorduk:

"Seçimlere çok az bir zaman kaldı. Bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde genellikle Soros'un destek verdiği politikacılar seçimleri kazanıyor. Siz neler yapabileceğinizi düşünüyorsunuz?"

"Hükümet olacağımızı düşünüyorum."

Bu ilk raundu kazanamadı. Ama eminim önümüzdeki yıllarda Kosova siyasetinde adı duyulacaktır.

Bir Seçim Heyecanı

Kosova seçimlerine otuzdan fazla parti katılıyordu. Sokaklarda gördüğümüz seçim afişleri ve ara sıra müzikli yayın yapan minibusler dışında bir seçim havası yoktu. Hani o alışa geldiğimiz bayrakları, balonları, insanlarla dolu meydanları Kosova'da göremi-

yordunuz. Seçim kampanyaları sinema, tiyatro binalarında genellikle sanatçıların katılımıyla yapılmaktaydı. ORA Partisi'nden çıkışta Cumhurbaşkanı İbrahim Rugova'nın partisinin seçim konvoyuna rastladık. Kampanyalarda tüm partiler için iki vazgeçilmez unsur vardı: Biri Arnavut sanatçılar ve folklor, diğeri Amerikan bayrakları.

Arabalardan sallanan Arnavut ve ABD bayraklarını takip ederek bir toplantı salonunun önüne geldik, içerde iki yüz kişilik bir kalabalık vardı. İbrahim Rugova ve diğer partililer sahnede oturuyordu. Önlerinde seyircilere dönük olarak dans eden folklor ekibi vardı. Onlar sahnenin dip tarafında sıcaktan bunalmış bir halde birbirleriyle konuşuyorlardı.

Dışarıya taşan kalabalıktan bir kadına aniden Türkçe olarak: "Bu parti kazanır mı dersin?" diye soruyorum. Gülererek "Evet! Kesin!" diyor.

Sonra birden başını çeviriyor ve Arnavutça bir şeyler söyleyerek uzaklaşıyor.

Toplantının ardından dışarı çıkan kalabalığın arasındaki bir adama yaklaşıyorum. "Rugova da çıkıyor mu?" diye telaşla soruyorum. "Evet, arkada" diyor. Ama sonra ne dersem diyeyim, Türkçesini unutmuş gibi yapıyor ve o da Arnavutça söylenerek gözden kayboluyor.

Bir başkası gülererek yanıma geliyor. "Türkçe soru sorabilir miyim?" diye soruyorum yine Türkçe olarak. Cevap, İngilizce geliyor. "Ben sadece Arnavutça veya İngilizce konuşurum, başka dil konuşmam."

İngilizceyi kabul etmek zorunda kalıyoruz. Arkasında yığılmış Amerikan bayraklarını ve seçim afişleri üzerindeki Amerikan bayrağını göstererek soruyorum.

"Burada Amerika çok benimseniyor galiba."

"Amerika bize çok yardım ediyor da ondan."

Gülümsüyorum.

"Amerika size neden bu kadar yardım ediyor? Sizleri çok sevdiği için mi?" diye soruyorum.

"Çünkü" diyor, "Amerika demokratik bir ülke".

"Peki ya Irak'a, Afganistan'a getirdiği demokrasi?"

“Onu bilmem. Genel olarak Amerika’nın her şeyi iyi. Biz Wilson’ı, Clinton’ı ve Albright’ı çok seviyoruz. Bize büyük iyilikleri var. Amerika, bağımsızlık yolunda bize en büyük yardımcı.”

Bağımsızlık, özgürlük, kendi kararlarını alabilmek. Birleşmiş Milletler’den yetkileri devralmak, ama aynı zamanda Amerika’nın koruması altında olmak ve kendini güvende hissetmek.

Kosova Radyo Televizyonu’na doğru giderken, soru sorduğum herkesin beni anladığı halde Arnavutça ya da İngilizce cevap vermesini neye yormalı diye düşünüyordum. Resmi olmayan bir dili konuşmak istememelerine mi?

Türkçe bölümündeki arkadaşlara kafamda dönüp duran soruları soruyorum.

Ekrem, “Bak” diyor, “Radyo’nun durumu her şeyi anlatıyor. Bir zamanlar Avrupa’nın her yerine günde sekiz saat Türkçe yayın yapan Priştina Radyosu’nun Türkçe bölümünün sesi iyice kısıldı. Yayın bir saat dinlenebiliyor, bir saat sonra dinlenemez hale geliyor.”

“O nasıl oluyor?”

“Bir saatimizi bir frekanstan, devamını başka bir frekanstan yayınlıyorlar. Hangi dinleyici bu kadar kargaşayla uğraşır?”

Erol Şilek, “Bir zamanlar Orta Asya’dan dinlenirdik. Mektuplar gelirdi!

Muğla’dan, Bursa’dan mektup gelirdi. Avustralya’ya, Kanada’ya kadar ulaşırdık” diye anlatıyordu eski durumu.

Her şeye rağmen, canla başla, fedakârca çalışmaya devam ediyorlardı. Dinleyicileri de onları tüm zor şartlara rağmen bırakmıyordu.

Çıktık, en az Priştina Radyosu kadar dillere destan bir yer daha var ziyaret edeceğimiz.

Gerçek Derneği. Burası on yıl öncesine kadar tam teşekküllü bir kültür merkeziydi. Çok sayıda sanatçı yetiştirmiş, sanat ve kültür faaliyetleriyle Türkiye ile bu topraklar arasında bir köprü olmuştu. Şimdi kültürü yaşatma savaşını, hayatta kalma mücadelesiyle bir arada yürütüyor. Gerçek Derneği’nin minik folklorcuları geleceği burada değil Türkiye’de görüyor.

Bugün folklor çalışmaları var. Atatürk'ün ve Türk bayrağının asılı olduğu boş bir salonda toplanıyorlar. Yaşları yedi ila on bir arasında değişiyor.

"Türkçe eğitim alıyor musunuz?" diye soruyorum, kahverengi, kocaman gözlü bir kıza.

"Evet" diyor.

"Ortaokul bitince ne yapacaksın?"

"Türkiye'ye gideceğim" diyor ve ekliyor, "Eczacı olmak istiyorum".

"Peki ya gidemezsen?"

"O zaman buradaki fakülteye giderim."

"Arnavutçan yeterli mi, bunun için?"

"Yükseköğrenim için pek yeterli değil." Küçücük bir kafa lafa giriyor.

"Ben öğretmen olacağım. Ben de Türkiye'ye gelmek istiyorum."

"Neden?"

"Eğitim daha güzel. Arnavutça eğitim istemiyoruz. Biz Türk'üz."

"Peki, Batı ülkelerine gitmek istemez miydin? İngiltere'ye Amerika'ya?"

"Hayır."

"Neden?"

Hiç duraksamadan cevap veriyor.

"Her yerde iyi eğitim var, ama en güzel Türkiye'de. Çünkü Türkçe!"

Türkiye'de kaç kişi bunun bilincinde?

O gün folklor çalışmalarını müziksiz yaptılar. Gelmesi gereken müzisyenler bir türlü gelmedi.

Bu kez, bir zamanlar Yugoslavya'nın da gözbebeği olan Kosovo'nun milli şarkı ve dans topluluğu Şota'yı ziyaret ediyoruz. Bu kurum savaştan önce, Yugoslavya'da yaşayan halkların kültürel zenginliğine ev sahipliği yapardı. Ama artık sadece Arnavut folkloruna yer veriyor.

Argon Shala, Şota'nın yöneticisi. Bizimle Türkçe konuşuyor. "Harpten önce bütün oyunlar vardı. Eski Yugoslavya'dayken

Sırpların, Türklerin danslarına da yer veriyorduk. Harpten sonra Kosova bölgesine ait danslar kaldı.”

Bana Arnavut folklor kıyafetlerini gösteriyor. “Şalvar” diyorum. “Çitiyan deriz ona” diyor, “Türk vaktinden kalmadır. Osmanlı’dan.”

Birbiriyle dayanışma içinde olması gereken kardeş halklar içine kapalı mikro dünyalara ayrıştırılmıştı. Kafalar her geçen gün biraz daha karışıyor, halklar birbirinden uzaklaştırılırken, birileri bu bölgenin zenginliğine el koymaya hazırlanıyordu.

Prizren’de Mehmet Bütüç’e sormuştum:

“Sence seçim yapmanın amacı neydi?”

Gülmüş, “Formalite” demişti.

Esin Muzbeg kafasını kaldırıp dudaklarını gererek eklemişti:

“Demokrasinin gereği.”

Sonra bana *Yeni Dönem* gazetesinin seçimlere ilişkin yaptığı bir anketi göstermişti. Ankete katılanların yüzde 74’ü seçim tarihine ilişkin soruya kesin bir cevap verememişti. Cevap verebilenlerin yaklaşık yüzde 50’si, “Biliyorum” derken geri kalanı “Çok yakında” ya da “Elbet bir gün yapılacaktır” gibi seçenekleri işaretlemişti.

Arnavutluk Tarihini Arıyor

Ekim 2004 Yolculuğu

Ah, diyor insan, tarih bize nasıl da unutturuldu. Nasıl kadim dostlarımız, kardeşlerimiz Atlantik ötesinden de uzak düştüler bize...

Oysa öyle benzer şeyler yaşıyoruz ki. Tepemizde dolaşan kara bulutlar hep aynı. Yaban ellere köleliğe gidenlerimiz. Gelişmiş ülkelere göç eden bilim adamlarımız hep aynı.

Bir gecede köşeyi dönenlerimiz de... Ve dahası üç kuruşa ay sonunu getirmeye, hayatı denkleştirmeye çalışan emeklilerimiz ve günün yarısında dizi ve yarışmalar gösterip geri kalanında da vur patlasın çal oynasınla zaman dolduran televizyonlarımız bile aynı.

Arnavutluk'tayız.

Zengin doğal kaynakları, stratejik önemi, tabii güzellikleri ve tarihiyle, cenneti andıran bir ülke. O da bölgedeki diğer ülkeler gibi coğrafyasının kaderine boyun eğiyor ve yıllardır siyasi karışıklıklarla boğuşuyor.

Arnavutlar da tıpkı kardeş ülkeler gibi Balkanlar'ı sarsan ani değişimden paylarına düşeni alıyor.

Sokaklar dalga dalga gelen ve tüm topluma yayılan Batı rüzgârlarının etkisi altında.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde bağımsızlığına kavuşmuştu Arnavutluk. Ülkede bir halk cumhuriyeti kurulmuştu.

Cumhuriyetin başına Enver Hoca getirildi. İşçi ve köylülerin lideriydi o.

1982’de Enver Hoca, yönetimi “dava arkadaşım” dediği Ramiz Alia’ya devretti. Demokratikleşme sloganıyla işbaşına geldi Alia. Ama sonuç yoktu. Üretim düşmüş, ilerleme durmuştu. Halk, ek-mek bulamaz haldeydi. Halk iktidarı çökmüştü.

1990’larda ise ekonomik kriz kasıp kavuruyordu Arnavutluk’u. Bankalar iflas etti. Halkın tüm birikimi yok oldu. Ülke içsavaşa sürüklendi, isyan başladı. 28 Mart 1997’de dış müdahale gerçekleşti. NATO ve Birleşmiş Milletler, Arnavutluk’a çokuluslu askeri güç göndermeye karar verdiler.

Zamanın cumhurbaşkanı, muhafazakâr kanadın önemli ismi Sali Berisha’ydı. Biz oradayken ana muhalefet lideriydi. 2005 Temmuz’unda bir kez daha ülkenin başına geçti.

Onu, ana muhalefet partisindeki makamında ziyaret ettim. Masasının arkasında koca bir Rahibe Terasa resmi, yanında sürekli açık duran CNN International.

“Balkanlar, Arnavutluk ve Makedonya’ya baktığınızda bu bölgede örgütlü suç şebekelerinin rahatça hareket ettiğini görürsünüz. Burada, örgütlü suç şebekeleri var. Bir yığın insan öldürdüler. Öğrenci hareketini başlatan Azem Haydari’yi öldürdüler ve tüm bu olaylar politik elitle bağlantılı” diyor bir nefeste

“Onlar diye kimlerden bahsediyorsunuz?” diye soruyorum.

“Tabii iktidardakiler” diyor. Fatos Nano ve iktidarını kastediyor. 1997 olaylarından sonra Sosyalist Parti iktidara gelmişti. Bazı ülkelerde tarih tekerrürden ibaretti. Cumhurbaşkanı Recep Mejdani, Fatos Nano’yu başbakanlığa atamış, tam o sırada önemli bir muhalif lider Azem Haydari öldürülmüş ve halk yeniden isyan etmişti. Fatos Nano, istifa etmek zorunda kalmış ama kısa bir süre sonra, 2002 yazında Cumhurbaşkanı Alfred Moisiu tarafından yeniden başbakanlığa getirilmişti.

2004 Haziranı’nda Berisha, Sosyalist Parti’ye muhalefet etmekte ve gelecek seçimlerden umutlu olduğunu söylemekteydi. 2005’te düşleri gerçek olacaktı.

Ekonomi Bakanı Anastas Angjeli ise Berisha yönetimini yerden yere vuruyordu.

“1997’de her şey bitti. Mafya, Berisha hükümeti tarafından desteklendi, büyütüldü. Her şey dibe vurmuştu Sali Berisha zamanında. Evet kayıt dışı ekonominin önünü alamadı ama bu, banka sistemleriyle alakalı. Eskiden iki devlet bankası vardı, şimdi daha verimli bir sistem var. 15 özel banka ve bu ekonomimiz için çok önemli. Artık para, kayıt dışı dolaşmıyor. Sonra gümrük sistemi ve finans sistemimiz 1992’den sonra oluşturulmaya başlandı, daha yeni oturuyor. Ekonomiyi normalleştirmeye çalışıyoruz.”

Kavga eder gibi konuşuyordu. Etrafı kasıp kavuran mafyadan söz ettiğimizde sesi iyice yükseldi ve benimle konuşmayacağını söyledi. Acaba tercüman agresif bir çeviri mi yapıyordu?

Berisha ve Nano iktidar için birbiriyle çatışıyordu ama her ikisi de Amerika Birleşik Devletleri’nin bölge politikaları konusunda hemfikir idi.

Anastas Angjeli “Bence, Balkanlar’daki ABD politikası doğru bir politika. Kosova sorununu çözdü ve bu, Arnavutluk için çok önemliydi. 1997’den sonra burada istikrarlı bir hükümet oluşturuldu. ABD’yle sadece siyasi düzeyde değil, askeri düzeyde de iyi ilişkilerimiz var. ABD, NATO üyeliği için bizi destekliyor. Avrupa Birliği için de destek alıyoruz” diyordu.

Peki, bir zamanların başbakanı 2004’ün ana muhalefet partisi başkanı ve yeni başbakan Sali Berisha ne diyordu?

“Hepimiz Avrupa’yla bütünleşmeye doğru gidiyoruz ve Avrupa vatandaşlığını kabul ediyoruz. Amerika’nın bölgedeki liderliğini de kabul ediyoruz.”

Osmanlı Nasıl Yönetmişti?

Şimdi Amerika’nın liderliğinden söz edilen bu topraklarda, yüzlerce yıl boyunca Osmanlı yönetimi işbaşındaydı.

Bu bölge 1394’te Yıldırım Bayezid devrinde Türk egemenliğine geçmiş, yaklaşık 500 yıl sonra Balkan Savaşları’nın ardından, 1912’de Osmanlı’dan kopmuştu.

Şaban Sinani, Arnavutluk devlet arşivlerinin genel müdürü. Osmanlı arşivlerinin zengin bir bölümü burada bulunuyor ve

Sinani, Osmanlı arşivlerinin, özellikle Batılı bilim adamlarının büyük ilgisine mahzar olduğunu söylüyor. Bilin bakalım neden?

“Yabancılar Osmanlı dönemi yazışmaları için akın akın buraya geliyor. Özellikle çok kimlikli toplumların nasıl idare edildiğine ilişkin bilgiler ve belgeler onları büyülüyor. Osmanlı nasıl sınırsız, gümrüksüz çok dilli, çok dinli bir toplumu yüzlerce yıl idare etmiş, bunu merak ediyorlar. Bugün iki ulusu yan yana tutmakta zorluk çekenler Osmanlı’nın dirayeti karşısında şaşkınlığa düşüyor.”

Sinani, bilgilerin ve belgelerin çıkarlar adına tahrif edildiği, doğruların yanlışla çevrildiği bir dünyada yaşadığımızı söylüyor ve yüzlerce yıllık bir tarihi elimize veriyordu.

“500 senede 150 ferman çıkarılmıştır. Sultanlar, fermanlarla köyler, kentler kurdurmuştur. Şimdilerde Osmanlı suçlanıyor. Unutturulmaya çalışılıyor, kötüleniyor. Herkes biliyor ki, öyle bir yönetim bir daha buralara gelmedi.”

Arnavutluk, Osmanlı yönetiminden koptuğu günden beri, bir dizi işgalin ardından Enver Hoca döneminde kapılarını dışarıya sıkı sıkı kapatana kadar bir yığın toplumsal kargaşa yaşamıştı. Bağımsızlığı kazanışından sadece iki yıl sonra Birinci Dünya Savaşı başlamış, Arnavutluk bölge bölge, Yunanistan’ın, Sırpların ve İtalyanların işgaline uğramıştı. Bu işgaller sonucu gerek halk gerekse kültürel varlıklar 500 yıldır hiç tanık olmadıkları bir tahribatin kurbanı olmuştu.

Arnavutluk’ta cumhuriyet ilk kez 1925’te ilan edildi. Sadece üç yıl sonra 1928’de meclis anayasayı değiştirdi. Arnavutluk krallık rejimine geçti. Kral Zogo, İstanbul’da Mektebi Sultani’yi bitirmiş Fransız kültürüyle yetişmiş bir Arnavut’tu.

Kral Zogo’nun tahttaki iktidarı sadece on bir yıl sürdü ve 1939’da Arnavut toprakları bu kez faşist İtalyan ordusunun işgaline uğradı. Kral Zogo yurtdışına kaçmıştı.

Aradan dört yıl geçecek, ülke bu kez de Alman işgalini yaşayacaktı.

Bunca acı deneyden sonra, bazıları Osmanlı yönetimini hasretle yâd eder oldu ve buna tepki gecikmedi. Suçlu Osmanlı’ydi.

Arnavutluk'un tarihsel gelişimini çarpıtmış, geri kalmasına neden olmuştu. Ayrıca Arnavutları modern çağın gereği olan Hristiyanlıktan uzak tutmuş, herkesi zorla Müslüman yapmıştı." Şaban Sinani bu görüşlere şiddetle karşı çıkıyordu.

"Osmanlı döneminde yönetimde Arnavutlar var. Propaganda yapanlar tarihi bilmiyor. Hükümetler hükümet edemedikleri için, kendi beceriksizliklerini bu propagandalarla örtmeye çalışmışlar. Osmanlı yüzünden Arnavutların geri kaldığı teorisi komiktir. Fermanlarda da açıkça görüldüğü gibi, Hristiyanların zorla Müslüman yapıldığı iddiaları da komiktir. Hristiyanlara hiçbir Osmanlı padişahı dokunmamıştır. Aksine Hristiyanlar koruma altında yaşamışlardır."

Son yıllarda Arnavutluk'un geri kalmasında 500 yıllık Osmanlı idaresinin rolü tartışılıyor. Osmanlı'nın bu topraklardaki Hristiyanları Müslümanlaştırarak gelişmenin önünü tıkadığı propagandası âdeta bir moda. Çözümse tırnak içinde yeniden Hristiyan olmak.

Bir de güçlenen milliyetçi akımların söylemleri vardı Arnavutluk'ta. Eski cumhurbaşkanı Sali Berisha'yla konuşurken konu gelmiş, "Türkiye'de Arnavut azınlık var, hakları verilsin"e dayanmıştı. Sali Berisha, 2004 başında TRT'nin diğer dillerin yanı sıra Arnavutça yayın da yapması gerektiğini savunmuş, bu isteğini Avrupa Parlamentosu'na da iletmışti.

"TRT, Arnavutça yayın yapsın demiştiniz?" diye hatırlatıyorum...

"Evet. Kesinlikle! Bu şart. Avrupa Parlamentosu Türkiye'deki reformları büyük ilgiyle izliyor. Ben de bu reformları coşkuyla destekliyorum. Türkiye'de Kürtçe, Boşnakça, Arapça yayın başlıyor. Orada azımsanmayacak sayıda Arnavut da var. Arnavutça yayın başlamasını tabii ki istiyorum."

"Siz Türkçe yayın başlattığınız zaman biz de Arnavutça başlatırız" diyorum.

Dudaklarını bükerek birkaç saniye bakıyor.

"Burada Türk kökenli bulabilirsiniz... Hımmmmmm düşünülebilir" diyor ve gülüyor.

"Ben onlarla bizzat karşılaştım" diyorum.

Karşılaşmıştım. Osmanlı sessizliklerine sığınmış, eski zamanların görmüş geçirmişliğini içlerine sindirmiş olanlar vardı. Arnavutluk'un en güzel kenti Berat'ta, tarihin içinde yaşıyorlardı.

Nazmi Staraova onlardan biri.

"Babam Berat'tan. Dedem İskeçeli. Uzun zaman İstanbul Ortaköy'de yaşadık. Ben beş yaşında Arnavutluk'a geldim. Burada kaldık. İtalya 1939'da Arnavutluk'a girdi. Sonra Almanya geldi. Çok muharebe oldu. Sonra 1944'te Enver Hoca geldi. O vakit rahatladık."

"Hiç dönmediniz mi İstanbul'a?"

"Dönemedim, kapandı yollar. On iki sene önce bir vize çıkardım, gittim."

"Bekleriz, gelin yine."

"Artık imkânsız. Emekli maaşından yolculuk çıkaramayız."

Koca mavi gözleri gizli bir hüznle karışık bir heyecanı yansıtıyordu. Yetmişine yakındı. Kısa zaman önce eşini kaybetmiş, yalnızlık belini bükmüştü. Bizi evine götürmüştü. Mütevazı bir Berat evinde, sehpanın üzerinde bisküviler, çay bardakları, meyve. Bizim için hazırlanmıştı. Duvarlarda eşinin resimleri. "Kusura bakmayın, hanım olsaydı başka olurdu" demişti.

Burada Türkler vardı. Ama hızla değişime uğruyorlardı. Değişim önce dinle başlıyor sonra kimlik başkalaşıyordu. Nazmi Bey'in mahalle arkadaşının berber dükkânındaki sohbet, durumun aynasıydı. Berber çırağının adı Tony. Nazmi Bey'e Hristiyan mı diye soruyorum. "Ailesi Müslüman ama kendisi Ortodoks olmuş" diyor. Berat'ta gençler arasında böyle bir moda varmış.

Beratta eski bağları, elle tutulur akrabalıkları, kardeşliği hâlâ hissediyorsunuz. Aslında, Arnavutlarla tarihten günümüze uzanan bağlar o kadar güçlü ki.

İki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki yardımlaşma yüzyıllardır süregelen kardeşliğin en somut göstergesi. Arnavutluk Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri Komando Birliği, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yardımıyla şekillendirilmiş. Arnavutluk Silahlı Kuvvetleri subaylarının çoğu Türkiye'de, Harp Akademisi'nde eğitim almış. Arnavutluk Hava Kuvvetleri Komutanı Astrid Jaupi onlardan biri.

Onu ziyaret ettiğimizde yüzünde geniş bir gülümsemeyle bize armağanlar vermiş, nasıl ağırlayacağını şaşırmıştı. Ayrılırken gayri insiyakı sarılmıştık. Akrafa gibiydi “Ben” diyordu, “iki sene Hava Harp Akademisi’nde okudum. 1995 ile 1997 arası. 1997’de Arnavutluk’a geldim. Hava Kuvvetleri Komutan Yardımcılığı yaptım. Üç sene sonra Hava Kuvvetleri Komutanı oldum”. Bunları Türkçe söylüyordu. “17 yaşında bir kızım var. Türkçe biliyor. Eşim de bilir.”

Türklerin ve Arnavutların benzerliklerinden söz ediyordu; iki ülke arasındaki sevgiden ve yardımlaşmadan. “Türkler bize çok yardım etti” diyordu “Türkiye, 2002’de Arnavut Hava Kuvvetleri’ne 3 milyon dolar verdi”.

Arnavutluk’ta yaşanan 1997 krizinin hemen ardından iki ülke arasındaki ilişkiler yoğunlaşmış ve Türkiye, Arnavutluk’a destek veren ülkeler sıralamasında ilk sıraya yerleşmişti.

24 Mart 1998 tarihinde Ankara’yı ziyaret eden Arnavutluk Deniz Kuvvetleri Komutanı Albay Robert Bali ile Orgeneral Dervişoğlu arasında, hem stratejik hem de tarihi bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmayla Türkiye, Deniz Kuvvetleri’ne, tarihi Paşalimanı’nın bakım ve onarımı için 5 milyon dolar tutarında bir hibede daha bulundu.

Paşalimanı’nda Bir Türk Birliği

Tiran’dan Vlore’ye uzun bir yolculuk yapmış, denize ulaşmıştık. Vlore Limanı bir zamanlar Osmanlı sadrazamlarından Avlonyalı Ferid Paşa tarafından yaptırılmıştı. Aradan sadece birkaç yüzyıl geçmişti. Şimdi Vlore’de Türk Deniz Kuvvetleri’ne bağlı bir birlik var. Biz onlara konuk oluyoruz.

Birliğin bulunduğu yere varınca gözlerimize inanamıyoruz. Gürsel Yarbay ve 50 derece sıcakta bembeyaz giysileriyle sıralanmış bizi selamlayan Türk subayları!

Sıcaktan kaçıp klimalı rahat bir odada hal hatır soruyoruz. Arnavutluk’u konuşuyoruz.

Gürsel Yarbay, Paşalimanı’nın önemini anlatıyor. “Burası” diyor, “bir dönem, Sovyetler Birliği ve Çin donanmalarına ait de-

Vlore Deniz Üssü'ndeki karşılama

nizatlıların bakım üssüymüş. En önemli limanmış, buradan Avrupa'ya açılıyorlarmış”.

Türk Birliği, burada insani yardım faaliyetlerinde bulunuyor, halka sağlık taraması yapıyor. Okulları onarıyor. Türkçe öğretiyor. Ve Arnavutluk Deniz Kuvvetleri'ne çeşitli konularda destek veriyor. Bunun en önemli yanı, birliğin burada NATO çerçevesinde bulunmayışı. Arnavutluk'ta bir de NATO üssü var. Ülke, NATO'ya dahil değil, ama Dıraç'taki üç Avrupa'nın stratejik bir bölgesinde Adriyatik'i kontrol ediyor.

Dıraç'ta Bir NATO Üssü

NATO'ya giriş Arnavutluk'ta basının sık ele aldığı konuların başında geliyor. NATO ve Amerika Birleşik Devletleri'ne olan ilgi inanılmaz boyutlarda.

Dıraç, Arnavutluk'un en gözde tatil beldesi. Europark Otel'de bulduğumuz KFOR görevlisi Yorgo, bizi Dures ya da eski adıyla Dıraç'daki NATO karargâhına götürüyor.

Karargâh Dıraç'ın en güzel plajlarının yer aldığı bölgede. Komuta İtalya'dan Yunanistan'a geçmiş. Vasili bir papazın oğlu. Odasında koca bir haç, Rahibe Teresa tablosu ve masada papaz kıyafetiyle babasının resmi hemen dikkatimi çekiyor. Selamlaştıktan sonra bize eşinin İstanbullu olduğunu söylüyor.

"NATO için üssün özel bir önemi var galiba" diyorum. Bahçede çiçek tarhları arasında yürüyoruz. PX'lerin önünden geçiyoruz. Adriyatik uçsuz bucaksız uzanıyor. "NATO" diyor, "Arnavutluk'la özel olarak çok ilgili değil. NATO, her yerle ilgili, dünyanın tüm ülkelerine yayılmak istiyor. Burası tabii önemli. Adriyatik'i, Balkanlar'ı kontrol ediyor".

Fotoğrafa meraklı; ayrılmadan fotoğraflar çektiyoruz. İstanbul'a gitmek istediğini söylüyor. Tiran'a dönüş yolunda, sahil boyunca yapılan inşaatlara hayretle bakıyorum. Burada bir inşaat patlaması yaşanıyor.

"Çoğu kayıt dışı" diyor Yorgo.

Dışarıdan gelen para, yarım inşaatlara dikilen bayraklarla simgeleniyor. Para hangi ülkede kazanılmışsa inşaata o ülkenin bayrağı dikiliyor. Arnavutluk nüfusunun üçte biri yurtdışında çalışıyor.

Bunu bize Tiran'da karşılaştığımız Türk işadamaı Tevfik Ovacık da söylemişti. "Biz geldiğimizde her dört kişiden üçü yurtdışına gitmeyi hedefliyordu" demişti.

"Komünist sistemden ayrılınca mülkiyet sorunları olmuş. İnsanlar kolektif sistemden bireysel mülkiyete geçerken tarım alanları tespit edilememiş ve tarım durmuş. İnsanlar, Yunanistan'a domates ekmeye, işçilik yapmaya gidiyorlar. Sonra dönüp iki dolara domates yiyorlar. Halbuki çok verimli bir toprağa sahip bu ülke. Komünist yönetim döneminde büyük seralar varmış. İhracat yaparlarmış. Özel girişimci deneyimleri de olmadığı için şimdi her şey durgun."

Tevfik Ovacık 1998'de gelmiş. Büyük krizden hemen sonra. Önce hurda demir-çelik ve inşaat demiri üretilen KÜRÜM Demir Çelik'te çalışmış. Birkaç yıl sonra fabrikadan ayrılmış; kendi işini kurmuş. Burada sayıları giderek artan Türk işadamlarından biri. Almış ailesini de yanına, Tiranlı olmuş.

“Üç milyon kişinin 500 bini yurtdışında çalışıyor. Resmi ya da gayri resmi” diyor, “en önemli problem kayıt dışı ekonomi. Bankalarda kredi kartı uygulaması yok mesela”.

Yeni yeni kredi kartı veriyorlar ama yaygın değil. Çünkü kredi kartı alabilmek için önce 5 bin doları bankaya yatırman gerek.

Manhattan yazılı bir lokantanın önünde oturuyoruz.

Değişimin Neferi

Tiran’da ne yana dönsek Arnavutluk’un modern yüzüyle karşılaşırız. Yüzde 90’ı Müslüman bir ülke ama yükselen değer olan Hristiyanlığın sembolleriyle adım başı karşılaşılıyor. Tüm bölgede olduğu gibi Balkanlar’ın bu köşesinde de değişimi kolayca görebiliyorsunuz.

Erion Veliaj değişimin neferlerinden biri. MJAFI (Yeter) adlı sivil toplum örgütünün kurucusu. On yıldır Birleşmiş Milletler örgütü bünyesinde çeşitli faaliyetlerde bulunuyor. Bugün yurtdışından büyük destek alan aktif muhalefetin en ünlü isimlerinden biri. Yaşı 27!

NATO ve AB’yle bütünleşmenin Arnavutluk için en önemli hedef olduğunu söylüyor. “Hükümetler tek başına bu süreci oturtamaz, sokaktaki insana benimsetmek lazım” diyor.

“Erion” diyorum, “İyi yaşıyor gibisin. Nasıl para kazanmayı düşünüyorsun?”

“Bir araba, küçük bir apartman ve bira satın alacak kadar para bana yeter. İşimden çok memnunum. Birleşmiş Milletler için çalışıyorum. 27 yaşındayım ve neredeyse 60 ülkeye gittim. Bir ayda 10 bin dolar kazanmanın ne demek olduğunu biliyorum. İleride ya siyasetçi ya da üniversitede hoca olurum. Çok mutluyum” sözleriyle yanıtlıyor beni.

Berath Nazmi Bey Unutulur mu?

Oysa mutlu olmayanlar ve sesini hiç çıkarmadan hayata boyun eğenler çoğunlukta.

*Dünya bu haldeyken, hâlâ “insan” var. Üstelik bizim insanımız.
İşte Berat’tan Nazmi Bey!*

80 dolar emekli maaşıyla geçinmeye çalışan Nazmi’ler var. Yükselen trendlerle ve uluslararası kuruluşlardan alınan yüksek bütçelerle işi olmayanlar.

Bir gün önce ona “Geliyoruz, kaleye çıkarız” dedik diye, girdiği eziyeti anlatsam inanmazsınız. Birer dolarlık giriş ücretini bize ödetmenin misafirperverliğe aykırı olduğunu düşünmüştü. Şeker hastasıydı. Tansiyonu iyi değildi. Tiran’ın kavurucu temmuz sıcağında, devlet yetkililerinden kaleye bedava giriş belgesi almak için sıra beklemişti ve bizi kaleye götürdüğünde, cüzdana uzana elimizi tutup, görevliye izin kâğıdını uzatmıştı.

Bu dünyada, yaşamı inceliklerle süslü olanlar, hiç tanımadığı ama Türkiye’den gelen kardeşlerine ikramda bulunmak için didinenler vardı. Nazmi Starova, onlardan biriydi işte.

Kalenin tepesinde durup vadilere, oralarda unutulmuş fabrika kalıntılarına bakmıştık.

“Hepsi yıkıldı, yakıldı” demişti, “fabrikalar vardı. Komposto, rakı, şarap yapardı. 4 bin ila 5 bin arasında kişi çalışırdı. Şimdi

hepsi dışarı gitti. Çocukların hepsi; 13 torunum başka ülkelerde. Yunanistan'da, Almanya'da, İtalya'da... Türkiye'de de var. Bir zamanlar dışarı gönderirdik mallarımızı. Şimdi her şey dışardan geliyor. Her şey ateş pahası. Üstelik alacak para da yok. Çünkü şimdi iş yok”.

“Hayat emeklilere daha çok vuruyordur” diyorum.

“Emeklilik çok zor” diyor, “45 dolarla emekli oldum, ama her şey ucuzdu. Şimdi 80 dolar alıyorum; yetmiyor. Çocuklar yardım ediyor”.

Gelen yeni gün zarifleştirmiyor yaşamı; kabalaştırıyor, zorlaştırıyor. Gelen gün “Kendini düşün” diyor. Birileri, geçmiş zaman incelikleri ve emeğin lezzetiyle yetinirken, birileri kasırga gibi geçiyor hayatları üzerinden.

Bütün bunlar hep küçücük bir ülkede olup bitiyor.

Gümölcine'ye Doğru Yollar Düğömleniyor, İpsala'dan Çıkınca Romantizm Bitiyor

Temmuz 2004 Yolculuğu

İlk kez karayoluyla bir yolculuk yapacaktık. Yolumuz Batı Trakya'ya idi. Vizemiz tamam. Kameraman Erkut ve şoför İltan'la yola çıkıyoruz. Keyfimize diyecek yok. Selanik'te anneannemin annesinin doğduğu yere gideceğim. Atatürk'ün evini görecekim. Sonra Gümölcine'deki ve İskeçe'deki soydaşları ziyaret edeceğim. Sınırdan biraz bekletiliyor sonra geçiyoruz. Kalabalık var, normaldir diyoruz.

Gün kızılışırken uzayıp giden yolun iki tarafında nice göçler görmüş, nice savaşlarda ölmüş ve her seferinde dirilip, yeşillere bürünmüş topraklara bakıyorum. "Bu yolculuğu çekelim" diyorum. Hikâyeye böyle başlamayı düşünüyorum.

Erkut, uzayıp giden yolu birkaç dakika arabanın içinden çekiyor. Sonra beni arabadayken çekmek için aşağı iniyor. Bir de günbatımında rüzgârla eğilen otları panlıyor. Bu plan bitti, yola devam ediyoruz.

Ve bir anda arkamızda bir araç beliriyor. Bir iki dakika takipten sonra önümüze geçip durmamızı emrediyor. Yunan jandarma araçları bunlar.

Önce İltan iniyor. Kâğıtları gösteriyor. Bir bağırış çağırış başlıyor. Erkut da iniyor. Sonunda ben de iniyorum. Önce Türkçe (ço-

ğu Türkçe biliyor) sonra İngilizce, “Ne istiyorsunuz?” diye soruyorum. Güneş gözlüklü, iriyarı, kaba saba dört adam. Kameramana, “Sen bizim araca geleceksin. Sınırdaki karakolu gideceğiz” diyor. Bu arada biri Erkut’u arabaya doğru iteliyor. Erkut, gidip onların aracına oturuyor.

Erkut’a, bizim araca gelmesini söylüyorum. “Uzatmayalım, gidip dertleri ne anlayalım” diyor. “Aracımızı terk etmeyeceğiz” diyorum. “O zaman bizden biri sizin araca binecek, çünkü yasak çekim yapıyorsunuz. Ya da kamerayı alırız” diyorlar. Sabrımın son zerrelerini kullanıyorum. “Kolaysa gel al” diyorum. Bizim arabanın lastiğine tekme atıyor. Gülüp arabaya biniyorum.

Soldan biri arabaya biniyor, sınıra geri dönüyoruz. Nezaketin zerresi bile yok. Adi suçlu gibi karakola sokuluyoruz. Bize casus gözüyle bakıyorlar. Orada iki saat öylece bekletiliyoruz. TRT’yi, Dışişleri’ni, gelişimizden haberdar olan birkaç kişiyi ve Gümülcine Konsoloslugu’nu arıyorum. Derken bir araç eşliğinde yola düşüyoruz. Dedeâğaç Polis Merkezi’ne geliyoruz. Oraya varana kadar nereye götürüldüğümüzü bilmiyoruz. Gece olmak üzere, açıklıktan tansiyonum alarm veriyor. Tiroit hastasıyım, çarpıntım başlıyor. Polisler bir bir önümüzden geçip, kötü kötü bakıyorlar bize. Biz, öylece orada oturuyoruz, iki saat daha geçiyor.

Derken yine araçlara binip Gümülcine Polis Karakolu’na varıyoruz. Bu kez karanlık bir odada aç biilaç bir saatlik bir bekleyiş başlıyor. Derken Türkçe konuşan, pek neşeli bir adam, bir kadın ve sivil giyimli birileriyle beraber komiserin odasına alınıyoruz.

Gümülcine Türk Konsoloslugu bir görevli yollamış, ama onunla görüştürülmüyoruz. Komiser, çektiğimiz kaseti onlara vermemizi ve Erkut’un Yunanca bir belgeyi imzalamasını istiyor. Erkut, “Konsolosluktan biri bu kâğıtta yazanları bana çevirmedikçe imzalamam” diyor. Sükûneti dikkatimi çekiyor. Onun tavı adamı sindiriyor. Diğerleri İltan’la şakalaşıp, “Biz komşuyuz canım” mavrasına yatıyorlar.

“Bu ne biçim komşuluk” diyorum, “biz tüm işlemleri yaparak size konuk olduk. Bir program çekimi için buradayız. Elçiliğinizin bilgisi ve izni var. Dışişleri Bakanı’nıza kadar çıkacağım”.

Konsolosluktan Barış Bey içeri giriyor. Onu da ayrı bir odada “söyleşiye” tabi tutmuşlar. “Uzatmayalım, imzalayalım şu kâğıdı, kaseti de verin bitsin” diyor. “Mümkün değil” diyor Erkut, çok sakin.

“Ne imzaladığımı bilmek istiyorum.” Tercüme ediyorlar. “Yasak bölgede çekim yaptığı için kasetine el konulduğuna dair” ibrazı imzalaması isteniyor. Erkut “Oranın yasak bölge olduğuna dair bir işaret yoktu. Sınıra geri dönerken de bize bu işareti göstermelerini istediğimizde gösteremediler, imzalamam” diyor.

Bir saat daha geçiyor. Açlık midemi bulandırıyor. Gece saat 10. Barış Bey, “Ben imzalayayım siz de verin kaseti. Gidelim buradan” diyor. “O sizin bileceğiniz iş” diyorum, “ayrıca kasette Türk sınırından geçişimiz de var. Niye onlara kendi sınırimızın çekimini verelim?”.

Gece 12’yi biraz geçiyor. “Hadi sizi yemeğe götürelim, tatlıya bağlansın” diyor baş komiser. Dişlerimi gıcırdatıyorum. “Buradan hemen gitmek istiyorum. O kadar!” diyorum.

Batı Trakyalı soydaşlarımızın onlarca yıldır neler çektiğini düşünüyorum.

Bir iki gazeteci arıyor. “Hayrola?” diye soruyor. Human Watch bölge temsilcisi arıyor. “Geçmiş olsun” diyor. TRT haber dairesi, “Geri gelin, iş büyümesin... Malum!” diyor. Karakoldan çıkarken arkaları bize dönük, ellerinde kameralar olan bir grup insan görüyorum. Herhalde bu gece karakolda olay var, diyorum. Arabaya yürüyoruz. Arabamız hareket eder etmez kameraların ışıkları yanıyor ve bize doğrultuluyor. Arka koltuktan alkış işareti yapıyorum. “Cesaretinizi yeni mi topladınız?” diye bağıryorum. İltan’a arabayı durdurmasını söylüyorum. Ama onlar istedikleri kareleri almış olduklarından hızla yürüyüp gidiyorlar.

Gümölcine’de bir otele yerleşiyoruz. Konsolumuz Hüseyin Avnı Botsalı ve eşi bizi yemeğe götürüyor. Saat gece 1 “Bu işler böyle” diyor Hüseyin Bey.

Türk isminin yasak olduğu, tüm Türklerin Müslüman adı altında asimile edilmeye çalışıldığı, dünya insan hakları örgütlerinin her türlü işkence, suikast ve haksızlığa sağır ve dilsiz kaldığı bir dünya da işler böyle!

Türkçe okullar giderek azalıyor. Öğretmen yetişmiyor. Türkiye'de okuyup gelenlerin denkliği kabul edilmiyor. Seçilmiş müftüler saldırıya uğruyor, yerlerine başkaları atanıyor. Türk çiftçilere ait topraklar kamulaştırılıyor. Gürcü ve eski Sovyet vatandaşları bölgede iskân ediliyor. Her gün, Osmanlı eserlerinden, camilerinden biri ölüyor, kundaklanıyor, yakılıyor, yıkılıyor... Ama medeni dünya duymuyor.

Ertesi gün dönmemiz istenmişti. Öğleye kadar Gümülcine'de konsoloslugu ziyaret edecek ve *Öğretmenin Sesi* dergisinin yazıhanesine uğrayacak, bir de İlhan Ahmet'i görecektik. Her üç yere de giderken, arkamızda sivil bir araba, içinde kendini Hollywood filmlerinde zanneden güneş gözlüklü adamlar... Konsolosluktan çıkarken, arabada sıkılmışlar gölgeye "çömmüşlerdi". Bizi görünce ayağa kalkıp arabalarına gittiler. Kolları bedenlerinden hafif ayrık, boyunları kasılı, çeneleri göğüslerine yapışık ve hafifçe sağa dönük yürüyorlardı. Gözlüklerin ardından baktılar.

Selanik, İskeçe, Rodop ve göremediğimiz dostlar! Bu iş burada bitmedi. Başka bir sefere kucaklaşmak üzere...

Bulgaristan'da "Ekşi Demokrasi"

Bulgaristan, 2007'de Avrupa Birliği'ne tam üye olacak. Demokrasi, Bulgaristan'da henüz çok yeni. Sadece 15 yıl oldu sistem değişeli ve bakın Deliormanlı çiftçi Hüdaim nasıl tanımlıyor demokrasiyi: "Yaşamak için imkânımız yok." Ünlü heykeltıraş Vecdi Raşidov diyor ki: "Öyle bir demokrasi yaptık ki dünya-da eşi yok." Nevriye Teyze de yakınıyor demokrasiden: "Yüzde 10 çok zengin geri kalan çöp topluyor."

Razgrad'da bir müftü vakıf mallarının Müslümanlara bir türlü iade edilemediğini söylüyor. İadesi bir yana, kullanılmaları da engelleniyor. 500 yıllık İbrahim Paşa Camii ölüyor. Kiliselerin restorasyonuna çuvalla para ayıran Açık Toplum Vakfı Başkanı Rayna, "Pek adil bir durum değil ama n'apalım, kiliselerin lobi faaliyetleri daha yoğun" diyor.

Bulgaristan 2007'de Avrupa Birliği'ne tam üye olacak. Tabii uslu durursa. Üyeliğe sadece iki yıl kala mafya, ülkeyi kasıp kavuruyor. 2004 yazında Bulgaristan'da incelemelerde bulunan Bryan Davis adlı İngiliz uzman, raporunda, "Mafya devlete meydan okuyor" diye yazdı. İşin ilginç yanı, mafya faaliyetlerinin Bulgaristan'da Avrupa Birliği üyeliği yaklaştıkça daha da büyük bir ivme kazanması. Çeteler arası güç kavgası ve Avrupa fonlarından gelen milyonlarca avroyu paylaşma savaşı, Sofya'da, Hollywood filmlerine taş çıkartan görüntülere sebep oluyor.

Bir lokantanın önünde uzayıp giden siyah Mercedeslerden, uzun siyah deri pardösülü, dazlak kafalı ve gözlüklü adamlar iniyor.

Yıldız İbrahimova ve annesi Nevriye Teyze'yle birlikte.

Kapılar açılıyor, korumalara arasında kaybolmuş birileri lokantaya giriyor. Bu bizim gördüğümüz. Gazetelerde, bir Mercedes'in yanında yatan adam resmi. Arabaya binerken taranmış bir "baba". Bunlar Sofya'da olağan haberler, kimse şaşırmıyor.

Metin Akın'la buluşuyoruz. Yıllardır Sofya'da yaşıyor. Anadolu Ajansı temsilcisi. Bürosuna girilmiş ve bilgisayar, hard disk ve tüm disketleri yok edilmiş. "Burası böyle" diyor:

"Birileri çok büyük paralar kazandı. Bu paralar demokrasi içerisinde iyi bir sermaye oldu. Lokomotif gücünü oluşturdu. Mafya şirketleştirdi. Mafyanın henüz şirketleşmediği dönemlerde devlet radyosunda bir reklam yayınlanıyordu. Kulaklarınıza inanamazdınız. Fonda 'Baba' filminin müziği çalıyor. Tok bir erkek sesi 'Biz size gelmeden siz bize gelin' diyor. Bu bir sigorta şirketi. Sigorta şirketi bunu söylüyor insanlara. Bize mutlaka gelin sigortanızı yaptırın. Yoksa biz size geliriz. Devletin radyosunda böyle bir reklam yayınlanabiliyordu. Gerçekten de arabasını bu şirkete sigorta ettirmeyen birinin arabası aniden yok oluyordu. O araya dursun, birkaç gün sonra kapısına bir adam gelip 'Arabamı geri almak istiyorsan şu kadar para ver, artı sigortanı yaptır' diyordu. Benzer örnekler çoktu."

Bulgaristan'da kayıt dışı ekonomi toplam ekonominin yüzde 40'ına yakın. Bu, 6-7 milyar dolar gibi bir rakam ediyor. Rakam büyük olunca kopan gürültü de büyük oluyor.

2004 sonbaharında mafyanın ünlü isimleri Sofya'nın ortasında birer birer öldürülüyordu. Ya bir loto bayiinde, ya bir lokantada, ya da sokağın ortasında... Ama mutlaka bir Mercedes'in yanında!

Metin anlatıyordu:

"Sosyalizm bir halk ortaklığıydı. Ortaklık 1989'da bitti. Bir ortaklık biterken, şu kadar malımız, şu kadar paramız var, şöyle bölüşelim denir. İşte bu bölüşme adaletli olmadı. Halkın yüzde 80'lik bir bölümü bu mal ortaklığından payına düşeni alamadı. Sadece yüzde 10'luk bir bölüm, malları aralarında paylaştı. Güya halk özgürleşti. Ama parasız özgürlüğün bir şeye benzemediğini gördüler. Halkın geneli, eskisinden daha kötü durumda yaşıyor. Eskiden çok az kira ödüyordu. Şimdi kira da yiyecek de ateş pahası. Çok küçük bir kesim, burjuva sınıfını oluşturdu. Bunların çoğu kara parayla zengin olanlar. Bir gün önce Sovyet yapımı küçücük otomobillere binerken, ertesi gün Mercedes'lere binmeye başladılar. Bir gecede nasıl elde edildi bütün bunlar?"

Sahi, nasıl elde etmişlerdi?

1989'da Doğu Bloku'nun çökmesiyle Bulgaristan demokrasiye ilk adımlarını atmıştı. 1990'da ilk genel seçimler yapıldı. Bulgaristan, rotasını Batı'ya çevirmişti ve ilkin IMF paketleriyle tanıştı.

Acilen özelleştirmeler yapıldı. Havayollarından demiryollarına, telekomünikasyondan hidroelektrik santrallerine kadar her şey satışa sunuldu. Özelleştirmelerde o kadar acele edilmişti ki ilk özelleştirmeler yapılırken henüz konuyla ilgili bir yasa bile ortada yoktu.

1997'de Birleşik Demokratik Güçler hükümeti iktidara geldi. Seçim vaadi, işsizliği azaltmak ve yaşam koşullarını iyileştirmekti. Ama ilk işi, devleti küçültmek adına 10 binden fazla işçiyi sokağa atmak oldu.

İşsizlik o gün bugün Bulgaristan'ın en yakıcı sorunu. Halk hızla değişen koşullara uyum sağlamaya çalışıyor.

Nevriye İbrahimova, Sofya'da yaşayan ve artık parmakla sayılan Bulgaristan Türklerinden biri. Aslen Silistrelî. Dünyaca ünlü sanatçı Yıldız İbrahimova'nın annesi.

Mütevazı evinde onun her şeyi bilen mavi gözlerine dalmış, oturuyorum. "Birileri çok zengin Nevriye Teyze" diyorum.

"Yüzde 10 öyle yaşıyor" diyor.

"Çok büyük arabalar görüyorum. 100 bin-200 bin avroluk."

"Görürsün. Kapitalizm bu demek. Yüzde 10 çok zengin, geri kalan çöp topluyor. Önceleri yoktu çöp toplayanımız, işsizlik de yoktu. Hatta işi beğenmez bırakır başka işe giderdin, ama ya şimdi?"

"Ama Nevriye Teyze," diyorum, "şimdi özgürlük var, demokrasi var".

Gülümseyen gözlerini kısıp bana bakıyor.

"Haydi, gel, Vecdi'ye gidelim. O sana demokrasi anlatsın" diyor.

Yıldız dışarıdaydı. Dönmesini bekledik. Gelir gelmez arabaya atladık; Sofya'nın zenginler mahallesi Buyana'ya doğru yola koyulduk.

Vecdi Raşidov aile dostlarıydı. Bulgaristan'ın dünyaca ünlü heykeltıraşı. Aydınların çoğu gibi o da geçmişe kırgın, bugüne öfkeli.

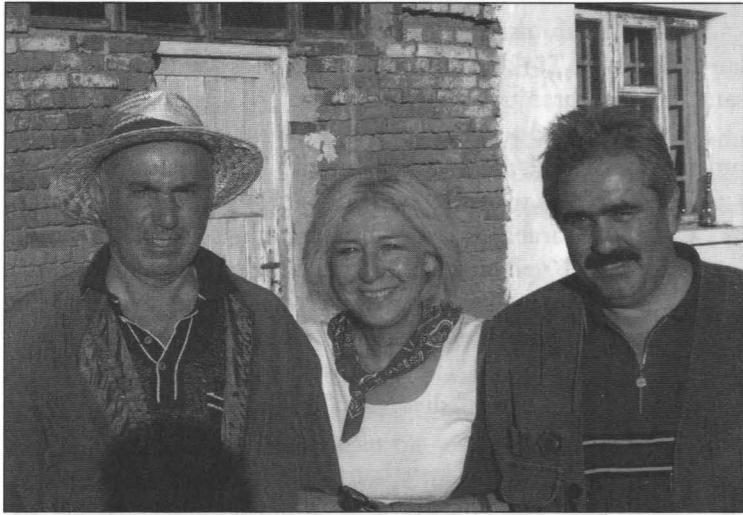
Buyana'da kalın duvarların arasına gizlenmiş, köpekler ve hizmetkârlarla korunan koca bir evde oturuyordu. Evin arkasında atölyesi vardı. Bahçe, heykellerle doluydu.

En çok Hak ve Özgürlükler Hareketi adlı Türk partisinin durumuna üzülmüyordu.

"Parti cahil ve gözlerini para hırsı bürümüş adamların eline düştü" diyordu.

"Politika aslında bir mafya! Kendi içlerine kapanıyorlar. Ne kadar cahil adam varsa politikacıların etrafında yalaka. Olan halka oluyor, halk aç açık bekliyor."

Gün kararana kadar konuştuk. Vecdi Raşidov kulağıma aşına hikâyeler anlattı. Türklerin güvenecek kimsesi olmadığını, koltuğa oturanın Türklüğünü unutup paranın tabiyetine geçtiğini söylüyor, örnekler veriyordu.

Çukurköylü Hüdaim ve Recep. Bulgaristan'daki demokrasinin "ekşi" tadını bilen iki çiftçi.

Çukurköy'de Hüdaim ile Recep

Ertesi gün yola düştük. Sofya'dan Deliorman'a gidiyoruz. Bereketli topraklar saatlerce eşlik ediyor bize. Yol üstünde Çukurköy'e uğruyoruz. Hüdaim Üzeyir ve Recep Nasuh güleç yüzlerle karşılıyor bizi.

Yıllardır Çukurköy'de çiftçilik, hayvancılık yapıyorlar. "Bir zamanlar sendika başkanları, fabrika müdürleri, vali, aklına kim gelirse bir bütündük. Ayrımız gayrımız yoktu. Birlikte yemek yenirdi. Şurada bizi otururken görse şimdi kafasını çevirip geçenler o zaman dostluk ederdi. Bir günde her şey değişti. Demokrasi gelmişti. Birilerinin cebine para girmişti."

Bulgaristan'a gelen demokrasiyi limona benzetiyorlardı. Hüdaim bu yöreye özgü bir şekilde anlatıyordu:

"Limon gibi durmuyor, ama meğer limonmuş. O zamana kadar hep elma gibi görünmüş. Hart diye ısırınca ekşi mi ekşi çıktı. Demokrasi böyle işte. Çok ekşiii ama çalımlı. Isırınca anladık."

"Balkanlar'da Türklerin en güçlü olduğu ülke Bulgaristan. 2004'te Türk partisi Hak ve Özgürlükler Hareketi koalisyon ortağı oldu. Bunun bir yardımı olmuyor mu size?" diye soruyorum.

Hüdaım, "Olacak zannettik" diyor, "ama onların yardımı kendilerine oldu. Kısaca durumu özetlersek, hükümete yakın olanlar parayı topladılar. Bizle kimsenin ilgilendiği yok".

Buraya Avrupa Birliği sürecinde bazı kurumlar aracılığıyla çok para pompalandı. Bazı çiftçiler işlerini uydurup, projeler hazırlayarak AB fonlarından yararlandılar. Bu AB fonları neyin peşinde o da ayrı bir konu.

İsparuh'a, yani Kemaller'e doğru giderken yine yol kenarında geniş araziler görüyoruz. Birkaç çiftçi görünce durup vaziyeti soruyoruz.

"AB lafları başladıktan sonra aniden zengin olanlar oldu. İşlerini uyduranlar." Bunu söyleyen bir ziraat mühendisiydi. Geniş araziye gösterdi: "Buralar onlarca küçük çiftçiye aitti. Fakirleştikçe toprakları kiraladılar. Ivan Kriçinov denen adam, 100 bin dönümden fazla toprağı böyle topladı. Halk çaresiz, bir eşiği bir atı var adamın, toprağından verim alamıyor. İyi bir kira teklif edilince karşı koyamaz duruma geldi halk. Böyle böyle toprak üç beş kişinin elinde birikti. AB'nin istediği de buydu. Kolay kontrol edilir tarımın yolu bu. Hak ve Özgürlükler'e oyumuzu verdik. Özgürlüğümüzü aldık ama hakkımızı gasp ettiler. Bu toprağı tekeline alanların hepsi onların adamları. Tarım Bakanı Türk. Ama bize bir faydası yok."

Bir Eski Kral ve Türk Partisi İktidar

Türk partisi, 2001'de 50 yıllık bir sürgünden dönen ve bir ay içinde başbakan olan Bulgaristan'ın eski kralı Simeon'un partisiyle birlikte iktidarda.

2004'te hükümette iki bakan ve yirmi milletvekiliyle temsil ediliyorlardı.

2005 sonbaharında güçlü bir şekilde bir kez daha koalisyon ortağı oldular. Üç bakanlık aldılar. Aşırı milliyetçi parti ATAKA'nın saldırısına uğradılar. Bundan dolayı demokratların sempatisini

kazandılar. Ama işin acıklı yanı, onlara oy verenler çaresizlikten verdiklerini söylüyorlar.

Türk partisinden randevu almak çok zordu. Türkiye’den bir gazeteciyle görüşmek istemediklerini düşünmeye başlamıştım ki bir iki isme ulaştım. Peki parti başkanı Ahmet Doğan’la görüşemez miydim? “Zor, çok meşgul”dü.

Parti binasında merkez komitenin toplanacağını, kendisiyle orada görüşebileceğimi söylediler. Gittim. Genel Başkan Ahmet Doğan, yardımcısı Sofya Valisi Rosen Vladimirov ve diğerleri yuvarlak bir masada sfenks gibi oturuyorlardı. Toplantıdan önce, sadece dakika görüntü almak için iznimiz olduğu söylendi. Sanırım Kral Başbakan Simeon’dan randevu almak daha kolay olacaktı.

Kendimi hakarete uğramış gibi hissettim. Odadan içeri girdiğimde Ahmet Doğan’a doğru hamle yaptığımda ayağa kalkmaya teşebbüs bile etmedi. Yanındakine döndü ve Bulgarca bir şeyler söyledi. Düşmanca bir tutumu olduğu bile söylenebilirdi.

Sebebi sonradan anlaşıldı. Hak ve Özgürlükler Hareketi, artık bir Türk Partisi olarak anılmak istemiyordu. Ziyaretimizden hemen önce, Amerikan Büyükelçisi’nin, Bulgaristan’da azınlık partilerine pek sıcak bakmadığına yönelik beyanatı basında yer almıştı. Oysa Bulgar meclisindeki 20 Türk milletvekilinden bazıları sadece Türkiye’deki göçmen oyları sayesinde meclise girebilmişti. Bunlardan biri Ahmet Hüseyin’di.

Telefonda görüşmüştük. Beni meclise götürecekti. Meclisin kırmızı halıları üzerinde yürürken duvarlarda asılı fotoğraflara bakıyordum. Bulgaristan’ın Osmanlı’dan ayrılışı, ilk devlet başkanları, ilk başbakanlar, meclis başkanlarının resimleri idi bunlar.

“Bir Türk partisinin mecliste bulunması neleri değiştiriyor?” diye soruyorum.

“Türk partisi olarak geçiyor dünyada ama,” diyor, “bizim Bulgar üyelerimiz de var. Yönetim Kurulu’nun başkan vekili Bulgar’dır. Kendisi Sofya valisidir”.

Hak ve Özgürlükler Hareketi, Türk damgasından kurtulmak için büyük çaba harcıyordu. Sorumu yineliyorum.

“Partinin, koalisyon hükümetinde yer alması Türkler açısından ne gibi iyileştirmeler sağladı? Çünkü konuştuğumuz birçok

tarım işçisi çok mağdur durumda. Türkler koalisyon ortağı ise, Tarım Bakanı Türk ise, o zaman niye Türklerin durumu kırsal alanda bu kadar kötü?"

"Kötü durumda olduklarını söyleyemeyiz. Avrupa fonlarından gelen yardımları bütün Bulgar vatandaşlarının kullanma hakkı var. Kullanamayanlar zorlanıyor."

500 milyon avro Avrupa fonlarından gelmişti gelmesine ama halka ne kadarı ulaşmıştı bilinmez. Zaten Avrupa fonlarını kullanabilmek bir maharet işiydi. Razgrad Valisi Behçet Küçükov, Avrupa fonlarına ulaşabilmek için iyi proje şirketleri tanımak gerektiğini ve bunun epey paraya mal olduğunu söylüyordu.

Bu, küçük çiftçinin becerebileceği bir iş değildi.

Deliorman'ın Ferhatlar Köyü'nden çiftçi Bilal İbrahim tütün yetiştiriyordu.

Eskiden alımların çok daha iyi olduğunu söylüyordu. Şimdi tütünü devlet almıyor, diyordu. Tütünün kilosuna üç leva aldığını söylüyordu. Yol kenarında oturmuş konuşurken afili bir cip hızla yanımızdan geçti. Bilal, "Bak!" dedi, "bu adam işini uydurdu. Projeler hazırlattı. Binlerce dekar arazisi var şimdi. Bizim gibi küçük çiftçilerden kiraladı. Ürünü araçlara pazarlıyor. 18 bin dekarı var." "Senin kaç dekarın var?" diye soruyorum. 10 dekarı olduğunu söylüyor.

Sonsuz tarlalar arasından Sarman Köyü'ne geliyoruz. İlk dikkatimi çeken, kıvrılmış tenekeden yapılmış cami minaresi. Küçük bir kulübenin üstüne oturtulmuş.

Talat Aliyev, Sarman Köyü eski muhtarı. O da tütün yetiştiriyor. Altın renkli yapraklar arasında konuşuyoruz. Ciddi kahverengi gözlerinde umutsuzluk görüyorum. "Araçlar nasıl devreye giriyorlar?" diye soruyorum. "Zorda olan çiftçiye yanaşıyorlar," diyor, "benim param var, sen zordasın, ver tütününü bir, bir buçuk levaya diyorlar. Zamanı geldiğinde üç levaya satıyorlar".

Parti merkezinde konuştuğumuz HÖH milletvekili Ünal Lütfü, "Bakanlarımızdan biri Tarım Bakanı," diyordu, "Tarım Bakanlığı bizim soydaşlarımızın tütün problemlerini hemen hemen çözdü. Süt ve et problemini çözdü".

Çok şık giyinmişti. Parti merkezinin önünde art arda dizi-
li BMW'lerin önünde konuşmuştuk. Kravatı ve mendili yeşil sa-
tendi.

"Parası olan AB fonlarından yararlanıyor. Küçük çiftçi her
gün biraz daha küçülüyor," dediğimde, geniş bir gülümsemeyle
"Şimdilik öyle," demişti, "inşallah AB'ye girince adil bir şekilde
çözülecek".

Deliorman: Pehlivanlar Yatağı

Burası delice koşan atların ve pehlivanların anavatanı diye bi-
linir. Deliorman aslında bir şiiirdir.

Kemaller'de bir festival var. Ve yıllardır ilk kez yapılıyor.

Buranın Bulgarca adı Isparuh. Koca bir alanda binlerce insan.
Bu bir Türk festivali. Atlar bir yanda, pehlivanlar bir yanda; zur-
nalar çalınıyor, davullar vuruluyor. Alanda heyecan da var; kırıgı-
lıklar, umutsuzluklar da.

Çoğunluğu pırıl pırıl yüzlü gençler. Konuşurken kararıyorlar.
Hepsi liseyi yeni bitirmiş ve işsiz.

İşsizlik ülkenin her yanında, ama en çok Deliorman'ın köyle-
rinde, kasabalarında.

İş bulanlar düşük maaşla çalışıyor. Üniversiteye gidenler
"Mezun olsak ne fayda, Türkleri işe almazlar" diye yakınıyor.

Alanda anonslar yankılanıyor. Birden atların nal sesleri ortalı-
ğı kaplıyor.

Deliorman, Osmanlı'nın en büyük haralarının olduğu yerd
bir zamanlar. Dünyanın en deli koşan atları yine Deliorman'da o
sabah.

Leman ve arkadaşlarıyla tanışıyorum alanda. Bir inci gibi otu-
ruyor Leman. İncecik, zarif bir genç kız. On sekizinde var yok.
Gözlerinde neşeden eser yok. Uzun dalgalı saçlarıyla oynuyor.
"Kimin parası varsa onun şansı var," diyor.

"Benim şansım yok," diye de ekliyor. Annesi Türkiye'de çocuk
bakıyormuş üç beş kuruşa. Babası emekli edilmiş genç yaşta. 80 le-
va emekli maaşı alıyormuş.

"Peki, nasıl okuyorsun bu şartlarda?" diyorum.

Kemaller Belediye Başkanı Adil Bey

"Bekleyeni, annem yollasın diye. Bazen parasız bile giderem mektebe," diyor. Gözlerim doluyor. Her şeyi kısaca özetleyiveriyor.

"Annem bana anlatır eski zamanı. Paramız vardı. Yememiz vardı. Okuyabiliyorduk. Ama şimdi tam tersi. Demokrasi geldi. Ama şimdi demokrasiyi yaşamak için imkânımız yok."

Alan yavaş yavaş doluyor. Politikacılar, valiler, bakan yardımcılarını protokole yerleşiyor. Ben mavi gözleri iyi iyi bakan telaşlı ve sevimli bir adamın yanına gidiyorum. O, Kemaller Belediye Başkanı Adil Bey.

"Bizim belimizi büken işsizlik," diyor, "Bulgaristan'ın sosyalizm dönemindeki pazarları kaybolduktan sonra pazarsız kaldık. Yöremizde çalışan fabrikalarımız kapandı yahut özelleştirildi. Orada çalışan işçilerimiz işsiz kaldılar".

Bulgaristan'daki Türkler eğitim alamıyor, iş bulamıyor. Hayal kuranlar hâlâ var. Yaşı küçük olanlar. Bir yol kenarı sohbetinde Gülsüm'le tanışmıştım. Kırdağı çiçeklerden biriydi. Deliorman'da güneş dağların ardında kaybolurken, o kuzuları seyrediyordu.

Örgülü saçları ve kocaman gözleriyle bana doktor olacağını söylüyordu.

Gülsüm Muhsin, önündeki engelleri aşabilirse doktor olacaktı. Yani babası mahsulü satabilirse, iyi Bulgarca öğrenebilirse, liseye gidebilirse ve diğerlerinden en az iki kat fazla çalışırsa Gülsüm doktor olacaktı.

Razgrad'da Bir Cami Ölüyor

Razgrad'a demokrasi gelememişti. Türk azınlık her gün daha da kötüleşen şartlarda yaşıyordu. Razgrad'a vardığımızda ünlü İbrahim Paşa Camii'ne gittik. 500 yıllık bir sanat eserini ziyaret ettik.

Yavaş bir ölüme mahkûm edilmişti İbrahim Paşa Camii. Her yanı çatlaklar içindeydi. Etrafı alüminyum perdelerle kapatılmıştı. İçinde bir kazı başlatılmıştı. Birileri İbrahim Paşa Camii'nin altında bir kilisenin varlığından bahsetmişti. Kısacası İbrahim Paşa Camii son günlerindeydi. Razgrad'ın genç müftüsü Mehmet Ala bize çaresizliği anlattı:

"1500'lerde yapılmış bir cami bu. 1971'de ibadete kapanıyor, yıkıma terk ediliyor. Türkiye ve Bulgaristan kültür bakanları restorasyonu için 2002'de protokol imzaladılar. 2004'te Bulgarlar onayladı. Ama hâlâ bir hareket yok."

"Müftülük aktif bir rol oynayamıyor mu?" diye soruyorum. "Hangi müftülük?" diye soruyla karşılık veriyor.

Bulgar hükümeti müftülüğün arasına nifak sokmuş. Şimdi üç ayrı müftülük var. 1992'de ilk demokratik seçimde halk bir başmüftü seçmiş. Dışarıdan müdahaleler gelmiş, seçilmiş müftü uzaklaştırılmış, yerine Nedim Gence getirilmiş. Sonra bir seçim daha olmuş, başkası gelmiş.

Mehmet Ala anlatıyor: "AB uyum yasaları çerçevesinde din kanunu onaylandı. Müslümanlara ve diğerlerine eşit haklar tanındı. Vakıf mallarının sahiplerine iadesine karar verildi. Din kanununa göre belediye başkanları ve valiler hakların düzenlenmesinde söz sahibi olacaklardı. Davalar Sofya Şehir Mahkemesi'nde görülecekti. Ama aynı kanunlar mesela Tarım Bakanlığı'na uygulanmadı-

ğ1 için herkesin eli bağı kaldı. Çünkü vakıf mallarının bir kısmı Tarım Bakanlığı'na bağı topraklardaydı."

"Peki ya kilise malları? Onlar da aynı mevzuatla mı idare ediyor?"

"Onlar Sofya Şehir Mahkemesi'ne, belediyelere bağlanmadı. Kiliseler diyanete bağı kaldılar. Diyanete bağı olanlar vakıf mallarını alabiliyorlar."

AB uyum yasaları din konusunda öyle bir ayrımcılığa sebep olmuştu ki yaratılan kaosun düzeltilmesi hemen hemen imkânsızdı.

Sonuç: 500 yıllık İbrahim Camii çaresiz ölüme terk edilmişti. Yetki karmaşası Müslümanların vakıf mal ve arazilerine sahip olmasını engelliyordu. Yetkililer bir çözüm getiremiyordu. Peki, Bulgaristan'da her taşın altından çıkan demokrasinin keskin bekçisi, azınlık haklarının yılmaz koruyucusu sivil toplum örgütleri ne diyordu?

Rayna Gavrilova, Soros'un ünlü Açık Toplum Vakfı'nın Bulgaristan ofisi başkanı. Sofya'nın ortasında şık, eski bir binada konuşuyoruz. Orta yaşlı, pembe, ham ipek takımı ve bir Amerikalıdan farksız vücut diliyle açık toplumun faydalarını anlatıyor.

"Biz Açık Toplum Vakfı olarak halkın bilgi edinme hakkını, ayrımcılığa karşı mücadeleyi, azınlık haklarını savunmayı bayrak edindik ve özellikle basınla beraber bu konuda yoğun çalışmalar yapıyoruz," diyor.

"Ama ayrımcılık had safhada. Çoğu bölgede okul bile yok, ayrıca Müslümanlara eşit davranılmıyor," diyorum.

Şaşıyor. Bunları ilk kez duymuş gibi gözlerini açıyor. "Bunlarla yerel yönetimler ilgilenmeli," diyor, "sivil toplum örgütleri kurulmalı ve haklarını almak için mücadele etmeliler".

Ona, Açık Toplum Vakfı'nın Ortodoks Kilisesi'ne verdiği desteği hatırlatıyorum.

"Onlara yardım ediyoruz. Kiliselerin restorasyonu ve bu gibi faaliyetlerde kendilerini destekliyoruz. Maalesef herkese eşit oranda yardım edemiyoruz. Bu pek adil bir durum değil ama ne yapabiliriz, kiliselerin lobi faaliyetleri daha yoğun."

Yardım edilen kiliselerin çoğu Yunan çizgisindeki Ortodoks kiliseler. Bağımsız Bulgar Kilisesi yardımlardan yararlanamıyor. Bu da işin başka bir yanı. Bulgar Kilisesi'nden Nikolay Lalovski'yle buluştuk. Bize, Bulgaristan'da kilisenin de tıpkı müftülük gibi dış baskılar sonucu ikiye bölündüğünü anlattı. Kilisede de küresel çirak çatışmalarının çatlaklara yol açtığından söz etti.

Nikolay, "Artık kiliseye siyaset girmiştir," diyordu, "kilisenin bir bölümü resmi siyasetin çizgisinde olanlar, Yunan Ortodoks Kilisesi yandaşı. Diğer bölüm Bağımsız Bulgar Kilisesi".

Yunan çizgisini takip eden taraf Amerikan desteğinde siyaset yürütürken, diğeri Rusya'daki patrikhaneye iyi ilişkiler içindeydi. Her şey siyasetin renklerine göre ayrılmaktaydı.

Nikolay Lalovski, "Her şeyin nedeni," demişti, "kilisenin Bulgaristan'da en büyük mal sahibi olması".

Amerikan siyaseti Bulgar Kilisesi'ni de ikiye bölmüştü. Bulgaristan'da Ortodoks Kilisesi'nde iki patrik vardı. Başmüftülük'te üç ayrı karar organı vardı. Bu arada bir kültürel miras yok oluyor, Osmanlı'nın tüm izleri yavaşça ortadan kalkıyordu.

Bulgaristan Bağımsızlığını Robert Kolej'e Borçlu

Bulgaristan 500 yıl boyunca Osmanlı egemenliğindeydi. İmparatorluğun toprak kaybı tüm hızıyla sürerken 1908'de Balkanlar'da ayrı bir devlet kuruldu.

İlginçti, Batılı yazarlar bir adı da Bulgar Koleji olan Robert Kolej'in Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasında en büyük rolü oynadığını yazdılar.

Amerikan misyonerleri tarafından 1863'te açılan okul, 40 yıl içinde binlerce Bulgar öğrenci mezun etti. Kolejin müdürü olan Papaz Washburn, ülkesine dönünce yazdığı kitapta Bulgar ulusuna rehber olan gençleri biz eğittik, Bulgarlar varlıklarını bize borçlular diyecekti.

Gerçekten de Bulgaristan'ın başına geçen devlet adamlarının çoğu Robert Kolejliydi.

Bulgaristan bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz bu topraklarda yaşayan Türklerin yüzyıl sürecek göç serüveni başladı.

1950-1951 yıllarında Bulgar hükümeti, 25 bin Türk'ü Türkiye'ye gönderme kararı aldı.

1968'de göç sonunda dağılan aileleri birleştirmek için iki ülke arasında bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşmanın sonucunda 130 bin civarında Türk, Türkiye'ye döndü.

1980'lere gelindiğinde yine yol görünüyordu.

Bulgar Türklerinin kaderi...

Hasan'lar Hasanov Olmalı

ATAKA genel başkanı, 2005 Temmuzunda bu sözleri söyledi. Aslında Bulgaristan Türkleri bu sözlere çok aşinaydı.

Isparuh, yani Kemaller Belediye Başkanı Adil Bey, bana Ömer Dede'den bahsetmişti. Genç bir adamken, Ömer Dede'yle karşılaşmıştı. Ömer Dede ona beş kuşağın hikâyesini özetlemişti. Dedesi, babası, kendisi, oğlu ve torunları. Beş kuşak göç mağduru. Küçük bir çocukken dedesi "Göç var Türkiye'ye gidiyoruz" demişti. Gidememişlerdi. Dedesi ölmüş, aradan 10 yıl geçmişti. Yine göçe yeltenmişlerdi, şartlar dayanılır gibi değildi. Bu kez de evraklar hazırlanamamış, sınırlar kapanmıştı. Gidememişlerdi.

1950'de Ömer Dede ailenin başındaydı. Tam göç hazırlığı içindeyken sınırlar kapanmıştı. "Sandıklarımız dizili kaldı," demişti Ömer Dede. 1977'de, 1978'de oğlu göçe bir kez daha yeltenmişti.

Adil Bey'in gözleri yaşamıştı. Yutkunuyor konuşma zorluğu çekiyordu. "Dün akşam oğlu gelmiş Ömer Dede'nin. Varna'da doktorluk için okuyor. Sevdiği kızı almış gelmiş 'Dede ne yapalım,' demiş."

Yanaklarından ip gibi gözyaşı iniyordu. "Bulgaristan Türklerinin kaderi bu. Bugün değilse yarın gideceğiz."

Elimle yanaklarını siliyor ona sarılıyorum. Öylece kalakalıyoruz.

20 yıl önce, bir şubat soğuşunda bir ay içinde bu ülkedeki tüm Türklerin adı değiştirilmişti. Mezar taşlarındaki isimler buna dahildi. Bu kez 300 bin Türk, sınıra yığılmıştı.

Adil Bey “1985’te benim de adım değiştirildi. Andrea oldu. 1989’a kadar bu isimle anıldım. O zaman buradan üç ayda 10 bin kişi göçtü,” diyordu.

Birden Nevriye Teyze’nin anlattıklarını hatırladım. “Bana dediler ki Nevena olasin. Nüfus dairesinden ağlayarak çıktım.” Sesi titriyordu. “Arkamdan biri geldi. ‘Gel sen ne istiyorsan öyle yapalım ismini’ dedi. Ben de Nevaaaaa olacak’ dedim. Onların Neva ismini komik bir şekilde söyledim. O zaman radyoda çalışıyordum. Bulgaristan’da 1985’e kadar Türk halkına yayın vardı. Ekonomi kötüye gidiyordu. Küçücük bir ülkeydi. Azınlık olayını ortadan kaldırmak istediler. Hepimiz Bulgarız, demek istediler. Bulgar adları alınca Bulgar hissedeceğimizi düşündüler. Öyle olmadı.”

Nevriye Teyze adı değiştirildikten sonra işi bırakmış, eve kapanmıştı. O isimle ortada dolaşamazdı.

Kızı Yıldız İbrahimova daha o zaman adı Bulgaristan sınırlarını aşmış bir caz şarkıcısıydı. Birden onun da hayatı sarsıldı.

“Demokratik Güçler Birliği 1990’da kuruldu. O zaman inanılmaz mitingler oluyordu. Özgürlük mitingi yapıldığında alanda 2 milyon insan toplanmıştı. İnsanlar birbirlerine sarılıyor, sokaklarda ağlıyorlardı. Büyük bir konser olacaktı ve o konserde sadece caz şarkıcıları vardı. Bir afiş yaptırıldılar. Gerçi isimler iade edilmişti, ama hâlâ tam onaylanmamıştı. Afişte benim adım yoktu. Sadece ‘Bulgaristan’ın en iyi caz şarkıcısı’ yazmışlardı. Yıldız yazamazlardı, hâlâ kanundışıydı, Suzanna yazsalar olmaz. O ulusal radyo benimle canlı röportaja geldi. Muhabirin elindeki notta Yıldız İbrahimova yazılıydı. Beş yıl sonra ilk defa ismimi gördüm, ağlamaya başladım.”

Sozopol’deydik. Yıldız’ın konseri vardı.

Açık hava tiyatrosu ağzına kadar dolu. O gece Türkler de Bulgarlar da onu bağrına basıyordu. “Parla yıldızım parla...” diye başladığında bu kez ben hıçkırıklara boğuluyordum. O, bana bakarak Çingene şarkıları söylüyordu.

Yıldız şimdi Ankara’da yaşıyor. Eşi milletvekili Ali Dinçer de bir Bulgar göçmeni. Ara sıra Bulgaristan’da annesini ziyaret ediyor, konserler veriyor.

Art arda şoklar, acılar yaşamış, kuşaklar boyu ayrılığın, bırakıp bırakıp gitmek zorunda kalmanın hüznü genlerine işlemiş insanlardan biri.

Bağrında 1 milyondan fazla Türk'ü taşıyan Bulgaristan'daydık. 2007'de AB'ye üye olacak bir ülkedeydik.

Ve 2005 seçimlerinde milliyetçi güç ittifakı ATAKA'nın "Tüm Hasan'lar Hasanov olmalı," dediği bir ülkedeydik.

Moldova Bir Zamanlar Besarabya'ydı

Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeydi Moldova. Besarabya diye bilinirdi. 1800'lerin başından itibaren Rus İmparatorluğu'yla Romanya arasında gitti geldi. Birinci Dünya Savaşı bitiminde Romanya toprakları içindeydi, İkinci Dünya Savaşı başında Sovyetler Birliği'nde; savaşın ortasında Romanya'da ve savaşın sonunda yine Sovyetler Birliği sınırları içinde kaldı.

Moldova, bir asır boyunca sınırlarını çizemedi. Sınırların arasında kaldı.

Moldova halkı, bu özel durumu nedeniyle Moldovalı, Rus, Romen, Bulgar, Çingene, Ukraynalı ve Gagauzların (Gökoğuz) oluşturduğu çok özel bir halktır.

Soğuk Rüzgârlar Arasında

Başkent Kişinov'daki tren garını dili olsa da anlatsa. Bir kasım günü, Kişinov'u dolaşmaya gardan başladık. Annem bir demiryolcu. Tüm çocukluğum trenlerde geçti. Garların benim için anlamı bambaşka. Kişinov'daki gar, bir zaman tüneline sokuyor insanı. Gıcırtilar ve dumanlarla bir tren geliyor. Tercümanım Vladimir ya da Türkçe adıyla Vedat'la birlikte sessiz, seyrediyoruz. Heybetli gar binası günün kim bilir kaçınıcı konuklarını karşılıyor.

Yıllarca savaşımlara, işgallere, sürgünlere tanık olmanın ağırlığıyla hüznü. Şimdi ekonomik göçün sancılarını izliyor. Trenler, ek-

mek parası için Rusya'ya, Ukrayna'ya yolcu götürüyor. Uzak köylerden başkent sokaklarına insan taşıyor.

Trenden inenlerin çoğu yaşlı kadınlar. Küçük çekçek arabalarını özenle açıp yüklerini üzerine koyuyorlar. Yorgun elleriyle çekeştirmeye başlıyorlar. Başlarında kalın başörtüleri, birkaç kat giyinmişler. Ayaklarında koca botlar. Kişinov'un sokakları soğuk. Gün boyu sokaklarda ve pazarlarda, getirdikleri birkaç kilo patatesi, yumurtayı satacaklar da para kazanacaklar. Akşam boşalmış torbalarla köyelerine dönecekler.

Zorlukla yürüyen, oldukça yaşlı bir kadının arabasına yardım ettik. Adı Gela Türkana'ydı. Onu daha sonra önünde üç beş kabalık, pazarda dikilirken görecektim.

Vladimir, Elazığ aksanı Türkçesiyle "Bizim trenler en çok Rus tarafına giderler," diyor. "Romanya'ya, Beyaz Rusya'ya, Sofya'ya, Bulgaristan'a da giderler. Oralarda alışveriş yaparlar. Eskiden Moldova'dan Türkiye'ye gidecek olanlar Bulgaristan üzerinden otobüsle giderlerdi. Ama şimdi o yol da kapandı. Bulgaristan AB'ye gireceği için 80 dolar vize koydu. Zaten her tarafımız kapalı. Hiçbir yere gidemez olduk; sıkıştık kaldık, iplerimiz komşuların elinde. Cereyan vermiyorlar, gazı kapatıyorlar."

"Sanayi de Tiraspol'de yoğunlaşmış galiba," diyorum.

"Evet, orası bir geçit. Mesela gaz Rusya'dan oraya, oradan bize geçiyor" diyor.

Her taraftan çevrelenmiş küçücük bir ülke. Osmanlı'nın Besarabyası, 1812 yılında Osmanlı-Rus Antlaşması'yla Rus İmparatorluğu'nun bir vilayeti olmuştu.

O gün bugündür başı dertten kurtulmuyor. Sınırlar arasında savrulup duruyor.

Soğuk Savaş döneminde dış dünyaya kapalı bir 45 yıl geçti.

Savaşın kâbusu ülkeyi hiç terk etmedi. Yarım asır boyunca her ilkokul öğrencisi savaşın korkunç yüzüyle tanıştı, olası bir durumda ne yapacağını öğrendi.

Kişinov'daki ikinci günümüzde bir ilkokulu ziyaret etmiştik. İlk girdiğim sınıfta öğretmen hayat bilgisi dersine hazırlanıyordu. Sınıfın ortasında koca koca karton kutular, içleri gaz maskeleri dolu. Hepsi çocuklara dağıtıldı. Ve benim şaşkın bakışlarım arasın-

da, parmak kadar çocuklar o korkunç maskeleri yüzlerine geçirdiler. Bir dakika içinde sınıfa savaş kokusu yayıldı.

Vladimir'e "Bu ne böyle?" diye sordum.

"Savaş olursa ne yapacaklarını bilsinler diye," dedi.

Değişim rüzgârları burada da 1991'de Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştı.

Sovyet ekonomisinden ayrılmışlar ve ekonomik krizin içine düşmüşlerdi. Önce sosyalist kooperatif sistemi çökmüştü. Ardından açlık ve işsizlik başlamıştı.

Vladimir'i, Kişinov'daki Türk Büyükelçiliği'nden önermişlerdi. Kaldığımız süre içinde ondan hiç ayrılmadık. Artık Moldova'da bir dostumuz vardı.

Çok çalışkandı, tez canlıydı ve bizim toprağın insanı gibi sıcaktı. Bizi şaşkına çeviren, Türkiye'yi doğulu bir aksanla konuşuyor olmasıydı.

Sonra anlattı. Çocuk yaşında "Kişinov'un Lalelisi" dediği yerde Türk bir otobüs şoförüyle tanışmıştı. O gün bugündür bir adı da Vedat'tı.

"Galiba 1992 yılıydı. 16 yaşındaydım. Buralarda dolaşıyordum. Otobüsler vardı. Bir Mercedes 303 arabaya bakıyordum. Türk şoför eliyle işaret etti, beni çağırdı. Bana meyve suyu, bisküvi verdi. Sonra beş dolar gösterdi. Burayı süpürür müsün diye arabanın içini işaret etti. Anladım, işe başladım. Türkçe öğrendim. Pasaport yaptırdım. Çok geçmedi, muavin oldum. Gümrük meselelerini öğrendim, ehliyet aldım. Hatta Harput'a, Elazığ'a kadar gittim, İstanbul'da üç-beş günüm vardı. Şoför, evine Elazığ'a gidecekti. Acıdı bana. 'Tek başına ne yapacaksın İstanbul'da? Sen de gel,' dedi. Gittim ailesiyle kaldım. Çok güzeldi."

Kişinov'un Lalelisinde tanımadığı yok Vladimir Vedat'ın. Yanımızdan geçen ona selam veriyor. İri yapılı genç bir adam geliyor. Adı Leonid. Soyadı Karagavur.

"Nerelisin sen?" "Bulgarım," diyor, "hem Bulgar vatandaşıyım, hem Moldova. Ablam Türkiye'de evli".

1992 yılında buralarda tanışmışlar Vladimir'le. Leonid de Türk otobüs şoförleriyle çalışmış.

"Araba yıkıyordum. Otobüsleri yıkıyordum, insanlar çok iyi

davranıyordu. Şu anda yine Türklerle çalışıyorum şu otobüs işletmesinin müdürüyüm.”

Üçümüz beraber yürüyoruz. Yol boyu satıcılar. Arada onlarla konuşuyoruz.

Bir kadının önünde kaldırıma dizilmiş fesleğen saksıları var.

“Kaça satıyor, sorsana,” diyorum.

Leonid soruyor. “Bir dolar yani 12 leymiş,” diyor.

“Peki, bir günde ne kadar para kazanıyor?” diye soruyorum.

Leonid sorarken kadın yanındaki öbür kadınlara sinirli sinirli bir şeyler söylüyor.

Leonid çeviriyor: “Bana kızıyor. Anladı Bulgar olduğumu. Yabancılar gelip işimizi elimizden alıyorlar diyor. Onların ekmeğiyle oynadığımızı söylüyor.” Üç kuruşa bahçesinde yetiştirdiği birkaç saksıyı satmaya çalışan bu Moldovalı kadın, ekonominin omuzlarına yüklediği yükü Leonid’e kızarak hafifletmeye çalışıyor.

İki adam yaklaşıyor yanımıza. Yüzlerinde kocaman bir tebesüm. “Hoş geldiniz...” diyorlar. Vladimir, “Beni çok eskiden tanır onlar,” diyor. Biri Mardin’den, diğeri Elazığlı. Elazığlı olan, Leonid’in patronu. “1994 yılından beri otobüs işletmeciliği yapıyorum. Daha sonra otobüs işletmeciliği durdu. Uçak işletmeciliği başladı. Şimdi de uçak acentesiyim” diye anlatıyor.

On dakika içinde Moldovalılar dışında Romen, Bulgar, Çingene, Ukraynalı, Türk, Rus onlarca kişiyle konuşmuştuk. Bu, Moldova’nın özetiydi. Burada yıllardır değişen sınırların yarattığı bir halk vardı ve şimdi denizden ve karadan çıkışı kapalı bir ülkeye sıkışmışlardı.

Genç Bir Başbakan: Vasili Tarlev

Kişinov’un Lalelisinden kopmak zor. Ama önemli bir randevumuz var. Başbakanlığa gideceğiz. Bir saat sonra Başbakan Vasili Tarlev’le beraberiz. Çok genç bir başbakan. Zarif ve heyecanlı. Önümüzde bir harita.

“Haritaya baktığımız zaman Moldova’nın denize kıyısı olduğunu görüyoruz. Ama o da Ukrayna tarafından kapatılmış.

Moldova'nın genç başbakanı Vasili Tarlev

Romanya ve Bulgaristan'dan geçişler zor. Moldova izole edilmiş. Geleceği nasıl görüyorsunuz?" diye soruyorum.

"Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, durum değişti. Bu coğrafyadaki bütün ülkeler aynı durumda," diyor. "Moldova, bağımsız bir ülke haline geldi. Her ne kadar coğrafi olarak sınır paylaşımları yapılsa da, haritaya baktığımızda Moldova izole edilmiş gibi görünüyor. 2002'de Ukrayna'yla bir anlaşma imzaladık. Moldova'nın Karadeniz'e ulaşmasını sağlamaya uğraşıyoruz. Karadeniz çıkışına bir liman yapmak için konuşuyoruz."

Ona hem eski Doğu Bloku ülkeleriyle hem de Batı'yla ilişkilerini nasıl bir dengede tuttuğunu soruyorum. "Ne yapabiliriz ki? Doğu ile Batı arasında yer alıyoruz," diyor.

Transdinyester Sınırlar Arasında

Moldova'nın denize doğru inen bölgesinde büyük sorunlar vardı. Sancılar bağımsızlığın hemen ardından başlamıştı.

Bağımsızlığın ilk yıllarında sanayinin yoğunlaştığı ve Rusya'nın himayesindeki Transdinyester bölgesi özerklik istedi. Bu-

rası Moldova'nın en stratejik bölgesiydi. Bu istek kabul edilmedi. Ve Transdinyester, dünyada hiçbir ülkenin tanımadığı bir cumhuriyet ilan etti. Kendi sınırını çizdi, bayrağını dikti, parasını bastı ve sınırda pasaport uygulaması başlattı. Biz oraya gidemedik ama Başbakan Vasili Tarlev'e düşüncelerini sorduk. Öfkeliydi.

"Transdinyester, Moldova'nın doğusunda kalan küçük bir bölge. Tamamen suni bir anlaşmazlık. Ne millet olarak, ne de dini yönden onlarla bir farkımız var. Ama ayrılıkçılık yapıyorlar. Tiraspol'ü kirli işlerin merkezi haline getirdiler. Uyuşturucu satışı, kara para aklama, insan trafiği, silah ticareti, ne isterseniz. Cumhurbaşkanı olduğunu söyleyen adam bir aşiret gibi yönetiyor orayı. Büyük oğlu gümrüklerden sorumlu, küçük oğlu dünyaya silah satıyor."

Dört buçuk milyon insan. Etrafları bir zamanlar aynı sınırları paylaştıkları ülkelerle çevrili. Karadeniz'e çıkışları birkaç kilometre yüzünden kapalı.

Başbakanlıktan çıkıyoruz. Bir gürültünün içine düşüyoruz.

Hepsi turuncu giymiş bir grup öğretmen, başbakanlığın önünde gösteri yapıyor. Vladimir, bu gösterilerin giderek arttığını söylüyor.

Vladimir'le, Kişinov'un en büyük caddesine gidiyoruz. "Burada artık ya zengin ya da fakirler var. Orta sınıf yok," diyor.

Yabancı markalarla dolu caddede Boss'un önünde bir kalabalık. İki limuzin duruyor. İçinden korumalar eşliğinde bir adam iniyor. Boss mağazasına giriyor. Vladimir'le bakakalıyoruz. Bir film sahnesi gibi. "Bak!" diyor, "bu mağazada bir elbise 5 bin dolar. Normal bir vatandaşın maaşı 250-300 dolar".

Ansızın gelen serbest piyasa ekonomisinin ve bunun yol açtığı hızlı kültürel değişimin çarpık yüzü her yere damgasını vurmuş. Reklamlar, televizyonlardaki programlar, pahalı mağazalar, yeni yeni açılan süpermarketler. Oralarda satılan iki üç aylık maaş bedelinde sabunlar, parfümler, viskiler, giysiler. Ve çok şey isteyip, en azla yetinmek zorunda olan, yenilik rüzgârlarının soğuk cereyanında kalan gençler. Dışardan gelen tehlikelere karşı en savunmasız olanlar onlar. Natali'yle işte bunları konuştuk. Onunla bir köşe başında tanıştık. Dükkânlardan birinde çalışıyordu. Uzun boy-

lu, ince yapılı, simsiyah, uzun saçlı çok güzel bir kadındı. Galiba otuzlu yaşlardaydı.

Ayda 100 dolara çalışıyordu. Pedagoji okumuştı, iki yıl öğretmenlik yapmıştı. Şimdi turizm sektöründeydi. “Kiram 60 dolar. Ama kocam da çalışıyor, geçinip gidiyoruz,” diyordu.

Gençlerin lüks tüketim maddelerine giderek artan ilgisinden söz ediyor. Sanal bir dünyada yaşadıklarını söylüyor. Daha iyi yaşamak uğruna kötü yolları seçenlerin sayısındaki artışa işaret ediyor. Moldova, insan kaçakçılığı ve yasadışı göç merkezlerinden biri. Moldova’nın Türkiye Büyükelçisi Fatma Fırat Topçuoğlu “Türkiye’de 40 bin civarında Moldovalı olduğu tahmin ediliyor,” diyor, “Moldova’yla tarihten gelen köklü ilişkilerimiz var. Aramızdaki ilişkilerin arttırılması için biz de kısmen esnek bir vize rejimi uyguluyoruz. Moldova’dan Türkiye’ye gitmek mümkün. Kapıda vize alabiliyorlar, iki ayturist olarak kalabiliyorlar. Bir de insan ticareti var. Daha ziyade kadınlara yönelik. Uluslararası çeteler bu işi yapıyorlar”.

Sabri ve Planeta

Planeta bir Türk lokantası. Kişinov’un en güzel lokantası. Son derece modern döşenmiş, üst katı gelip geçenlerin çabuk servis alabilecekleri, alt katı ise partilere ve özel yemeklere açık bir lokanta. Ankaralı Sabri Bey buraya bir servet yatırmış. Leziz yemeklerini tattığımızda henüz yeni açılmıştı Planeta. İçeride birbirinden güzel Moldovalı kızlar çalışıyor. Çok ciddi ve profesyonel görünüyorlar.

Sabri Bey’e “Ne kadar maaşa çalışıyorlar?” diye soruyorum.

“Moldovalı bir patron olsaydı zannediyorum garsonlara 600 ley civarında bir şey verirdi,” diyor. Simsiyah saçlı, kocaman, yeşil gözlü bir kızı gösteriyor. “Ludmilla’nın bizden istediği 1.000 ley.”

Svetlana işletme müdürü. Babası Rus, annesi Moldovalı. Hepsi çat pat da olsa Türkçe öğrenmiş. “Üniversiteye devam ediyorum. Hem de çalışıyorum,” diyor.

Tatyana’yla da Türk konuşabiliyoruz. “Patron Moldovaca öğrenemeyince biz Türkçe öğrendik,” diyor.

Dikkatimi çeken, çalışanların çoğunun, sadece Sabri Bey'in lokantasında değil her yerde kadın oluşu. Vladimir "Kadınlar daha çabuk iş buluyor," diyor.

Çoğu, haftanın belli günleri çalışıyor. Yani bir gün çalışan er-tesi gün tatil yapıyor. Vladimir, bunun bir Sovyet alışkanlığı olduğunu söylüyor. "Bize," diyor "ayda 300 dolar yeter. Moldovalı yar-rınınu pek düşünmez. Eğlence çok önemlidir. Ne yapılır edilir eğ-lence için para bulunur".

"Ama," diyorum, "iyi bir lokantada yemek 50 dolar. Ve lokan-talar ağzına kadar dolu. Bu para nereden bulunuyor?"

Vladimir omuz silkiyor. "Bir şekilde bulunur," diyor, "bu ülke-dans etmek ve içki içmek çok önemlidir".

Vladimir'den, Moldova şaraplarının İngiliz kraliyet ailesi-nin mahzenlerine kadar girdiğini öğreniyoruz. Moldova'nın en önemli ihraç maddelerinden biri şarap.

Fransız şaraplarıyla boy ölçüşen lezzetteki şarap türleri Rus-ya'dan Ukrayna'ya, Avrupa ülkelerine kadar çeşitlenen bir yelpa-zede alıcı buluyor.

Vladimir bizi yeraltında kilometrelerce uzayan bir şarap mahzenine götürmeyi teklif ediyor. "Böylesini hiç görmediniz. Eski Moldova prenslikleri zamanına geri döneceksiniz," diyor. Gidiyoruz. Kişinov'un dışına çıkıyoruz. Yarım saat sonra Kojuna Köyü'ndeyiz. Koca bir şarap fabrikası. Terk edilmiş gibi görünüy-yor. Bir zamanlar tam kapasite çalışan bir fabrikaymış. Şimdi sa-dece sipariş gelince üretime giriyor.

Mahzen 30, 40, 50 yıllık ve daha yaşlı kıymetli şaraplarla dolu. Dar bir kapıdan tünele giriyoruz. Sonra kilometrelerce giden ve iki tarafı örümcek ağlarıyla kaplanmış şarap şişelerinin arasından geçiyoruz. Ve birden geniş bir alanda duruyoruz. Büyük bir tah-ta kapı mihmandar tarafından gıcirtıyla açılıyor, içeriden kulağı-mıza Moldova müzikleri geliyor. Mihmandar hanım, "Gireceğiniz bu salon tadım salonu, içerideki eşyaların, masanın sandalyenin abajurların hepsi ahşaptır, hiç demir eşya yoktur," diyor. 24 kişilik bir ortaçağ masasının başına kuruluyoruz. Hepsi birbirinden le-ziz değişik şarapları tadıyoruz. Moldova üzümüyle gerçekten gu-rur duyuyor.

*Moldova'daki Türk Lokantası Planeta'nın
çalışanlarından Ludmilla.*

Akşamüstü Başbakan Yardımcısı ve Tarım Bakanı Todor-oğlu'yla randevumuz var. Ona iltifatlarımızı sunuyoruz. O bir Gagauz. Türkçe konuşuyoruz onunla. "Üzümlerimiz, cevizleri-miz, şampanyamız çok özeldir," diyor. Kapıda beliren görevliye işaret ediyor. Birkaç dakika sonra önümüzde şampanya ve çiko-latalar beliriyor.

Dimitri Todoroglu "2003 yılında Moldova Türkiye'ye 7 mil-yon dolarlık mal satmış. Türkiye'den ise 42 milyon dolarlık mal almış," diyor, "bunca bereketli toprağa, kaliteli ürünlerimize rağ-men ihracatımız çok düşük, yollar kapalı, ülke izole ne yazık ki".

Nüfusun büyük çoğunluğunun ülke dışına gittiğini, özelli-kle Türkiye'ye çalışmaya gidenlerin sayısının kabarık olduğunu söylüyor Dimitri. "Ama" diye ekliyor, "bu yıl dönen de çok ol-du. Vulkanesti bölgesinden 600 kişi Türkiye'de çalışıyordu. Şimdi geri geliyorlar. Biraz para yaptılar, gelip kendi işlerini açıyorlar. Türkiye'den gelenlerin de sayısı artıyor. Öğrenciler, tüccarlar, işa-damları..."

Bir ülkenin siyasetçisiyle değil de sanki çok eskiden tanıştığ-ımız bir dostla bir aradaymışız hissine kapılıyorruz. Cep telefonla-

rımızın numarasını alıp veriyoruz, İstanbul'a gelirse bizi arayacak. Biz de onu Moldova'da yine ziyaret edeceğiz mutlaka.

Vladimir bizi eşiyle tanıştırmak istediğini söylüyor. Günlerdir beraberiz. Ona bizden bahsettikçe Tatyana merak etmiş. Vladimir, arabasını afili bir şekilde Alimetra Market'in önünde durduruyor, içerden sarışın bir kız dışarıya yürüyor. Üzerindeki farbalı önlükle yapma bebek gibi görünüyor. Tanışıyoruz.

Tatyana "İki gün çalışıyorum, gece 10'a kadar. Sonraki iki gün boşum," diyor.

Çalışmadığı gün parkta buluşuyoruz. Tatyana, Vladimir ve kızları Daniela. Daniela 5 yaşında. O, anne ve babasından çok farklı bir dünyaya gözlerini açtı.

Vladimir ve Tatyana, kızları Daniela'nın yaşındayken Sovyet Cumhuriyeti vatandaşıydılar. Daniela, Batı rüzgârları arasında büyüyor. Lahana bebeğini sımsıkı tutuyor. Yakında barbie bebek isteyecek.

Televizyonlarda ve sinemalarda global kültürle tanışacak. Kişinov'un anacaddesinde 5 bin dolara satılan ünlü markaların etiketlerine tanık olacak. Sokaklardaki *billboardlarda* pahalı tüketim malzemelerinin reklamlarına bakacak.

Bir devlet memurunun 40 dolar aylık aldığına şaşacak. Ayda 100 dolar kazanan birinin Mercedes'e bindiğini görecek. Şurası kesin; Daniela dünyayla tanışırken bir şaşkınlık geçirecek.

Ben değişimleri en iyi çocukların özetlediğini düşünürüm. O yüzden bu güzel ülkeden ayrılmadan Moldovalı çocuklarla sohbet ettim. Acaba büyüyünce ne olmak istiyorlardı? Bir ilkokula girdik. Müdüre, öğretmenlere merhaba dedik. Daha koridorda bir çocuk halesiyle sarıldık. Vladimir ne olmak istediklerini sordu: "Giornalista (gazeteci)" diye bağırdı biri. Bir başkası "Futbolista" dedi. Sonra birinci sınıfa girdik ve birbirinden güzel bir sürü küçük yüze "Merhaba!" dedik. O da ne! "Merhaba" dediler!

Öğretmenlerden biri onlarla İngilizce konuşabileceğimi söyledi. Bununla gurur duyuyordu. Bu okul aslında Rusça eğitim yapıyordu.

Sapsarı bir kız "My name is Marina" dedi.

"Ne olmak istiyorsun Marina?"

“Doktor” diye cevapladı.

Yanında Yura oturuyor. “Ben de doktor olacağım,” diyor.

“Size Türk kardeşlerinizden sevgiler getirdim,” diyorum. Okulun lise bölümüne geçiyoruz. Genç, pırıl pırıl yüzlere bakıyorum, işsizlik hakkındaki düşüncelerini soruyorum.

Vladimir ciddi gözlerle, “Çok göç veriyoruz,” diyor, “çünkü ücretler düşük. Yurtdışına giden çok”.

Vladimir’e “Okulu bitirince sen de yurtdışına gidecek misin?” diye soruyorum. “Evet” demesini bekliyorum. “Hayır” diyor! “Ben burada kalacağım. Ülkem için çalışacağım.”

Moldova, Soğuk Savaş rüzgârlarının cereyanda bıraktığı bir ülke. Dünyadaki güç kavgalarının odaklandığı bir yerde.

Sadece Karadeniz var aramızda. Çok yakın ve çok aşına. Bir zamanlar onlarla aynı toprakları paylaşmıştık. Besarabya derlerdi adına, dilimiz konuşulurdu oralarda. Tarih kitaplarından hatırlar mısınız?

İlkokuldan ayrılırken bize el sallayan küçük papatyaları hiç unutmayacağım.

Vladimir’e dönüp sormuştum.

“Türkiye’deki kardeşlerine bir şeyler söylemek isterler mi?”

Altı yaşındaki Yura atılmıştı: “Hasta olmasınlar. Hepsi derslerinden 10 alsın!”

KARADENİZ, KARADENİZ

Gagauzya: Kızlarına Hasret Analar Ülkesi

Kırım: Devlerin Savaş Alanı

Yalta'da Tarih Tekerrür Ediyor

Gagauzya: Kızlarına Hasret Analar Ülkesi

Kasım 2004 Yolculuğu

Gagauzları hiç duydunuz mu? Kimi Gökoğuzlar diyor onlara. Türkçe konuşuyorlar ya da Türkçe kökenli bir dil. Kısacası anlaşılabiliyor. Oğuzlardan gelen bir Türk boyu onlar. Müslüman olmayan bir Türk boyu. Onlar Hristiyan Ortodoks. Moldova'da özerk bir bölgede yaşıyorlar. Gagauzya'da. Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Romanya'da hatta dünyanın öbür ucunda yaşayan Gagauzlar da var, ama sadece Moldova devleti içindeki bir bölgede, adlarını taşıyan bir toprağa sahipler, özgürce dillerini konuşabiliyor, bayraklarını dalgalandırıyorlar.

Toprakları çok bereketli. En lezzetli üzüm, en güzel ceviz burada yetişiyor.

Yemyeşil vadiler, gür ormanlar ve bin bir yemişli ağaçlar, kilometrelerce uzanan çayırarda koyunlar, kuzular. Gagauzya yazan sınırı geçerken çevrede gördüklerimiz bunlar.

Parasızlık ve ekonomik zorluklar onları ülkelerinden uzaklara savuruyor. En çok, dilini bildikleri Türkiye'ye geliyorlar. Eğitimli bile olsalar vasıfsız işçi olarak çalışıyorlar. Kaçak işçi olarak sınırlarda ağır bedel ödüyorlar.

Buradaki çocuklar anne özlemi içinde hep. Anneler uzakta, para peşinde. Aklımda kalan tek bir şey vardı seyahat dönüşünde. Torunlarına bakan ninelerin dudaklarından dökülen birkaç kelime:

“Kızıma selam söyle!”

Gagauz topraklarında kime rastlasanız bir akrabası Türkiye’de. Göçten nasibini alanlar daha çok kadınlar. Küçük çocuklar ve yaşlı anneler, özlemi en çok tadanlar.

Sınırdan girdik. Yol boyunca küçük bahçeli evler. Evlerin önünde kaldırıma oturmuş sohbet eden insanlar. Bir kalabalığın önünde duruyoruz.

“Türkiye’den selam getirdik,” diyoruz. Bir heyecan dalgası sarıyor hepsini.

Kadınlar enselerinde bağlamışlar güllü eşarplarını. Koyu renk esvapları ve renkli hırkaları var.

Erkekler tıpkı Anadolu’daki gibi.

Önce Tanya Bekir konuşuyor: “Çok çoluk çocuk var orda,” diyor, “hepsi orada, selam söyle onlara, tez dönmelerini söyle memlekete”.

Yaşlılar pek konuşmuyor.

“Dilimiz iyi değil,” diyor bir yaşlı kadın eşarbını ağzına sıkıştırarak. Tanya “Bizim dilimiz sizinle uyduğundan, herkes orda çalır,” diyor.

Yanımıza yaklaşan bir yaşlı adam Tanya’nın kayınbabası, lafa karışıyor.

“Gagauz dili Türkiye’den gelir. Bir zamanlar Türkler buradaymışlar.”

Hepsi bir dönem Türkiye’de çalışmış. Kimi çocuk bakmış, kimi yaşlı ya da hasta.

Çömelmiş, sessiz duran yaşlı kadının adı Maria. Soyadı Berber. Genellikle ön isimler Hristiyan, soyadlar Türkçe kalmış.

“Benim bir kızım var orda, bilmirem nerde, İstanbul’da mı nerde,” diye mırıldanıyor.

Yanında Anya Dimcioğlu, “Benim de kızım Türkiye’de,” diyor.

Her biri tek tek kızlarının Türkiye’de olduğunu söylüyor. Söyledikçe rahatlayacaklarmış gibi bıkmadan tekrarlıyorlar.

Hep aynı cümle yankılanıyor sokakta. “Kızım Türkiye’de...”

Anya bizi evine davet ediyor. Kış hazırlıkları daha yeni tamamlanmış.

Her evin bodrumunda dizi dizi turşular, domatesler, patlıcanlar kavanozlanmış; ağır kış şartlarında tüm ev halkına yetecek kadar yiyecek var.

“Anya, kız ne zaman gitti Türkiye’ye?” diye soruyorum. Yüzünü domateslerden çevirmeden cevaplıyor. “May’da!” Bu, mayıs demek.

“Altı ay olmuş özlemedin mi?” der demez hızla dönüyor. Dudakları gülüyor ama gözleri yaşlı.

Öyle bir “Özledimmm,” diyor ki, can dayanmaz...

Her aileden birileri uzakta, sebebi para. Hepsiyle ayrı ayrı kucaklaşıyorum. Bana kızlarına sarılır gibi sarılıyorlar. Hissediyorum. Onlar hissettiğimi biliyor.

Kıpçak Köyü’ne akşam olmadan ulaşmak istiyorum. Gaguzya, üç ayrı bölgeden oluşuyor. Kıpçak Köyü bu adacıklardan biri. Kıpçak’a gelirken yolda bir kez daha duruyoruz. Çünkü ilk kez birkaç genç kıızı sohbet ederken görüyoruz. Birinin elinde Rusça bir gazete, iş ilanlarına bakıyor.

Adı Nela Anatolyevna. 18 yaşında. Kişinov Üniversitesi’nde hukuk okuyormuş. Öfkeli bir genç kız. Türkiye’den geldiğimizi söyleyince hepten susuyor.

“Nasıl, okul iyi mi?” diyorum. “Hiçbir şey iyi değil,” diyor. “Herkes,” diyor öfkeyle, “size gidiyor”.

Soruyorum: “Niye gidiyorlar?”

İyice kızıyor. “Para kazanmaya. Niye olacak!”

Biz orada azar iştirken, arkada tombul, neşeli bir kadın yanında beyaz saçlı, atletli bir adam beliriyor.

“Türkiye’den mi?” diyorlar. “Evet” diyor, adını soruyorum. “Luba” diyor. “Soyadın?”, “Terzi”. Adamı gösterip “Eşin mi?” diye soruyorum.

Neşeyle, “O benim adamım,” diyor.

“Para yok, herkes yollara düşüyor. Türkiye’ye varıyor,” diyorlar.

Bir şeyler ikram etmeye çalışıyorlar. Kıpçak’a gideceğimizi söylüyoruz.

“Düğüne mi davetlisin,” diye soruyorlar. Ee, bugün pazar... Bir ya da birkaç düğün olduğu muhakkak. Birini yakalayacağız.

Kıpçak'ın Gelinleri

Kıpçak'ta hemen belediye meydanına geliyoruz. Daha yolda, meydandan kopup gelen müzik sesleri karşılıyor bizi. Ve hızlı adımlarla meydana doğru yürüyen şık giyimli insanlar görüyoruz.

Belediyeye vardığımız anda bir filmin içine düşüyoruz. Caddenin bir ucunda davul, klarnet ve keman eşliğinde dans ederek yürüyen kalabalık bir grup beliriyor. Arkalarında beyaz elbisesiyle gelin ve siyah takım elbiseli damat.

Aynı anda caddenin öbür başından bir kamyon görünüyor. Arkası ağzına kadar yatak, yorgan, eşya dolu. Yastıkların saten başlıkları ve danteller dikkat çekiyor.

Kamyonun kasasında eşyalardan kalan yere sığışmış dört kişilik bir müzisyen grubu ayrı bir hava çalıyor. İki müzik birbirine karışıyor.

Balkan-Kafkas karışımı müzikler ve birbirinden de içli çalan müzisyenler bir noktada buluşuyor. Belediye meydanında bir anda beş gelin alayı birbiriyle kavuşuyor. Hepsinin arkadaşları, akrabaları dans etmeye başlıyor. Siz bu cümbüşü hayal ededurun... Beni de halaya katmayı unutmadan.

Akşam erkek evinde yapılacak düğünden önce âdet olduğu üzere kentin en önemli meydanı ziyaret ediliyor. Meydanın ortasındaki Lenin heykeli olan biteni sessiz seyrediyor. Moldova'nın birçok yerinde Lenin heykelleri kaldırılmış ama Kıpçak'ta gelenekler hâlâ yaşıyor.

Ayrıca Kıpçak, kolhoz sistemini kaldırmamış olan tek bölge. Hâlâ ortaklaşa iş yapılıyor, kooperatifler varlığını sürdürüyor. Meydandakilerin hemen hepsi kolhozda çalışıyor.

Bir genç kız yanıma yaklaşıp, "Ben Asena'da, Türk fabrikasında çalışıyorum," diyor.

Kasım soğukunda kolları çıplak, derin dekolteli gelinleri ve genç kızları seyrediyorum. Gelinler çok hareket etmediğinden için için titriyorlar. Kenardan kalabalığı izliyorum.

Gözüm Vera'ya takılıyor. Soyadı Üzümbeli. Hüzünlü gözleri, gülümseyen dudaklarına yakışmıyor. Küçük bir oğlanı sıkı sıkı

kı önünde tutuyor. Yanına gidince, dönüp “Ben de İstanbul’a gidecem,” diyor.

“Ne yapacaksın orda?”

“Bilmem, çağırıyorlar.”

“Buralı mısın?”

“Evet Kıpçaklıyım. Bu da oğlum.”

“O da gelecek mi seninle?”

Dudakları inceliyor, sonra beş altı yaşındaki oğlanı sıkarak “Yok! O burada kalacak” diyor bir nefeste.

Vera bu gece oğlundan ayrılacak. Kalbinin yarısını burada bırakıp yola çıkacak.

Yeni evli çiftlerden biri, balayını Türkiye’de geçireceklerini söylüyor.

“Nerede?” diyorum.

“Her yeri gezeceğiz!” diye bağıyorlar.

Kadının biri, göbekli, bıyıklı, karakaşlı, kara gözlü bir adamı çekiştirerek bana bağıyor.

“Bu Türk’e benzer mi sence?”

Adam “Benzerim tabii yaa!” deyip göbeğini şişiriyor, göz süzerken bıyık buruyor.

“Hiç gittiniz mi Türkiye’ye?” diye soruyorum.

“Yok, biz gidemedik,” diyor adam, “kardeşim gidiyor bu gece”. Vera’nın ağabeyi o.

Sıcacıklar. Ha Anadolu’nun bir köyündeyim ha Gagauzya’nın Kıpçak’ında. Beni öylesine sarıp sarmalıyorlar.

Neşeli gruptan kısık sesli bir kadın, “Ben Ankara’da oturuyorum!” diye bağıyor.

“Ne yapıyorsun Ankara’da?” diyorum.

“Hacettepe’deyim. Kocam da Gazi Üniversitesi’nde işletme mastırı yapıyor,” diyor. Tüm bu konuşmalar gelin alayının, çalgıcıların ve dans edenlerin oluşturduğu kalabalığın orta yerinde gerçekleşiyor.

Düğündü dernekti, neşe vardı ama adı konamayan bir garip hüznün de orada, meydandaydı.

Herkes eğleniyordu, ama herkes yarın birilerinin artık burada durmayacağını biliyordu.

Kıpçak, Gagauzya'nın durumu en iyi belediyelerinden biri. Çünkü kooperatifi yani kolhozu dağıtmamış tek belediye.

Düşe Kurdoğlu "Her yerde kolhoz kapandı. Sadece bizim köyde bir kolhoz kaldı. Kolhoz kalktığı yerlerde de insanlar aç kaldı," diyor.

Afanasi Kurdo köyün en neşeli ihtiyarı. Hiçbir şey yapmasa kendi kendine dans ediyor. Konuşmaları duyunca duruyor; "En zengin, en varlıklı, en büyük kolhoz bizdedir," diyor.

Afanasi, diğer bölgelerde gençlerin yeni akımlara kapılıp, imece usulünü terk ettiklerini sonra da sen ben kavgasına düşüp açıkta kaldıklarını anlatıyor.

"Bu oyunlara gelmemeli," diyor. Sonra kendini müziğin ritmine bırakıp, Kafkas dansı adımlarına benzeyen adımlarla uzaklaşıyor.

En çok davulcu dikkatimi çekiyor. İncecik bir adam. Kedi gibi çevik ve çok zarif. Lakabı "Horoz"muş! Yanında 18 yaşında var yok, tertemiz yüzlü bir genç adam. Keman çalıyor. Kişinov'da hukuk öğrencisiymiş. Adı Şaşa. Horoz'a büyük saygı duyuyor. "Ondan öğreniyorum," diyor.

Birden en zarif hareketlerle dans ederken çalmaya başlıyorlar. "Bunun adı kadınca. Dans et!" diyorlar. Eski bir folklorcu olarak karşı koyamıyorum. Onlarla kadınca, düz hava... Allah ne verdiyse dans ediyorum.

"Karılar Birliği"

Ertesi gün Gagauzya Halk Topluluğu'na gittik. Gagauz Kadınlar Birliği, onların diliyle Gagauz Karılar Birliği'nde Kültür Bakanı Valentina Değirmenci'yle, Olga'yla, Maria'yla ve diğerleriyle randevumuz vardı.

Mana Kara, Gagauz Karılar Birliği başkanı. Onun odasında oturuyoruz. "En büyük problem bizim karılara iş yok" diyor. "Çoğu yurtdışına gidiyor. Biz istiyoruz karılar burada çalışsınlar o yüzden bir birlik kurduk. Yükseköğrenimli herkes yurtdışına gidiyor. Türk kadınlarla buluşup konuşmak istiyoruz. Siz bize yardım edin Türk karılarla bir köprü kurun."

Zarif yüzlü topluca bir hanımdı. “Kadın” sözcüğünü kullanmaya çalışıyor yine de bazen dili “karı”ya kaçırıyordu. Sonra gülümseyip “Türkçede farklı kullanılıyor ama bizim dilde böyle,” diyordu.

Sorunları sıralıyorlardı. Sokakta duyduklarımızı tekrarlıyorlardı. Çocuklar anasız babasız kalıyordu. Aileler bozuluyor, doğum oranı düşüyordu.

Çocuk bakmaya gidip kötü yola düşen gençler vardı. Onlar memleketlerine de dönemiyordu. Gagauzya’da en çok “karılar” acı çekiyordu.

“Çadır Lunga” Uzun Çadır Demek

Kasım Bayramı’ydı. Kıpçak’tan Çadır Lunga’daki yani Uzun Çadır’daki kiliseye gittik. Önce tepede gördük kiliseyi. Kıvrılarak giden yoldan yukarı tırmandık.

Kurban kesen, dilek dileyen, uzaktakilere dua edenlerle hınca-hınç doluydu kilisenin çevresi.

Hepsinin bir sevdiği uzaklarda çalışıyordu. Çadır Lunga Kilisesi bir Kasım Bayramı’nda daha yalnızlığına sarınmış ninele-ri, anneleri, çocukları avutuyordu.

Dualar uzaktakilere yollandı. Kurbanlar kavuşmak için kesildi. Fukaralık bitsin kimse bu cennet vatandan gitmek zorunda kalmasın; anasından, babasından, yavrusundan ayrılmasın diye dualar edildi.

Küçük kiliseden dışarı taşmışlardı. Çoğunluk bahçede dua ediyordu.

Yanımda Kültür Bakanı Valentina Değirmenci “Bak, giysiler değişik, oradakiler Bulgar köylüleri,” diyordu. Burada bir tarih gözlerimizin önünden geçiyordu.

Gagauzlar Uzak Asya’dan Balkanlar’a göç ettikleri söylenen bir Türk boyu. Yüzyıllarca kendilerine toprak bulmak için dünyanın dört bir yanına dağılmışlar. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşarken Balkanlar’ın karışmasıyla kendilerini önce Bulgar sonra Romen sınırları içinde bulmuşlar. Derken Sovyetler Birliği

yönetimi içinde yaşamaya başlamışlar ve 1990'larda Moldova Cumhuriyeti içinde özerk bir yapıya kavuşmuşlar. Kısacası onlar yüzyıllarca sınırlar arasında bir yerlere sıkışıp kalarak yaşamış olanlar.

Çok ilginç bir başka özellikleri var. Gagauz halkı dünyada kendi toprağına ve bayrağına kan dökmeden kavuşan tek etnik topluluk.

Sovyetler'in dağılma sürecinde Moldova'da ve Gagauzlar arasında milliyetçi hareketler başladı.

Moldova sınırları içinde yaşayan yaklaşık 200 bin Gagauz ayrı bir cumhuriyet ilan etmek istiyordu. Bu istek kısa zamanda büyük gösterilere dönüştü. Ajanslar Gagauz haberlerini geçerken bir şeyin altını ısrarla çizdiler: Gagauzlar, Hristiyan bir Türk boyuydu.

Önce karşılarında Moldova askerlerini buldular. Etrafları sarıldı. Topu topu 200 bin kişiydiler. Gerginlik had safhaya vardı ve Rusya'nın müdahalesiyle sokaklar biraz duruldu.

Takvimler 1991'i gösterdiğinde artık Moldova da bağımsız bir ülkeydi. Gagauzlar bağımsızlık taleplerini bir kez daha yinelediler ve Moldova devletine bağlı kalmak kaydıyla özerklik istediler. 23 Aralık 1994'te Moldova meclisi tarafından bu istekleri kabul edildi.

"Gagauz yeri" artık özerk bir bölgeydi. Kendi toprakları, kiliseleri ve bayrakları vardı...

Burayı ilk ziyaret edenlerden biri Süleyman Demirel'di. Komrat Devlet Üniversitesi'nin açılışına Türkiye Cumhuriyeti katkıda bulunmuş, ortak projeler geliştirilmişti.

Üniversitenin rektörü Stephan Varban, "10 yılı tamamladık," diyordu.

"Gagauzyamızın da üniversitemizin de kuruluşundan 10 yıl geçti. Durumumuz pek de iyi değil. İsteriz daha iyi olsun. 10 yıl uzun bir zaman ama tarihe göre çok değil. Biz bugünü görüyoruz. Biz hatırlarız, eski zaman daha iyiydi. Ekonomi iyiydi. Sonra ne olduysa oldu Moldova bağımsız oldu. Ama problemleri de büyük oldu. Toprağımız güzel, bereketli toprak, ama ekonomiyi düzeltmiyoruz. Niçin? Yeni bir devlet olarak piyasalara giremiyoruz.

Eski Sovyet zamanında bir piyasa vardı. Şu anda piyasa ekonomisine geçtik. Moldova, piyasaya kendiciğini tanıtmaya uğraşiyor.”

Stephan Varban, üniversitenin kuruluşundan bu yana rektörlük görevini sürdürüyor. Üniversite Türkiye’yle sıkı bir işbirliği içinde. Türkiye öğrenci yolluyor, Türkiye’den öğrencilere kapılarını açıyor. İki ülke arasında bir kültür köprüsü oluşturuyor.

Üniversitede 16 bölüm var. Sayıları 2.500’ü aşan da talebe. Bunlardan 70’i Türkiye’den gelme.

“Kemal’in Üretmenleri”

O gün dersi olan Türk öğrencileri selamlamadan okuldan ayrılmak olmaz. Bir kısmını Rus dili hazırlık sınıfında bulduk. Henüz iki aydır oradaydılar.

Gencecik bir kız sınıfın ortasında. Öğrenci sanıyorum. Ama otoriter duruşu beni şüpheye düşürüyor.

“Hoca mısınız?”

“Benzemiyor muyum?” deyip basıyor kahkahayı.

Sınıfta tek bir kız var. Ona yaklaşıyorum.

“Ben Rusça öğrenmeye geldim, Gagauzca konuşmaya bile başladım,” diyor.

İşletme öğrencisiymiş. “Çok mutluyum burada olduğuma” diyor, “Rusça geleceğin dili. Ve çok iyi bir öğretmenden öğreniyorum”.

Sınıfta Türkiye’nin dört bir yanından, Manisa’dan, Tekirdağ’dan, İzmir’den, Antalya’dan gençler var. Okuldan ÖSYM yoluyla haberdar olmuşlar.

Hepsi değişik bölümlerde okuyor. Hallerinden hiç de şikâyetçi görünmüyorlar. Batı’ya giden diğer öğrencilere göre bir ayrıcalıkları var: Burada alıştıkları türden cana yakın, sıcak bir ilgiye mazhar oluyorlar. Onların yaşamında bu ülkenin özel bir yeri olacağını kestirmek güç değil.

Bir de Gagauzların sınıfına girelim dedik. Genç öğretmen adaylarını ziyaret ettik. Sınıf dolusu genç kız anadillerini yeniden keşfediyorlardı. Gagauzcayı aile içi konuşma dışında tanımaya, grameri, edebi dili öğrenmeye çalışıyorlardı.

Çadır Lunga'nın, kızlarını özleyen anneleri

Gagauzya'da yaşayanların çoğu Moldovacayı pek bilmiyor, ev içinde Gagauzca, okulda da Rusça konuşuyorlardı.

Bugün hâlâ sokakta Rusçanın ağırlığı hissediliyor. Belki de bu sebepten Gagauzlar, özelliklerine kavuştukları son 10 yıldır, Gagauzca konusunda öğretmen yetiştirmek için özen gösteriyorlar.

Önde oturan genç bir kıza soruyorum: "Siz yeni mi öğreniyorsunuz?"

"Biliyorduk ama praktika yapıyoruz."

Nadya bir başka öğretmen adayı. Beni anlamakta biraz daha zorlanıyor.

"Bir özet yapsana neler öğretiliyor?" diyorum.

Gülüyor, utanarak cevaplıyor:

"Burada, Komrat'ta okullara gideceğiz. Uşaklara ders okutacağız. Gagauzca hocası olacağız."

Ziyaretin sonunda Türkiye'ye armağan olarak bir şiir yolluyorlar.

Şiirin adı "Bucak". Buraların eski adı.

Gaguzlar uzun yıllar farklı yönetimler altında dillerini unutmaya başlamışlardı. Oralarda dolaşırken bazı bölgelerde dilin cancanlı ayakta olduğunu fark ettiğimizde şaşırmıştık. Bunun sebebi ni sonra anlayacaktık.

Türkiye'nin dışında kalmış olan Türk boylarına Atatürk'ün gösterdiği ilgi, Gagauzlara da ulaşmış, Mustafa Kemal 1930'lar da, Kürt isyanları gibi türlü dertle boğuşurken bile buraları ihmal etmemiş, buraya Türkiye'den öğretmenler göndermişti. İşte dili ni korumuş olanlar, bu öğretmenlerin görev yaptığı köylerde yaşayanlardı.

1930'larda yaklaşık 10 yıl boyunca o bölgeye trenlerle Türkçe okuma kitapları taşınmıştı. Türk öğretmenler oralarda yaşamış, evlenmiş ve ölmüşlerdi.

Gagauzlar o yıllarda Çadır'a, Vulkaneşti'ye, Tomay'a gelip öğretmenlik yapan ilkokul öğretmenlerine "Kemal'in öğretmenleri" demişlerdi.

Sadece bu kadarla da kalınmamıştı. Onca yokluk içindeki devlet, Gagauz yerinden yetenekli çocukları seçip onları Türkiye'ye getirmiş, burslar vermişti.

Ünlü yazar Stephan Bulgar'la Komrat'ta karşılaşmıştık. Bize Veysel Arseven'in öyküsünü anlattı:

"1929'da, 1940'ta, 1944'te Türkiye Büyükelçisi Hamdullah Suphi Bey, burayı dolaşmış ve yetenekli 100 çocuğu Türkiye'ye yollamış. Aralarından 15'i yazar, öğretmen ve müzisyen olmuş. Bir kitap çıkardık. Veysel Arseven, Baurçu Köyü'ndendi. Asıl adı Vasili Öküzücü. Büyük bir müzik adamıydı. Bunlar eğitim almaya Türkiye'ye gitmişler, ama sonra İkinci Dünya Harbi başlamış, dönememişler. Yaşamları Türkiye'de geçmiş orada evlenmişler, orada ölmüşler. 1930'lu yıllarda burası Romanya'ydı. Veysel Ayseven'in kız kardeşi anlatmıştı. Veysel, 'Ben müzisyen olacağım,' demiş annesine. Ama kuruş para yok. Papazdan 500 ley borç para almışlar. Veysel'i Türkiye'ye yollamışlar."

Stephan Bulgar şimdi *Sabah Yıldızı* adlı Türkçe bir dergi çıkarıyor. 2003'te bir sayıyı Veysel Arseven'e namı diğer Vasili Öküzücü'ye ayırmışlar.

Dergide yer alan bir şiir Arseven'e sesleniyor.

*Vasi, baurçu oğlu
Nerelara sen vardın
Turtiyaya bulup yolu
Kismetini arardın
Evdan kırlayıp gittin
Bir parça ekmaa deyni
Senselini kaybettin
Yaşamak buldun eni...*

Stephan bir Türkçe âşığı. “Bana kalsa” diyor, “serbest televizyon olmalı. Bu çok önemli. Çünkü gazete kitap bunu yapamıyor. Televizyonla konuşma dili çok kolay öğreniliyor”.

Az da olsa bugün bile eğitim kurumlarıyla ve Gagauz televizyonu ile Türkiye’nin ilişkileri devam ediyor. Cumhuriyet’in başında öylesine sağlam bir temel atılmış ki bugün hâlâ gelenekler devam edebiliyor.

Gagauzya Devlet Televizyonu’nu ziyaret ettiğimizde buna tanık oluyoruz.

Simeon kapıda karşılıyor bizi. Mütevazı bir binadan içeri giriyoruz.

“Moldovaca, Türkçe, Bulgarca, Gagauzca yayınıımız var,” diyor. “15 dakika bu dillerde haber veriyoruz her gün.”

Benimle bir röportaj yapmak istiyorlar. Ana kumandaya gidiyoruz. Yakışıklı olsun diye. Orada soruyorum:

“Türkiye’den yardım alabiliyor musunuz?”

Sonra sorduğuma pişman oluyorum. Biliyormuşum da mahsus sormuşum gibi oluyor. Çünkü Simeon, “Ne diyorsunuz? Arkanızda gördüğünüz tüm aletler Türkiye’den geldi,” diyor. “TRT düzdü hepsini!”

Oksana Golupsova’yla tanışıyoruz. Türkiye’ye gidip TRT’de staj görmüş bir televizyon spikeri.

Habere beş kala konuşuyoruz, “İlk defa mı gittin Ankara’ya?” diyorum. “Evet” diyor heyecanla. “Ben ilk kere Ankara’ya gittim. İlk kere TRT’ye düştüm. Canıma çok iyi geldi.”

Adını soruyorum. Gülüyor, “Oksana Sarmacı aslında,” diyor. Anlamıyorum. “Yani dolma yaprağından yaparız ya hani.”

Gagauzya'nın Çocukları

Gagauz televizyonu, TRT'nin yayınları, okullarda Gagauzca dersler derken, ölmeye yüz tutmuş bu dil yeniden canlanıyordu.

Ertesi sabah Komrat'ta bir ilkokula gittim. Âdetim olduğu üzere, çocukları ziyaret edip öyle ayrılacağım bölgeden.

Cıvı cıvı bir sürü çocuk! Çoğunun annesi ya Türkiye'de çalışmış ya hâlâ çalışıyor. Ailelerinden birileri mutlaka Türkiye'de.

İletişim sorunumuz yok. Belki biraz utangaçlık aramızı bozuyor. Ama şiir söz konusu olunca o duvar da aşıyor.

Biri "Küçük Balık" şiirini okuyor, bir başkası "Üzüm" şiiriyle karşımıza çıkıyor.

Birine "Annenle Gagauzca mı konuşursun?" diye soruyorum.

"Mamuyla Gagauzca laf erdirem" cevabını veriyor. İşte bu, Türkçe soruya Gagauzca bir cevap!

Bir başkasına "Türkiye'ye mesajın var mı?" diyorum.

Örgüleriyle oynayıp başını yana eğiyor: "Çok sağlık yollarım onlara" diyor. Öpüyorum onu.

Ders kitaplarını merak edip şöyle bir karıştırınca imreniyorum onlara.

Bakın Komrat'taki bu küçük öğrenciler tarih kitaplarında neler öğreniyorlar.

"Dedelerimiz Gagauzlar Aral Gölü kıyısından yola çıkmışlar, Gökoğuzlar kuzeyden Akoğuzlar güneyden yürümüşler, Gökoğuzlar Hristiyan, Akoğuzlar Müslüman olmuşlar, köklerini hiç unutmamışlar..."

Stephan Bulgar, "Dünyanın her yerinde Gagauzlar var," demişti, "Amerika'da 4 bin Gagauz var".

Belki de dünyaya en çok yayılmış etnik topluluklardan biri Gagauzlardı. Büyük kıtlık zamanında yüzyılın başlarında birçok aile Amerika'ya, Avusturya'ya kadar gitmiş, büyük kalabalık aileler uzak diyarlara göç etmişti.

Tarihimiz, kültürümüz, mimiklerimiz, âdetlerimiz o kadar benziyordu ki... Stephan Bulgar'a "Bu kadar yakınınız, ama bir o kadar uzak bırakılmışsınız," demiştim. "Ne acayip değil mi?" diyerek gülümsemiş ve eklemişti: "Bir şeyler yapmalıyız."

Beşelma Köyü'nde Bir Müze

Beşelma Köyü'ndeki Gagauzya Etnografya Müzesi'nde bu renkli kültüre bir kez daha yakından tanık olduk. 1966 yılında Dimitri Karaçoban tarafından kurulan müzeye şimdi kızı Luda müdürlük yapıyordu.

Müzenin kapısına vardığımızda yerel kıyafetleriyle genç bir kız ve genç bir adam bizi karşıladı. Ekmek ve şarap uzattılar. Sevgilerini de.

İçeride Gagauz Türklerinin tarihlerinden kullandıkları eşyalara, folklorik bilgilerine kadar her şey özenle sergileniyordu.

Beşelma Köyü, Gagauzların 1791'de Dobruca'dan gelip yerleştikleri yerd. Burada doğup Moskova'da edebiyat okuyan, sonra da Gagauzcanın ilk öğrencilerinden biri olan Dimitri Karaçoban, yazar, şair ve ressamdı. Müze onun en büyük tutkusu olmuş, yaşamını Gagauz araştırmalarına adamıştı.

Müzenin bir köşesi, Türkiye'den gelen konuklara, özellikle de 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e ayrılmıştı.

Müzeyi gezdikten sonra sinema salonuna girip, 1940'larda Beşelma'da çekilmiş bir düğün merasimini seyrettik. Halkın yaşantısından örnekler çekmişti Karaçoban.

Bu halka öylesine âşıktı ki onu yakaladığı her anında resmetmiş, filme çekmiş, yazmıştı. Karaçoban onların içinde, onlar için yaşamıştı.

Cenaze ve Düğün

Müzeden çıkarken yüzlerce yılın ruhunu üstümüzde hissettik. Havada bir ağırlık vardı. Arabaya bineli sadece beş dakika olmuştu. Tarlaların içinde yürüyen bir kalabalık gördük. Önde bir kamyon ağır ağır ilerliyordu. Beşelma Köyü'nde o gün biri ölmüştü. Cenazesine katıldık.

Kıtlıklar, kuraklıklar, ekonomik bunalımlar, sınırın bir o yakasında bir bu yakasında kalanlar, ölenler ve doğanlar...

Gagauz yerinde akşam oluyordu.

Her şey Etnografya Müzesi'nde gördüğümüz film gibiydi.

Kıpçak'taki düğün de yılların bu topraklarda çok fazla şey değiştirmedigini kanıtlıyordu.

Yüzlerce, hatta binlerce yıl öncesinden renkler taşıyor düğünler, cenazeler. Belli bir dinden ziyade bu toprağa sinmiş gelenek fişkırtıyor yaşamdan da, ölümden de. Ölenleri yeni doğanlar izliyor. Yeni hayatlar kuruluyor, Gagauz yerinde. Yaşam devam ediyor.

Meydanda rastladığımız çiftlerden birinin düğününe davetliydik o gece. Buruk bir neşeyi yaşadık.

Yine çocuklarından uzak annelerden bir kucak dolusu selam topladık.

Gece Kıpçak'a çökmüştü. Önce çeyizleri taşıyan kamyonlar düğün evinin önüne geldi. Hiç yorulmadan dans eden gençler çeyiz kamyonunun önünde dansa devam ettiler. Eşyalar dansla indirildi. Gelin ve damat kamyonun önünde bekledi. Sonra evin kadınları ellerinde ekmek ve balla tüm misafirleri "balladılar". Ballanan bal kaşığı ağızdayken gafil avlanırsa ensesine bir tokat yiyordu. Ben de nasibimi aldım.

Sonra, kenarda birikmiş kadınların yanına gittim. Hemen hemen hepsinden aynı sözleri duyacaktım. "Benim kızım sizin orada, selam götürün."

"Benim kız gelecek ay gelecek."

"Benimki bir yıldır orada."

Kucaklarında küçük çocuklar hatta bebekler vardı. Torunlarıydı.

Damadın babası kalabalığın arasından fırlıyor; bizim için bir konuşma yaptığını Türkiye sözcüğünü duyunca anlıyorum.

"Büyük hayırlar Türkiye! *Spasiba* size bin kere!"

"Teşekkür ederiz," diyorum, "hayır olsun size, köyünüze!"

Yemekler koca bir mutfakta hazırlanıyor. Beş altı kadın sürekli servis yapıyor. Beni sundurmanın altına çekiyorlar. Önüme o meşhur kavurmalarını koyuyorlar.

Belediye Başkanı Oleg Garizan'ı orada tanıyorum. "Balkanlar'da, Sovyet zamanında da Rumen zamanında da zor zamanlar geçirdik," diyor, "ama bu cümbüşlük bu halkı kurtarıyor. Cümbüşü unutan halk kaybediyor. Zorluklar cümbüşü unutturursa

halk kaybeder; cümbüş zorluğu unutturursa halk kazanır,” diyor. Votkasından koca bir yudum alıyor.

Oleg cümbüşü unutan halk kaybeder demişti. Zorluklar cümbüşü unutturursa çöküş gelirdi. Cümbüş zorluklara direnmek için, birlik beraberlik içindi. Beraber gülmeyenler acıları göğüsleyemezlerdi.

Gagauzya’da bir hafta geçirdik. Memleket gibiydi.

Kırım: Devlerin Savaş Alanı

Kasım 2004 Yolculuğu

Bir zamanlar Altın Orda Devleti'nin topraklarıydı. Oyuna geldi. Gücü Venedik ve Cenevizlilere kaptırdı. Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi. Derken Rus İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. Puşkin şiirler yazdı onun için, Tolstoy'un öykülerine konu oldu. Hep tarihin dönüm noktalarına tanıklık etti.

Sıcak savaşlardan nasibini aldı. Soğuk Savaş da burada başladı. Devlerin savaş alanı yemyeşil bir yarımada. Bin bir oyun arasında.

Bir zamanlar burada Kırım Tatarları yaşıyordu. Türkçe bir dil konuşurlardı. Yüzyıllarca göçtüler, sürüldüler. Stalin, İkinci Dünya Savaşı'nda onları Sovyetler'e karşı Almanlarla işbirliği yapmakla suçladı.

Binlerce insan, kadın, çoluk çocuk, yaşlı Orta Asya steplerine sürgün edildi. 45 yıl sürgünde kaldılar. Kimileri orada öldü, kimileri orada doğdu.

Son 15 yıldır vatan dedikleri topraklara dönüyor, yeniden yerleşiyorlar.

Çok sancılı bir hikâye onlarınki. 1945'te gittikleri steplerde 1967'ye kadar sessizce yaşadılar. 1967'de kendilerinden bir nevi özür dilendi ve itibarları iade edildi ama vatana dönmelerine izin verilmedi.

Bu ancak Sovyetler'in dağılma sürecinde gerçekleşebildi. 1988'de Kırım Tatarları, Fergana'dan Semerkant'tan akın akın Kırım'a geldi. Evsiz, topraksız, işsizdiler.

Geldiklerinde devletten toprak istediler. Onlara tahsis edilen topraklar isteklerini karşılamıyordu. Boş arazilere bayraklarını diktiler. Yüzlerce ev, anakentlerin dışında yükselmeye başladı. Sık sık polis ve askerle çatıştılar, evleri yıkıldı.

Sovyet sistemi dışında kalan, ekonomik krizin ağır darbesi altında ezilmiş diğer azınlıklarla ortak bir yanları vardı: Ekonomik ve siyasi kaosu hepsi aynı anda yaşıyordu.

Simferopol yani Akmescit'te, Kırım Tatar toplumu lideri Mustafa Cemiloğlu'yla görüşecektik. Yaşamının 25 yılını hapiste geçirmişti. Kırım Tatarlarının vatana dönüş mücadelesinde başı çekmişti. Açlık grevleri, protesto gösterileri, muhalif örgütlenmelerle adını duyurmuş, Batı'nın dikkatini üzerine toplamıştı. Rus muhalif liderlerle bir araya geliyor, Kırım Tatar milli hareketini örgütlemeye çalışıyordu.

Sovyetler'in dağılma sürecinde 1989'da bu hedefini gerçekleştirdi. 1991'de Sovyet sistemi çökerken Ukrayna'da bir referandum yapıldı. Sovyet sisteminden ayrılma kararı halkın oyuna sunulacaktı.

Ukrayna, referandumda yüzde 54 oyla Rusya'dan ayrıldı. Bu, Kırımlıların oyuyla mümkün olmuştu. Ukrayna bağımsızlığını biraz da Kırım Tatarlarına borçluydu. Ama 45 yıl sonra anavatana dönen, çalışan, girişken ve doğurgan Kırım Tatarları Ukrayna'yı endişelendirmeye başladı.

Ukrayna, 1946'da lağvedilerek eyalet statüsüne alınmış olan Kırım'ı, referandumdan sonra yeniden özerk cumhuriyet olarak tanımak zorunda kaldı.

Ukraynalıların, Rusların ve diğer azınlıkların temsil edildiği bir parlamento hayata geçti. Bu, Kırımlı Tatarların özerk bir Kırım Tatar Cumhuriyeti isteklerinin önünü kesmek için tasarlanmış bir hamleyle benziyordu.

Milli hareketin lideri Mustafa Cemiloğlu yeni kurulan parlamentoyu protesto etti ve hemen ardından Kırım Tatar Meclisi'ni kurdu ve Ukrayna'nın kurdurduğu parlamentoyu tanımadığı-

nı açıkladı. Kırım'da şimdi iki meclis var; Kırım Tatar Meclisi ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu ya da Yüksek Şûrası. Daha sonra bu parlamentoya Tatar milletvekilleri girdi ama Cemiloğlu oraya hiç adımını atmadı.

Ortaya koydukları sert siyaset Ukrayna'yı olduğu kadar Kırım'da yerleşik diğer azınlıkları da endişelendiriyor, Kırım Tatarlarına karşı bir tepki oluşuyordu.

Rus Muhalifler

Larissa Ivanova, Kırım'da Rus azınlığın en muhalif gazetelelerinden *Kırımskoye Vremya*'nın başyazarı. Kırım Tatarlarının muhalefetine Batı'nın işine yaradığını söylüyor:

“Bizim anlayamadığımız şu: Nasıl oluyor da bu Kırım Tatar Meclisi gayri resmi olarak devletle aynı seviyede çalışmalar yürütüyor? Nasıl oluyor da kanundışı yollarla arazilere el koyuyor? Buranın büyük bir stratejik önemi var. Hem Rusya'nın hem Ukrayna'nın deniz filosu Kırım limanlarında duruyor. Düşünün, Rusya'nın dibinde bir ülke. Amerika için büyük önemi var. Amerika, Kırım'ın limanlarında kendi filosunu görmeyi çok ister. Bu, Karadeniz'e de hâkim olmak demektir. Muhalefetin Amerika'yla yakın ilişkisi kafaları karıştırıyor. Bazıları Mustafa Cemiloğlu'na cumhurbaşkanı diye hitap ediyor.”

Larissa, bu konuşmadan çok kısa bir zaman sonra, yaşadığı ülkenin, Amerika'nın turuncu darbesiyle sarsılacağını hissediyordu. İsmet Zaaf, Kırım Özerk Cumhuriyeti Kültür Bakanı yardımcısıydı. Onunla konuşurken Larissa'nın dediklerini hatırlamıştık.

“Sürgün, İkinci Dünya Harbi'nde Kırımlıların Almanlarla işbirliği yaptığı gerekçesine dayanıyordu...”

İsmet Zaaf, “Ben Kırım Tatarı'yım. Bu toprak benim,” diyor. “Toprağımı zapt eden Rus, Alman fark etmez. Evet, o zaman almanlar Kırımlıları Rus zulmünden kurtarmaya çalıştılar. Yardım ettiler, kabul ettik.”

“Bugün de ABD aynı şeyi mi yapıyor? Size yardım edecekmiş gibi mi görünüyor? Herkes uzaktan göz kırpmıyor size...”

“ABD, bizi Kırım’ın yerli halkı olarak tanıyor. Bu çok önemli.”

“Ne çıkarı var sizi tanımakta?” diye soruyorum. Ve Koskova’da, Bosna’da, Arnavutluk’ta Amerikan sempatizanlarının ağzından düşmeyen o cümleyi duyuyorum.

“Amerika kendi demokrasi standartlarını dünyaya yayıyor.”

İsmet Zaaf, “Bizim apayrı bir tarihimiz var,” diye devam ediyor. “1700 yıllık bir tarihimiz var. Kırım Hanlığı’nı 1921’de yeniden canlandırdık. 1944’e kadar devam etti. Kürdistan, Kırmancistan filan yoktu ama bizim devletimiz vardı. Milli devletimizi mutlaka canlandıracağız. Bugün değilse öbür gün.”

Larissa’nın korkularını doğrulayan bir konuşmaydı bu. Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Cemiloğlu’yla buluşmak üzere Kırım Tatar Meclisi’ne doğru yola çıktık.

Mavi bir bina. Üzerinde mavi bir bayrak. İçeri girdik. Gönüllü gibi görünen, kapıda birikmiş birkaç adam vardı. Cemiloğlu henüz gelmemişti. Bir odada tesettürlü bir iki kadın, uzun sakallı genç adamlar... Oturup bekledik. Televizyon açıldı. Haberleri seyrederken genç adamlardan biri, ekrandaki Yuşçenko’yu gösterip, “Birkaç ay sonra ülkenin başına o geçecek,” dedi. Defalarca kapatılmış bir televizyon kanalını seyrediyorlardı. Şu sıra yayındaydı. Sıkı muhalefetin sözcüsüydü ve yurtdışından fonlanıyordu. Bir saat geçti, Cemiloğlu’nun geldiğini haber verdiler. Koltuğuna gömülmüş kahverengi elbiseli, minyon yapılı bir adamla karşılaştık. Gelecekte emin görünüyordu. Karşı karşıya oturmamıza rağmen onu çok zor duyabiliyordum. Kendi kendine mırıldanır gibi konuşuyordu.

“Eski haklarımız geri verilmeli. Savaştan önce resmi dil Kırım Tatarcası ve Rusçaydı. Ama şimdi Kırım Tatarcası yok. Sonra temsil durumuna ait isteklerimiz var. Biz nüfusun yüzde 13’üyüz, ama oranda temsil edilmiyoruz, yüzde 4,5 temsil ediyoruz. Seçim kanununda problemler var. Toprak dağıtımında adaletsizlik var.”

Ona Larissa’nın endişeleriyle ilgili görüşlerini soruyorum: “Kırım Tatar Meclisi’nin uzun vadedeki planının milli bir cumhuriyet kurmak olduğundan söz ediliyor. Kırım cumhurbaşkanlığını hedeflediğiniz söyleniyor. George Soros, yakın bir zaman-

da sizi ziyaret etti. Sizi Amerikancı siyasetin içinde olmakla suçlayanlar var.”

“Ruslar bizi suçlamayı âdet haline getirdi. Ukrayna’yı bölme söylemleri çok bayatladı,” diyor. Sonra, Ukrayna’da muhalefeti desteklediklerini açıkça dile getiriyor.

“Seçimlerde Rusya diğer tarafı destekleyecek. Bizim için çok önemli bir nokta var. Eğer Rusya’nın Ukrayna’da yer alan Karadeniz filosu kaldırılmazsa Ukrayna devleti NATO’ya giremeyecek. Burada Ruslar, çok atıp tutuyor. Yakında Yuşenko iktidara gelecek. Ve her şey düzelecek.”

Rus nüfus, Ukrayna’nın beşte biriydi. Kırım Tatarlarına ve küresel güçlerin temsil ettiği “demokrasi” söylemine en çok onlar karşı çıkıyordu. Demokrasi kılıcı altında Kırım Tatarlarını bahane ederek, Batılılar bu topraklara insan hakları, demokrasi, azınlık hakları diye adım atacak, ardından da askerleri, filoları, bankaları, fonları gelecek diyorlardı. Ukraynalı yöneticilerse, ülkedeki büyük Rus nüfusun farkındaydı, Kırım Tatarlarını bir denge unsuru olarak görüyorlardı.

Ne de olsa 70 yıl Sovyet idaresinde yaşamış eski Sovyet vatandaşlarıydılar ve bir anda kendilerini özgür, yalnız ve demokrat bulmuşlardı. Siyasi boşluğa yer olmayan bir dünyada hızla bu coğrafyaya kayan Batılı güçlerden de ürkmüşlerdi ve bir denge arayışı içindeydiler. Ukrayna hükümeti ortada duruyordu ve bu, Batı’nın hoşuna gitmiyordu.

Mustafa Cemiloğlu’nun hiç adım atmadığı Kırım Parlamentosu’na gidiyoruz. Türkiye’den gelenlere önyargıyla yaklaşan birkaç politikacıyla karşılaşıyoruz burada.

Türkiye dış politikasında Kırım Tatarlarının Ukrayna’ya karşı kullanıldığı, Türkiye’nin, müttefiki Amerika’yla birlikte, bu ülkenin bölünmesine yönelik oyunları desteklediği fikri kafalarda yer etmişti.

Deiç Bois Davidoviç, Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu’nun başkanıydı. Yaklaşan seçimler ve muhalefet lideri Yuşenko’yla ilgili sorulardan dikkatle kaçınıyordu.

“Seçimlerde ne olur sizce?”

“Hak eden kazanır!”

“Yuşçenko gelirse memnun olur musunuz?”

Yüzü kırmızı bir renk alıyor. Sert bir sesle “Soru yanlış. Neden Yuşçenko?” diyor.

“Muhalefet olduğu için.”

“Yuşçenko için muhalefet demek yanlış,” diyor, “seçim kampanyaları daha yeni başladı, yorum yapmayacağım”.

Bizimle daha fazla konuşmayacağı anlaşılıyor.

Kırım’da Hayat Zor!

Mustafa Ahmedov tercümanımız. Üniversiteye Türkiye’de gitmiş. Ailesi Fergana’dan Kırım’a dönmüş. Bizi Simferopol’ün pazarına götürüyor.

Ruslar, Tatarlar, Ukraynalılar, çoğu kadın. Önlerinde sebzeler ya da kuru balıklar. Bazıları giyecek satıyor. Zümrüt gözleriyle bize gülümseyen 35-40 yaşlarında altın dişli bir kadına yaklaşıyorum.

“Nasılsınız? Geçim kolay mı buralarda?” diye soruyorum.

“Yok, yetmiyor. Ben Özbekistan’dan geldim, başka işler yapardık oralarda,” diyor. Özbekistan’da öğretmenlik yapıyormuş. Burada pazarcılıkla geçiniyor. Özbekistan’da doğmuş. 10 yıldır Simferopol’de yaşıyor. Ama daha evleri bile tam kurulmamış. Sağlık olsunmuş...

Ukrayna 50 milyonluk koca bir ülke. Bu nüfusun 2 milyonu Kırım Özerk Cumhuriyeti’nde yaşıyor. Kırımlı Tatarların sayısı 250 bin.

Pazarda avurtları çökmüş yaşlı bir kadın. Başında kırmızı gül-lü siyah başörtüsü. Önünde sadece birkaç kereviz. “Sattın mı hiç?” diyorum. Anlamıyor. Mustafa onunla Rusça konuşuyor. “Hiç satmamış!” diyor.

Burada yaşayan Rus halkı hiç de iyi koşullarda görünmüyor.

Pazarın ortasında neşeli bir grup yüksek sesle Türkçe konuşuyor. Selamlaşıyoruz.

“Buralarda iş yapıyoruz,” diyorlar, “geçmişte çok zordu, mafya iflahımızı kesiyordu”.

Tercümanımız Mustafa Ahmedov.

“Şimdi mafya yok, kapılar açıldı, ticaret öğrendi insanlar. Dünyanın en büyük kargo uçakları Ukrayna’da yapıyor. Bu bölgenin en büyük buğday deposu Ukrayna. O yüzden bayrakları sarı-mavi. Mavi göğü, sarı buğdayı temsil ediyor.”

Ayaküstü bilgilendiriyorlar bizi.

“O zaman niye halk fakir?” diye soruyorum. “Birileri fazla mı yiyor?”

Mustafa ve şoförümüz Ekrem’le Kırım Tatarlarının yerleşim alanlarından birine gidiyoruz. Evlerin hepsi çok lüks görünüyor. Hemen hepsi koca bahçeler içine kurulmuş 5-10 odalı villalar. “Neden bu kadar büyük bu evler?” diye soruyorum. Mustafa, “Gelenekler sürüyor,” diyor, “ailede ne kadar oğul varsa o kadar aile bir arada yaşayacak bu evlerde. Evlendikçe artacaklar. Evlerini onu düşünerek yapıyorlar”. Aralarında küçük olanlar da var. Onlar oğullarını göçten önce evermiş olanlar. Birinin kapısında incecik, 70 yaşlarında, sıcaktan kavrulmuş bir adam duruyor. Adı Zodi. 1990’da gelmiş vatanına.

“Şimdi memnun musunuz?” diye soruyorum.

Zodi, ellerini iki yana açıp, dişlerini gıcırdatıyor, “Ölmeden yaşıyoruz işte!” diyor.

“Emekli maaşım 230 grivna! Yeter mi?” diyor.

230 grivna 50 dolar ediyor. Bu para serbest piyasa ekonomisinin yeni yeni egemen olduğu ülkede, ancak ev içi kapalı ekonomiyle ve tüm ailenin birbiriyle yardımlaşmasıyla güç bela bir geçim sağlayabiliyor. İşte o yüzden herkes ek gelir peşinde koşuyor. Yaşlılar pazarlarda bahçe ürünlerini satmaya çalışıyor.

Dönüş yolunda yolun iki tarafında değişik tarzdaki yerleşimleri işaret ediyor Ekrem.

Bir tarafta Rusların yaşadığı çok katlı, az metrekaireli son derece yıpranmış görünen toplu konutlar. Öbür yanda bahçe içinde müstakil sürgün konakları.

Mustafa, Rusların yaşadığı toplu konutların en fazla 40 metrekaire olduğunu söylüyor. “Yerleşimlerin çelişkisi Tatarlar ile Rus azınlık arasındaki uçurumu derinleştiriyor,” diyor.

Akmescit’in çevresi tümüyle göçmen yerleşimleriyle dolu.

Mustafa, “Sovyetler’in çöküşüyle vatana dönüş başladı. Devlet toprak verdi. Bu gördüğünüz evlerin yarısı zapt edilmiş topraklar üstüne kuruldu. Sonra tapularını aldılar” diye anlatıyor.

“Yeni yeni yapılmaya başlanmış binalar da var,” diyorum. “Bunlar yeni gelenler mi?”

“Göç 10-15 yıldır sürüyor. Şimdi gelenler daha çok zorluk çekiyor.”

“Neden?”

“Eski gelenler yerleşti, bir sistem kuruldu. Ama bugün ev bulmak zorlaştı. Fiyatlar arttı.”

Bazı evlerin uzun zamandır tamamlanamadığı anlaşıyor. Mustafa’ya villa tarzı yapılırken yarım kalmış evlerin bir duvarına yapışık müstemilatlarda yaşayanları gösteriyorum.

“İlk gelenler 1990’larda ‘evim olacaksa en iyisi olsun,’ diye inşaat başladı ama 1991’de Sovyetler’in dağılmasıyla hiperenflasyon geldi ve her şeyin fiyatı katlandı. Onların da evleri yarım kaldı” diyor.

Çoğu, ufak çaplı ticaretle uğraşıyordu. Otobüs şoförlüğü ve inşaat işçiliği yapıyorlardı.

Biz evlere bakarken iki kadın aşına seslerle yanımızdan geçti. Onlar Rahime ile Halide'ydi. Rahime bir gayret evini bitirmişti.

Yıllarca sırtlarında taş taşıyarak bir ev yapabilmişlerdi. Diğer evler gibi gösterişi abartılmamış, aileye yetecek kadar mütevazı bir ev ortaya çıkmıştı. Halide'ye bakıyorum. "Benim evim yok, 250 km uzakta oturuyorum. Misafir geldim," diyor.

İkisi de Özbekistan'dan 1992'de gelmişti. Halide, Rahime kadar şanslı değildi. Belediyede tanıdığın varsa verilen yardımlardan hızla yararlanabiliyordun. Bazıları ruhsat için dört beş sene-dir bekliyordu.

Rahime, zengin evlerde temizlik işçisi olarak çalışıyordu.

Biz yol kenarında sohbet ederken iki çocuk yaklaşıyor yanıma. 10-11 yaşlarındalar. Alim'e okuldaki tarih derslerinde neler öğrendiklerini soruyorum. "Tarihte Türkleri okutuyorlar mı?" diyorum.

Alim, "Yok" diyor.

"Peki, Osmanlı İmparatorluğu?"

Alim yine "Yok" diyor.

Moğol tarihi, biraz Rus tarihi ve çokça da Antik Yunan öğretiliklerini söylüyor.

Enver Izmailov ve Kızı

Aslında bu mahallede bizi bekleyen biri daha var.

O, dünyaca ünlü bir müzisyen, Kırım'da pek tanınmıyor, ama Özbekistan'da başlayan ünü Batı'da yaygın. Adı Enver Izmailov. Bir gitar virtüözü.

Enver'in ailesi kendi elleriyle yapmış koca evi. Evin bir kısmı stüdyo. En modern aletlerle donanmış stüdyoda tüm aile oturuyoruz. Enver "Benim hayatım yahşi oldu," diyor, "açlık görmedim. Zengin değildik, ama okula gidebildim. Anam babam çalıştı. Açlık, sürgün gördüler. Ama biz rahat büyüdük".

Bize yeni bestelerini çalıyor. Modern caz tınlarına kulak verirken gözlerimiz Enver'in kayınvalidesi Emine'ye takılıyor. Üstünde beyaz dantel bluzu, gözleri bir kız çocuğunun gözleri. O, geçmiş ile bugün arasında bir köprü gibi. Biraz şaşkın Enver'in gitarından

ıkan caz tınlarına kulak veriyor. Sonra torunu Liniye İngilizce şarkılar söylerken, "Nerede bizim o eski şarkılar," der gibi yere bakıyor.

"Emine," diyorum, "en çok hangi türküyü seversin?"

Emine cevap vermek istemiyor. Belli ki bunlar onun sevdiği şarkılar değil. "Hepsi güzel," gibi sözlerle geçiştiriyor.

Biraz daha sıkıştırınca, "Liniye benim sevdiklerimi söylemiyor," diyor.

Bilgisayar ekranında Enver'in Liniye'yle yaptığı son video klip. Blues Brothers giysileri içinde baba kız. Rock yapıyorlar. Emine, Kırım tınlarını özlüyor. Enver, ticari kaygılardan söz ediyor.

Enver "Buralarda iş yok," diyor, "ünkü burası çok küçük ve sosyal kriz var. Müzisyenler ancak düğünlerde, toylarda çalıyor. Ben de bir zamanlar toylarda aldım".

Sevastyamovka Köyü'nde Bir Toy

Sanatçısı, öğretmenini, işçisi, farklı kesimlerden, farklı insanlar tek bir hedefe odaklanmışlar ve bu topraklarda yeni bir hayat kurmanın sancısını yaşıyorlar. Yaşam tüm güçlükleri ve çelişkiyle devam ediyor. Kimileri yıllarca Doğu'da kapalı kaldık şimdi Batı'ya açılmanın tam zamanı diyor. Kimileri geleneklere daha sıkı bağlanıyor.

Bu gece bir düğüne gideceğiz biz. Simferopol yakınlarında Sevastyamovka Köyü'nde Erdem ile Zeynep'in mürüvvetini göreceğiz.

Gece, klarnetin sesi ovaya yayılıyor. Uzaktan sarı bir ışık yumağı görüyoruz. Ve içinde kalabalığın silüetleri. Bu kocaman bir adır. Eski zamanlardaki gibi torağı yerleştirilmiş. İçinde tüm köy halkı, en güzel giysileriyle uzun tahta masalara kurulmuşlar, önlerinde envai çeşit yiyecek ve bol votka.

Düğünler cuma gecesinden başlıyor. Damat, yakınlarıyla kız evine gidiyor, gece yarısına kadar eğlenip evine dönüyor. Cumartesi gecesini, kız tarafı damadın düğün yerine geliyor, sabaha kadar süren şenlikler yapılıyor. Gelin, tüm davetlilerle oynuyor ve artık yeni evinde kalıyor.

Zeynep Gelin bütün gece oynadı. Hiç yerine oturmadı. Gecenin sonunda elinde büyük bir deste para birikmişti. Gelinle oynayacak olanlar ellerinde parayla karşısına geçiyorlar, bir süre oynadıktan sonra parayı onun eline tutuşturuyorlardı.

Burada henüz kredi kartı uygulaması yoktu, her şey nakit parayla alınıyordu. Zeynep ile Erdem yepyeni bir ev kuracaklardı. Bu ev, eş, dost, akraba hep beraber yapılacaktı.

Erdem taksicilik yapıyordu. Zeynep ise berberde çalışıyordu.

Sevastyamovka Köyü'nde bir çift daha bu gece dünya evine giriyordu. Onlar Özbekistan doğumluydu, çocukları anayurtta doğacaktı.

O gece, gözleri yaşlı yeni evli çifti seyreden ara sıra coşup Kırım'ın en güzel türküleriyle halay çeken biri vardı. İsmail Kerimov. Kırım Üniversitesi'nin rektör yardımcısı.

"Kart (yaşlı) babam 1928'de yurtsuz kalmış. Her şeyimizi kaybetmişiz. Ural Dağlarına gitmişiz. Sonra oradan Kırım'a gelmişler. Sürgünlerde çok kayıplar vermişiz. 50 yıllık emeğimiz oralarda kalmış. Böyle üç nesil hep kayıplarla hayat tüketmiş. Halk vatansız, evsiz kalmış. Şimdi zaman başka, inşallah iyi olacak," diyor.

İsmail Hoca 1993 yılında Kırım'a dönmüş. Uzun zaman üniversitenin lojmanında kalmış, nihayet yerleşmiş.

Gece saat iki. Dünyanın en güzel tınıları Kırım türküleri. Gelin ile damat, kalabalığın içinden çıkıp evlerine uğurlanıyor. Gökyüzü aniden kararıyor, bardaktan boşanırcasına bir yağmur başlıyor.

Vedalaşıyoruz.

Yolda Mustafa ile şoför Ekrem aralarında Rusça konuşuyorlar. Evlerde konuşulan Kırım Türkçesi günlük hayatta yerini Rusçaya bırakıyor.

Kırım bir değişimi yaşıyor; bir geçişi yaşıyor. Bir rejimden öbürüne geçiyor. Bin türlü acıdan, savaştan çıkmış, yeni mücadelelere hazırlanıyor.

Çoğunluk 100 dolara ayı geçirmenin yolunu arıyor ama başkaları da var.

Özelleştirme furyasında başarılı ayak oyunları ile ya da kara para ilişkileriyle son 10 yılda milyonlarca dolarla oynayanlar da

var. Batılı sivil toplum örgütleriyle proje bazında anlaşıp büyük para kazananlar da var...

Sokaklarda marketler boy göstermeye başlamış. Oralara sadece zenginler gidiyor. Birinin otoparkına girip müşterileri gözlüyoruz. Çoğunun oraya sadece görünmek için geldiği gibi bir izlenime kapılıyorum.

Saçlarını özenle topuz yapmış, daracık blucinin altında 12 pontluk takunyaları ve kıpkırmızı ojeleriyle, küçük bir kızı çekiştirerek markete giren bir genç hanım, BMW bir cipten inmişti. Gözlüklerini çıkarmadan markete girmişti. Saçları kazılı, güneş gözlüklü bir adam steysin arabadan, pembe elbiseli küçük bir kız yavaşça indirdi.

Yeniden yapılanan Kırım'ın burjuvazisini seyreliyorduk.

Mustafa, "burası en lüks alışveriş merkezlerinden biri," diyor. "Zaten sadece iki tane var. Toplum artık sınıflara ayrıldı ve bu süreç hızla devam ediyor. Türkiye'deki gibi, sınıflar arasında uçurumlar oluşmaya başladı."

Eskiden hiç önemi olmayan şeyler önem kazanıyor, sembolleşiyordu. Yaşanılan semt, arabanın markası, konutun nasıl bir bahçesi olduğu, havuzunun olup olmadığı artık önemliydi. Şehir dışına yeni bir mahalle kurulmuştu ve orada kalburüstü zenginler yaşıyordu.

Fakir halk ancak pazarlardan alışveriş eder, hatta çoğu sebze meyveyi bahçesinde yetiştirerek idare ederken, artık süpermarketlerden alışveriş edenler vardı.

Kırım, Ukrayna'nın en güneyinde Karadeniz'e uzanan stratejik önemde bir yarımada. Kırım, Karadeniz'in Kıbrıs'ı. İkinci Dünya Savaşı Kırım'ın ünlü Yalta kentinde noktalanmıştı. İşte tam burada Stalin, Churchill ve Roosevelt'in imzalarıyla sıcak savaş bitmiş Soğuk Savaş dönemi başlamıştı.

Bugün de öyle. Amerikan devletinin Stratfor adlı sitesi geçtiğimiz aylarda "Amerika ile Rusya yeni bir Soğuk Savaş'ın eşiğinde" yorumunu yaptı. Savaşın merkezi Kazakistan ve Ukrayna olacaktı.

Kırım halkı bölgedeki diğer halklarla savaş rüzgârlarının tam ortasında duruyor.

2005 başında seçimleri Yuşçenko kazandı. Eurovision birincisi Ruslana bile turuncu bayraklar sallayarak seçim kampanyasında görev aldı. Sırbistan'dan giden Soros'un ihtilal imalatçısı örgütü OTPOR, aynı amaçla Ukrayna'da kurulan PORA'ya yardım etti ve işte becerdiler. Ukrayna artık Batı'nındı. Turuncuya bulanmıştı.

Yalta'da Tarih Tekerrür Ediyor

Kırım'ın her bir kenti tarihin ayrı bir dönemine damgasını vurmuş. Bahçesaray, Kırım hanlarına merkez olmuş. Sevastopol, Kırım Savaşı'nda kana bulanmış. Yalta, Soğuk Savaş'ın doğduğu şehir.

Yalta'da Livadiye Sarayı'nda tarih yazılmıştı. Yüzlerce turistin arasından sıyrılıp müdüriyeti buluyor Aleksandr'dan izin alıyorum. Önce sert bir üslupla, kameralara çok önceden izin için baş vurmuş olmam gerektiğini söylüyor, kısa bir sohbetten sonra onu ikna ediyorum. Roosevelt'in çalışma masasının önüne gidip duvardaki resimlere bakıyorum. O meşhur poster, Amerikan politikasında yılların bir şey değiştirmediğini gösteriyor. Amerikan bayrağından yapılmış silindir şapkasıyla parmağını ileri uzatmış devlet baba "America wants you" diyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru 1944'te, Avrupa kan gölüne dönmüşken Amerika, vatandaşlarını askere çağırıyordu. "Amerika seni istiyor," diyordu. Savaşın sonunda kimileri ölmüş, kimileri masaya oturmuştu.

Yalta Konferansı 1945 Şubatı'nda Stalin, Churchill, Roosevelt başkanlığında Livadiye Sarayı'nda toplanmıştı. Bir döneme nokta koyan imzaların atıldığı yuvarlak masaya oturulmuştu. İkinci kez dünyayı paylaşanlar, yeni bir dönemin de açılışını yapıyorlardı. Soğuk Savaş başlamıştı.

Savaşın fiilen bitişinin hemen ardından Kırım halkı savaşta Sovyetler Birliği'ne ihanet suçuyla tehcire tabi tutulmuştu. Bazı Kırım Tatarlarının Alman kuvvetlerine katıldığı ileri sürülerek,

Ali Kiremitçi'yle Yalta'da Livadiye Sarayı önünde.

bütün Kırım halkı önce Sibiry'a, sonra Orta Asya steplerine sürülmüştü.

1944'te, birkaç ay süren bu zorunlu göç sonrası sağ kalan Kırımlılar; Urallar, Sibiry, Kazakistan, Tacikistan ve büyük çoğunlu da Özbekistan olmak üzere yarımadadan binlerce kilometre uzağa nakledilmişlerdi.

Avrupa'nın kaderi Yalta'da çizilmiş, dünya siyasetine buradan yön verilmişti. Birleşmiş Milletler'in doğum yeriydi, Livadiye Sarayı. Saray, Osmanlı yönetimine de, Rus yönetimine de ev sahipliği yapmış, burada dönemler kapanıp dönemler açılmıştı.

Livadiye Sarayı'nın bahçesi, sarayın her köşesini ayrı ayrı inceleyen Rus turistlerle doluydu. Binanın tarihini, tüm özelliklerini en ince ayrıntısına kadar biliyorlardı. Kışkandım, acaba Livadiye Sarayı'nın nelere tanıklık ettiğini kaç Türk genci söyleyebilirdi?

Yirmili yaşlarında, sarışın, uzun boylu bir Slav, sarayın önünde dalgın gözlerle oturuyordu. "Nerelisiniz?" dedim. "Rus'um"

diye yanıtladı. “Burası bizim için çok önemli” diye de ekledi. “Biliyorsunuz, son Rus çarının kaldığı saraydır Livadiye. Burası Rus kültürünün bir parçasıdır.”

Adı Vladimir’di. “Ekim Devrimi’nin yıldönümünde doğmuşum, adım o yüzden Lenin’in ön adıyla aynı.”

Livadiye Sarayı’ndan limana indik. Bir cümbüşün ortasına düştük. Yalta şehrinin 166. kuruluş günüy müş bugün. Meydandaki Lenin heykeli şaşkın. Kulaklara eziyet bir gürültü eşliğinde, tam önüne kurulu koca sahnedeki kay kay turnuvasını seyrediyor.

Kiev’den Rusya’dan gelen yüzlerce kişi, bir kortej oluşturuyor. Kortejdeki tek yabancı bayrak, İsrail’inki.

Limanda, koca bir savaş gemisi halka açılmış. Önünde kuyruklar, askeri gemi geziliyor.

Turistler ve yerli halk tüm kıyı şeridini doldurmuş. Alan tıklım tıklım. Bırakın yürümeyi, durmak bile zor. 1838 yılında kurulmuş şehir. Osmanlı’nın idam fermanının imzalandı yılı.

Bir grup öğrenciye yaklaşıyorum. “Ne kutlanıyor burada?” diye soruyorum.

Genç bir kız, bilmememe şaşarak bağılıyor, “Yalta’nın 166. yaş günü!” diyor.

“Ama bu şehir, en az bin yıllık,” diyorum. Duruyor. “Galiba yeniden kuruluşunun yıldönümü... Yani öyle bir şey...” deyip uzaklaşıyor.

Bahçesaray: Bin Yıllık Kültür Başkenti

12. yüzyılda bu topraklar Kırım hanlarına bağlıydı. Sonra Cenovalılar üstünlük sağladı. Ve Fatih Sultan Mehmed’in saltanatı sırasında Kırım Hanlığı, Osmanlı devletine bağlandı. 15. yüzyılda hanların şehri Bahçesaray, bir kültür merkeziydi, hanların başkentiydi.

Peki ya şimdi? Şimdi, çeşitli kültürlerin savaşının merkezi. Bahçesaray’da Hansaray’da iğne atsan yere düşmez. Oya gibi işlenmiş Hansaray’ın her köşesi ona hayranlığını sunanlarla dolu. Arada başları kırmızı kurdeleli gelinler.

Hansaray'ın müdürü Server Bey'i arıyoruz. Az sonra burada olacak. O zamana kadar bize müzeyi gezdirmesi için Olegsa'yı görevlendiriyor. Olegsandr Hayvoronski 30 yaşlarında Ukraynalı bir araştırmacı. Gözlerinde koyu renk gözlükler, hayatı hafife alır bir hali var. Bir pop müzik grubundan fırlamış gibi görünüyor.

Yürürken bir yandan bilgi veriyor. "Burası Kırım Tatarları için kutsal bir yerdir," diyor. "Onların bir zamanlar var olan devletlerinin merkezidir. Kırım Tatarlarının yeniden bir devlet kurma özlmlerinin simgesidir burası. Aynı zamanda sürgünü de haklı gösteren bir simgedir. Ne yazık ki Kırım Tatarlarının yetişmiş uzmanları, tarihçileri olmadığı için uzun bir süre Rus kaynakları esas kabul edilmiştir."

Bir Ukraynalı olarak Kırım'da bağımsız bir devlet kurulmasına gösterdiği müsamaha bize Türkiye'deki bazı aydınları hatırlatıyor.

Bana bir Ukrayna milliyetçisi olduğunu söylüyor. Sık sık Amerikan kaynaklarından örnekler veriyor.

"Bir Ukrayna milliyetçisi olan siz, çok sık Amerikan kaynaklarına başvuruyorsunuz. Peki, Amerika'nın bu bölgeye yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?" diye soruyorum.

Olegsa, "Amerikan yaklaşımı ne yazık ki fazla yavaş. Çok pasifler," diyor, "burada hızlı, aktif bir politikayla değişime destek veremeliler".

Olegsandr, Ukrayna'da yükselen milliyetçi akımın bir temsilcisi. 1989'da Sovyet döneminin son günlerinde henüz 15 yaşındayken, Amerika'nın "Gençlik Elçileri Projesi"yle Washington'a davet edilmiş parlak öğrencilerden biri.

Orada gerekli eğitimi aldıktan sonra ülkesine dönmüş ve Rus aleyhtarı, Amerikan sempatzanı örgütlerde çalışmış.

"Kendinizi milliyetçi olarak tanımlıyorsunuz. O zaman bütün yabancı güçlere karşı olmanız gerekmez mi?" diye bir kez daha soruyorum. Şaşıyor.

"Aslında o yüzden kendimi 'milliyetçi' değil de, 'milliyetçi demokrat' olarak adlandırıyorum. Biliyor musunuz ben Amerika'ya hayranım, keşke Rusya yerine Amerika'yla komşu olsaydık. Bugün bambaşka bir yerde olurduk." Yüksek sesle gülüyor.

Olegsandr gibi biriyle, Bahçesaray'da bin yıllık bir kültürün içinde dolaşmak, hâkim kültürlerinin aynasına bakmak gibiydi. Acı vericiydi.

Nihayet Server Bey'le buluştuk. Bizi Zincirli Medrese'ye götürdü Server Bey. Bir zamanlar eēitim Zincirli Medrese'den yayılmış doēuya ve batıya!

Güneşten ve sıcaktan korunmak için beyaz tlbentlerle başları baēlı işçiler, geçmişten fırlamış birer figür sanki. Server Bey, medresenin kapısının önünde, "1500 yıllarında 2. Kırım Hanı tarafından yaptırılmış bir bilgi merkezi, kütüphane," diyor.

Tam kapının önüne geldiēimde bel hizasında bir zincirle karşılaşıyorum. Arkamda işçilerden biri, girmemi bekliyor. Dönüp ona soruyorum.

"Zincir ne için?" Türkçe cevaplıyor: "Bunu padişah asmış. Küçük büyük her kim bu kapıya gelirse, ilmin önünde eēilerek içeri girsin, diye..."

Dimdik duruyor, kahverengi gözleri dümdüz bakıyor, aēzından bu sözler dökülürken hafifçe gülümsüyor. Bir işçiden çok diplomata benziyor.

Medreseyi geziyoruz, yüzyıllar önce dünya bambaşka bir dengedeysen, ilim irfan sahibi kim bilir kimlerin bu odalarda okuyup yazdığını hayal ediyoruz.

Zincirli Medrese'nin hemen yanında, geçen yüzyılın büyük fikir adamı İsmail Gaspıralı'nın anıtı.

Zafer Karatay'ın Türkiye'ye tanıttığı İsmail Gaspıralı'nın müze haline getirilmiş, ilk Türkçe gazetenin yayımlandığı matbaasını ziyaret ediyoruz.

Türkçenin bayraktarlığını yapan Gaspıralı, Türk-Tatar ayrımına bir asır önce noktayı koyan aydıındı. Söyledikleri yüzyıl sonra burada hâlâ tartışılıyordu.

"Türk dilinin çeşitli lehçelerini kullanan halklar, boylar vardır," diyordu eserlerinde ve "Bunlar Tatar deēil Türk'türler!" Yaşamını Türklük ve Türk dili tarihini anlatmaya adanmıştı. Türk ve Tatar ayrımı birilerinin işine mi geliyordu? Server Ebubekirov'la birlikte Hansaray'da tanıştığımız Türk işadamı İbrahim Akyüz'n evine gidiyoruz. Kendisi Adanalı, eşi Kırmılı. Yaz tatillerini Bahçesaray'da

geçiriyorlar. Bizi Server Bey'le birlikte evine yemeğe konuk ediyor. Kayınpederi Rüstem Amirov, üç yaşında bu topraklardan ayrılmış ve kırk beş yılını sürgünde geçirmiş. Otuz yıl önce vatanına dönebilmiş.

Avluda koca bir sofra. Kadınların hepsi mutfakta çalışıyor. Ben Rüstem ve Server'le çene çalıyorum. Rüstem Bey, "Bizim milleti bağlasan durmaz değil mi Server?" diyor. "Bizde ver bana 5-10 kاپik borç, diyen yoktur, herkes çalışır."

"Öyledir," diyor Server Bey, "burada birçok azınlık var ama en iyi durumda olan Tatarlar. Devlette çalışırlar, sonra evde domates, hıyar yetiştirir satarlar. Bu çalışkanlık bazılarının canını bile sıkar. Rakip görürler bizi".

İşsizliğin had safhada, ekonomik krizin hep gündemde olduğu ülkelerde yeni gelene kucak açılır mı, hoş geldin denir mi hiç! Rüstem'in kırk yıllık eşi Olga "Denir," diyor. Olga'nın bir adı da Aliye. "Sovyet zamanında böyle şeyler yoktu. Rus, Tatar ayırmazdık hiç," diyor.

"Sürgünden dönenlere nasıl bakıyordu Ruslar?" diye soruyorum Olga'ya.

Rüstem lafa karışıyor: "Rus halkı çok yardımseverdir. Hele Rus köylüleri yemez yedirirler. Özbek'e gidenlerin yarısı telef oldu ama Rusya'ya gidenler, sapasağlam döndüler."

Olga "Biz ayırım yapmayız," diyor, "bakın, annem babam Rus. Ben bir Tatar'la evlenmişim. Bir damadımız Rus, iki damat Türk, beş damat Tatar".

Bunları gayet güzel bir Türkçeyle söylüyor Olga, benimsediği adıyla Aliye. Türkçeyi çanak antenle izlediği Türk televizyonları sayesinde öğrenmiş.

Artık Bahçesaray'da dostlarımız var. Rüstem, Aliye ve Server'in yanında akraba yanında hissediyoruz kendimizi.

Laspi'de Tanıştık Sultaniye'yle

Bahçesaray'dan Sevastopol'e doğru yola çıkarken Hansaray'a son bir kez bakıyorum. Kırımlılar en mutlu günlerinde onlarca şairlerine, yazarlarına ilham veren Hansaray'ı ziyaret ediyor.

Başka yerlerin de başka ziyaretçileri var. Onlar Rus gelinler. Sevastopol yolunda Laspi'de duruyoruz. Laspi'nin kayaları yukardan Karadeniz'e bakıyor.

Her geçen gün sayıları biraz daha artan kiliselerden biri de burada. Günde en az otuz yeni evli Hıristiyan çift burayı ziyaret ediyor. Çevredeki lokantaların, dükkânların turistik eşya stantlarının başında Kırım Türkleri var ya da onların deyişle Kırım Tatarları.

Küçük, inci tanesi gibi bir kız. Önünde tahta işlemler. "Ne için alıyorlar bunları?" diye soruyorum.

Gülümsüyor. "Uğur getirsin diye işte," diyor, "en çok Ruslar gelir buraya". Ondan bir ahşap ekmek tahtası alıyorum. "İyi kazanıyor musun?" diye soruyorum.

"300 grivnalık satayım ki 20 grivna alayım," diyor. Yüzde 7'ye çalışıyor. Buraya iki saatlik yoldan geliyor.

"İnşallah çok satarsın," diyorum. Öyle bir "Sağ ol" diyor ki, onu kucaklıyorum.

Yol boyunca onlara rastlıyoruz. En alt gelir düzeyinde yer alıyorlar. Çok çalışıyorlar ama eğitimde, ülke yönetiminde söz sahibi olacak düzeye erişemiyorlar.

Merdivenlerin altında kızıl saçlı 15 yaşlarında biri... "Adın ne?"

"Sultaniye"

Soyadını "Familya?" diyerek soruyorum.

"Abdurrahmanova."

"Okula gidiyor musun?"

Masmavi gözlerini açarak "11. sınıftayım," diyor.

Şimdi salonumda asılı duran üstü armut, elma, üzüm motifli tahta işlemeyi ondan alıyorum.

Önce elimi elma ve armutlu olana uzatıyorum. Beni durduruyor. "Onu alma bunu al daha güzel," diyor, "bak üzerinde hem elma hem üzüm var".

Onlar evlerinde dört dolar götürmek için çabalarken iyi bir lokantadan kişi başına en az 40 dolar ödemeden çıkamıyordunuz. Ve dünyanın her yerinde olduğu gibi burada da sorunlar parada düğümleniyordu.

Sevastopol, zenginlerin kenti. Ukrayna ve Rus filolarının ev sahibi. Bölgenin en önemli limanlarından biri. Paraya para demeyenlerin uğrak yeri.

Mustafa, Sevastopol'e giderken "1783 yılına kadar burası Akyar diye bilinirmiş" diyor. "Kırım'ın işgali sırasında bir general onun adını değiştirmiş."

Kente girer girmez Belediye Başkanı Vladimir Arabacı'yı arıyoruz. Onun adını bize Teoman Arsay verdi. KAYRA (Karadeniz Yat Rallisi) sırasında tanışmışlardı. Belediyenin önünde buluştuk. Teoman'ı o kadar sevgi ve saygıyla anıyordu ki, onun aracılığıyla geldiğim için bana bir karşılama notu bile hazırlamıştı. Sanırım Gagauz'du. Adı bana bunu çağırıyordu. Uzun yıllar Türkiye'de çalışmıştı. Bizi aldı bir tepeye çıkardı. Sovyet dönemine ait devasa bir asker heykelinin önünden limanı gösterdi.

"Sevastopol, 200 yıldır dışa tamamen kapalı gizli bir donanma üssüydü. Şimdi artık sonuna kadar açığız. Rus ve Ukrayna donanmaları burada duruyor. Bu kente para bırakıyorlar. Bizi zenginleştiriyorlar. Belediye bütçesinin yüzde 20'den fazlası onlardan geliyor," diye başlıyor anlatmaya.

"Biz Sevastopollüler, savaş yorgunu insanlarız. Düşünün, Kırım Savaşı, ardından Birinci Dünya Savaşı, sonra İkinci Dünya Savaşı, derken Soğuk Savaş. Artık yaşamak istiyoruz."

Yaşıyorlardı. Sevastopol diğer kentlerin yanında bol turisti, garantili gelirleri ve ülkenin her yanından gelen zenginleriyle göz dolduruyordu.

Kent nüfusunun çoğunu Ruslar oluşturuyor. Gelen turistlerin çoğu da Rusya Federasyonu'ndan.

Vladimir Arabacı gece bizi yemeğe davet etti. Sevastopol'ün en güzel liman lokantasında Rus şarkıları eşliğinde karısı Natali'yle bütün gece dans etti. Sevastopol'de günü Vladimir ve eşi Natali'yle noktaladık.

Kent, uluslararası ticaretin, Doğu'nun ve Batı'nın ilgi odağı olmanın keyfini sürüyordu.

Sabah Panorama'ya gittim. Kırım Savaşı'nı anlatıyor bu müze. Dünya devlerinin büyük paylaşımaya hazırlık savaşıdır Kırım.

Osmanlı, Ruslarla sürekli savaşmıştır ama Osmanlı'nın tarihinde, İngilizlerle ve Fransızlarla bir olup Rusya'ya saldırdığı ilk savaştır Kırım.

Müzenin içinde 360 derece dönerek, âdeta canlıymışçasına resmedilmiş Kırım Savaşı'nı izliyorsunuz. Dikkatimizi çeken Osmanlı'ya dair tek bir resmin ya da işaretin olmaması.

Kırım Savaşı deyince, bir durmak gerek. Osmanlı'nın en zorlu zamanı. Bölgede büyük paylaşımın sıcak rüzgârları esiyor. Osmanlı hasta adam, Navarin'de donanması yanmış, Edirne işgal edilmiş, Anadolu'da ayaklanma üstüne ayaklanma oluyor. Osmanlı, Ruslardan yardım istiyor. Sonra korkup, denge kurma amacıyla İngiltere'ye yanaşınca, önüne sürülen İngiliz ticaret anlaşmasını imzalayıveriyor.

Batı boyunduruğuna giriyor, açık pazar oluyor. Yıl 1838. Sadece 16 yıl sonra Batı'yla bir olup Rusya'ya saldıracaktır, ama artık çarlar ile Batı arasında oynanan oyunun bir parçasıdır Osmanlı. Kırım büyük çaplı paylaşım savaşlarının başlangıcıdır.

İşin acı yanı, bu topraklar hep öyle kalacak gibi görünüyor.

Kırım'da 10 gün bir nefeste geçiverdi. Orada zamanın boyutları farklı. Bir anda 13. yüzyılda bulursunuz kendinizi. Kırım'da zaman tüneline girer, Kırım hanlarını ticarete oyuna getiren Cenovalılarla, Venediklilerle, Bizans'la karşılaşsınız.

Bahçesaray'da Osmanlı medreselerine girer, Türk aydınlarının savaşını izlersiniz. Sevastopol'de Kırım Savaşı'nı yaşar, Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde durduğunuzu hissedersiniz. Ve Yalta'da bugünkü dünya siyasetinin çizildiği saraylarda dolaşır, çizilen yolun sonuçlarını yaşıyor olmaktan ürperirsiniz.

Kırım size tarih anlatır. Anlamak isterseniz.

Yüzlerce yılın geleneği... Yoksa binlerce mi desek? Altın Orda Devleti'nden bu yana Karadeniz'in kıyılarında, bozkırlarda, stepelerde insanlar yaşar. Bir Türk boyundandırılar. 13. yüzyıldan beri savaşır, sürülür, göçer ve konarlar. Büyük medeniyetlere ait olmanın duruşunu taşırlar. Nerede olurlarsa olsun şarkılarını unutmazlar, dertlerini danslarına karıştırırlar.

Simferopol yani Akıncı'te, Server Kakura başkanlığında bir folklor topluluğu var. Kısıtlı zamanda kapılarını çalıvermiştik.

Yılların büyüttüğü isimler Münir ve Hediye Ablayev küçük öğrencileriyle ilgileniyorlardı.

Ağırbaşlı, zarif, başkalığını hemen hissettiren koyu renk gözle-ri gururu olduğu kadar hüznü de taşıyor, konuşmadan önce karşı-sındakini tartıyor Münir Hoca. “50 sene sürgün yaşadık. Öyle bir millet yok dendi. O yüzden folklorumuz da yoktu,” diyor.

“Özbekistan’da mesela sadece düğünlerde Kırım danslarını oynardık. Ben 25 yıldır dans ediyorum. Türk folkloruna çok yakın danslarımız. Yalı boyu dansı var. Karadeniz yöresinin dansla-rına benzer. Çöl dansı, daha çok Kafkas dansına yakındır. Bu çeşit-lilik Türk dünyasının zenginliğidir.”

Ona yıllarca dans ettiğimi söylüyorum. “O zaman sana özel bir gösteri yapayım,” diyor. Server Kakura piyanoya geçiyor. Hediye Ablayev söylüyor ve Münir Hoca bizi yüzyıllar içinde bir yolcu-luğa çıkarıyor.

Adımları, bakışları, ellerinin ustalığı ve olanca zarafetiyle bize aynı halktan olduğumuzu anlatıyor.

KAFDAĞI'NIN ARDI

Kafkaslar'da İlk Turuncu Darbe

"Batum Şurasıdır da!"

Karabağ'daki Soykırıma Dünya Kör ve Sağır

Bakli Deli Rüzgârların Kentidir

Kafkaslar'da İlk Turuncu Darbe

Ağustos 2004 Yolculuğu

Gürcistan'dayız. Yüzyıllardır İran, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında rekabete sahne olmuş bir ülkedeyiz. Avrupa ile Asya'nın buluştuğu kavşak noktasındayız.

Gürcistan, 19. yüzyılda Rusya tarafından ilhak edildi ve 70 yıl boyunca Sovyet yönetiminde kaldı. Josef Stalin'in memleketiydi. Bu nedenle bir dönem Sovyetler'in gözbebeği idi. 1991'de bağımsızlığına kavuştu ama bu, zor zamanların sonu değildi. Sovyetler parçalanmıştı. Çarkları döndüren dışlılar bağımsızlaşmıştı ama aynı zamanda da fakirleşmişti.

Bağımsızlıkla birlikte, Sovyetler Birliği'nin en zengin bölgelerinden biri olan Gürcistan eski Sovyet Cumhuriyetleri içindeki en yoksul ülkelerden biri oldu. İçinde dünyanın sayılı zenginlerini barındıran yoksul bir ülke. Bu bölge, tarihin hiçbir döneminde rahat yüzü görmedi. Şimdi yine tehlikeli sulara yol alıyor. Son yıllarda içine girdiği değişim rüzgârı onu Atlantik'in ötesine iteliyor. Üstelik yanı başında koca Rusya varken.

Sovyetlerin son Dışişleri Bakanı olan Eduard Şevardnadze, doğduğu toprakların, bağımsız Gürcistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu.

Batı'ya açık bir politika güdüyordu. Ülke 1991'den 2003'e kadar 12 yıl boyunca onun yönetiminde, yoksulluğun, yolsuzluğun ve kaçakçılığın merkezi haline geldi.

Şevardnadze, 2003 yılının kasım ayındaki genel seçimlerden de zaferle çıktı. Ama halkın ve Batılı müttefiklerinin desteğini kaybetmişti.

2003 yılında dünya, Gürcistan Parlamentosu'nu şaşkınlıkla izledi. Sovyetler'in deneyimli politikacısı, Gürcistan'ın lideri Şevardnadze, genç bir politikacı tarafından itilip kakılarak parlamentodan uzaklaştırıldı. Kafkaslar'da ilk turuncu darbe yaşanmıştı.

36 yaşında, Amerika'dan diplomalı genç bir adam, Mihail Saakaşvili, Gürcistan'ın yeni devlet başkanıydı.

Randevuyu Liman Başkanı Ayarladı

Gürcistan'a gitmeden cumhurbaşkanlığından randevu istemiştik. Ama cevap gelmedi. Biz de atladık gittik. Batum'dan İstanbul'daki eşi dostu aradık. Gürcistan'da nüfuzlu birilerini tanıyan bir arkadaşım, "Sana bir numara vereceğim. Kendisi Poti liman başkanıdır," dedi. "Liman başkanı deyip geçme, önemli bir adam. Ayrıca Saakaşvili'nin arkadaşı," diye de ekledi. Jemal İnayişvili'yi günlerce aradım. Telefona cevap vermiyordu. Sonunda bir mesajatmayı akıl edebildim. Cevap geldi.

Batum'da Oasis Otel'de buluşacaktık. Randevu saatinden yarım saat önce otelin resepsiyonunda yerimizi aldık. Birden otelin önünü bir dizi BMW cip kapladı. İçinden korumalar ve spor giysili, uzun boylu, kumral bir adam indi. Kırklı yaşlardaydı. Jemal İnayişvili'yle selamlaştık. Sonra da cumhurbaşkanından bir mülakat isteğimizi söyledik. "Yüzde 50 şansınız var," dedi, "Tiflis'e gidin ve bekleyin".

Mihail Saakaşvili

Tiflis'e gittik ve iki gün sonra cumhurbaşkanlığından haber geldi. Saakaşvili bizi kabul edecekti. Cumhurbaşkanlığının sekizinci ayında ona iki ülke arasındaki ilişkileri sorduk.

"Biz Gürcistan'ın ekonomik olarak Türkiye'nin uzantısı olduğuna inanıyoruz. Türkiye, başından beri kendi ekonomik zorluk-

Gürcistan'daki turuncu devrimin lideri ve devlet başkanı Saakaşvili

larına rağmen bize çok yardım etti. Şunu belirtmeliyim ki, hiçbir ülke bize Türkiye kadar yardım etmedi,” diye söze başladı.

Gürcistan'ın Rusya dışında bütün komşularıyla ilişkilerinin çok iyi olduğunu söylüyordu. En büyük hedefinin Avrupa Birliği'nde yer almak olduğunu altını çiziyordu.

“Sizin Avrupa Birliği'ne girmeniz bizim için çok önemli,” diyor, “eğer Türkiye, Avrupa Birliği'ne girmezse bizim şansımız çok azalır. Türkiye birliğe girerse Gürcistan'ın da şansı artar. Ve tüm bölge değişir. Unutmayın ki biz sadece bir Kafkas ülkesi değil aynı zamanda bir Karadeniz ülkesiyiz. Rusya'yla sınırimız var ve Orta Asya'ya açılan bir kapıyız. Açık bir toplum haline gelmek için AB'ye girmemiz şart”.

Acaristan'da yönetimin bir darbeyle değiştirilmesi, Abhazya'daki ve Osetya'daki ayrılıkçı rüzgârlar hakkında görüşlerini soruyorum.

“Acara çok önemliydi,” diyor. “Çünkü Acara, Gürcistan devletinin ekonomik temel taşlarından biridir. Abhazya öyle değil. Acara gibi değil. Güney Osetya'ya gelince, çok küçük bir sorun. Bilirsiniz orası Lüksemburg devletinin dörtte biri kadar bir

yer. Tsinvali'nin bir kısmındaki köylerde ayrılıkçılar var. Ruslarla ortak bir çözüm bulmaya çalışıyoruz. Bana Abhazya'yı sordukları zaman Ankara'da Atatürk Müzesi'nde gördüğüm bir haritayı hatırlıyorum. Sevr haritasını. Türkiye, o haritada büyük devletler tarafından paramparça edilmişti. Topraklarının sadece beşte biri Türklere kalıyordu. Atatürk eğer buna boyun eğseydi bugün Türkiye diye bir yer olmayacaktı. O, ülkedeki tüm etnik grupları birleştirdi ve barış içinde yaşayacakları bir ülke hazırladı. Ülkeye çoğulcu demokrasiyi yerleştirdi ve tüm halkların huzur içinde bir arada yaşamasını sağladı. Benim için Atatürk ideal bir liderdir. Ve ben de onun tüm politik adımlarını takip etmeye çalışacağım”.

Amerika'da eğitim almış genç bir hukukçu olarak 27 yaşında parlamentoya girmişti. Eduard Şevardnadze'nin Adalet Bakanı'ydı. 2002'de ülkede had safhaya varan yolsuzlukları öne sürerek hükümetten istifa etti. Ve kısa zaman sonra Tiflis Belediye Meclis Başkanlığına adaylığını koydu. Kazandı. Bir sonraki adım Milli Demokratik Parti'nin kurulmasıydı.

Batı'dan aldığı güçlü destekle seçimlere girdi ve bir darbeye 36 yaşında Gürcistan'ın cumhurbaşkanı oldu.

Amerikan derin devletinin dünya çapındaki ismi George Soros, daha sonra darbeyi, Açık Toplum Derneği'nin katkılarıyla örgütlediğini açık örneklerle anlatacaktı. Yugoslavya'nın bölünmesinde büyük rol oynayan OTPOR örgütünün kardeş örgütü KMARA'ya sağlanan maddi destek medyayı, milletvekillerini, iş dünyasını ihmal etmemiş ve zemin hazırlanmıştı. Saakaşvili, bu zeminde cumhurbaşkanlığına yükselmişti.

“Dünyanın en genç başkanlarından biri olmalısınız,” demiştim. “Bir gün bu noktaya gelmeyi hayal etmiş miydiniz?”

“Beni çok karmaşık şartlar buraya getirdi,” diye cevap verdi.

Maia, Caz ve Amerikan İş Konseyi

O karmaşık şartlar 10 yıllık bir çabanın eseri idi. Uluslararası çabaların merkezine ulaşmada bana Maia yardımcı oldu.

Maia'nın ismini, daha önce Gürcistan'ı ziyaret eden arkadaşım Buket Veziroğlu vermişti. Aslında bir caz şarkıcısıydı o.

Ama Gürcistan'da faaliyet gösteren Gürcistan-Amerikan Ticaret Odası'nda da çalışıyordu.

"Benim bir işim de basınla ilişkiler" diyerek beni ofise götürdü. Önce Allison'la tanıştım. 35 yaşlarında, Bostonlu bir Amerikalı.

Maia, Allison ve ben, İş Konseyi başkanı olan patronlarının ofisi önünde çene çalışıyoruz. Onun çok özel biri olduğunu anlatıyorlar. İkisi de Fady O. Asly'ye hayranlar. Fady O. Asly aslında bir Lübnanlı. Tüm yaşamı Amerika'da geçmiş. Şimdi Gürcistan ile Amerika arasında mekik dokuyor.

Biz odasının önünde durmuş sohbet ederken önce elinde bir bavulla şoförü giriyor içeri. Maia ve Allison heyecanla ayağa kalkıyor. Ve Fady görünüyor kapıda.

Uzun boylu, esmer 40 yaşlarında bir adam. Hanımlarla öpüşüyor ve hızlı hareketlerle masasına oturup ellerini ovuşturuyor. "Well..." diye bir başlangıç yapıyor. Küresel bir işadamlarının bütün jestlerine sahip olduğunu gözlüyorum.

"Gürcistan'la ilgili bir program ha. Burası coğrafi durumu itibarıyla çok önemlidir. Düşünün, burası Orta Asya ve Hazar petrol ve gazının, İran ve Rusya yolu kullanılmadan geçebileceği tek çıkış kapısıdır. Yani, petrol ve gaz buradan, herhangi bir politik durumdan etkilenmeden dışarı akabilir. Bu yüzden Gürcistan, Amerikan çıkarları açısından çok önemlidir. Şu anda Ortadoğu'daki karmaşayı düşünürsek, buranın önemini çok daha iyi anlarız. Ortadoğu'ya alternatif bir bölge gerekiyor ve işte burası da enerji üretim merkezlerinin tam ortası. Buranın istikrarı, küresel ekonominin istikrarı demektir. Ve yine tam da bu yüzden Gürcistan'ın Avrupa ailesiyle bütünleşmesi çok önemli."

Bir anda küresel politikayı özetlemişti. Arkasına yaslandı.

"Bu ve benzeri ülkeler, gelişmekte olan pazarlar... Buralarda çok geniş imkânlar var. Son 10 yılda inanılmaz ölçüde gelişme kaydedildi. Bakın meyve işiyle başladık, şimdi et işine de girdik," diye devam etti.

Gürcistan'da ithalat patlaması yaşanıyordu. Ve o, bu işi organize edenlerin başındaydı. "Gürcistan'dan bir şeyler ihraç ediyor musunuz?" diye sordum.

"Hayır. Biz sadece buraya ithalat yapıyoruz," dedi.

Çok işi var, iznini istiyoruz. Allison bizi almak için kapısında bekliyor. Odasına inerken koridorda 20'li yaşlarda esmer, yakışıklı, kısa boylu bir adamı işaret ediyor. "Onunla tanış," diyor. El sıkışıyoruz. Onlar öpüşüyor. Allison ondan hayli büyük duruyor. Ama evli olduklarını öğreniyorum sonradan. Allison Ekberg, birkaç yıldır Gürcistan'da. Değişimler gözünün önünde oluyor. Amerikan Ticaret Odası bünyesinde günlük bir gazetesinin ve haftalık bir derginin editörlüğünü yapıyor. Dikkatimi çeken, Gürcülerin içinde bulunduğu durumu romantik kavramlarla açıklaması. Bu da küresel bünyenin temsilcilerinin tipik söylemi.

"Çok umut verici bir durum var burada," diyor.

"Toplumda gelir farkı çok yüksek değil mi?"

"Evet ama Gürcüler sihirbaz gibidir. Her şartta yaşamayı becerirler. Tüm fertleri işsiz olan bir aile bile hem bir şekilde geçinip gider hem de hayattan zevk alarak yapar bunu."

Dalga mı geçiyor diye bakıyorum. Hayır, o çok ciddi.

"75 yıllık Sovyet yönetimi korkunç bir devletçilik yerleştirmiş," diyor. "Eee tabii bunu düzeltmek uzun zaman alacak. Eski yönetimlerde sadece hükümete yakın olanlar kaynakları kullanabiliyordu. Geri kalanlar hiçbir imkândan yararlanamıyordu; doğru insanla tanışamayan işsiz kaldı."

"Şimdi de aynı durum devam etmiyor mu?"

"Hayır. Bu süreçte her şey çok rasyonelleşiyor," diyor.

Editörlüğünü yaptığı dergide Abhazya ve Osetya'yla ilgili makaleler var.

"ABD, Gürcistan'ın bölgedeki arazi bütünlüğüne büyük önem veriyor. Oysa Amerika Birleşik Devletleri'nin her yerde bu politikayı güttüğünü söylemek zor. Mesela Kürt meselesinde politikası bu değil. Bu değişik politikaları nasıl değerlendiriyorsunuz?" diye soruyorum.

Cevaplamak işine gelmiyor.

"Ama burada bu politikayı destekleyen sadece ABD değil ki," diyor, "Birleşmiş Milletler de, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne çok önem veriyor ve Abhazya ve Osetya'yı, Gürcistan içinde mütalaa ediyor".

Allison, Türkiye dahil dünyanın birçok karışık bölgesinde bulunmuş, yakında Amerika'ya döneceğini, buradaki misyonunu tamamladığını söylüyor.

Amerikan yönetimi, Rusya'nın arka bahçesindeki bu geçidin istikrara kavuşmasını istiyor. Burası Hazar ve Orta Asya'nın tüm doğal zenginliklerini Batı'ya bağlayacak bir köprü. O yüzden Amerika için çok önemli. Kafkasya'nın gözbebeği!

Tiflis'te gece her şeyi açığa çıkarıyor. Kumarhanelerin önü lüks arabalarla dolu. Anacaddeleri bir bir dolaşıyoruz. Gecenin içinde David'in heykelinin önünde duruyoruz. Heykel, Abhazya'dan gelen göçmenlerin doldurduğu, bir zamanların lüks oteli Iveria'nın tam önünde. Atının üzerinde gururla ileri bakan Kral David'in işaret parmağına belli bir açıdan bakarsanız, Iveria'nın otel odalarında 10 yıldır türlü türlü dramlar yaşayan insanların siluetleriyle çarpışsınız.

Onlar bir zamanlar Abhazya'da yaşayan Gürcüler. 10 yıldır bu otelin odalarında ailece kalan mülteciler.

1990'larda Gürcistan bağımsızlığına koşarken, o topraklar içinde yer alan Abhazya ve Osetya, kanlı ayaklanmalara sahne oluyordu.

1992'de Gürcistan'ın kuzeybatısında, Karadeniz'in kıyısındaki Abhazya'da bir savaş başladı. Binlerce kişi hayatını kaybetti. Bölgede yaşayan Gürcüler, Abhazya'dan göç ettiler. Abhazya'nın statüsünü belirlemek için yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldı. O, artık sınırlar arasındaydı.

Gürcistan'ın kuzeyindeki Güney Osetya'nın durumu da karmaşıklığını korudu. Rusya sınırları içinde kalan Kuzey Osetya ile etnik ve kültürel bağları bulunan Güney Osetya, Gürcistan'ın bağımsızlığını elde ettiği 1992'den itibaren Tiflis'in otoritesine direndi. Rusya'yla birleşme isteğini açıkça dile getirdi. O da sınırlar arasında kaldı.

Gürcistan'da esen ayrılıkçı rüzgârlardan en çok yararlananlar kanundışı ticari şebekeler oldu. Otorite boşluğu bir biçimde dolduruluyordu. Mafya, belirsizliğini koruyan bölgelerde otoriteyi ele aldı ve her iki tarafça kullanıldı.

Giorgi Haindrava: Bakan Olan Yönetmen

Ertesi gün bir meslektaşımızla randevumuz var. Birkaç yıl öncesine kadar, Abhazya'da çektiği belgesellerle ün kazanmış bir yönetmenle. Ama artık belgesel yapmıyor. Giorgi Haindrava, kabinede Abhazya'dan ve Osetya'dan sorumlu bakan olarak yer alıyor. Ve resmi görevi, sanatçı tarafını hiç gölgelemiyor.

Görüşmeye gittiğimizde asistanıyla bir şeyler konuştular ve bir koşuşturma başladı. Arka odaya doğru heyecanlı bir şekilde yürüdü. Birkaç dakika sonra elinde nadide bir Abhaz şarabıyla yanımıza geldi.

"Önce bunu bir tadın," dedi, "Abhazya en nadide üzümleri yetiştirir".

İri, kahverengi Kafkas gözleri ve doğal hareketleriyle diğerlerinden ayrılıyordu. Yüzündeki çizgileri sanki özel bir ışık aydınlatıyordu. "Osetya ve Abhazya uzun zamandır Gürcistan'ı etkileyen, Rusya'nın elindeki iki önemli koz," diye söze başladı.

"1991'den sonra her ikisiyle de oynandı. Her iki yerde de gücü elinde tutanlar Rusya'yla birleşme isteklerini tekrarlıyorlar," diyorum.

"Bu asla olmayacak," diyor, "biz, Avrupa yapılanması içine gireceğiz". Buna gerçekten inanıyor muydu, yoksa... Birden yüzündeki ışık soldu.

Çıkıyoruz. Tiflis'e akşam çöküyor. Anacaddelerde ışık selinde bir damla oluyoruz. Işıltılı caddeleri uğultuya boğan arabaların çoğu son model. Bir zenginlik var bu kentte. Ama en yüksek maaş 47 lars, yani 24 dolar! Peki, nasıl yaşıyorlar?

Mariott Otel'i'nin önünde limuzinler, korumalar. Maia, bu akşam Mariott'un alt katında Pro Credit Bank'ın 5. yıldönümü kokteylinde şarkı söyleyecek. Siyasiler, işadamları, yabancı misyon ve onlarla iş yürüten birçok üst düzey görevli Mariott Otel'i'nin müdavimleri.

Şık olmaya çalışanlar, gerçekten çok şık olanlar, etrafı kolaçan edenler, açık büfeye dalanlar, burnunu tavana yapışık tutanlarla dolu kokteyl salonu. Salonun en dibinde Maria ve arkadaşları... Tiflis'te caz yaşıyorlar.

Saba Saakaşvili, Gürcistan İş Konfederasyonu'nun direktörü.

Kiev Üniversitesi'ni bitirmiş ve masterını İngiltere'de yapmış. O günden beri de iş dünyasının tam göbeğinde. Kokteylin gürültü patırtısı içinde kulağında telefonu ara sıra saatine bakıyor. Yine de konuşuyoruz.

"Yeni hükümetle tüm ekonomi değişti. Burada iyi bir iş atmosferi yoktu," diyor, "geçen hafta hükümet yeni vergi yasası da çıkardı, çok liberal bir vergi sistemi geliyor".

"Peki ya üretim?" diye soruyorum.

Saba şaşkın gözlerle bana bakıyor. İnsiyaki olarak tekrarlıyor "Üretim!" O da ne, der gibi bakıyor.

"Hedefimize varıyoruz. Yabancı yatırımcılar Gürcistan'a rahatlıkla yatırım yapabilecekler."

"Peki, Gürcüler fabrika açacak duruma gelebilecek mi?" diye soruyorum. Yine duruyor. Sorularım onun iletişim hatlarına uygun değil. Sonra devam ediyor.

"Evet, çok yakında daha iyi durumda olacağız. Petrol kaynaklarımız var ve yabancılar bunlarla ilgileniyor."

Aslında ünlü ekonomi bakanıyla görüşmeyi çok istiyorum. Ama ülke dışında olduğunu söylüyorlar. Genç yardımcısı Natia Turnava'dan randevu alıyorum.

Odasından içeri girince otuzlu yaşlarda, sarışın, güzel ve hipe-raktif bir kadınla karşılaşıyorum. Duvarlarda diplomaları ve referansları asılı.

Asya'da olduğumu, resmi makamları ziyaret ettikçe daha iyi anlıyorum. Resmîyet hemen aradan kalkıyor. Devlet yetkilileri arkadaşça davranıyor. İlgi çekici bir samimiyet var. Natia Turnava'nın bu görevinde dördüncü dönemi. O, Gürcistan'ın en ünlü bakanı Lukidze'nin yardımcısı. Bana günlük gazetede Lukidze'nin resmini gösterip altındaki yazıyı İngilizceye çeviriyor. "Her şeyi satacağız," diyor Lukidze beyanatında. Bir zamanlar Rusya'nın dünyaca ünlü Gürcü işadamı, şimdilerde Rusya'ya giremiyor, yolsuzlukla suçlanıyor.

Natia elinde gazete, "Lukidze! Dünyaca ünlüdür o," diyor. "Rusya'dan Gürcü bir milyoner. Şimdi Gürcistan'ın ekonomi bakanı."

“Bakın, burada da Şevardnadze’nin villasını en çok verene satacağını söylüyor.”

Çünkü onun ana hedefi çok hızlı bir özelleştirme.

“Bayan Turnava,” diyorum, “ineği sağmak yerine neden kesip satmalı? Tüm bu coğrafyada moda olan bu özelleştirmeler sizce çok mu sağlıklı? Bakın, Batı’da özelleştirme hiç bu seviyelerde değil.”

O, küresel ekonominin sözcüğünü yapıyor. “Bence yatırımın kendisi önemli, hangi ülkenin elinde olduğu değil. Yabancı yatırımı buraya getirmek ana hedefimiz. Bence işadamları yerel mi yabancı mı bunun hiç önemi yok. Çünkü yabancı yatırımcıyla gelen sadece iş değil. Yeni bir iş kültürünü, yeni bir anlayışı da beraberlerinde getiriyorlar. Biz sadece on iki yıldır bağımsızız. Pazar ekonomisini ve kültürünü daha yeni öğreniyoruz. Bir zamanlar Gürcistan zengindi ama Rus ekonomisinin çarklarından biriydi. Bağlar kopunca fakirleşti. Şimdi yeni bağlar kuruluyor. Şimdi yeni bir küresel ekonomi trendinin içine giriyoruz.”

Gürcistan’da önce kadrolar eğitilip hazırlanmış, ulusal çıkarların önüne küresel çıkarlar konmuştu. Natia Turnava’ya “Bu pozisyona gelmeden önce ne yapıyordunuz?” diye soruyorum.

“Tiflis’te üniversiteyi bitirdim ve IMF sponsorluğunda Viyana’da kurslara katıldım,” diyor. Duvardaki diplomalardan birini gösteriyor:

“En büyük şansım Lukidze. O çok deneyimli bir işadamı. Rusya’da yaşıyordu. Saakaşvili’nin davetini kabul etti ve geldi. Acil hedefi, aktif özelleştirmeyi gerçekleştirmek. Hedef, devlet kuruluşlarını ve doğal kaynakları satmak. Devlet hiçbir zaman özel sektör gibi olamaz; her şey el değiştirmeli.”

Bunları bir nefeste söylüyordu. Gürcistan değişimin tam ortasındaydı. Sokaklar değişimin aynasıydı.

Ekonomi bakanlığından çıkınca bir parkın kenarında birikmiş bir kalabalık gördük. Evlerini satmak için küçük kâğıtları iplere dizmişlerdi. Orada yorgun, umutsuz ve bitkin bekleyen genç yaşlı, kadınlı erkekli gruba baktım. Onlar için gelecek, bir tünelin içindeydi. Kafkasya uzmanı Mamuka Areşidze her şeyi özetlemişti:

“Kafkasya çok önemli bir merkezdir. Ruslar bu bölgeyi kaybetmek istemez. Bu bölgedeki etkilerini sürdürmek için her şeyi yapacaklardır. Çünkü burası, Amerika Birleşik Devletleri’nin ve Rusya’nın çıkarlarının tokuştuğu noktadır. Gürcistan şu anda Amerika’nın dümen suyunda gidiyor. Ama ekonomik olarak hâlâ Rusya’ya bağımlı. Rusya’yla iyi geçinmek zorunda ama bu gide-rek zorlaşacak gibi görünüyor bu. Gürcistan’da şu anda hiç olmadığı kadar çok yabancı sivil toplum örgütü, çok sayıda yabancı lobi, çalışma yürütüyor. Onlar her ne kadar Kafkasya’nın çıkarlarından söz etseler de bunlar kâğıt üstünde laflar. Aslında kendi çıkarları için çalışıyorlar.”

Art arda travmalar yaşamışlardı. 70 yıllık Sovyet dönemi hâlâ belleklerde sıcaktı. Bağımsızlığın ardından yaşanan otorite boşluğunu dolduranlar halkı bir süre canından bezdirmişti. Yokluk ve yolsuzluk umutsuzluk doğurmuştu. Gürcistan halkı dünyanın en çok sanatçı, edebiyatçı, ressam çıkarmış; sanatla iç içe yaşayan, yüksek bir kültürün evlatlarıydı. Şimdi bir şeyler değişiyordu. Ve meslektaşım Natia Abramia umutluydu.

Rustavi Televizyonu ve Misyonerlik

Rustavi Televizyonu, Gürcistan’daki turuncu darbeye büyük katkı sağlayan medya organlarının başında geliyordu.

Belgesel yapımcısı Natia Abramia, “Sovyet döneminde” di-yordu, “bağımsız ve özgür değildik. Şimdi fakiriz ama mutluyuz. Ekonomimiz büyük problemlerle boğuşuyor. Biz yolsuzluk kâbusunun içine düştük ve bunu kendi kendimize yaptık. Kendimiz ettik kendimiz bulduk. Yolsuzluk, hortumculuk en önemli sorunumuzdu. Yoksulluğa henüz çözüm bulunamadı ama biliyoruz ki, devlet başkanımız dürüst, hükümet dürüst. Onlar es-ki yönetimden çok farklılar.”

Natia inanıyordu. Çok yakında yoksulluk bitecek, Amerikan rüyası burada da gerçekleşecekti. Boynundaki haçı göstererek sordum:

“Natia, sence kiliselere olan yönelişin yoksulluk ve umutsuzlukla bir ilgisi var mı?”

“70 yıldır kiliseye gidemiyorduk. Şimdi din seçmede de dinle buluşmada da serbestiz. O yüzden insanlar kiliselere koşuyor. İlk yıllarda bu çok daha fazlaydı. Hıristiyanlığa bağlılıkları yüksek olduğu için değil, yasak kalktığı için kiliselere koştular.”

Tiflis’te nereye dönseniz bir kilise inşaatıyla karşılaşılırdınız. Ve insanlar, bir yasaktan kurtulmuş olmanın heyecanından mıdır bilmem, olur olmaz haç çıkarıyorlardı.

“Natia, burada uluslararası örgütlerin büyük destek sağladıkları bir Hıristiyanlaştırma faaliyeti var. Müslüman halk da Hıristiyanlaştırılıyor. Rustavi Televizyonu, Hıristiyan misyonerlerine, vaftiz törenlerine büyük yer veriyor,” diyorum.

Natia, “Hıristiyanlığa dönenler kendi seçimlerini yaptılar. En azından şimdi seçme şansları var,” diye cevaplıyor.

Kanaldan çıkınca şoförümüz Hamdi’ye soruyorum. Müslüman halk hangi şartlarda Hıristiyanlaştırılıyor?

Yükselen değer Hıristiyanlık nasıl oluyor da bin yıllık gelenekleri ezip geçiyor?

“Müslümanlara Tatar derler. Önce gençleri etkiliyorlar. Sünnetli çocuğu Tatar diye kızdırıyorlar. Tiflisliler için bu, Müslüman demek, geri kalmış demek. Modern olmamak demek. Acara yüzde 80 Müslüman’dır ama Tiflisliler onların sonradan Müslüman yapıldığını aslında hepimizin Hıristiyan olduğumuzu düşünür.”

Maia Barataşvili ve onun aşkla sevdiği rahibiyle buluşmaya gidiyoruz. Maia’yı bir caddeden elinde koca glayöllerle (kuzgun-kılıç) arabaya alıyoruz. Boynunda işaretparmağı büyüklüğünde abartılı bir haç asılı. Caz, haç, Amerikan İş Konseyi, Maia’nın kişiliğinde bütünleşiyor.

Rahip Temuras’ın kilise yakınındaki evine gidiyoruz. Salonda rahibin at üstünde fotoğrafları. Kendisinin harası olduğunu öğreniyoruz. Daha konuşmanın başında, tüm bu bölgenin Osmanlı’nın zoruyla Müslümanlaştırıldığını söylüyor. Sonra, bir zamanlar Türkiye’nin her yanının kiliselerle sarılı olduğundan ve Atatürk’ün politikası sonucu Hıristiyanların mağdur duruma düştüğünden bahsediyor.

Nedense bir din adamından ziyade bir küresel politikacının karşısında olduğumu hissediyorum. Sadece bir soru soruyorum.

“Fener Rum Patriği’yle ilişkileriniz nasıl?” “Bartholomeos’la çok yakın ilişkilerimiz vardır. Bu coğrafyada biz bir bütünüz,” diyor.

Temuras Berişvili’ye Hıristiyanlaştırma faaliyetleriyle ilgili görüşlerini sorduğumda beklediğim cevabı almıştım: “Onlar zaten eskiden Müslüman değildi. Türkler tarafından zorla Müslüman yapıldılar.”

Evinden kilisesine kadar yürüdük. Rahip elbisesini giyerek evden çıkmış, ruhani bir havaya bürünmüştü. Maia, o ağzını her açtığı anda içine düşecek gibiydi. “Onunla tüm dertlerimi konuşurum. O benim psikoloğum, arkadaşım, idolüm,” diyordu.

Sokaklarda son 10 yıldır rahipleri sık sık gören halk, yapılan propagandanın da etkisiyle Temuras’a büyük ilgi gösteriyordu. O geçerken önünde reverans yapıyorlardı. Kilise sosyal bir olaydı. İnsanları örgütlüyor, maddi manevi yardımlarda bulunuyor, her türlü dertle meşgul oluyordu; her şeyden haberdardı.

Rahip Temuras’ı kilisede bıraktık. Yoksul oldukları belli kadınlar ve çocuklar günah çıkarıyor, kimileri mum yakıyor kimileri yakarıyordu. Aklımda tek bir şey kaldı: Temuras, bir din adamıydı ama Türkiye’yi de, Müslümanları da sevdiği söylenemezdi.

Tiflis’te bir gün daha. Eski Tiflis Oteli’nin (Old Tbilisi Hotel) terasından yüzlerce yıllık kavgalara sahne olan tepelere, sonra da deli deli akan nehre bakıyorum. Gürcüce ya da buralarda konuşulan birkaç dilde huzur kelimesinin nasıl söylendiğini öğrenmek istiyorum.

Gürcülerin anası Kartuli Ana heykeli, tepelerin üzerinden bana bakıyor. Bir elinde düşmanlar için hazır tuttuğu kılıç, öbür elinde dostlara uzattığı bir şarap kadehi var.

Bugün Süleyman Efendi’yle buluşacağım. *Gürcistan* gazetesinin sahibi, yazar, BBC’nin muhabiri.

Sanırım ellinin üzerinde, ince, zarif bir adam. Türk’e benziyor yüzü. Daha önce Süleyman Süleymanov’muş adı. Soyadını “Efendi” olarak değiştirmiş. Yani adı Süleyman, soyadı Efendi.

Beraber Tiflis’in tek camiine gidiyoruz. İnşası dokuz asır sürmüş. Geçen yüzyılda restore edilmiş. Önünde bakımsız haldeki

hamamlar. Arka tepeye tırmanıyoruz. Türk mezarlığındaki ay yıldızlı mezarların önünde duruyoruz.

Hüzünle tepelere bakıyorum. Dedemin doğduğu topraklar, buranın çok değil biraz daha doğusunda.

Süleyman Efendi, bana bu coğrafyanın neden bu kadar ilgi çektiğini anlatıyor.

“Biz Azerbaycan Türkü’yüz. Ama Azeri anayasasında Azerbaycanlı kabul edilmişiz. Ancak millet olarak biz Azerbaycan coğrafyasında yaşıyoruz. Şimdi bize ‘Sizin tarihi vatanınız Azerbaycan’ diyorlar. Benim tarihi vatanım Gürcistan. Azerbaycan benim etnik vatanım. Herkesin kafasını karıştırıyorlar. Bu konuları istedikleri gibi döndürüp dolaştırıyorlar. Bilir misiniz, 1936’ya kadar benim babamın pasaportunda milliyeti Türk yazılıydı. Gürcüce, Rusça Türk yazılıydı. 1937’de değişmeye başladı her şey.”

Süleyman Efendi, “Gürcistan zengin bir diyar.” diyor, “Yeraltı yerüstü serveti çok. Doğuda 400 milyonluk petrol yatakları var. Batıda Karakum sahillerinde 200 milyonluk petrol ihtiyatı var. Amerika için burası stratejik bir mekân. Rusya için de öyle. Zaten Rusya, iki yüzyıldır buranın sahibi. Her köşesini çok iyi biliyor, ona göre oynuyor. Amerika ise taze (yeni) başlıyor. Gürcistan’ın Avrupa’ya kavuşmasını istiyor ki onu Rusya’nın kucağından çıkarsın. Burası daha yüzlerce yıl kargaşanın ortası”.

Şehre inince şaşıyorum. Tüm yollarda Azerbaycan, Gürcistan bayrakları asılı. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Gürcistan’ı ziyaret ediyor. Yollar kesilmiş. Cumhurbaşkanı Saakaşvili’nin ve İlham Aliyev’in eskortları ve resmi araba konvoyu geçiyor önümüzden.

“Amerika buralarda henüz çok taze” diyordu Süleyman Efendi. Bir Batılının bu bağları, taşları; bu insan örgüsünü; bu birbiriyle iç içe geçmiş yüzlerce lehçeyi ve bu binlerce yıllık kavgaları anlamasının zor olduğunu düşünüyorum.

Gürcistan’da insanlar yepyeni bir dönemin eşiğinde duruyor. Kafkasya halkları şimdi hiç bilmedikleri yeni bir dünya düzeninin asli oyuncularına olmaya hazırlanıyor.

Süleyman Efendi’yle Tiflis’in tepelerinde yaptığımız konuşma hâlâ kulağımda:

“Hepsi öz çıkarını güdüyor. Amerika gelip burada Gürcistan’a can yazdırabilir ama Türkiye hiçbir şey ummadan bize yardım eli uzatıyor, istiyor ki bu ülke kalkınsın. Geçen asırda Atatürk ‘Biz kardeşimizin güçlü ve bağımsız olmasını isteriz’ demişti. Ama öbür devletler böyle düşünmüyor.”

“Batum Şurasıdır da!”

Batum’a vardığımızın ertesi sabahı, Batum Konsolosumuz Hüseyin Avni Karşlıoğlu’yla, bu sınırlar arasındaki yaşamlardan söz etmiştik. Hüseyin Bey, parçalanmış ailelerin hikâyelerini anlatmış, 90 yaşındaki Saniye Nine’yi sınırdan geçirip Trabzon’a götürdüğünü söylemişti. Saniye Nine’yi biz de ziyaret etmiş, Karadeniz’deki köylere benzer bir köyde, derme çatma evinin verandasında onu uyurken yakalamıştık. Minyon, incecik, 90 yaşında bir kadındı; iri, yeşil gözleri ve hafif kemerli güzel burnu onun bir zamanlar çok can yaktığını anlatıyordu. Çevresinde torunları, kediler ve çiçekler şekerleme yapıyordu.

“Saniye Nine uyuyor muydun?”

“Yok, yok, oturun.”

Evin önündeki dar patikada yürürken dertleşmiştik.

“Anam İzmir’dendi” demişti, “anam buradayken yollar kapanmış. Anam burada kalmış. Anam Türkçeden başka konuşmazdı. Gürcüce bilmezdi”.

Anlıyor muyum diye durup yüzüme baktı.

O, Batum’un köyünden Saniye Saridze’ydi. Annesi İzmir’den Serviye Kasımoğlu.

Sınırlar arasında yaşayanlar vardır. Ne bir sınıra ne de ötekine ait olabilenler, tarihin gadrine uğrayanlar...

Türkiye öyle bir coğrafyada yer alıyor ki gerek Balkanlar’da gerekse Kafkasya’da insanlar sınırlar arasında yaşıyor. Batum sınırlar arasında kalmış, bizden insanların diyarı. Batum, Türkiye’den sadece üç dakika uzakta.

“Batum” diye başlayan bir yığın betimleyici cümle yerine Metin Kumuşoğlu’nun deyişiyle “Batum şurasidur da!”

Trabzon’dan Rize’ye vardığımızda saat 21 sularıydı. Emin Gürses, Metin Kumuşoğlu’nun telefonunu vermiş, gidince onu görün demişti. Geleceğimizi öğrenince o da “Siz Rize’ye gelin, gerisini düşünmeyin,” demişti. Kumuşoğlu Petrol’e geldik. Metin Kumuşoğlu’nun yeğeni Taner bizi bekliyordu. Bizi sınıra o götürcekti.

İki saat sonra, Hopa sınır kapısındaaydık. Hiç tanımadıklarına birine inanılmaz bir misafirperverlik gösteriyorlardı. Sınırdan Taner’den ayrılıyor. Eşyalarımızı bir el arabasına yığıyoruz. Vizemizi aldık sınırdan geçiyoruz.

Gümrük kapılarının dışında Metin Kumuşoğlu bekliyor. Onu ilk kez görüyoruz. 50 yaşlarında, tez canlı, titiz, sinirli ve belli ki çok zeki. Rize’nin köklü ailelerinden. Batum’da iş kurmuş, Batum ile Rize arasında yaşıyor. Aslında bir aile geleneğini devam ettiriyor o.

Kafkasya’nın Kapısı

Arabada Karadeniz’i takip ederek Batum şehir merkezine doğru ilerlerken anlatıyor:

“Batum eskiden beri Türklerin gurbet şehriydi. Rize’nin yarısı gurbete İstanbul’a, yarısı Batum’a gelirdi. Batum Karadeniz’in Rusya’ya açılan limanı ve kapısıdır. O yüzden Türkler için çok önemli bir liman şehri Batum. Kapılar açılmadan önce biz Sarp’a ziyarete geldik. Rusya’yı görmek için. Bizi sürekli uyarır ‘Sakın fotoğraf çekmeyin! Dürbünle bakmayın!’ derlerdi. Aynı şekilde Gürcülere de söylerlermiş. 1989’da biz geldiğimiz zaman hudut kasabalarına giriş yasaktı. O köy doğumlu olmayanları sokmuyorlardı. İzin gerekiyordu. Benim amcam gençliğini buralarda geçirmiş. Buralarda Rusça konuşulduğunu söylerdi. Kendisi de Rusçayı anadili gibi bilirdi. Bu da gösteriyor ki Batum’un merkezi Gürcüce konuşmazdı. Ya Rusça ya Türkçe konuşurdu. Kapı açılınca merak ettiğim ilk ülke burası oldu. Geldim, çok sevdim. Rize’ye benziyordu. Gürcüler de bize benzer.”

İşte Kafkasya'nın kapısındaaydık. Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayan kapı burası. Tarihin, siyasetin en karmaşık oluşumlarına sahne olan yerlerden biri. Türkiye-Gürcistan sınırında başlayan ve Çorloki'ye kadar dayanan bölgeye Acaristan deniyor. 1920'lerde Misakı Milli sınırları içinde yer alan bir vilayetimizdi burası.

Sonra kapılar kapandı ve uzun süre öyle kaldı.

Metin Kumuşoğlu bizi önce evine götürüyor, çay demlenmiş, kirazlar masada. Kendimizi evimizde hissediyoruz. Sonra götürüp bizi otele yerleştiriyor. Ertesi sabah onca işinin arasında limanı gezdiriyor bize.

"Batum Limanı doğal limandır. Bu limanı Çoruh Nehri yapmıştır. Petrol bakımından Kazar Denizi'nin kapısı Batum'dur."

Limanda konuşurken art arda tren vagonları geçiyor. Onları işaret ediyor.

"Azerbaycan'dan akaryakıt daha önceleri boru hattıyla taşınırdı. Şimdi boru hattı eskidiğinden trenle taşınıyor. Bir katar iki ton civarında akaryakıt taşıyabiliyor. Depolanan yakıt, uluslararası tankerlerle dünya borsalarına giriyor. Bu liman, Çar Nikola tarafından, 1900'lü yılların başında petrol limanı olarak yaptırılmış."

Limanda bir hareket; balık tutanlar, el ele yürüyen sevgililer, canı sıkın Karadeniz'e bakan yaşlılar...

Batum, birçok güç odağı için vazgeçilmez bir önem taşıyordu. Buranın son lideri, Aslan Abaşidze, Acaristan'ı yıllarca yarı özerk bir cumhuriyet konumunda tutmuştu. Bu küçük bölgenin mutlak hâkimiydi ama 2004'te her şey değişti.

Yeni cumhurbaşkanı Saakaşvili, Gürcistan'ı bütünleştirme çabalarına en zayıf halka Acaristan'la başladı.

Acaristan Tarihe Karışırken

Saakaşvili Acaristan'da seçimlere çok az bir zaman kala kampanya faaliyetleri için bölgeye gitti ve Abaşidze'nin güvenlik güçlerinin durduruldu. Pandora'nın kutusu açılmıştı.

Abaşidze, gücü elinde tuttuğu yıllarda adil bir yönetim gerçekleştirememişti. Olanca zenginliğiyle Batum, bir yokluk kenti hali-

ne dönüşmüş, rüşvet ve yolsuzluk her yere işlemişti. Abaşıdze’ye bağlı devlet birimleri mafyaya dönüşmüştü.

Bir kral gibi davranıyordu. O bir yerden bir yere gideceği vakit yollar kapatılıyordu. Köpek ve at çiftliklerine, Acaristan’daki herkesi doyuracak kadar servet harcanıyordu. O, lüks içinde yüzerken halkın nefesi kokuyordu.

Üstüne üstlük Abaşıdze, Hıristiyan olan eşinin ölümünden sonra Müslümanlığı bıraktığını, artık Hıristiyan dinini benimseydiğini açıklamıştı. Halk onu sevmiyordu.

Saakaşvili’nin iktidara gelişiyle, ekonomik önemi çok büyük olan Batum’da sivil toplum örgütleri harekete geçirildi. Birkaç ay sonra çalışmalar meyvelerini verdi. Abaşıdze’nin istifasını isteyen binlerce Acar sokaklara döküldü. Abaşıdze yolları kapadı ama protestoları engelleyemedi. Saakaşvili, para gücüyle güvenlik kuvvetlerini de ele geçirmişti. Abaşıdze’yi istifaya çağırdı. Ardından da Acaristan’ı, merkezi yönetime bağladığını açıkladı.

Bu açıklamadan sadece birkaç gün sonra Acaristan ile Gürcistan’ı birbirine bağlayan köprüler havaya uçuruldu. Halk ayaklanmıştı ve dış dünya Abaşıdze’yle ilgilenmiyordu. Apar topar Acaristan’a gelen Rusya Güvenlik Konseyi Başkanı Igor Ivanov bir gece yarısı Batum’dan ayrıldı. Acaristan tarihi karışacaktı.

Saakaşvili’ye büyük destek veren ABD, gelişmeleri memnuniyetle karşılayarak, bunun Gürcistan açısından tarihi bir gün olduğunu açıklayacaktı. Petrol yollarından birinin önündeki engel kaldırılmıştı.

Önce cadde ve meydanlardan Abaşıdze’nin posterleri, Acara bayrakları kaldırıldı. Sonra her yere Saakaşvili posterleri asıldı. Kentte, Abaşıdze’yi hatırlatacak en ufak bir iz bile kalmamıştı.

Sadece bir heykel hâlâ yerinde duruyordu. Merkezdeki parkın ortasında, üzerine kuş pislemiş bronz bir heykel, eski günleri hatırlatıyordu. Bu Abaşıdze’nin dedesiydi. Bir Osmanlı valisiydi.

Şoför Hamdi, “Bir zamanlar bu heykel günde üç kez temizlenirdi,” diye mırıldanıyor.

Metin, “Hâlâ burada olması bile garip,” diyor, “Osmanlı döneminde Batum valisi olan Abaşıdze’nin torunu yarım asır sonra

seçimle başa geldi. Yapılan darbenin ardından Rusya'ya kaçtı. Bir daha gelirsen bunu da göreceğini sanmam”.

Parkın tam karşısında oturuyor Metin. “Osmanlı zamanından kalma buralar,” diyor, “tam burada bir bina vardı. Rus garnizonu olarak kullanılıyordu. Bir Osmanlı binasıydı. Sonra o da yıkıldı. Batum'u seven biri olarak içim yandı”.

Yok olanlar sadece Abaşidze'den kalanlar değil. Batum'da Osmanlı'ya ait birçok eser artık sadece tablolarla yer alıyor.

Artık Batum'un eski çarşısı, eski mahalleleri, camileri, çok sayıdaki Osmanlı mimari örnekleri, Batumlu sanatçıların hayallerinden tuvallere geçiyor, o kadar. Konsolos Hüseyin Avni, bu resimler kentinde bu eserlerin tuvale geçmesine vesile oluyor.

Kentin dışına doğru çıkıyoruz. Yeşilin her tonu bize eşlik ediyor. Şimdi botanik bahçesi olan Osmanlı Mezarlığı'nın kıyısından geçip başka bir dünyaya giriyoruz. Oasis Otel, Gürcistan devlet yetkililerinin, işadamlarının, cüzdanı kabarık olanların, tatilde konaklamak için seçtikleri yer.

Bahçede bol dekolteli, değişik havalı genç kadınlarla karşılaşıyoruz. Onlardan otelin içinde de var. Gruplar halinde asansörün önünde bekliyorlar. Kameramanımız Ali “Burada çok iş dönüyor,” diyor.

Otelde Gürcistan Parlamentosu Başkanı Giorgi Tsereteli var. Üzerinde spor gömlek, ayağında şort... Bahçede konuşuyoruz.

“Gürcistan'ın temel meselesi toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır,” diyor. “Abhazya ve Güney Osetya'da durum henüz kontrol altında değil ama Acara'da yeni bir dönem başladı bile. Büyük değişimler olacak burada.”

“Her şey durmuş gibi görünüyor burada; insanlar pasaport alamıyor, fabrikalar çalışmıyor, inşaatlar yarım kalmış. Hepsi acil sorunlar. Bunları nasıl çözeceksiniz?” diye soruyorum.

“Son yıllarda Acara'da insanlar çok zor şartlar altında yaşadılar. Maaşlar verilmedi. Çoğu aile fakirlik sınırının altında yaşadı. Yeni başkan ve ekibinin hedefi ekonomiyi düzeltmek, burayı cazip hale getirmek ve buraya yabancı yatırımı çekmek.”

Sonra hep duyduğumuz o cümleyi söylüyor: “Gürcistan çok yakında NATO'ya girecek; Avrupa Birliği yolunda da adımlar atı-

yor. Hem Avrupa’yla, hem Amerika’yla çok yakın işbirliğine gireceğiz.”

“Uzun yıllar Ruslarla beraber yaşadınız. Ama şimdi ilişkiler gerildi. Siz Batı blokunu hedef seçtiniz. Rusya’yla ilişkileriniz ne olacak?”

Tsereteli, Putin’in gelişle ilişkilerin gerginleştiğini ima ediyor. “Rus politikacıları ve işadamları arasından bir grup, Gürcistan’la iyi ilişkiler içinde. Ama bunların karşısında Gürcistan’ı kendi ülkelerinin devamı gibi görenler de var. Burası bağımsız bir ülke ve onun gereğini yapıyor.”

Metin Kumuşoğlu, Gürcistan’ın küresel güçler tarafından özgür bırakılamayacak kadar değerli olduğunu söylüyordu:

“Gürcistan, Kafkasya’ya ve Orta Asya’ya tek yoldur. Başka bir yol yoktur. Ve bu yol da Tiflis’ten geçmek zorundadır. Liman da, demiryolları da, karayolları da Sarp Kapısı’nı ve Batum’u kullanır. Bu bölge Orta Asya’nın kilit noktasıdır. İşte bu yüzden Amerika buraya elini atmıştır.”

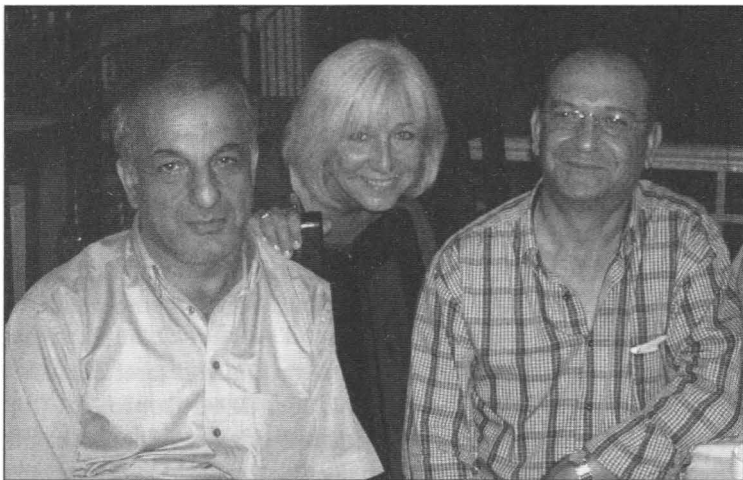
Oasis Otel’den dönüşte yollar hareketli. Onlarca yıldır doku-nulmayan yollarda çalışma var. Acaristan’da yeni yönetim, seçimlere hazırlanıyor. Seçim sonuçları, çabalarını ödüllendirecek! Şoförümüz Hamdi, gelecek konusunda temkinli.

“Abaşidze gitti, her yeri yapmaya başladılar. Seçime kadar insanlara gösteri yapıyorlar belki de. Burada durum içler acısı. Benim arabam var, taksicilikle geçiniyorum ama çoğu aç. Mecburen Rusya’ya işçi oluyorlar.”

Yolda boş araziler gözümüze takılıyor. Boş binalar yağmalanmış, işyerleri ciddi bir ekonomik krizin bariz göstergesi. Önce özelleştirilmiş sonra da yerle bir edilmiş fabrika arazisinin kıyısında bir tanık duruyor. Bir işçi heykeli bu. Hamdi bir gecede tüm fabrikaların yağmalandığını, yine bir gecede tüm tramvay kablolarının çalındığını anlatıyor.

Revaz Turmanidze, Metin Kumuşoğlu’nun ortağı. Bizi Mahvilauri Köyü’ndeki evine götürürken yolda duruyor. Yine o boşaltılmış binalardan birini gösteriyor.

“Bak, burası devlet garajıydı, arkada park vardı. Ben otomobil mühendisi olarak burada çalışıyordum. Bağımsızlıktan sonra fab-

Revaz Bey ve Kumuşoğlu

rikalar durdu. Önce şoförler fabrikaların hisselerini aldılar. Yüzde 60 özelleştirildi, yüzde 40 devlette kaldı. Sonra yağmalandı ve ortada bir şey kalmadı.”

Yarım saat sonra Mahvilauri'ye geliyoruz. Her biri iki üç katlı villalar tepelere yayılmış. Burada da, evlenen oğul, anne babasıyla oturduğu için evler büyük tutulmuş. Revaz'ın evi, 300 hanelik köyün en tepesinde, tüm aile bir arada. Annesi Uyman Türkçe konuşuyor, eşi Pepela Rusça biliyor, oğulları, Türkiye'yle ticaret yaptıklarından Türkçe biliyor, ama torunu küçük Meryem büyüyen-
ce muhtemelen Gürcüce konuşacak.

Bahçede koca fırınlı bir mutfak daha. Orada etler, balıklar pişiriliyor. Salonda koca bir televizyon. Evin kadınları pembe dizileri seyrediyor. Gece bize bir ziyafet veriliyor. Yine akrabalarımızdan ayrılıyormuşuz duygusuyla veda ediyoruz onlara.

İsmet Yetimoğlu

Ertesi gün Metin Kumuşoğlu'nun işyerine gidiyoruz. Kapıda ince bir adam var. Gür saçları bembeyaz, gözleri koskocaman, duruşu

saygılı ve onurlu. Yaşamındaki tüm incelikler yüzüne yansımış. Hep gülümseyen gözleri, içinde katılıp kalmış bir acıyı saklıyor.

O çok özel bir adam. Adı İsmet, soyadı Yetimoğlu. Tarih öğretmeniymiş, emekli olmuş, şimdi Metin’le çalışıyor. Batumlu. Bunun altında nasıl bir hikâye var bilemezsiniz.

Onun yaşamı buralarda doğup büyümüş birçok kişinin gibi acılarla, ayrılıklarla, yitirilenlerle dolu...

O, Misakı Milli sınırları içindeki Acara Özerk Bölgesi’nde doğuyor. Batum’dan Sarp’a her gün insanlar gidip geliyor, İsmet Yetimoğlu’nun annesi, kucağında yeni doğan bebeği Bahri’yi anneannesini ziyarete Sarp’a götürüyor. Yıl 1927.

“Annem, birkaç gün sonra Batum’a dönmek zorunda kalmış. Ninem demiş ki ‘Bebek burada kalsın. Sen nasıl olsa bir iki güne dönersin’. Annem gelmiş Batum’a, bir iki gün sonra dönecek. Ertesi gün sabah uyandığında haber gelmiş, yollar kapandı diye. Ağabeyim Bahri’yi bir daha görememiş.”

İsmet’in annesinin fotoğrafına bakıyorum. Yüzüne acı yerleşmiş, dudakları gülmeyi unutmuş, poz verirken bile tebessümü yok olmuş. Büyük oğlunu ancak 40 yıl sonra görebilmiş. Batum, o tarihten bu yana, birkaç parçaya bölünmüş yürekler ülkesi...

Yıl 1944. Bu kez İsmet’in babası, Stalin’in ünlü tehcir politikası sonucu bir vagona bindirilip uzaklara gönderilmiş. Az daha küçük İsmet de aynı vagonla meçhule gidecekmış.

“Gece babamla beni aldılar. Ağzına kadar dolu bir vagona bıraktılar. Sürülecektik. Trenin dibindeyken bir kadının ‘İsmet, İsmet!’ diye bana bağırdığını duydum. Henüz 5 yaşındaydım. Kadına doğru koştum. Beni aldı sakladı. Dağlara Hula Bölgesi’ne götürdüler beni, hemen adımlı değiştirdiler, İsmet oldu Aleksandr, soyadım oldu Yakobadze!” Gözleri iyice buğulanıyor. “Ama beni hep İsmet diye çağırıyor,” diyor.

Bahri anneannesinde kalmıştı. Sınırlar kapalıydı. Yıllarını ailesine ulaşmak için çabalayarak geçirdi. Stalin’in ölümünden sonra bir daha denedi. 1961’de İstanbul’dan Batum Camii’ne bir mektup gönderdi.

İsmet’in gözlerinden yaşlar iniyordu. Karşılıklı ağlıyorduk. Gözyaşlarını siliyor, anlatmaya devam ediyordu. “Annem ile kar-

deşimi bulun,' diye yazmış. Bizi buldular. Mektubu verdiler. O mektubu hâlâ saklıyorum."

Cebinden buruşuk, binlerce kez okunmuş bir kâğıt çıkarıyor. Çiçek motifleri arasında şunlar yazıyor:

Karakuş boyanır mı?

Çağırsam uyanır mı?

Sen orada ben burada

Buna can dayanır mı?

İkimizin de gözleri şiş. Revaz ile Metin ön ofiste halimize gülüyorlar. Metin, İsmet'e "Yine ağladın, ağlattın," diye takılıyor. Belli ki o bu hikâyeyi çok iyi biliyor. Ayağa kalkıp dışarı çıkıyorum...

İşte böyleydi bu topraklar. Hasretin de vuslatın da tadını en iyi onlar biliyordu. Hani böyle duygular coşar coşar gırtlığınıza düğümlenir durur ya... Ya da içimizi bazen bilinmez heyecanlar sarar ya... İşte onlar yüzlerce yıldır bu coğrafyada yaşana gelenlerin kanımızdaki tortularıdır.

Balkanlar'da ya da Kafkaslar'da dolaşırken hep içimde o garip keman sesi. Bir süre sonra uzun yıllardır görmediğim bir akrabama kavuşacakmışım gibi bir heyecan duymak, buralarda bir iç titremesiyle dolaşmak... Babanım ataları Kafkasya'dan, anneminkiler Balkanlar'dan göçmüş anavatana. Kimbilir belki de her iki yörenin heyecanları karışıp duruyor kanımda.

İsmet'in sözünü ettiği Batum Camii'ne gittim ertesi gün. Cuma namazına Hula'dan gelenler var. Bunlar bizim insanlar. Çoğu yaşlı. Namazdan önce yanlarına gidiyorum. Biri takkesini geriye atıp "Hoş geldin," diyor. Adı Niyazi Efendi. Ardahan'dan gelen var, Taşkent'ten gelen var. 80'lerindeler. Türkçeyi unutmamışlar. Sonra genç bir çocuk, "Ben Azerbaycan'dan geldim, burada okuyorum," diyor.

Hepsinin bir akrabası Türkiye'de, kimisi Konya'da İnebolu'da, Eskişehir'de.

Yaşlı ve görmüş geçirmiş Enver Baba, bastonunun ucunu taşa batırırcasına bastırıyor. Utangaç bir ifadeyle "Türkçem biraz gitti," diyor. Bastonunun ucuna buruk buruk bakıyor. "Önemli değil, yüreklerimiz konuşur," diyorum, "Hah!" diyor. Metin namaza

gidiyor, diğerleri de. Boş avluda ürperiyorum. Yavaşça zaman tünelinden çıkmaya çalışıyorum.

Batum Hıristiyanlaştırılıyor

Metin işine dönüyor. Şoförümüz Hamdi bizi Batum Üniversitesi'nin önünden geçiriyor. Arabadan öğrencilere bakıyorum. Çoğunun boynunda haç var. *Trendy* giysiler; jöleli saçlar, kulaklarda küpeler. Batı'nın “çağdaş uygarlık seviyesine” üst başlarıyla ulaşmaya çalışıyorlar. Hamdi, gençlerin hızla Hıristiyanlaştırıldığını söylüyor. Yemek için bizi şık bir lokantaya götürüyor. Absaros Lokantası'nın sahibi bir öğretmen. Lia, elinde güller masamıza geliyor. “Annem, Türkçe konuşurdu,” diyor.

“Lia, halkın yüzde 80'i Müslüman ama son yıllarda bir değişim var. Hıristiyanlık moda olmuş gibi görünüyor,” diyorum.

“20-30 sene önce kimse Müslüman, Hıristiyan diye bir şey düşünmüyordu. Yasaktı böyle şeyler, gizli gizli namaz kılınıyor, sünnet yapılıyordu,” diyor, “ama şimdi bir şeyler değişti. Artık çocuklar ne istiyorsa öyle olsun, diyoruz. Bizden geçti. Dinsiz büyüdük. Onlar şimdi meraklı”.

“Peki, çocuklar daha çok Hıristiyanlığa mı merak salıyor?”

Televizyon, basın ve Ortodoks Kilisesi'nin propagandası etkili olmuş. Söylenenleri tekrarlıyor. “Dedelerimiz Hıristiyan'mış zaten. Asıllarına dönüyorlar,” diyor.

Kafamda evirip çeviriyorum söylediklerini. Batum'da geçen hafta 100 çocuğu daha vaftiz ettiklerini öğreniyorum. Vaftiz olanlara kilise yardım ediyor. Onlar daha kolay iş buluyor. Aileler kili-seden yardım alıyor.

“Hamdi, senin çocukların ne yapıyor?”

“Şimdilik Müslümanlar ama büyüyünce bilmem ne yaparlar!” diyor.

Çorloki Aç, Kimse Umursamıyor

Batum'dan ayrılmadan önce Acaristan ile Gürcistan sınırına, dinamitlenen köprülere gitmek istedim. Yol birden kapandı.

Önümüzde dizi dizi kamyonlar. Çoğu Türk tırı. Uzaktan gürültüler geliyor.

Cumhurbaşkanı Saakaşvili Batum'a geliyordu. Haberi duyan çay üreticileri yolu kesmişlerdi. Yüzlerce kişi bir ağızdan bağııyordu. Aralarına karıştık. Türkçe konuşmaya çalıştım. Hiç cevap vermediler. Sonra yavaş yavaş anladığımız bir dili duymaya başladık.

"Adın ne?"

"Timur Saakadze."

Bir kadın öteden bağırdı. "Onun adı aslında Ateşoğlu'dur da!"

Genç adam gülümsedi. "Doğrudur da! Benim babanın kardeş Borçka'dan Rize'den!" "Ne oluyor burada?" diye sordum. Başında siyah yemenisi, elleri çay rengi, avutları çökük bir kadın bağııyor. "Ne oluyor da! Biz iş isterik!" "Çay mı üretiyorsunuz?"

"Ho! Parayı vermiyorlar ki. Satamıyoz. 10 kapık verirler bir kilo çaya!" Adı Meryem.

Kalabalık bizi sürüklemeye başlıyor. En öndeki lüks arabalar hareket ediyor. Halkın üzerine doğru sürüyorlar. Kadının biri arabanın altında kalmaktan son anda kurtuluyor.

Yeni yönetimin arabaları, yıkık köprünün yanına inşa edilmiş yeni bir köprüden göstericileri âdeta ezerek geçip gidiyor. Çorloki halkı çaresiz, kızgın, arkalarından bakakalıyor.

Karabağ'daki Soykırıma Dünya Kör ve Sağır

Temmuz 2004 Yolculuğu

“Kalbimin hüznün dolu köşesi” diyordu, Karabağ’dan söz ederken. Haydar Aliyev, kalbinde o hüznle yaşadı, son 10 yılını. Sonra yavaşça gözlerini kapadı.

Tarihe bir soykırım olarak geçecek Hocalı. Şuşa da var. Fizuli de. Agdam da çok çekti.

Ama dünya görmedi, duymadı, kulak asmadı. Daha çok silah, daha çok adam yolladı. Dünyanın en önemli geçitlerinden biri yıllarca kana boyandı.

Yüzyıllar öncesinden gelen ağıtları dinledik orada ve son 15 yılın acılarını paylaştık. Acıyı en çok yaşamış olanlarla, kırılmış, katledilmiş, yalnız bırakılmış ama yine de dik duranlarla konuştuk. Zengin topraklara sahip olmanın bedelini çok ağır ödüyordu onlar. Aynı dil, aynı din ve aynı duygu ülkesinin kardeş halklarıyız. Doğu’yla kucaklaştığımız Azerbaycan’dayız.

Şuşa’nın Üzerinden Uçan Kuşlar

Müze binasına girmiş, programı almak için merdivenlerden yukarı çıkıyordum ki ikinci katta birden durdum. Müziğin sesi, adımlarıma hükmetmeye başladı. Açık kapıdan içeri süzıldüm ve sahnede prova yapan iki sanatçının ta burnunun dibine kadar sokuldum. On dakikada yüzyılların içinden geçmiştim.

Piyanoda Farhat Badalbeyli vardı. Rauf Abdullayev viyoladaydı.

Yüzümdeki ifadeye gülümseyerek baktılar. Derin bir nefes alıp “Allah aşkınıza bu neydi?” diye sordum.

Farhat Bey, “Şuşa üzerindeki iki kuşun feryadı,” dedi, “ben Şuşalıyım”. İki kuş, Şuşa’da evlerinin üzerinde dolaşıyorlar ama evlerini bulamıyorlar. “İşte onun hikâyesi,” diye ekledi. Bu henüz kaydı bile olmayan son bestesiydi. Sahnenin kenarına oturduk. Farhat Badalbeyli anlatıyordu.

“1993’te Şuşa bir kez daha işgale uğradı. Tek bir Türk kalmadı. Orada Üzeyir Bey’in Bülbül’ün evi vardı. Siz oradan buraya bin bir zorlukla getirilen heykelleri gördünüz mü? Ermeni askerler Bülbül’ün, Üzeyir Bey’in heykellerinin bile gözlerini kurşunlamışlardı.”

Şuşa, Ermeniler tarafından işgal edilen en güzel bölgelerden birinin ismi. Azerbaycan’ın en büyük sanatçılarının doğum yeri.

1993’te tanklar Şuşa’ya girdi. Şuşa, ateş çemberindeydi. Şehitleri yerde kaldı Şuşa’nın; yaşlı, genç kaçabilen kaçtı.

Şuşa’da Azerbaycan halkının dünyaya mal olmuş, Bülbül gibi, Üzeyir Hacıbeyoğlu gibi sanatçıların heykelleri orada kaldı. Ateşkesten sonra bu heykeller Ermenistan yetkililerinden satın alınarak Bakü’ye getirilebildi. Hepsisi kurşunlanmıştı. Bu nasıl bir kindi?

Bugün Azerbaycan’ın beşte biri Ermeni işgali altında. Ateşkesten beri uluslararası platformda ikili, üçlü, beşli görüşmeler sürüyor. Ama işgal kaldırılamıyor.

1996’da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) 54 üyesinden 53’ü Karabağ’ın Azerbaycan toprağı olduğunu kabul etti. Ama Ermenistan’a hiçbir yatırım uygulanamadı. Topraklar işgal altında kaldı. Bir milyon göçmen, evine dönemedi ve dünya suskun, Ermeni işgalini seyretti. On üç yıldır da seyretmeye devam ediyor.

Bugün Azerbaycan uluslararası örgütlerin haksız ve yanlı davranışlarının bir simgesi. Soykırımı uğradı, toprakları işgal edildi. İsteddiği zaman dünyayı ayağa kaldıran, asırlık sorunların birkaç günde hallini dayatan Avrupa Birliği’nin, Amerika’nın dünyaya

barış yayma iddiasındaki örgütleri, insan hakları dernekleri, uluslararası teşkilatlar sadece seyretmekle yetindi.

Hocalı'da Bir Soykırım Yaşandı

1992'de Hocalı'dan göçenler Bakü yakınlarında eski bir hastanede on üçüncü yıllarını doldurdular. Kalın duvarlarla çevrili göçmen yerleşimlerinden birine giriyoruz. Etraftaki çocukların, kedilerin ve solgun kadınların arasından geçiyoruz. Mürsel'le konuşuyorum.

"25 Şubat'ı 26'ya bağlayan geceydi. Hocalı'da olacaklar önceden belliydi. Muhasara altındaydık. Her tarafı Ermeni askerler çevirmişti. Agdam'la da ilişkimiz kesilmişti. Tek ulaşım yolu helikopterlerdi. 1992 Şubatı'nın 13'ünde son bir helikopter geldi. Ondan sonra ne erzak geldi ne yardım. Şuşa zaten tükenmişti. Ermeniler 'Siz mengenedesiniz' demişlerdi. Evimizi, Hocalı'yı terk etmemiz istenmişti. Ama Hocalı dövuştü. 15 yaşındaydım. 25 Şubat'ta Hocalı kuşatıldı ve işgal başladı. Önce top ateşi duyuldu, sonra tanklar geldi. Bizde sadece otomatik silah vardı. Tanklara işlemezdi. Yaşlı, kadın, çocuk, şubat soğuşunda üstte başta yok. Evlerinden fırladılar. Kar diz boyu, piyade gittiler ve öldüler."

Konuştukça gözleri zifir oldu. Annesi yanı başında, önüne bakıyordu. Gözlerinden yaş bile akılmıyordu. Hocalı'dan akan kanla beraber akacak yaş da kalmamıştı.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dünyanın adalet dağıtıcılarının işlerine gelince nasıl kör, sağır ve dilsiz olduklarını anlatıyordu.

"Ermeniler, bizim topraklarımızı zaptetti. İşgale uğradık. Topraklarımıza tecavüz edildi. Bir milyon insan evsiz kaldı. Büyük devletler bizi eşit durumda değerlendirdiler, aynı teraziye koydular. Adaletten bihaberlerdi. İkili yanaştılar. Aynı Türkiye'ye yaptıkları gibi. Çok yanlı davrandılar. Biz her ne olursa olsun bu toprakları geri alacağız.

"Hocalı'daki soykırım dünyada eşi benzeri olmayan bir soykırımdır. Yaşlı, civan, körpe demediler, hepsini kırdılar ve uluslararası kurumlar gözlerini bağladı. Birleşmiş Milletler de sustu.

Topraklarımız azad olana dek Ermenistan'la hiçbir işbirliğine girmeyiz, dedik. Ama baskıları hiç azaltmadılar; Türkiye gibi bizi de hiç rahat bırakmadılar. Şimdi Türkiye, Ermenistan'a kapılarını açsın diye baskı altında. Bir taraftan Türkiye-Ermenistan sınırı açsın diyorlar, öte yandan soykırım diye her yerde kanun çıkartıyorlar. Bu onların mahiyetidir.”

“Arkalarında büyük devletlerin çıkarları var,” diyorum.

“Tabii ki! Yoksa tek bir Ermenistan nedir ki! Ahalisinin yarısı çıkıp gitmiş, kalanlar sefil. Ama arkada büyük devletler ve lobi var. Büyük devletlerin merakları (çıkarları) var. Bizim problemimiz bu.”

Mütevazı, ciddi ve dostça konuşuyordu. Sözcükleri evirip çevirmeden önemli saptamalar yapıyordu.

Ülke bir petrol denizinin üzerinde oturuyordu, dünyanın en stratejik geçitlerinden biriydi. Kendi haline bırakılmayacağı belliydi. Oyun, Sovyetler'in son döneminde, Ermenilere verilen destekle başlamıştı.

Haydar Aliyev'in Gidişini Beklediler

Yıl 1987. Sovyetler Birliği dağılıyor. Gorbaçov işbaşında. Politbüroda bir büyük isimle çatışıyor; Haydar Aliyev, 1987'ye kadar Sovyetler'in üst yönetim organı politbüro'nun ikinci adamı, dünyayı yöneten birkaç kişiden biri. Gorbaçov'un tehcir politikaları-na iki yıl boyunca direndi, sonunda istifa etmek zorunda kaldı.

Bu, felaketin başlangıç noktasıydı. Çok kısa bir zaman sonra, Batı'nın desteğiyle Azerbaycan topun ağzına kondu.

İlham Aliyev genç bir adam olarak bütün bu süreci yaşamıştı. Haydar Aliyev göz hapsine alındığında, o da öğretim üeliğinden çıkarılmıştı. “Haydar Bey'in istifasından 15 gün sonra, Ağan Aganbegyan Paris'te ‘Ermeniler, Karabağ'ı almalı!’ diyor. Başlamak için Haydar Aliyev'in gitmesini bekliyorlardı herhalde,” diyorum.

“Doğrudur,” diyor.

“1994'e kadar en çok şehit veren ülkelerden biri Azerbaycan. Burada kaçkınların yerleşimlerine gittim. Sanırım devlet politika-

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev

sl olarak geri gitmeleri düşünülüyor ki çok yerleşik durumda değiller, işgal edilmiş topraklar geri alınabilecek mi bir gün?"

"Ben şüphe etmirem ki bu topraklar geriye alınacak. Azerbaycan bütünleşecek," diyor, "bunun iki yolu var. Biri sulh yolu. Biz barışçıl yol isteriz. Hem AGİT Minsk Grubu'ndan hem Avrupa Şurası'nda bu meseleyi konuşup dikkat çekiyoruz. Çünkü sulh yolu isteriz. Ama bu, sadece bize bağlı değil. İki taraf da istemeli. Biz yine çalışacağız gördük ki bu yol galebe çalmıyor o zaman başka hususlardan istifade edeceğiz".

Haydar Aliyev'in politik arenadan çekilişinden sadece birkaç ay sonra 1988 Şubatı'nda Ermeniler saldırılara başlamışlardı. "Karabağ Ermenilerindir!" sloganları ilk kez o zaman duyuldu. Sonraki dört yılda Azerbaycan'ın beşte biri Ermeni işgaline uğradı.

Yıl 1990, günlerden 19 Ocak. Bakü'de huzursuzluk artıyordu. Halk yönetimi istifaya davet ediyor; ayaklanma başlıyordu. Moskova, Bakü'ye müdahale etti. Bu, Moskova için de bir kırılma noktasıydı.

Bakü'de yönetim Gorbaçov'un işbirliğiyle bir katliam gerçekleştirdi. Sonuç: 600 ölü, yüzlerce yaralı. Bakü kırılmıştı.

Bakü'deki yardımcımız Ahmed Mehmedov bir Ahıska Türkü. Ailesi, 1989'da o henüz beş yaşındayken, Özbekistan'dan Bakü'ye göç ediyor. Birkaç ay sonra burada tarihin en kanlı saldırılarından biri gerçekleşiyor. Bizi şehitliğe götürüyor. Dizi dizi mezarların önünden yürürken Ahmed beş yaşını hatırlıyor.

"Yollar hep kandı. Tankların karşısına geçmiş adamlar vardı. Hepsi öldürüldü. İkinci gün, babam birilerine 'Ölü toplamaya gidiyoruz,' dedi. Ben biraz sonra kapının dışına çıktım. Yolları hortumla yıkıyorlardı."

Şehitler anıtına doğru yürüyoruz. Çoğu 20 yaşında, ölenlerin karanfillerle süslü resimlerine bakıyorum. Biri genç, diğeri orta yaşlı iki kadın mezarlardan birine çiçek koyuyor. "Başınız sağ olsun," diyorum. "Sağ ol" diyor orta yaşlı olanı. Genç kadın hep önüne bakıyor.

"Çok çetindi çok," diyor.

"Yakınınız mıydı?" diye usulca soruyorum.

Genç kadın başını kaldırıyor. Tokat gibi bir cevap veriyor: "Hamisi bizimdi."

1990 Ocak ayında, Haydar Aliyev Moskova'da göz hapsindeydi. Koca Sovyetler dağılırken Bakü kana boyanıyordu. Bütün düşüncesi tek noktaya odaklanmıştı: Azerbaycan'a dönebilmek. Devletin en üst düzey yöneticilerinden biri olarak değil elbette. Moskova'yı, oturduğu bölgeyi bile terk etmesi yasaktı. Her gittiği yerde izleniyordu.

Deliliğe vurdu. Her sabah giyinip elinde bir çanta Moskova Havaalanına'na gidiyor, birkaç saat sonra geri dönüyordu. Oturduğu bölgedeki nöbetçi asker nereden geldiğini sorduğunda "Bakü'ye kadar gittim geldim," diyordu. 15 gün boyunca her gün aynı şeyi yaptı. Artık izlenmiyordu. Zavallı, bunak bir yaşlı adamdı o. 1999 Mayısı'ydı bir sabah evden çıktı ve bir daha dönmedi. Bakü'ye gelmişti.

Bakü güvenli değildi. Haydar Aliyev doğduğu yere Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne gitti, orada halk onu bağrına bastı. O gün-

ler acı ve çaresizlik günleriydi. Her gün Karabağ'ın bir köşesi daha düşman eline geçiyordu. Savaşacak adam yoktu. Azerbaycan'da yönetimler değişiyor, her gün yeni bir isyan haberi geliyordu. Ülke içte ve dışta düşmanla çevriliydi.

1993'te halkın dayatmasıyla Azerbaycan'ın cumhurbaşkanı oldu. İşgal ve isyanlar son hızla sürüyordu. Ermeniler, Karabağ'ın çevresinde tamamen Türk yerleşimleri olan Ağdam, Kelbeşir, Fizuli, Laçın'ı de işgal edeceklerdi. Azerbaycan kırılmıştı. Aliyev ateşkes ilan etti.

Binlerce insan ölmüş, 1 milyon Karabağlı evsiz yurtsuz kalmıştı.

Şimdi çoğu Merdekan'da eski bir hastanede ya da lojmana çevrilmiş bir okulda yaşıyordu. Merdekan'da çocuklar bizi kaçkınlara götürmüştü. Güneşli Sanatoryumu'na yerleştirilmişlerdi. 50 aileydiler. Onlar ölüm kaçkınlarıydı. Burada doğan çocuklar şimdi 13 yaşındaydı.

Sanatoryum koridorlarında yeni doğan bebeler, soluk yüzlü anneler, namaz kılan dedeler... Her oda başka bir roman. Mutfak diye küçük bir masayı kullanıyorlar; tuvalet ortak; çamaşır yıkamak, banyo yapmak çile.

Başında beyaz tülbentiyle bize hoş geldin diyen kadın anlatıyor: "Fevral (şubat) 26 idi. Hocalı'dan çıktık. Körpe uşaklarla geldik buraya."

"Bir gün Hocalı'ya gidebileceğini düşünüyor musun?"

"Presidentimiz bir gün geri alacak onları. Arzumuz odur. Düşün, altı evladımın atası (babası) şehit oldu. Mürsel'in atasının mezarı orda kaldı."

Toplantı odasında çocukların çığlıkları arasında konuşurken yaşlı bir adam geliyor. Önce sessizce kenardan dinliyor sonra ağır, etkileyici bir sesle anlatıyor:

"Bizim Türk halkı Atatürk'ün halkıdır ve son zamanda Haydar Aliyev'in halkı Azerbaycan halkıdır. Bu iki halkın rehberleri bir olursa, siyaseti bir olursa, halkları da bir olur ve biz kazanırız. Ayrılısak kazanamayız. Ben 70 yaşındayım. Şayet sulh yoluyla topraklardan çıkmazlarsa, şu kesin ki, harp yoluyla azat edeceğiz topraklarımızı."

Sonra sesi düştü, başı öne eğildi. Kalın kaşlarının altından bakarak fısıldadı:

“Ben her gece Karabağ’ı düşünürüm. Rüyamda görürem. Keşke aç kalsaydım da toprağımda olsaydım. Hiçbir Azerbaycanlı öz toprağını unutamaz, unutmayacak.”

Her gece yaşlılar Şuşa’nın, Hocalı’nın yemyeşil hayalleriyle uyudular. Sonra soğuk terler içinde uyandılar. Kâbuslarında, aksakalların karların içinde düşüp kalışları, küçük bebeklerin yüzüne ölümün inişi vardı.

Mürsel Hasanov, zor şartlar altında inancını, umudunu kaybetmemiş olanlardandı. Aksakalıyla, başı ellerinin arasında dinledi. Sonra yavaşça doğruldu, alçak sesle Asya’nın her yanında yankılanan bir bakışı dillendirdi: “Şikâyetimiz yoktur yaşamdan,” dedi. “Men seyredirem dünyayı. Çok eziyetler çekmişem. Normal yaşayışımız yoktur ama şikâyet eylemem. Çünkü bu da bir merhalelerdir, insan ne kadar eziyetle yüzleşir o kadar güçlenir.”

Onlarla vedalaştık. Bahçede, genç kızlığa yeni adım atmış küçük kızlar var. Gece gündüz televizyon seyrediyorlar. Belli ki işgalden sonra doğmuşlar. Neden buradalar, tam olarak yerine oturtamıyorlar. Kamerama artistik pozlar veriyorlar. İçim ürpeyor.

Vamp bakışlar, televizyon ve mecmualardan gözlerine geçmişti. Onlar gençti, tek dilekleri oradan kurtulmaktı.

Şartların zorluğu ve geleceğin belirsizliği umutlarını zayıflatıyordu. Bilinmezlikler, onları tehlikelere açık hale getiriyordu.

Onlar duvarların ardında kaldılar. Merdekan’da deniz kenarına indiğimizde, son 10 yıldır sıcak parayla tanışan bir kesimin sayfiye evleriyle karşılaştık. Ama aynı kare içinde, bir gün kentlerine dönmeyi bekleyen insanlar da vardı. Ve bu çelişki can yakıcıydı.

Her penceresinden çamaşırlar sarkan beş altı katlı bir bina. Bir zamanlar fabrikaymış. Koca su birikintisinin önünde kucağında bebekle bir adam. “15 yıl oldu, Şuşa’yı terk edeli,” diyor.

Yoksulluk ve çaresizliğin biraz ötesinde lüks bir lokanta. Garaj son model arabalarla dolu. İçeride Ukraynalı bir şirketin yetkilileriyle yemek yiyen Azerbaycanlı işadamları.

İlham Aliyev’e bu kareleri anlatıp sordum:

“Yoksul yaşayanlar ile varlıklı olanlar aynı kareye sığıyor. Aradaki uçurum giderek derinleşiyor. Bu, büyük sorunların habercisi değil mi?”

Ellerini iki yana açıp, “Bunlar pazar ekonomisinin fenalığıdır,” demişti. “Bugün Azerbaycan’da serbest pazar ekonomisi var. Yüzde 75 özel sektörde. Sosyal adaleti sağlamaya çalışıyoruz. Unutmayın, 8 milyondan 1 milyonu Karabağ kaçkını. Onlara devlet bakıyor. Ama ülkemizde hainler vardır. Ülke aleyhine hareket ederler. Bazıları öz ülkesine ihanet ediyor, bazıları dışardan iş çeviriyor, dış istihbarat örgütlerinin besledikleri var. Bunların hepsini siz yaşamışsınız biz de yaşıyoruz. Ama iktidarın halkla ilişkisi sıcağıdır, gücümüz buradadır.”

2005 Ağustosunda *Hürriyet* gazetesinde bir haber. Cumhurbaşkanı’nın sözünü ettiği hainler, Tiflis’te Ermenilerle bir para alış-verişi sırasında görüntülenmişti. Videobantta, Azerbaycanlı birilerinin Ermenilere “Bir gün Karabağ’da birlikte şampanya içeceğiz,” dediği kayda alınmıştı. Bazıları için vatan bile satılık bir metaydı.

Soros’un Açık Toplum Vakfı’nın ve diğer Amerikan kuruluşlarının desteklediği YOH (Yok) örgütü, ülkede Amerikan tarzı “demokrasi”ye geçiş için faaliyetleri hızlandırıyordu. Ermeni işgalini sempatik göstermeye çalışanlar bile vardı. Kısacası her ülkede hainler, işbirlikçiler bulunuyordu.

Bakü’de Atatürk Merkezi

Bakü’de güzel, bakımlı bir bina. Üzerinde Atatürk Merkezi yazıyor. Haydar Aliyev’in açtığı bir araştırma merkezi aslında. Başında Prof. Nizami Caferov.

“Burası Haydar Aliyev’in rüyasıydı,” diyor. “O, Atatürk’ü çok güzel bilirdi. Azerbaycan’da devleti kurarken Atatürk’ü daha da derinden anlamıştı. Böyle güzel bir merkezi kurdu ve Atatürk’ün derinden öğrenilmesini istedi.”

Duvarlarını Atatürk’ün resimlerinin süslediği salona giriyoruz. Prof. Nizami Caferov, öğretim üyesi ve milletvekili. Geleceğin muasır medeniyetinin Avrasya’da kurulacağını söylüyor. “Dünyanın

en büyük medeniyetleri Avrasya'dan çıkmıştır ve çağdaş medeniyetin adresi de burasıdır," diyor.

"Avrasya, büyük devletçilik, büyük idarecilik, bilge yaşayış, maneviyat ve düşünce mekânıdır," diyor. "Amerika aşırı gelişmiştir. Bunun getirdiği aşırı problemlerle yüzleşmektedir; Afrika geri bırakılmıştır, bunun zorluklarıyla uğraşır ama Avrasya sonunda normal bir sistemin temsilcisi olacaktır. Adil bir sistemle orta yolu bulacak yeteneklere sahiptir. Dünya bir zamanlar, Türklerin yarattığı büyük bir armoniye sahne olmuştu. Biz o güce yeniden ulaşmalıyız."

Prof. Nizami Caferov'un Türkoloji konusunda önemli araştırmaları vardı. Gelecek yüzyılın farklı olacağını söylüyordu:

"Türk dili çok önemli. Avrasya platformunda iki dil vardır. Biri Türk dili, diğeri de Rus dilidir. Ve Rus dili, yüzyıllar boyu Türk dilinin egemenliği altında oluşmuş, gelişmiş bir dildir. Bizim şimdi üzerinde durduğumuz konu, Türkiye Türkçesinin tüm Türk dünyasının anlayacağı umumi bir dil haline gelmesidir. Böylece yaklaşık 150 milyon kişi aynı dili konuşacaktır."

Atatürk Merkezi'nden Bakü'nün kalabalık caddelerine çıkıyoruz.

"Artık Özüme Mahsus Değilem"

Düşünüyorum, Azerbaycan daha on beş yıl önce dağılmanın arifesinde bir Sovyet Cumhuriyeti'ydi. Dünya çapında bir lider başına geçti ve satranç ustası gibi her hamleyi hesap ederek Azerbaycan'ı bugün bulunduğu yere getirdi. Ermeni işgalinin yayılmasını önledi. Çeşitli darbe ve suikast girişimleri atlattı, isyanlar bastırdı. Ülkenin zengin kaynaklarını en akılcı şekilde değerlendirdi. Haydar Aliyev, dış devletlere Azerbaycan'ı saymayı öğretti.

"Kalbimin hüznü dolu köşesi," derdi Karabağ için. O kalp bu hüznü dayanamadı. Bugün eziyetle güçlenmiş kararlı Azerbaycan halkı zulmün galip geleceğine inanmıyor.

İlham Aliyev'le, Ali Rıza oğlu Haydar'ın bıraktığı yerden devam ediyor.

İlham Aliyev babasıyla bir sohbetini aktarmıştı: “Bana ‘Benim yolum budur ve o yolda her şeye hazırım’ demişti. Onu şimdi daha iyi anlıyorum, bugün ben de o yoldayım. Bu yol rahat bir yol değil, memleketin sorumluluğu bendedir. Geleceği ben çizmeliyim. Ben artık biliyorum ki bir çizgi var ve ben onu geçtim. Artık özüme mahsus değilim. Ben cumhurbaşkanıyım.”

Kendi kendine konuşur gibiydi, yüzünde zarif bir gülümsemeyle bizi yolcu etti.

Bakü Deli Rüzgârların Kentidir

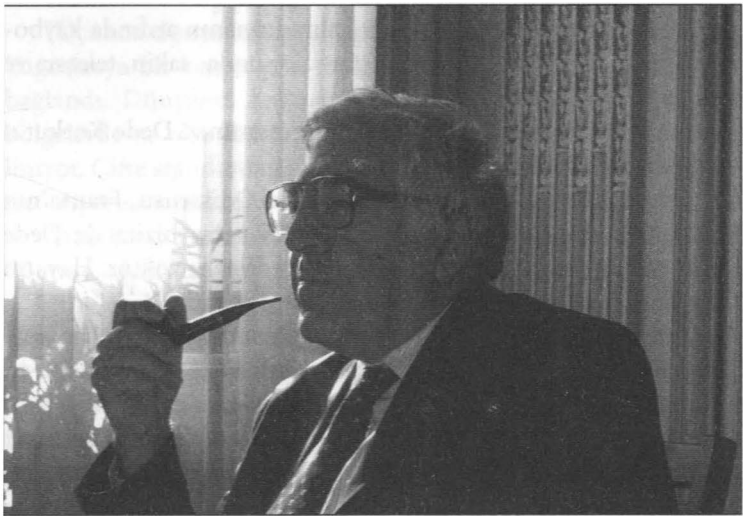
Aralık 2004 Yolculuğu

Oğuz'da Deli Dumrul derler, bir adam vardı. Bir kuru çayın üzerine köprü yaptırmıştı. Geçenden 33 akça, geçmeyenden döve döve 40 akça alırdı. Neden mi böyle yapardı? Kendisinden daha güçlü kimse olmadığını böyle ispatlardı. Derdi ki: Benden güçlü benden deli er var mı benimle savaşsın? Benim gücüm Rum'a, Şam'a kadar yayılsın. Bakü'de, Hazar'ın kıyısında Dede Korkut hikâyelerinin içinden geçtim.

Bakü, tarihin bir noktasında durmak gibiydi. Geçmiş ve geleceği aynı anda görmek gibiydi. Bakü, Doğu halklarının birleştiği kentti. Bu kent, acıyla damıtılmış eserlerin her köşeden fışkırdığı bir sanat merkeziydi. On günde onlarca sanatçıyla karşılaşma fırsatı yakaladık. Doğu'nun masalsı yüzü vardı her birinde. Ve medeni dünyanın bilgeliği. Bu ikisinin sentezini öylesine özlemiştik ki Bakü, bize bir ders verdi.

Bakü Devlet Tiyatrosu'nun merdivenlerinden çıkıp, neşe dolu bir kadınla buluşuyoruz. Amelia Panahova, Azerbaycan'ın en ünlü sinema ve tiyatro sanatçılarından biri. Önemli bir yönetmen. Ve bir milletvekili. Doğulu güzel yüzü, yaptığı işin cevvaliğiyle önce bir tezat sonra da mükemmel bir uyum sunuyor.

"Türkiye ile Azerbaycan'ı kavga ettirmeye çalışıyorlar. Ama biz bu oyuna düşmeyeceğiz. Haydar Aliyev'in dediği gibi biz bir millet, iki devletiz. Bunu anladıkça, kimse bulaşamaz bize."

*Türkiye ve Azerbaycan'ın "tam yoldaş"
olması gerektiğini söylüyor Muallim Anar.*

Son yönettiği oyun Deli Dumrul. Oğuzlara soy vermiş Deli Dumrul. Türkiye'de kaç çocuk bilir Deli Dumrul'u?

Salona indiğimizde Deli Dumrul'un bizim için toplanmış oyuncularıyla karşılaşyoruz. Hepsı kostümlü, sahnede bekliyorlar ve bize özel bir gösteri yapıyorlar. Koro ahenkle tekrarlıyor:

*Dünyaya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Fani dünya kime kaldı*

Oyundan kısa pasajları izledikten sonra Amelia, oyuncularını bir araya topluyor. Bize sevgilerini iletiyorlar. "Biz de size tüm Türk halkının sevgisini selamını getirdik," diyorum.

Çok şanslı mıyım ne? Yıllardır adını duyduğum, oyunlarını seyrettiğim bir yazarla tanışıyorum. O, dünya çapında bir Dede Korkut uzmanı. Anar. Sadece önadını kullanır. Azerbaycan Yazarlar Birliği başkanı. Ona Muallim Anar da derler.

Gözlükleri piposundan saldığı kalın dumanın ardında kayboluyor. Yazarlar Birliği'nin tarih dolu salonunda, sakin, telaşsız ve bilge, uzaklara bakıyor.

"Siz Dede Korkut konusunda bir uzmansınız. Dede Korkut'u nasıl özetlersiniz?" diye soruyorum.

"Temel kitaptır," diyor, "Yunanistan'ın Odisseusu, Fransa'nın Rolandı gibidir. İngilizlerin Shakespeare'i varsa bizim de Dede Korkutumuz var. Avrupa'nın o çapta bir destanı yoktur. Hayatın her yönünü, sanatı, yaşamı, kapsayan bir destandır."

Ağır, ahenkli sesi, büyük yazar ve şairlerin resimleriyle süslü odada yankılanırken içimi hüznün kaplıyor. Evet, yüzlerce yıl ötesinden gelen başyapıtlarımız vardır ama Dede Korkut deyince ne gelir aklınıza? "Aaa evet vardı öyle bir şey" in ötesine geçermi? Shakespeare daha iyi bilinmez mi? Ülkemizde çocuklar daha çok La Fontaine ya da Grimm'lerden dinlemez mi masalı ya da Andersen'den. Daha korkuncu, Harry Potter'dan başka şey okumazlar, işte Anar da bunu söylüyor.

"Ben kendimi veya çağdaşlarımı demiyorum. Mirza Celil, Mehmet Gulizade, Türk hayatına etkisi olacak büyük yazarlar. Ama siz tanımazsınız. Türkiye'de tanınmak, okunmak için 'büyük kapı'dan gelmelisiniz. Yani Paris'ten, New York'tan falan. Benim onca kitabım çıktı, Bahtiyar Vahapzade'nin onlarca kitabı çıktı ama ne fayda!"

Muallim Anar, Avrasya coğrafyasındaki kültür birliğine ve bu ülkelerin önlerine konmuş engellerin kaldırılmasının önemi ne dikkat çekiyordu. Yıllardır "kardeş ülke" tanımıyla çok yol kat edemediğimizi, klişeleri bırakıp fikir birliğiyle adımlar atmamız gerektiğini vurguluyordu.

"Türkiye bizim her şeyimiz. Dostumuz, kardeşimiz, umudumuz, arkamız, kenarımızdır. O iyiye biz iyiyiz, kötüye kötü! Bizde derler ki 'Kardeşim nasıl insan bilmem, çünkü onunla hiç yoldaş olmamışım'. Biz Türkiye'yle hiç tam yoldaş olmamışız. Şimdi yoldaş olmamız lazım."

Anar, "Bugüne kadar ayrı bıraktırılmış ülkelerin artık yakınlaşma zamanıdır," diyordu. Yoksa büyüyen fırtına süpürüp gidecek ti koca uygarlıkları.

“Üçüncü dünya savaşını yaşıyoruz. Afganistan, Irak, Karabağ, Yugoslavya bir kemer gibi. Bölgede savaşlar zincir gibi birbirine bağlandı. Dünyanın hassasiyet gösterdiği bölgeler değişti. Bazı bölgelerde ne olsa dünya ayağa kalkıyor, bazıları görmezden geliniyor. Çifte standartlarla yaşıyoruz. Dünyada Filistin İslam teröristi diyorlar ama kimse Asala teröründen bahsetmiyor.”

“Azerbaycan’a karşı terör 15 yıldır devam ediyor,” diyorum. “Bunun edebiyata yansması nasıl oldu?”

“Toplumların hayatında öyle yaralar vardır ki çok ağrılıdır,” diyor, “onların edebiyata yansması zaman alır. Önce bu yaralar biraz soğumalı. Facia kaçınıklarıyla ilgili ben de yazdım, diğer arkadaşlar da. Ama esas büyük eserler sonra ortaya çıkacak. Bu acı biraz soğuyunca”.

15 yıldır Azerbaycan’ın beşte biri Ermeni işgali altında. Filmler, oyunlar, şiirler Karabağ hakkında. Ünlü yönetmen İldar Guliyev’i 25 yıl önce çektiği Babek filminin galasında yakaladım. Henüz vizyona çıkmamış olan son filmini işgal altındaki Karabağ’a ve Azerbaycan kadınına adamıştı.

Sinema salonunda 25 yıl geriye gittik. Babek’te 25 yıl önceki Amelia’yı başrolde izleyecektik. Rol önce Türkân Şoray’a teklif edilmiş, sonra Amelia’da karar kılınmıştı. Amelia ön sıralarda 25 yıl önceki kendisiyle karşılaşıyordu. Kültür Bakanı Polad Bülbül-oğlu, 25 yıl önce Babek’in müziğine imza atmıştı. Ve 25 yıl önce filme emek verenlerin hepsi oradaydı. Babek bir kahramanlık destanıydı. İldar Guliyev, “Bilirsiniz, böyle kahramanlar sadece bugün için yok. Dün de lazımdı. Sabah (yarın da) da lazım. Bu toprak, bu halk nice kahramanlar yaratır. Vatan için nice kahramanı kurban eder. Zalime baş eğmez. Kanımızda Köroğulların, Babeklerin kanları var. Genç neslin bunu görmesini istiyoruz” diyordu.

Sanatçılar, sanatseverler, askerler, öğrenciler, hep beraber koca bir salon, 25 yıl önce yapılmış ve yüzlerce yıl önceden bugüne gelen bir hikâyeyi izledik bir Bakü gecesinde. Sonra çıkıp Bakü’nün caddelerinde serin rüzgârlara verdik kendimizi.

Bakü sanatın şehri. Her gün onlarca değişik yerde bir kültür faaliyetinin pırıltılarına rastlıyoruz. Ertesi gün Müze Merkezi’nin güzel binasında eski kültür bakanını anma toplantısı var. 25 yıl

önce film müziklerine imza atan Kültür Bakanı Polad Bülbüloğlu ve her biri birbirinden değerli çok sayıda sanatçı Zakir Bakırov'u anıyor. En güzel besteler çalınıyor, en güzel şiirler söyleniyor. Bir dostla yeniden vedalaşıyorlar.

Huraman Kasımov'un büyüğü sesi, Farhat Badalbeyli'nin tuşlarından çıkan hüznün... Bir şairin ağlayan dizeleri.

Bir anma toplantısıydı ama öyle içten ve yalındı ki. Başında kalpağıyla oturan yaşlı adam, gümüş saçlarını sık bir topuzla toplamış yaşlı hanım gözyaşlarını sildiler. Önlerindeki gümüş şamdandaki mum sönmeden önce son bir kez titredi. Gözümü kısınca yüzleri mum alevinde bir film karesine dönüştü. Hüzünlüydüler. Anılar çok uzaklardaydı ve çevrelerindeki dünya büyük bir hızla değişiyordu.

Gümüş saçlı hanımın gözlerinden bir damla yaş masaya düştü. Kalplerimiz aynı hüznü paylaştı.

Gecenin sonunda Kültür Bakanı Polad Bülbüloğlu şöyle diyordu: "İnternet, cep telefonları, robotlar, sınır tanımayan teknoloji. Ama kültürde küreselleşme olmaz. Kültür, ancak öz hususiyetle yaşayabilir. Ve ne kadar milli olsa o kadar dikkati çeker. 200 yıldır Ruslarla bir arada yaşıyoruz. Ve Ruslardan çok iyi şeyler almışız. Rus kültürü, sadece votka, silah demek değil. Rus medeniyeti Çaykovski, Puşkin, Karsakov da demektir. Dostoyevski, Lermontov demektir. Ve tarih bizi bu noktaya getirdi. Türklerin bir parçası İran'da, bir parçası Rusya'da kaldı. Biz Rusya'ya geçen parçada kaldık. Ve öz kültürümüz için, bundan iyi istifade ettik. Rus ve Avrupa kültürü bir sentez haline geldi. Bakın benim babam 1928'den 1932 yılına kadar La Scala'da ders aldı, belkanto öğrendi. Sonra öğrendiklerini Azerbaycan'a getirdi. Bir gün ona, 'Niye İtalya'da kalmadın?' diye sormuştum. 'Ben orada tekniği öğrendim ki öz halkıma vereyim' demişti. Ve Azerbaycan'da bir ekol yarattı."

Sadece bir ekol olmakla kalmadı Bülbül. Adıyla anılan Bülbül Okulu'nda, bugün Azerbaycan'ın en yetenekli müzik öğrencileri yetişiyor. Orada geleceğin büyük isimleriyle karşılaştık. Biri Şehriyar İmanov'du. Bu ismi unutmayın.

Çünkü çok kısa bir zaman sonra karşınıza çıkacak ve size Doğu'nun büyüsunü anlatacak.

Bana o gün anlattı. Tarını çalarken beni ağlattı. Savaşlardan söz ediyordu. Bir avuç zalimin hırsı yüzünden yüz binlerce insanın çektiklerinden. Ölenlerden, geride kalanlardan. Ve tüm yaşamı heba olup gidenlerden. Henüz 14 yaşındaydı. Bülbül Okulu'nun bir odasındaydık. Birkaç dakika için zaman ve mekân yok oldu. Tanrı'nın nağmeleri yüreğimizi dünyaya saçtı.

Sonra bir başka sınıfta birbirinden yetenekli ilkokul öğrencileriyle tanıştık. Öğretmenleri, kocaman beyaz kurdeleli, gözlükle-rinin ardından bakan güleç kahverengi gözleriyle Nermin'e baktı: "Nermin, konuklara sen bir şey çalasın," dedi.

Her sınıfta bir piyano vardı. Nermin 8 yaşındaydı. Birçok bes-tesi vardı. Elleri küçük, beyaz kardelenler gibi tuşlara basıyor, göz-leri dünyaya meydan okuyordu. Öyle zarif, öyle asildi ki. Nermin Necefli'yi de sakın unutmayın. Onlar Bülbül Okulu'nda rastladığımız ve aklımızdan hiç çıkarmayacağımız sanatçı adaylarından sadece ikisiydi. Ben Bülbül Okulu'ndan ayrılmaya hazırlanırken Nermin, bana Türkiye'ye götürmem için bir de şiir hediye etti.

Bakü'ye bir güzellemeydi.

Efsane Şair: Bahtiyar Vahapzade

Anar'a rica ettim. Onunla tanışmak istediğimi söyledim. "Bakü'de olmayabilir," dedi. Bir iki yere telefon etti. "Bakü'deymiş ama biraz rahatsız," dedi. Yine de şansımızı denedik. Bahtiyar Vahapzade beni kabul edecekti.

O, Doğu'nun en ünlü şair ve yazarlarından biriydi. Devlet erkânının oturduğu bölgede bir evi vardı. Güvenlik kontrolünden geçip eve vardık. Gür beyaz saçları dağınık, anlamlı gözleri yor-gun, sigarasını birbirine ekliyor. Kendimi tanıtırken sessiz, beni tartıyor. Sonra kızgın konuşmaya başlıyor. Aslında kendisi olma-yanlara, Batı'ya özenenlere öfkeleniyor.

"Türkiye bu coğrafya için çok önemli ama bir türlü kendisi olamıyor," diyor.

"Her bir millete benzemek istiyorsunuz ama kendinize benze-mek istemiyorsunuz. Önce kendimiz olmalıyız. İyiysek de biz ola-lım kötüysek de biz olalım!"

“Gülistan” şiirini 1959’da yazmıştı. Şiir, geçen yüzyılda Azerbaycan’ın parçalanışını anlatıyordu. Sadece yerel bir gazetede yayımlanmış ama Türkler arasında elden ele geçerek gizlice tüm Azerbaycan’a yayılmıştı.

Haydar Aliyev o zaman Azerbaycan’da KGB’de görevliydi. Biraz da onun gayretleriyle hapse girmekten kurtulmuştu Bahtiyar Vahapzade. Aliyev, Sovyet politikasına aykırı olmasına rağmen Vahapzade’yi kollamıştı. Yıllar sonra karşılaşmışlardı.

“Ne konuştunuz o karşılaşmada, ‘Gülistan’ şiiriyle ilgili size bir şey dedi mi?”

“Dedi ki, ‘Niye bunu yazdın da başına bela açtın?’. Ben de dedim: ‘Yazmayabilemezdim’.”

O zaman başını öne eğip şiirden bir bölüm okudu, ezbere. “Min kere vurdular şerefimize / Verdik, sahibimiz gene ver dedi/ Biri baran dedi biri her dedi... Yani koyun ve eşek dediler Türklere”

Azerbaycan, Sovyetler’den koparken binlerce insan “Bahtiyar, Bahtiyar!” diye sokaklarda bağıyor, onu omuzları üzerinde taşıyordu. Vahapzade kitlelerin önünde yürüdü. Ama bugün geçmişi farklı değerlendiriyor.

“Ben size bir hakikati söyleyeyim. Sovyetler Birliği çöktü ve ben onun çökmesini çok arzu ettim.” Sigarasından derin bir nefes aldı. Gözlerini kıstı. “Ama sonra ben gördüm ki o devlet güzel devletti. Orada çok iyi şeyler vardı. İnsanın müdafaası vardı. Şahsiyetin müdafaası vardı.” Susup önüne bakıyor. Anlatmaktan yoruluyor.

Bu yorgun kavga ve gönül adamı zaten konuşmayı hiç sevmiyor. “Sanatçı, çok değerliydi değil mi o zaman?” diyorum. “Sanatçı çok önemliydi, en büyük adam sanatçıydı, yazardı,” diyor.

“Siz Türk dilinin en büyük savaşçılarından birisiniz.” Sorumu bitirmeden “Dil yoksa millet yoktur,” diyor. “Anadilimiz bizim bayrağımız bizim şerefimizdir. Dil yoksa biz millet değiliz. Benim bir sloganım vardır. Ne olursan ol kendin ol! Kendin olmadan seni yerler, mahvederler. Milletin öz iffeti, öz siması olmalıdır.”

Bir saatlik ziyaretimiz süresince onlarca kez bu sözleri tekrarlardı. Kendin ol! İki kelimeyle ifade edilen bu söz, yaşamının özeti ve en önemli tavsiyesiydi. Yılların içinden damıtıla gelmiş-

ti. Ayrılırken yine sitem etti. “Senin memleketin şiirden uzaklaşıyor,” dedi. Haksız mı?

“Bizde düğün merasimlerinde, her yerde şiir okurlar Fuzulî’den, klasiklerden, büyük şairlerden... Türkiye’de meclislerde Mehmet Akiften Yahya Kemal’den şiir okunduğunu görmedim hiç.”

Gözlerinde aniden kıvılcımlar çıkıyor; Mehmet Akif’in dizelerini söylüyor: “Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın. Gömelim seni tarihe desem sığmazsın!”

Başını öne eğip mırıldanıyor: “Büyük şair, çok büyük. Türkiye’de onu sevmezler. Ben ölürüm onun için.”

“Şiir çok önemlidir,” diye devam ediyor. “Şiiri duyunca, senin dedelerin, babaların canlanır, hayat bulurlar. Tarihtir şiir.”

Çalışma odasında Atatürk’ün resimleri, duvarda başucunda asılı şiirler. Masasında yeni yazdığı oyunun satırları. Bir kitabını imzalayıp veriyor. Oradan ayrılırken yüzü daha yumuşak. 80 yıllık bir kavganın yüzüne sinmiş güzelliği. Sarılıp öpüyorum. İzin veriyor. Eşi ve kızıyla kucaklaşıp onu bir daha görebilmeyi diliyorum.

Dadaşova ve Doğu’nun Misafirperverliği

Bahtiyar Vahapzade’nin dediği gibi şiir Azerbaycan’da hayatın içindeydi.

Her toplantıda, her eğlencede, her yasta, her düğünde hayatın her alanında şiir vardı. Azerbaycanlı şiirle yaşıyordu.

Âşık Pehlivan, İnce Sanat Fakültesi yani Güzel Sanatlar Akademisi’nde profesördü. Bir düğünde sazını sözülle birleştiriyordu. Şiirle, damada ve geline aydınlık bir gelecek, mutluluk diliyordu. Başında âşık kalpağı, bej ceketi ve çizmeleri, sazının kenarına sıkıştırılmış mikrofon ve göğsüne yapıştırdığı sazı, Doğu’nun büyük karakterlerinden biriydi. Saatçi Köyü’ndendi.

O gece Bakü’de birileri evleniyordu. Düğün görmek istiyordum ya, kendimi davet ettirdim. Nasıl mı? Bunun hikâyesi ayrı.

Onu önce Türkiye’de bir televizyon programında izlemiştim. Sanırım bir eğlence programıydı. Diğer konukların aksine çok mütevazı ve sevimliydi.

Sonra ona İstanbul'da sokakta rastladım, konuştuk. "Gelirsen mutlaka ara," demişti. Ben de aradım. Azerbaycan'da ünlü bir pop yıldızıydı. Brilliant Dadaşova, hem eşi Adalet , hem de çalışma arkadaşları misafirperverlikleriyle bizi utandırdılar.

O düğüne de onun sayesinde gittim. Koca bir düğün salonuydu. Her yer kırmızı kurdelelerle dolu. Salonda belki 500 kişi. Gençler tafralı, yaşlılar meraklıydı. Zengin bir köyün eşrafından birileri çocuklarını evlendiriyordu. Brilliant'a ve müzisyenlere ayrılmış masada oturuyorduk. Yemek servisi hiç bitmiyordu. Bildircinlar gidiyor, kuzu kapamalar geliyordu. İçki su gibi akıyordu. Brilliant, sevilen popüler şarkılar söylüyordu. Coşanlar, Kafkas folkloruyla, Batılı dansları sentezliyordu.

Bizde de öyle olmaz mı? O kadar benziyoruz ki. Batı müziğiyle başlarız ya eğlencelere ama hep halayla biter! O gece erken ayrılıyoruz düğünden ama Brilliant söz alıyor bizden, yarın buluşacağız. Ertesi gün Müze Merkezi'nde klipi çekiliyor, işi bitince beni arabasına alıyor. O gece onu tanıyanlara selam vererek gece trafiğine karışıyoruz. Kocaman, beyaz bir Cadillac'la Bakü'yü dolaşıyoruz. Fayton Lokantası'nın önünde duruyor. "Burası Nahcivanlıların" diyor. Özel köy dekorasyonlu, bakır taslar, dantelli örtülerle süslü bir mekâna giriyoruz. Müzik güzel, mezeler hazır. Siyah, şeffaf bluzlu, simsiyah saçları topuz yapılmış bir hanım, Fayton'un Nahcivanlı sahibi. 10 kişilik bir masaya oturuyoruz. Brilliant'ın kocası, oğlu, televizyoncu arkadaşları, yardımcısı ve biz. Azerbaycan'ın özel yemeklerini yiyoruz.

Akşamki düğünün sahiplerini soruyorum. "Ne işle meşguller? O düğün nereden baksan 50 bin dolar," diyorum.

"Bizde düğünde para harcamak için o kadar zengin olmaya gerek yok," diyor. "Çocuk doğar doğmaz para biriktirmeye başlanır. Para oldukça çeyiz düzülür."

"Hadi canım," diyorum, "bu zengin bir düğündü. Bir kere seni çağırmışlardı". Gülüyor, "Böyle konuşursan beni bir daha kimse çağırmayacak," diyor.

Gece ilerledikçe içerisi Azerbaycan'da iş yapan yabancılarla doluyor. Yan masaya Amerikalı ve İtalyan petrocüler oturuyor. Dadaşova'ya iltifat ediyorlar. Işıklar loşlaşıyor. Bir oyun ha-

Ünlü yorumcu Brilliant Dadaşova, Türkiye ve Azerbaycan'ın yakınlaşmasının engellendiğini düşünüyor.

vası başlıyor. Sarışın, uzun boylu, etli butlu bir Rus hanım göbek dansı yapıyor. Petrolcüler kostümüne para sıkıştırıyor.

Brilliant'la gece boyu iki ülkenin ilişkilerini konuşuyoruz. Türkiye'ye sık sık geldiği için genel havayı çok iyi biliyor.

“Büyük devletlerin ana projesi, Türkiye ile Azerbaycan'ı birbirinden uzak tutmaktır,” diyor. “Kuzuyu yemek istersen onu süründen ayıracaksın. Bizi yalnızlaştırma projeleri hâlâ devam ediyor. İçeriden birileri de buna çanak tutuyor.”

“Öz Musikin Senin Öz Canındır”

Bakü'de bir gün daha. Bir mücevher, filarmoni binası. İnsan kıskanıyor. Tarın en önemli üstatlarından birini dinleyeceğiz. Ramiz Guliyev konseri için akın akın insanlar geliyor. Elllerinde çiçekler. Burada konsere en şık kıyafetlerle ve ellerde bin bir çeşit çiçeklerle geliniyor. Ramiz Guliyev konseri Bakü'nün tüm kalburüstü sanatçılarını bir araya toplamış.

Devlet sanatçısı Ali Can Ekberov'la tadına doyum olmaz bir sohbet başlıyor. Gülen gözleri ve olanca zarafetiyle "Bakın dünyanın iki canlısı vardır," diyor. "Onların seslerinin benzeri yoktur. Biri bülbüldür, o balaca (küçük) kuş. Biri insandır. Ve bu balaca kuş bülbülün konuştuğu Türk lisanıdır."

Türkçeye bu aşk ve her karşılaştığımız sanatçının övgüleri içime hüznün saçıyor. Biz, bu aşkı nasıl kaybettik?

Azerbaycan'ın milli enstrümanı tar. Senfonik müziğin içinde en güzel yeri almış. Milli bir çalgıyla çoksesli müzik harmanlanmış. Tarın en büyük üstatlarından biri, Ramiz Guliyev, konserden önce kulağımıza küpe birkaç cümle söylüyor:

"Biz öz derdimizi, öz varlığımızı dünyaya öz milli aletimizle duyururuz. Bu en büyük gururdur. Düşünün, dedemin miras bıraktığı bu aleti, seslendirmek imkânındayım. Başkasının musiki-si güzeldir ama senin öz musikin senin öz canındır. Öz vatanındır. Vatan budur. Onların vatanını kendi insanına getireceğine, kendi musikini onlara götür, kendi vatanını dışarıda göster."

Konserin sonunda sazın, bağlamanın, klarnetin, kanunun çok sekli müzikle sentezini hayal ediyorum. Kulağımda bugüne kadar hiç duymadığım bir dünya müziği var.

Türk Dünyası Ortak Yayını

Bakü'de kaldığımız 10 gün boyunca sanatçılar, yazarlar, fikir adamlarıyla tanıştık. Yazarlar Birliği'nde İnce Sanat Fakültesi'nde TRT genel müdürünün de katıldığı ve seçkin davetlilere verilen konferansları izledik. Konu, kültürün ulusallığıydı.

Peki, onlar bu konuda ne yapıyorlardı? Azerbaycan Devlet Televizyonu Genel Müdürü Nizami Kudayev, Türkçenin çeşitli lehçelerinde anlaşılabilir bir ortak yayın politikası öneriyor, hatta yazılı basınla da bunun desteklenmesi gerektiğini düşünüyordu.

Türkçe konusunda kitapları vardı.

"Bugün 250 milyonluk Türk dünyası, medya yoluyla, televizyonu radyosuyla birbiriyle sıkı ilişkide olmalıdır. Artık bütün dün-

ya birbirine bakıyor, birbirini dinliyor. Bu bakımdan Azerbaycan televizyonu ile Türkiye televizyonu ortak projelere imza atmalıdır. TRT bütün Türk Cumhuriyetlerinin televizyon başkanlarını bir araya getirebilir. Ankara’da böyle bir toplantı örgütlense, TRT etrafında Türk Cumhuriyetlerinin başkanları bir araya gelirse ve birbiriyle mukavele imzalarsa her birimiz birbirimizle program mübadelesi yapabilir, ortak noktalarda buluşabilir, tele köprüler yaratabiliriz. Bu Türkçeyi gönendirir.”

“Bugüne kadar bu yönde bu çalışma yapılmadı mı?” diye soruyorum.

“Bazen küçük ilişkiler olur. O da tesadüfendir. Sistem içinde olmaz. Ben çeşitli programların TRT vasıtasıyla yayınlanmasını ve bütün Türk Cumhuriyetlerinin bunları izleyebilmesini öneriyorum. Türk birliği hakkında, Türk halkları hakkında, Türk folkloru hakkında, Türk kültürü hakkında sistemli programlar yapmaktan bahsediyorum.”

2005’te Venezuela’nın başkanlığında bir “Güney Amerika Yayın Birliği” kurulmuş ve kültürel ortaklığa sahip tüm kıtada yayına başlamıştı. Güney Amerika’yı etkisi altına alan Amerikan propagandalarına bir bariyer kurmayı planlıyorlardı. Nizami Kudayev, Türk dünyası için benzer bir projeyi öneriyordu. Küresel politikaların Türkçeyi yıpratıldığını söylüyor, “Türk kültürünü canlı tutmanın tek yolu bu ve benzeri projelerdir,” diyordu. Aslında işbirliği başlamıştı bile. Anar’ın Dede Korkut oyununun TRT ekranlarında yayınlanması söz konusuydu.

Bakü’de benzerliklerimizin, ortak masallarımızın, tarihimizin biraz daha farkına vardık. Ortak tınılara kulak verdik, şiirler dinledik. En çok Bahtiyar Vahapzade’nin bir şiirinden etkilendik:

*Yaşamak yanmaktır, yanasın gerek!
Hayatın manası yalnız ondadır.
Mum eğer yanmıyorsa yaşamıyor demek,
Onun yaşaması yanmasındadır!*

ASYA'YA DOĞRU

“Ben İranlıyım, Türkiye'ye Kar Yağsa Ben
Burada Üşürüm!”

İşgal Altındaki Golan

Halep: Babamın Doğduğu Şehir

Türkmen'in Altın Asrı

Gelecek Asya'dadır

“Ben İranlıyım, Türkiye’ye Kar Yağsa Ben Burada Üşürüm!”

“Türkler İran’ın her yerine yayılmıştır,” diyor Asgar Fardi. Fardi, eski Dışişleri Bakanı Ali Akbar Velayeti’nin danışmanı. Bir gece, evinde konuşuyoruz.

“İran hükümetinde bakanların yarısı Türk’tür” diyor. “Amerika etnik sınırlar çizmek istiyor,” diye ekliyor. “Ben İranlıyım. Ben bilirim ki, Türkiye’ye kar yağsa ben burada üşürüm,” diyor.

2005 Ocak ayı, İran’dayız. George Bush, “sırada İran var. Her an müdahale edebiliriz” türü beyanlarda bulunuyor. İran’dan nükleer enerji programını derhal durdurması isteniyor. Öyle bir hava var ki müdahale gün meselesi. Aradan yedi sekiz ay geçiyor. İran sessiz sakin “Enerji ihtiyacım için, diğer ülkelerin yaptığı gibi, nükleer çalışmalarımı sürdüreceğim,” diyor ve Amerikan yönetiminin sert üslubunda yumuşama gözleniyor. Avrupa’dan ses çıkmıyor. Binlerce yıllık imparatorluk İran, kaba blöfleri ciddiye almıyor. İşine bakıyor.

Amerika, İran’ı dünyadaki en tehlikeli yerlerden biri olarak niteliyor. İran’a tehditler giderek sıklaşıyor. İran, tıpkı Irak gibi nükleer silah üretimi hazırlığıyla suçlanıyor.

Son zamanlarda Amerika’nın gizli operasyonlar için İran’a Pentagon komandoları yolladığı haberleri basında dolaşıyor.

Pentagon’un özel timlerinin İran’daki nükleer tesislerin yerlerini tespit etmek için gizli operasyonlar yürüttüğü söyleniyor.

Pentagon'da bu gizli operasyonların başındaki general, üzerindeki askeri üniformayla bir sinagogda "Müslümanlar şeytandır" diye basına demeç veriyor.

İşte bu haberlerin yankıları duyulurken biz İran'daydık.

Uzun zamandır İran Parlamentosu'na kabul edilen ilk yabancı televizyon ekibiydik. Milletvekilleriyle, Dışişleri mensuplarıyla, öğrencilerle, sanatçılarla ve halkla konuştuk. Oradan Amerika'nın nasıl görüldüğüne, hayatın nasıl aktığına, tehditlerin nasıl algılandığına baktık.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush, Roma imparatorlarının taç giyme törenini andıran şatafatlı yemin seremonisinden hemen sonra dünyanın bütün ekranlarında bir kez daha yineledi: "İran'a askeri müdahale masada." Gerekçe fazla yaratıcı değildi. Irak işgalinde kullanılan senaryonun aynıydı. Galiba(!) İran'da nükleer silah üretimi vardı.

Ama tehditleri anlamak için haritalara bakmak yeterliydi.

İran Ortadoğu'nun kalbi. Bölgenin en güçlü ülkelerinden biri. Dünyanın petrol rezervlerinde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada. Rusya'dan sonra en fazla doğalgaz üreten ülke. Dünya petrol taşımacılığının yarısının gerçekleştirildiği Basra Körfezi'nde en uzun kıyıya sahip ülke.

ABD'yi ve İsrail'i diplomatik olarak tanımayan bir ülke.

Ve Irak'tan sonra nükleer silah üretimiyle suçlanan ikinci ülke. Irak, bu nedenle işgal edilmiş ve işgalden bir yıl sonra CIA, ülkede nükleer silah bulunmadığını resmen rapor etmişti.

Irak keşkemeş içindeyken İran'a yönelik tehditler artarak devam etti. Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın "İran'da nükleer silah üretimi yok" raporuna rağmen suçlamalar sürdü. İran semalarında Amerikan casus uçakları dolaştı.

Meclisteyiz

İran Parlamentosu'na girmek kolay değildi. Kapının önüne yığılmış büyük memur kalabalığı bir şeyler istiyordu. Aralarından sıyrılıp ana kapıya varmak bayağı zaman aldı. Bunca tehdit altın-

da olan bir ülkede yabancılara karşı alınan tedbirler elbette son derece sıkıydı. Davetli olduğumuz yerlerde bile hareket kabiliyetimiz sınırlıydı. Dikkatli bir güvenlik aramasından sonra işte İran Parlamentosu'ndayız.

İçeride siyah ve kahverengi giysilerin ağırlığı var. Sıraların arasında mollalar dolaşıyor. İçeride oturma sürüyor. Kadın sayısının çokluğu dikkatimizi çekiyor. Özellikle kadın gazeteciler epeyce fazla. Milletvekilleriyle konuşuyorum. Bazılarıyla tercüman aracılığıyla, bazılarıyla Türkçe, zaman zaman İngilizce.

ABD'nin tehditleriyle ilgili sorular genellikle hafif bir gülümseme ve "Irak'ı gördük!" ifadesiyle cevaplanıyor.

Refet Beyat bağımsız bir kadın milletvekili. Çarşafının ardında aydınlık yüzü ve ciddi gözleriyle "Amerika kendi de bilir ki adil değildir," diyor.

"Bakın İsrail ve Amerika, kendi kitle imha silahları ve nükleer silah üretimlerinden hiç söz etmiyor ama kendi hedefleri için önlerine geleni suçluyorlar. Başka ülkelerdeki her türlü teknolojik gelişmeyi bahane olarak kullanıyorlar. Biz, Uluslararası Atom Ajansı üyesiyiz ve şeffaf bir faaliyet yürütüyoruz, denetleniyoruz. İşin tuhafı bu ajansa dahil olmayanlar tarafından, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı anlaşmalarına imza koymayanlar tarafından tehdit ediliyoruz."

"Bir de demokrasi konusunda suçlanıyorsunuz. ABD'nin demokrasi operasyonları konusunda ne düşünüyorsunuz?" diye soruyorum.

Gözlerini açıyor, mükemmel İngilizcesiyle cevaplıyor:

"Biz niye Amerika'nın demokrasi anlayışını uygulamak zorunda olalım bunu anlayamıyorum. Irak'a demokrasi getirdiklerini söylediler. Demek onlar için işgal ve cinayet demokrasi demek!"

ABD'nin, İran'a yönelik nükleer silah üretimi suçlamaları yıllardan beri süregeliyor, İran'ın sanayisi güçlendikçe suçlamaların boyutları da arttı ve bugün, müdahale sınırına dayandı.

İran 2003'te nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmasını imzalamıştı. Ayrıca Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın kısmi denetimini de kabul etmişti. Ama tehditler bitmedi.

Kamal Danışyar, meclisin ekonomi komisyonu başkanı: “Bence asıl ABD zor durumda. Saldırganlaşması zor durumda olduğunun bir göstergesi. Biz onlarla değil, mazlum milletlerle işbirliği yapıyoruz. Biliyorsunuz, Amerika’yla ve İsrail’le aramız iyi değil, ama siz onlara yakınsınız. O iki ülke, öncelikle Suriye, İran ve Türkiye’nin arasını açacak. Hedefleri bu. Unutmayın, Suriye ve Irak Osmanlı toprağıydı. Kim ayırdı onları? Bölgeyi kim parçaladı? İngiltere ve Amerika.”

Meclisten çıkıp İran’ın büyük kapalı çarşısında dolaşıyoruz. Önümüze gelen herkesle konuşuyoruz. Esnafın, alışveriş edenlerin çoğuyla Türkçe anlaşıyoruz.

Halk siyasetin nabzını tutuyor. İran siyasetinde belirleyici role sahip küçük esnaf, Amerika’nın tehditlerine kulak asmıyor gibi görünüyor. Bu yarım gün içinde konuştuğumuz herkes bize, nükleer enerjiye sahip olmanın güçlü ve bağımsız bir ülke olmanın şartı olduğunu, nükleer enerji santrallerinin çoğalmasının ve ihtiyaç duyulan yakıtın diğer büyük devletler gibi ülke içinde üretilmesinin gerektiğini söylüyorlar.

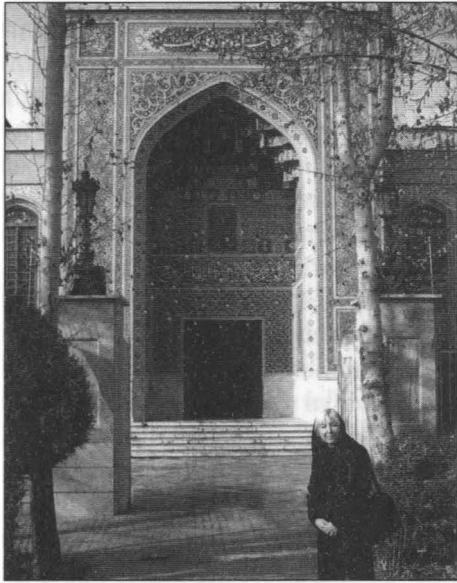
Bir halıcı, “Her memleketin var. ABD’nin, İngiltere’nin var. Bize engel oluyorlar. Türkiye’ye engel oluyorlar. Biz istiyoruz, özümüz için. Ekonomimiz için,” diyor.

Bir seyyar poğaçacı, “Amerika, zulüm yapıyor ama biz zalimden korkmayız,” diyor.

Çarşıda konuştuğumuz herkes Türkiye’ye sevgi dolu selamlar yolluyor. “Bu bölgede yan yanayız, komşuyuz ve birbirimize muhtacız,” diyorlar.

Akşam, Türkiye Büyükelçiliği konutuna davetliyiz. Tahran’ın en güzel yerinde, belki de en güzel elçilik Türkiye’nin İran Büyükelçiliği. Dış kapıdan içeri girdikten sonra dört beş dakika yol sürüyor. Ormanlar arasından geçerek konuta varıyorsunuz. Atatürk’ün isteğiyle, o dönemin mimarisine uygun yapılmış, geçmişin kokusunu taşıyor. Restore edilmiş salonun içinde bir havuz ve koca şömine, her yer yeşillikler içinde ve sıcacık bir ışıklandırma. Elçilik konutuna hayran kalıyoruz.

Büyükelçimizin eşi bir sanatçı. Bir keman virtüözü. Bozkurt Aran, yemek sırasında “Bu rejimin en büyük özelliği ihtilalci ol-

Tarih ve köklü bir kültür Tahran’a damgasını vuruyor.

ması,” diyor. “Dünyaya kafa tutuyor ve ilişkilerini bazen geriyor. Düşünün 400 yıldır aynı sınırları paylaşıyoruz. Son zamanlarda ticari ilişkilerimiz daha da canlanıyor. 2003 yılının rakamlarına göre bölgede üçüncü büyük yatırımcıydık.”

Rıza Şah Atatürk’ü Örnek Almıştı

O gece sefaret konutunda, Büyükelçi Aran’ın eşi Zeynep Aran’ın büyüleyici müziğini dinlerken, iki ülkenin tarihin belli noktalarında neler paylaştığını düşündüm.

1934’te Rıza Şah ilk yurtdışı gezisini Türkiye’ye yapmıştı. Atatürk’le bir ay geçirmiş ve ülkesine yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ona verdiği ilhamla dönmüştü.

8 Temmuz 1937’de Tahran’da Atatürk’ün önderliğinde, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan’ın oluşturduğu Sadabat Paketi imzalanmıştı.

İran ve Türkiye. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Batı için çok değerli olan bu her iki ülke de yabancı işgali altındaydı.

1920'lerde her iki ülke için de bağımsızlığı kazanmak temel hedefti ve ortak düşmanları İngiltere'ydi.

On yıl içinde, Atatürk devrimlerini örnek alarak kendini Kemalist ilan eden Afganistan, Osmanlı'dan kısa bir süre önce koparılan Irak ve İran, Batı'nın göz diktiği Ortadoğu'da mükemmel bir ittifak gerçekleştirmişti.

Ortadoğu'da birlik Atatürk için çok önemliydi. Çünkü o güne kadar bütün tehlike Batı'dan gelmişti.

Tüm bölgede önemli bir güç oluşturan Sadabat Paketi'nin imzalanışından sadece bir yıl sonra Atatürk ölmüş, emperyalist güçler "İkinci Paylaşım Savaşı"na girmişlerdi. İran yeniden işgal edilmiş Rıza Şah sürgüne gönderilmiş, yerine oğlu Rıza Pehlevi geçmişti.

İran, kısa zamanda İngilizlerin ve Amerikalıların at oynattığı bir alan haline geldi. Bu süreçte, Türkiye'de İran'dan söz edilirken sadece Süreyya ve Farah Diba hatırlandı. İki halkın derin dostluğu unutuldu, İran'a ilişkin bilgiler magazin haberlerine indirgendi. Komşularımızla ilişkilerimiz Batı rüzgârlarının etkisindeydi.

Tam o sırada beklenmedik bir şey oldu. 1950'de, İran halkı Batı'yı şaşkına çevirdi.

Dr. Musaddık ve Batı'nın Korkusu

Dr. Musaddık, komünistlerden toprak soylularına kadar, halkın büyük bir çoğunluğunun desteğiyle başbakan seçildi ve İran'da, yabancı ülke ayrıcalıklarına son verildi.

İran'ın tüm petrolünün üzerinde oturan İngiliz petrol şirketi feshedildi; millileştirme hareketi başlatıldı. Bu, Batı'nın çıkarlarına karşı ciddi bir tehditti ve gereği yapıldı.

Dr. Musaddık öldürüldü. Sadece üç yıl iktidarda kalabilmişti, Batı ve işbirlikçileri şaha iktidar koltuğunu hediye ettiler.

1954'te İngiltere'yle yeniden petrol anlaşması imzalandı ve İran, 25 milyon sterlin devletleştirme tazminatı ödedi.

Şahın geri dönüşü İran halkına çok pahaliya mal oldu. Şimdi Ortadoğu'ya demokrasi vaat edenler, 1953'te İran'da demokrasiyi bir darbeyle yok etmekle kalmadılar. Yıllar süren baskı ve zulme göz yumdular, toplu katliamlara seyirci kaldılar ve böylece 1979 devriminin ön koşullarını hazırladılar.

Ayetullah Humeyni ismi işte ilk o zaman duyuldu. 1960'lı yıllarda halkın direnişinin sembolü oldu.

Önce Türkiye'ye sürüldü, sonra uzun yıllarını Paris'te sürgünde geçirdi. İran halkı bu sembolün gücüyle yeniden örgütlenmeye başladı. Çok kısa bir sürede bu güç orduya sızdı. Sokaklar kaynıyor, çatışmasız gün geçmiyordu.

16 Ocak 1979'da şah ailesi ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Önce Mısır'a sonra da Bahamalar'a gittiler. Türkiye'de büyük medya yine sadece işin magazin kısmını işledi. İran'daysa bir döneme nokta konmuş, sarayın önünde şah ailesinden sadece çizmeler kalmıştı. Sarayın önüne doğru yürürken karşılaştığım heykel, yaşananların bir özeti gibiydi. Heykel devasa olmalıydı ama geriye sadece çizmeler kalmıştı. Üst kısmı kırılmıştı. Çizmeler bile insan boyundaydı. Ve sadece bronz çizmeler oradaydı.

1 Şubat 1979'da Humeyni, Paris'te geçirdiği uzun bir sürgün hayatından sonra, Tahran'a döndü. Havaalanında 3 milyon kişi tarafından karşılandı.

Humeyni'nin ilk icraatı İsrail'le ilişkileri kesmek oldu. Ardından Tahran'da Filistin Kurtuluş Örgütü bürosunun açılışını yaptı.

Gelişinden iki ay sonra, İran halkı, tarihinde ilk kez bir referanduma gitti ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi.

Humeyni kısa süre sonra, ABD'yle askeri işbirliğinin bittiğini açıkladı. 4 Kasım 1979'da Tahran'daki Amerikan Elçiliği bir grup öğrenci tarafından basıldı ve büyükelçilik personeli ancak bir buçuk yıl sonra ülkelerine iade edildi. İran, Amerika'yla bağlarını tamamen koparmıştı. Batı'ya açılan tek kapısı, komşusu Türkiye'ydi.

Türkiye, ağır baskılara karşın İran'a ambargo uygulamayı reddetti, komşu İran'a kapılarını açık tuttu.

Tüm bu kaos 1980'de suni olarak yaratılmış bir savaşla taçlandı. Irak, İran'a savaş açtı. Komşu ve akraba iki halk kıyıma uğradı.

Saddam, Amerika'nın desteğiyle, sekiz yıl sürecek bir savaşa imza attı. O dönemde, 23 yıl sonra (2003'te) başına gelecekleri hayal bile etmemişti.

Tarih Bizi Birleştiriyor

İran Dışişleri Bakanlığı'na girerken, yarım asırdır bölge ülkeleri arasındaki barışın nasıl dinamitlendiğini yıl yıl aklımdan geçiriyordum.

Dışişleri Bakan Yardımcısı Muhsin Eminzade, Doğu'nun zarif ama sert üslubuyla, "Bölgede bağımsız, güçlü ve birbirleriyle iyi geçinen ülkelerin varlığı birilerinin işine gelmiyor. Mesela budur," diyor.

"Tarih ve coğrafya bizi birleşmeye ve bir güç oluşturmaya zorluyor. İran ve komşularının kültürü de tarihi de benzerlikler taşıyor. Coğrafyaya iyi bakın. Türkiye için İran'la iyi ilişkiler içinde olmak ya da İran için Türkiye'yle iyi ilişkiler kurmak bir avantajdır. Daha da önemlisi bir zorunluluktur. Unutmayalım ki bu bölgede huzur ve istikrar istemeyen birçok odak var. Bazı ülkeler bu coğrafyayı karıştırmaktan çok hoşlanıyor. Dolayısıyla iki komşu olarak çıkarlarımızı iyi tartmalı ve sağlam bir işbirliği içinde olmalıyız."

İngilizceyi mükemmel kullanıyor ve gözlerinden kıvılcımlar saçıyor. Yüzü zarif ve mütebessim. Sert ifadeleri söylerken bile yüzündeki bu ifade kaybolmuyor.

"İran ile Türkiye'nin iyi geçinmemesi en çok kimin işine gelir diye düşünsek yeterli," diyorum.

"Bu iyi bir sağlama olur," diyor. "Kimler Türkiye'de İran'da halka karşıysa, kimlerin bizim pazarlarımızda çıkarı varsa, onlar iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmaya çalışır. Unutmayalım, bu bölgede yaratılan kargaşa birilerinin bu coğrafyaya gelmesine yarıyor. Hatta bölgeye yerleşmelerini sağlıyor. Hatırlayın, ABD buraya Taliban ve El Kaide sayesinde geldi ve yerleşti."

Türkçe "Bahane" diye mırıldanıyorum. Gülererek Türkçe "Evet bahane" diyor.

"Bize uygulanan çifte standarda bakın," diyor. "Yanı başımız-

da İsrail, nükleer silah dolu. Ama kimse onlara bir şey söylemiyor. İsrail bölgede askeri amaçlı endüstri geliştiriyor, silah üretimi yapıyor. Biz barışçıl amaçlarla sanayi yatırımları yapınca kıyamet kopuyor.”

Bölgede uygulanan politika, Batılı devletlerin uzun yıllardır izleye geldiği bir politikaydı. Bölge ülkeleri birbiriyle yakınlaşmayacak, her fırsatta kavga etmeleri sağlanacak; darbeler düzenlenecek, söz dinleyen adamlar başa gelecek; eğer halk isyan ederse isyan uygun bir formülle bastırılacak... 1980’lerde bölge yangın yeri idi.

İran-İrak Savaşı sahneye konulmuş, Türkiye’de PKK terörü tezgâhlanmıştı.

Sonra Amerika, aniden Ortadoğu’nun kalbindeki yerini kaybetmiş, İsrail güçlü bir düşman kazanmış, İran denetimden çıkmıştı.

İran, Batı’nın “demokrasi” oyunlarına kapalı olduğu için, sivil toplum örgütleri adı altında ülke içinde faaliyet gösterilemiyor. Ancak, tarihin en eski kavimlerini içinde barındıran bu ülkede etnik gruplar dışarıdan kışkırtılabilirdi. Türkiye’ye karşı oynanan Kürt kartı gibi, İran’da da Türk kartı masaya sürüldü.

Özellikle Azeri Türklerine ağırlık verildi. 70 milyonluk İran’da sadece Azeriler değil, Türkmen, Bahtiyari, Kaşkay gibi Türk dili konuşan 25 milyon insan yaşıyordu ve bunlar çoğunluğu oluşturan Azerilerin önderliğinde ayaklandırılabilirdi.

Bu amaçla liderler yetiştirildi. Federe İran propagandası yapıldı. İran’ın tek kurtuluşunun bir Amerikan müdahalesi olacağı bile söylendi.

Güney Azerbaycan Milli Uyanış Hareketi lideri Mahmut Ali Çöhreganlı, uzun zamandır Amerika’da yaşıyordu ve ABD’nin İran’a “demokrasi” getireceğini savunuyordu. Olası bir müdahalede ABD’yle işbirliği yapacaklarını da söylüyordu.

Bush, şubat başındaki konuşmasında, İran halkına “Özgürlüğünüz için ayaklanın! Irak halkına verdiğimiz desteği size de vermeye hazırız!” diyordu.

Böyle bir cümle, ancak bir mizah dergisinde yer alabilirdi. Ama Bush’un ağzından tarihe geçti.

Bir Türkiye Sevdalısı: Asgar Fardi

İranlı aydınların çoğu gibi, Dışişleri Bakanlığı eski danışmanı Profesör Asgar Fardi de bölgede olup biteni net görebilenlerden biri:

“ABD, hürriyet, demokrasi bunalımı yarattı. Bunu önce Bal-kanlar’da başlattı. Afganistan, Irak, Türkiye, derken İran’da da yaymak istiyor. Amerika bugün İran’da Türk ve Kürt meselesini destekliyor. Buradan kaçmış Türklerin, Azeri Türklerin bazı-larını şişiriyor. İran’da Azerbaycan-Türk ayrımını söz konusu et-meye çalışıyor. Bunu eskiden Türkiye mecrasından İran’da yapı-yordu. Şimdi Türkiye biliyor ki bu kendi başına da sorun olabi-lir. Biz kendi etnik meselelerimizi kendimiz tez mi tez çözmeli-yiz. Amerika, bu işe büyük para harcıyor. İran’da etnik grupları desteklemek için 50 milyon doları aşkın fon yatırdığı söyleniyor.”

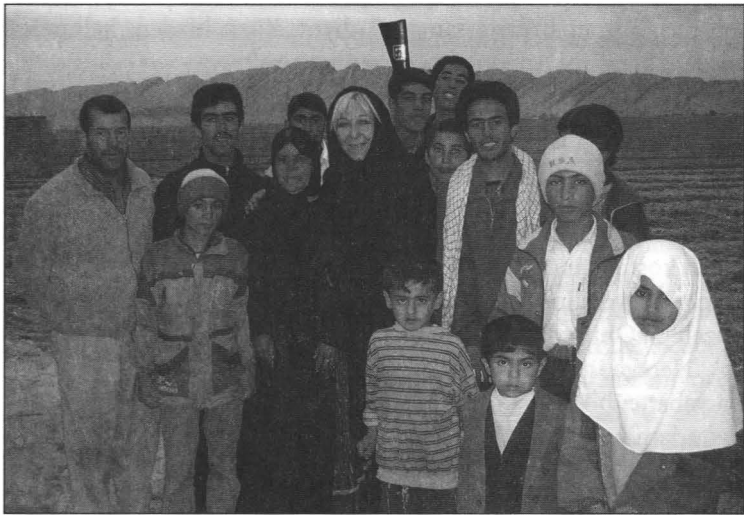
Bölgede büyük çaplı değişimler, etnik esasa göre bölünmüş ve kolay hazmedilir küçük devletler yaratılması projeleri artık sır de-ğil. Aslında her şey açık istihbaratla gözümüzün önünde. Daha bir yıl önce *Washington Post*, Amerikan yönetiminin Fas’tan Çin sınırı-na kadar 22 ülkenin siyasi ve ekonomik coğrafyasını değiştirmeyi hedeflediğini yazdı. Bu değişim için, Türkiye’nin merkez üs se-çildiğini de ekledi.

Asgar Fardi, “Türkiye ve İran birbirine karşı çok açık olma-lı. Garp’ın, Batı’nın, tek dişi kalmış canavarın çökmekte oldu-ğunu görebilmeliyiz. Bunu görebildiğimiz zaman birbirimizin de-ğeri-ni iyice anlarız. Biz, birbirimize muhtacız. Hava kadar, su kadar muhtacız” diyordu.

Şiraz’da Bir Buluşma: KaşKaylar

Türklerin en yoğun yaşadığı Tebriz’e gidemedik. Onu bir son-raki seyahate bıraktık ama Türk dili kullanan birçok aşiretin bu-lunduğu Şiraz yakınlarında, İran’ın güneybatısında dolaştık.

Şiraz Havaalanı’nda uçaktan indikten sonra, saatlerce Enformasyon Ofisi’nden izin bekledim. Göçerlere gidecektim. İş uzayınca, kendi başımıza gitmeye karar verdik. Enformasyon

Firuzbad’dan bir grup Kaşkay Türkü

Ofisi’nin önünde dizi dizi taksiler. Şoförlerden birine gözüm takılıyor. Yanına gidiyorum. “Selamünaleyküm” diyorum. Gülümsüyor. Kırık bir Türkçeyle konuşmaya başlıyor. Türk kökenli. Uzun yıllar önce sınırlar arasında kalanlardan biri. Halil’le çok uygun bir fiyata yollara düşüyoruz. Tam olarak nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Halil, göçerler için geç kaldığımızı düşünüyor.

Tarihin ilk krallıklarının kurulduğu yerdeyiz. Dünyayı saran imparatorluklar bu topraklarda oturmuştu; ilk kitaplar, ilk şiirler buralarda yazılmıştı. 3 bin yıl önce Batı’da barbarlık hüküm sürerken, burada sanat icra ediliyor, resimler yapılıyordu.

Bu bereketli topraklarda paylaşım da, savaş da hiç eksik olmamıştı. Şiraz’dan yola koyulur koyulmaz her 10-15 kilometrede bir tabelalar karşımıza çıkıyor. İran-İrak Savaşı’nda ölen genç askerlerin portreleri bize kanlı bir geçmişi hatırlatıyor. Tabelalar savaş haykırıyor. Bu toprakların çok zengin ve o nedenle de çok çileli olduğunu anlatıyor.

İki saat sonra Firuzabad’ı geçiyoruz. Kamyoneti yatak yorgan yüklü bir adamı durduruyoruz. “İki saatlik yolumuz var, takılın

peşime Kahramanilerle tanışın,” diyor. Yüzü bizden, kelimeleri bizden; kendimi Anadolu’da hissediyorum.

Halil’le durumu tartıyoruz. İki saat daha gitsek geri dönebilecek miyiz? Önce iki saat daha yolculuğu göze alıyoruz. Aniden yolun kenarında Gohar ile Marya’yı görüyorum. Ve onlarla kalmaya o an karar veriyorum.

İlk bakışta Gohar’ın nefti yeşil, yere kadar uzun, etekleri farbalalı kostümüne gözüm takılıyor. Başında siyah tülbendi, kapkara gözleri ve elinden tuttuğu Marya’nın, papatyaları kuskandıran güzelliği. Onun da elbisesi farbalalı, fistolu, rengârenk tastamam.

“Nereye gidiyorsunuz?” diye soruyorum. Yolun kenarında yabancı bir araba dursa, içinden yabancı kılıklı bir kadın, birkaç adam inse ve böyle damdan düşercesine bir soru sorsa ne yaparsınız? Onlar çok doğal karşılayıp cevap veriyor: “Aha” diyor Gohar (yani Güher), sanki beni yüzyıldır tanıyor, “Köye iniyoruz.” “Yürümeyin, arabaya binin beraber gidelim,” diyorum. Hiç düşünmüyor. İkisi arkada yanımda, kimim, neyim anlatıyorum. “Tamam, misafirimiz ol,” diyorlar.

Bir zamanlar göçerlermiş. Şimdi Hüseyinabade Surai Köyü’nün sakinleri. Onlar, Kaşkay Türkleri. Gohar, garip misafirleriyle gururlu, alıyor bizi, diğerleriyle tanıştırıyor. Bu kuş uçmaz kervan geçmez köyde herkes Türkiye’yi gayet yakından izliyor. Köyün gençleri bizim Türkiye’den geldiğimizi duyunca, “Hasan Şaş!” diyorlar, “Galatasaray!” diyorlar. Köyün orta yaşlıları “İbrahim Tatlıses!” “Emel Sayın!”

Güzel gözlü, çivit mavisi tülbentli bir kadına: “Sen hangi boydansın?” diye soruyorum.

“Kaşkay’ız” diyor gülen gözleriyle. Köyün içinde yürüyoruz. Arkamızda 50-60 kişi.

Gohar’a dönüyorum. O, köye girdiğimizden beri sağ kolumda, “Neyle geçiniyorsunuz Gohar?”

Neşeyle, “Kabak çiçeği, halı dokuyoruz,” diyor.

“Halı yapmak zor mu?”

“Çetindir” diyor, yine gülüyor.

Beni halı dokuyan akrabalarının yanına götürüyor. Yan yana birkaç oda. Odalar arasında camları olmayan açık pencereler.

Hava soğuk. Halı tezgâhının olduğu odanın kapısı dışarıya açılıyor. İçeride iki genç kadın, yere oturmuş, dünyanın en güzel halılarından birine can veriyor. Pek konuşmuyorlar. Çocuklar camsız pencereden merakla bana bakıyor.

Halicilik, hayvancılık ve tarım yapıyorlardı. Artık göçmüyorlardı ama her an da gidecekmiş gibi yaşıyorlardı. Gohar'ın, tıpkı göçer çadırı gibi, bir tarafına yastık, yatak ve önemli eşyaların yığıldığı odasına dönüyoruz. Odaya sığabildiğimiz kadarımız giriyor. Küçük bir odada yaklaşık 20 kişiyiz. Bize ikram edebildikleri neleri varsa getirip önümüze koyuyorlar. Çay, birkaç salatalık, bir iki hamur ve şekerleme. Anadolu'nun sıcaklığını hissediyoruz.

Gohar'ın oğlu bu toprakların sesini bize hediye ediyor. Odadakilerin hepsi Kaşkay türküsüne eşlik ediyor. Bizlerden başka Sibel Can da var odada. Yeni ve antensiz olduğu için kullanılmayan bir televizyonun köşesine sıkıştırılmış bize bakıyor.

Akşam olmadan dışarı çıkıp bir resim çektiyoruz. Arabamıza binerken selamlar topluyoruz.

"Bizim için Türkiye'ye bir selam söyleyin!"

"İbrahim Tatlıses'e bizden selam söyleyin!"

"Sibel Can'a da selam söyleyin!"

İki halkın ne kadar birbirine yakın olduğunu, kalplerin nasıl aynı ritimde attığını bir kez daha anlıyorum.

İran'da Araplar, Türkler, Kürtler, Lurlar gibi kavimlere bağlı yüzlerce aile topluluğu vardı. Bahtiyariler, Boyarahmadlar, Kermanlar, Beluciler yüzyıllar ötesinden bugüne diller, renkler, âdetler taşımışlardı. Böylesine çeşitlik gösteren etnik gruplar, bugün bölgenin gerçeklerini anlayamayanlara, oynadıkları taşlar gibi görüyordu.

Aynı aşirete, aynı etnik topluluğa ait insanlar, "Birinci Petrol Savaşı" diye adlandırabileceğimiz ilk dünya savaşında cetvelle çizilmiş sınırların bir o yanında, bir bu yanında kalmışlardı. Dünyanın uzak köşelerinde onlarla ilgili hesaplar yapılıyordu.

Tahran'ın tarih dolu sokaklarından Tahran Üniversitesi'ne doğru giderken dilbilim öğrencisi mihmandarımız Celil'le bunları konuşuyorduk.

“İran’da kuzeydoğuda Azeriler var. 16-17 milyon. Batısında Kürtler var. Kuzeydoğu tarafında Türkmenler var. Ve Horasan bölgesinde Afganlar. Kaşkaylar Şiraz’da bulunuyor. İran’ın güney bölgesinde Araplar var. Bunların hepsi yıllardır bir denge içinde yaşıyor. Ama Amerika bu dengeyi bozmaya çalışıyor” diye anlatıyor. Etnik ayrılıkları körüklemek eski ve bildik bir hikâye. Batı bunu son yüzyılda dünyanın her yerinde enine boyuna uyguluyor. Son 20 yıldır buna “demokrasi” havariliği eşlik ediyor.

Savaş sonrası büyüyen ve zenginleşen İran’da, uydu antenli televizyonların, internet kullanımının son yıllarda yaygınlaşması, Batı’nın, genç nüfusa yönelik propagandasına zemin hazırlıyor.

Haziran 2003’te Tahran Üniversitesi’nde gerçekleşen öğrenci gösterileri Batı medyasında geniş yer almıştı. Haber, “İşte İran’da muhalif hareket başladı!”, “Bir millet uyanıyor!” manşetleriyle verilmişti.

Batılı sivil toplum örgütleri Balkanlar’daki ve Kafkasya’daki kadar rahat faaliyet gösteremedikleri için şimdilik daha çok internet ve illegal radyo yayınlarıyla sürdürüyordu çalışmalarını.

Propagandalar, küçük ve zengin bir azınlığa mensup genç kesimde az da olsa yankı bulmuş görünüyordu.

Üniversitenin önünde modern giyimli, saçları özenle taranmış, yürüyüşü, duruşu afralı bir genç adamla karşılaşıyoruz:

“Biz Amerika’nın bu toprağa gelmesini bekliyoruz. Burada hiç demokrasi yok,” diyor.

“Demokrasiyi İran’a Amerika mı getirecek?”

“Evet! Çünkü hiçbir zaman bu devlet bize demokrasi getirmedi. Bir tek yol kaldı, o da Amerika’nın buraya demokrasi getirmesi.”

Acaba onun için demokrasi ne ifade ediyor, merak ediyorum.

“Mesela...” diyor, susuyor, “Şarkı söylemek bile yasak. Ben single yapmak istiyorum”.

“Başka?”

“Mesela kızlarla dolaşamıyoruz, el ele dolaşmak bile yasak.”

“Şarkı söylemek, kızlarla el ele dolaşmak istiyorsun. Hepsi bu mu?”

Susup gidiyor. Rehberimiz Celil, “Bak, bak!” diye omzuma vuruyor. Bizim genç adam bir kızla güle oynaya caddeyi geçiyor.

Yabancı propaganda son hızla sürerken, İran, basını, televizyonu ve çeşitli yayınları kullanarak halkı eğitime işini büyük bir dikkatle yapıyor. Kendi rejimini koruma adına Batı'nın propaganda-larına kalkanlar oluşturuyor. Bunun en bariz örneği yılda 3 bin animasyon film üreten İran Devlet Televizyonu'na bağlı SABA animasyon şirketi. İsmail Bey, İran Devlet Televizyonu'ndan ve SABA'nın kurucusu.

Büyük, donanımlı bir binada, animasyon filmler yapan ressamlar arasında dolaşıyoruz. Sonra Amerika'dan yeni dönmüş, biraz da Amerikanlaşmış genç bir İranlı animasyon ustasının ter-cümanlığıyla İsmail Bey'in sohbetini dinliyoruz.

"Kendi kültürümüze dayalı ileri teknikle uygulanmış animasyonlar üretiyoruz. Çok zengin bir kültüre sahibiz ve bunu animasyona taşıyoruz. Çocuklarımıza kendi geçmişimizi kendi yazarlarımızı, şairlerimizi küçük yaşta öğretiyoruz. Bakın birkaç hafta önce Belucistan bölgesinde yapılan kazılarda 5 bin yıl öncesine ait bir vazo bulundu. Üzerinde sekanslar anlatan kareler vardı. Animasyon binlerce yıl önce burada başlamıştır. Bunun farkında olmak lazım."

40 yaşlarında bir adamdı. Heyecanla konuşuyordu.

"Türkiye ve İran, çok önemli kültürel birikimlere sahip iki kardeş ülkedir. Batı, her şeyi bizlerden öğrendi. Onların aslında sahip olmadıkları şeylerin ardından gideceğimize, bize ait olanları yüceltip onlarla gurur duymalıyız. Kendi kültürümüzü kendimiz aşağılırsak, yabancılardan nasıl saygı bekleyebiliriz ki?"

Akşam olduğunda Tahran'ın ünlü şehir tiyatrosunun güzel binasının önündeydik. Yuvarlak binanın önünde gitar çalanlar, nağmelere kendini kaptırıp dans edenler bile vardı. İnce, uzun boylu bir kız, yanındaki adamın önünde dönerken saçlarından eşarbbı aşağı kaydı. Zaten eşarplar varla yok arasıydı.

İki Ünlü Sanatçı

Tiyatroya girdik. Asyalı, anlamlı siyah gözleri dik dik bakan, yüzünün yarısı karanlığa gömülmüş bir aktörün portresine bakıyoruz. Birazdan onun bir oyununu seyredeceğiz. Rıza Kianian,

İran'ın ünlü sanatçılarından biri. O makyajını yaparken iki ülkenin kültürel yakınlığından, iç içe geçmiş lisanından söz ediyoruz.

Konservatuvarda okuduğumu ve bir dönem profesyonel tiyatro yaptığımı söyleyince “Bir teklifim var,” diyor, “sen Türkçe konuş, ben Farsça konuşayım. Bir oyun sahneye koyalım. Müthiş bir fikir değil mi? Biz bunu Japonlarla yapacağız. Proje Kültür Bakanlığı’nda”. Bu teklifi, Türk tiyatrocularına ileteceğime söz veriyorum.

“İran’da yerleşik bir tiyatro kültürü var. Tesettür ve yasaklar tiyatroyu etkilemedi mi?” diye soruyorum. Beni üst kattaki sahneye gönderiyor. “Bak nasıl halletmişler,” diyor.

“Büyük Adam Ağlama!” adlı oyun sahnede. Usulca içeri giriyorum. Sahne düzeni mükemmel. Dekor yaratıcı. Kalabalık bir sahne. Ve kadın sanatçıların hepsi peruklu.

Buradan, ünlü oyun yazarı Pari Saberi’yle buluşmaya gidiyoruz, randevumuz var. En son Mevlana ile Tebrizi’yi yazmış, oyun seyirci rekorları kırmıştı. Sanırım Rafsancani’yle akrabaydı. İran’ın en saygın sanatçılarından biriydi ve büyükelçimiz onunla tanışmanın bir mutluluk olduğunu söylemişti.

Tahran’ın en güzel yerinde, müstakil bir evi var. İçi Doğu antikalarıyla döşenmiş. Hint, İran ve Fransız etkisi seziliyor. Başında kırmızı bir tülbentle geldi. Hafif bir makyajı vardı ve güzel gözleri ilerleyen yaşına rağmen “Ben buradayım!” diyordu.

Biz çaylarımızı yudumlarken o, ahenkli sesiyle konuşuyor: “Bizim 3 bin yıllık beraberliğimiz ve ortak bir kültürümüz var.”

“Benzerliklerimiz çok,” diyorum.

“Bakın,” diyor, “biz çok duygusal insanlarız. Mantıklı değiliz. Fransızlar gibi kartezyen değiliz. İki kere iki, dört etmiyor her zaman...”

“Siz 13 yaşında ailenizle Paris’e gittiniz. Eğitiminizi orada aldınız ve sonra 30 yaşında her şeyi bırakıp geri döndünüz. Üstelik burası karmakarışık, savaş vardı. Neden Batı’da kalmadınız?” diye soruyorum.

“Çünkü köklerim burada,” diyor. “Her şeyimle buraya aidiyim. Bu zengin kültürün bir parçasıyım. Köklerini unutan sanatçı, yaratırken neyi referans alabilir ki? Ülkesiz sanatçı olunmaz ki!”

Ünlü tiyatrocı Pari Saberi

İran-İrak Savaşı sırasında bazı aydınlar kendilerini yurtdışına atarken, o ülkesine dönmüştü. En üretken olduğu dönem o dönemdi. Savaş sürerken, o var gücüyle çalışıyor, oyunlar yazıp yönetiyordu. Çocukken ayrıldığı ülkesinin derin kültürünü keşfediyordu.

Ziyaretimin sonunda bana salonun bir köşesinde duran bir portreyi gösterdi. Siyah beyaz, genç bir kadın portresiydi bu. Çok güzeldi. Koyu, büyük gözleri karşısındakini yargılar gibi bakıyordu. Uzun saçları omuzlarına dökülüyordu. Merakla bana baktığını görünce anladım. O, 40 yıl önceki Pari Saberi’ydi.

Doğduğu yıl, şah, Atatürk’ü ziyaret etmişti. Musaddık’ı, Rıza Pehlevi’yi, Humeyni’yi izlemişti. İran’ın en Batıcı zamanını, en koyu İslam’ı yaşamıştı. O, bir Doğulu sanatçıydı. “Tevekkül edeceksin” diyordu. Son yazdığı oyun Mevlana hakkındaydı.

Ben İran’a giderken ve döndükten sonra sorulan soruların büyük bölümü, başımı nasıl kapattığım ya da İran’da bir kadın olarak neler hissettiğimle ilgiliydi.

Tüm bölge yangın yerine dönmüş ve bu daha bir başlangıçken öncelikleri iyi saptamak gerek diye düşünüyorum, İran’da bizim

kendimizi yakın hissetmediğimiz bir sistem olabilir. Bu, İran halkının sorunu. Atatürk, Afganistan, Irak ve İran'la ittifaklara girerken bu ülkelerin krallıkla mı şahlıkla mı yönetildiğine bakmamıştı. Bölgesel çıkarları ön plana almıştı.

Bizi yıllardır İran öcüsüyle korkutanlara Amerika ile Çin'in giderek artan ilişkisini örnek vermek sanırım yeterli. Ayrıca Avrupa'nın devlerinin İran'la ilişkileri her geçen gün biraz daha artıyor.

Amerika bugün en büyük krediyi Çin'e açıyor, sistemini hiç de onaylamadığı bir ülkeyle yakın ilişkiler kurmaya çabalıyorsa biz niye yüzlerce yıllık dostumuz ve komşumuz İran'la ilişkilerimizi geliştirmeyelim ki! Aksini düşünmek kötü niyet olmaz mı?

İşgal Altındaki Golan

Ocak 2005 Yolculuğu

Şubat 2005, Suriye'deyiz. Ortalık birden karıştı. Eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikasta uğramıştı. Hatırlarsanız bu coğrafyada, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri her kargaşa bir suikastla başlamıştı.

Suikast, Lübnan'da hükümeti düşürdü. Hariri'yle beraber Suriye-Lübnan ilişkileri de bombalanmış oldu. Her ülkede turuncu renkle ortaya çıkan bir güruh, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden çıktı, "Suriye birlikleri defol!" pankartlarıyla sokağa döküldü. Birlikler İsrail saldırganlığına karşı denge unsuruydu. Bu bölgede denge menge istenmiyordu.

21. yüzyıl, geçen yüzyıl gibi başlıyor. Batı, yine Ortadoğu'yu ateşten çembere alıyor. İsrail ateşkesi rafa kaldırdı, barış görüşmelerini askıya aldı ve Amerika'ya taze bir bahane çıktı.

İşte biz tam o günlerde Suriye'nin İsrail işgali altındaki topraklarına, Golan'a gittik. Her metrekaresi tarih olan bir laboratuvara girdik.

Birkaç kontrol noktasından geçip güneşin doğduğu yere ulaşıyoruz. İşte bir zamanlar Suriye toprağı olan tepeler...

Beyaza bürünmüş Golan'ın bir tepesinde durup, 300 metrelik mayınlı arazinin ötesindeki karşı tepeye bakıyoruz. Her iki tepede insanlar birikmiş.

İlk dikkatimi çeken gençler. Elllerinde renkli eşarplar, karşı tepeye sallıyorlar.

Arkada işgal altındaki Golan tepeleri

Yanlarına gidiyorum. “Kim var orada?”

Solgun yüzünde iki mücevher gibi gözleri, “Kız kardeşim, anem, erkek kardeşim,” diyor.

“En son ne zaman gördün onları?”

“Geçen yıl.”

“Çok özlemiş olmalısın.”

“Hem de nasıl!”

Yüzlerce kişi doldurmuş tepeyi. Önde Dürzi şeyhleri, vali, yetkililer ve halk... Onlar Golan’da 1982’den beri her 14 Şubat’ta toplanırlar. Bir tepenin üzerinden öbür tepeye, Mecdel Şems’e bakarlar. Yani güneşin tohumu diye adlandırılan tepeye.

İsrail işgali altındaki akrabalarına, annelerine, kardeşlerine, hoparlörler aracılığıyla mesaj yollarlar. Dünyaya, çektikleri acıları, haklılıklarını haykırırlar. Dünya sağırdır duymaz.

Bu bölgede telefonlar çalışmaz. Tepelerin üzerindeki İsrail vericileri frekansları bozar, tek iletişim aracı hoparlördür. Ailelerdeki ölümler ve doğumlar karşı tepeye hoparlörden yayılır. Hem de yıllardır.

Yıl 2005. Dünyada insan hakları, demokrasi var öyle mi! Gelin bunları Golan'ın iki yakasında kalanlara anlatın.

Mecdel Şems'teki hoparlörlerden vadiye sesler dağılıyor. Rüzgârla çoğalıp azalarak bize ulaşıyor. Kuneytra Basın Enformasyon Müdürü Muhammed Ali'yle durup dinliyoruz. Herkes huşu içinde. Muhammed Ali fısıldıyor.

“Birleşmiş Milletler’in 1559 Sayılı Kararı’nın Suriye’ye karşı oynanan oyunun bir parçası olduğunu söylüyorlar. İsrail’in sağır-laştırdığı kulaklar için gerçeği haykırıyoruz, diyorlar.”

Birleşmiş Milletler, 2004’te aldığı 1559 Sayılı Karar’la tüm yabancı güçlerin Lübnan’dan çekilmesi çağrısı yapmıştı. Ama karar sadece Suriye’yi zorluyor, İsrail’den söz edilmiyordu.

Eksi 10 derecede, Golan’ın tepelerinde bir insanlık aybıyla karşı karşıya duruyoruz. Ellerimi hissetmiyorum, sadece kulaklarım yanıyor. Poşumu kafama bağlıyorum. Üzerinde sadece gömlek ve ceketle bıçak gibi soğukta dikilen Muhammed Ali’ye utanarak bakıyorum. O, sadece öfkeyi hissediyor.

İşgal 1967’den beri sürüyor. 15. yılında İsrail yaraya tuz basıyor, işgal edilmiş topraklarda kalan işsiz, okulsuz, hastanesiz Suriye halkına “İsrail vatandaşı olun, işiniz, aşınız, okulunuz, hastaneniz olsun!” diyor. Halka İsrail pasaportu dağıtılıyor. 14 Şubat 1982’de Mecdel Şems’te toplanan Suriyeliler, İsrail pasaportlarını yırtıp atıyorlar. 23 yıldır onlara boyun eğdirilemiyor. Her yıl, parçalanmış ailelerin sesleri hoparlörlerden yankılanıyor; koca bir hasret, mayınlı arazinin üzerinde buluşuyor. Karlı vadide sesler birbirine sarılıyor.

Golan’ın İsrail işgali altındaki insanları, sözlerini bitirince Suriye’nin kurtarılan topraklarından onlara cevap yollanıyor. “Yılmayın, bu da geçecek,” diyor.

Çeyrek asırdır bu böyle devam ediyor. Demokrasi havarisi Batı’nın saygın basın organlarında bu haykırıışlara hiç rastladınız mı? Nedim Mirza’ya, işgal altındaki halkın her yıl korkmadan oraya nasıl toplandığını soruyorum. “Artık korkacak ne var ki?” diyor. “Sonuna kadar gitmekten başka ne yapılabilir ki!”

“İsrail, istese onları durduramaz mı? Bu toplantıyı engelleyemez mi?”

Golan'da Dürzi liderler.

“Durduramaz. Şu anda basın burada. Her ne kadar dünya medyasında bahsi geçmese de tüm medyanın gözü kulağı burada. Cesaret edemezler.”

Nedim Mirza'nın Çerkez gözleri buğulu, hayatını geçirdiği, yakınlarını kaybettiği tepelere bakıyor. Haksızlığa, körlüğe ve sağırlığa öfkeli, dimdik duruyor.

Yanına gelen uzun boylu, yapılı bir adamla tanıştıyor beni. Midhat Salih, 12 yıl İsrail hapishanelerinde kaldıktan sonra vatanına geri dönmeyi başarmış, şanslı biri.

“12 yıl sonra kaçtım. Buralar doğup büyüdüğüm yerler. Her ağacı, her taşı bilirim, işte o yüzden mayınlı araziden geçmeyi becerdim. Doğduğum yere geldim.”

İşgal altındaki topraklarda ne can güvencesi, ne sağlık, ne dil, ne din özgürlüğü vardı. Eğer insan gibi yaşamak, ev bulmak, çocuklarını okutmak istiyorlarsa, İsrail devletinin verdiği hüviyet cüzdanlarını alırlardı. Yok, istemiyorlarsa kendi bilecekleri işti!

Mecdel Şems'e el sallayanlardan genç bir kız: “Bizim insanlarımız bunca yıldır türlü eziyet altında, İsrail'in işgali altında yaşı-

yor,” diyor, “annem babam Mecdel Şems’te. Ben buraya üniversiteye geldim. Yılda bir kez onları ziyaret edebiliyorum”.

Muhammed Ali, “Burada üniversite okuyup dönenleri cezalandırıyorlar,” diyor.

“Burada kalamazlar mı?”

“İsrail’in istediği de bu. O bölgeyi asıl sahiplerinden temizlemek. Çocukların dönmeleri gerek.”

Gençler etrafımızı sarıyor. Biri, “İsrail her gün bir cinayet işliyor orada,” diyor. “Çocuklar ve yaşlılar bakımsızlıktan ölüyor, hastaneye bile alınmıyorlar. Ve dünyanın bilmediği daha neler neler oluyor.”

Bir genç, “Bu gece çekecekleri var,” diyor, “bakın istihbarat onları izliyor”.

Mecdel Şems’e dürbünle bakınca sokak aralarında ve toplantı bölgesinde mevzilenmiş polis arabaları görüyoruz. Toplantının bitmesini bekliyor.

Günün sonunu düşünüyorum. Acaba ne gibi insanlık suçları işlenecek ve bunlardan kimin haberi olacak.

Midhat Salih mırıldanıyor, “Çok zahmet çekecekler. Her yıl olur bu. 1982’den beri her yıl”.

Karşılıklı bildiriler okundu, marşlar söylendi, yüreklendirici şiirler okundu. İki tarafta da dimdik duruldu ve dağılma zamanı geldi. Gençler son kez renkli örtüleri karşı tepeye salladılar.

Onlar işgalden kurtulmuş bir tepeden işgalde geçen onca yıla umut yolladılar. Sonra dönüp, yakınlarını bir kez daha yakından görmek için tepedeki dürbün evine koştular.

Gözyaşları düştü düşecekti. Yürekleri ellerinde, ailelerine biraz daha yakından baktılar. Onlar dünyanın birçok yerindeki masumlardan ve mazlumlardan birkaçıydı.

Nedim Mirza’yla İsrail’in geri çekilirken yakıp yıktığı bölgeyi dolaşıyoruz. Gözlerimize inanamıyoruz.

“1967’de İsrail geldi. Sonra bir kısım toprağı geri alabildik, ama bölgeden çekilirlerken hiçbir şeyi sağlam bırakmadılar,” diyor. “Biliyorsunuz, hahamlar havralarda ‘Bizim sınırimız Nil’den Fırat’a kadar!’ diye vaaz veriyor. Bu toprakların hepsini alana kadar savaşmak istiyorlar.”

“Bu bölgede kaç kişi yaşıyordu?”

“150 bin kişiydik. 247 köy vardı burada. Çeşitli halklar vardı. Türkmen, Arap, Çerkez. İsrail sildi süpürdü. Çoğu öldü, kalanı göçtü.”

Golan’ın Zengin Toprakları Nasıl İşgal Edildi?

Tarih, 6 Haziran 1967. İsrail güçleri önce Sina Yarımadası’na saldırdı. Golan Tepeleri diye bilinen bölgeyi işgal etti. İsrail tankları 8 Haziran’da Süveyş Kanalı’na ulaştı.

10 Haziran’da Golan Tepeleri artık İsrail’in kontrolündeydi. Araplar gafil avlanmıştı.

Tarihe Altı Gün Savaşları diye geçen bu savaşın sonunda, Ortadoğu’da haritalar bir kez daha karıştı.

Nedim Mirza, köyünü o günden sonra göremedi.

“İşgal başladığında, buraya 17 kilometre uzaklıktaki Hışniye Köyü’nde yaşayan genç bir öğretmendim. Sadece 23 yaşındaydım. İsrail önce havadan bombalandı. Sonra askerler geldi. Hepimiz köyün meydanına toplandık. ‘10 dakika içinde giden gider, kalanı öldürürüz!’ dediler. Her şeyi bıraktık çıktık. Önce bir okulda kaldık. Köyümüze geri döneceğimizi sandık. Ama hâlâ bekliyoruz.”

Suriye, Golan’da işgal altında kalan topraklarını geri alabilmek için İsrail’e 6 Ekim 1973’te savaş açtı. Topraklarının sadece üçte birini kurtarabildi.

Kuneytra kasabası geri alınabilen topraklardandı. İsrail askerleri bu topraklardan Birleşmiş Milletler gözetiminde geri çekilirken evleri, kiliseleri, ayakta duran her şeyi yakıp yıkmıştı. Kasabanın hastanesini bile hayalet binaya çevirmişlerdi.

İç ürpertileriyle hastaneyi gezdik. Duvarın deliksiz yeri yoktu. Bir zamanlar hastaların tedavi edildiği odaları ayıran duvarlar yıkılmış; pencerelerin çerçeveleri, su boruları, sökülümüş; bina bir daha kullanılmaması diye ne gerekiyorsa yapılmıştı.

Hastane binasının girişinde “Golan Hastanesi, Siyonistler tarafından harap edildi ve hedef tahtası olarak kullanıldı” yazısı vardı. Suriye, bu kasabayı ibreti âlem için onarmadan bırakmıştı. Bu vahşet görülmeliydi.

Nedim Mirza'yla karlı harabelerin arasında yürüyoruz. "İsrail, buradan giderken dozerlerini dinamitlerini getirdi, tüm köyleri yaktı yıktı. Dünya seyirci kaldı," diyor.

Yıkık bir kiliseyi geçiyoruz. Tüm tuğlaları parçalanmış bir okul, çatıları kaldırımda evler...

"Topraklarımızın sadece üçte birini kurtarabildik. 25 bin kişi oralarda kaldı. 14 Şubat 1982'de İsraililer işgal altında yaşayan vatandaşlarımıza İsrail hüviyeti vermeye kalktılar. Kimse kabul etmedi. 23 yıldır her 14 Şubat'ta biz bunu anarız."

Kuneytra, Golan'ın bir kasabası. Orası bir felaketin hatırası. Tarihe tanıklık ediyor. Ziyaretçilere Golan soykırımını belgeliyor. Nedim Mirza'nın yüzünde yılların bıraktığı izler var, gözlerinde umut.

Kuneytra'yı arkamızda bırakıyoruz. Şam'a dönüş yolunda çocuklar okuldan çıkıyorlar. Her gün kötü sürprizlere açık bu coğrafyanın bir yerinde, tehlikenin dibinde yaşayan köylerde hayat devam ediyor.

Suikast ve Getirisi

O gün akşamüstü kötü haberlerden biri daha dünya medyasında yankılandı. Birkaç ay önce ölüm tehditleri alarak görevinden istifa eden Lübnan Başbakanı Refik Hariri öldürülmüştü.

Ajanslar Hariri'nin radarlı araç konvoyunun 11 metre karelik bir çukur açabilecek güçteki patlayıcıyla havaya uçurulduğunu bildiriyordu. Hariri'nin bomba tanımlayıcı radarlarla çalışan aracı patlama mahalline girdiğinde birden bozulmuş, uydu bağlantısı kesilip bilgi akışı durmuştu. Böylesi yüksek bir uydu teknolojisi Suriye'de yoktu.

Suikastın ardından, Batı medyasının ortaya koyduğu mükemmel şovu izledim.

Bütün parmaklar Suriye'yi gösteriyordu.

Olayın üzerinden henüz birkaç saat geçmeden Amerika, Suriye'yi suçladı ve Suriye'deki büyükelçisini geri çekti.

Lübnan muhalefetinden birileri apar topar CNN International'a çıkarıldı. Onlar da sorumluluğu Suriye'ye attı.

İşte bir suikast daha görevini yerine getirmişti. Ertesi gün, Fransız ve Amerikan yetkilileri saygın medyada arzı endam edip, “terör örgütlerinin en büyük destekçisi” Suriye’nin uslu durmasını; Lübnan’da bulunan askerlerini çekmesini; yoksa karışmayacaklarını söylediler. Bu en çok İsrail’i sevindirdi.

Bir süredir bölgedeki problemsiz yürüyen ilişkiler Hariri’yle beraber bombalanmış oldu.

Enformasyon Bakanı Mahdi Dahlallah’la buluştuk. Olayın şokunu yaşıyordu. Odasında yardımcıları vardı. Telefonlar sürekli çalışıyordu. Odayı arşınıyor, bir yandan da televizyonu izliyordu.

“Bölgede durum çok gergin. Biz her zaman barış istedik. Ama bölgedeki güç dengesi buna izin vermiyor. İsrail için ana hedef bu coğrafyada sürekli istikrarsızlık yaratmak. Bunun için her şeyi yapıyorlar.”

Biz konuşurken ekranda ikinci perde başlıyor. Hep birlikte izliyoruz. El Cezire televizyonunda Bin Ladin benzeri bir yüz belirliyor, Müslüman bir Arap. Hariri cinayetini üstleniyor. Gülmeye başlıyoruz.

“Pes! Yorum yok!” diyor. “Dışarıdan her şeye el uzatıp karıştıran güçlere karşı tüm Suriye halkı olarak birlik ve beraberlik içindeyiz. Üzerimize neyle gelirlirse gelsinler baskılara boyun eğmeyeceğiz. Amerika’nın bu bölgeye tutumu herkesçe malumdur. Bölgede sadece İsrail’i destekliyor. İsrail’in isteği de bellidir: Ne pahasına olursa olsun yayılmak ve daha çok toprağı ele geçirmek. Suriye buna karşıdır ve topraklarını savunmaktadır. İşte bu kadar! Sonuç ortada.”

Sonuç Lübnan hükümetinin istifasıydı. Tüm bölgede kaos yayılıyor, Suriye’ye tehditler artıyordu.

Şam Üniversitesi’nde öğrenciler durumu değerlendiriyorlardı.

“Bu sadece Amerika’nın değil İsrail’in projesi. Suriye, terörist bir ülkedir diye dünyaya yayıyor, bu bahaneyi kullanıp saldırı gerçekleştirmek istiyor. Tıpkı Irak’a yaptığı gibi. Biz biliyoruz ki dünyada belli güçler yalan fabrikası. Yalanlar tüm dünyayı kaplıyor. Doğru bilgi engelleniyor.”

Şam Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doçent Dr. Mehmet Yuva’yla buluşuyoruz. Yuva durumu özetliyor:

“ABD Suriye’ye dayatıyor: ‘Filistin örgütlerine yardımlarınızı keseceksiniz, onlarla her türlü dayanışmayı bitireceksiniz, rafa kaldıracaksınız, Lübnan’da var olmayacaksınız.’ Çünkü biliyorlar ki Lübnan-Suriye sınırı, Irak’la olduğu gibi Suriye’nin en hassas sınırıdır. Bu hassas bölge, Suriye’nin güvenliğinin korunması için elzemdir. Suriye’nin Lübnan’da olması, Suriye’nin güvenlik teminatıdır. Şimdi bu teminat ortadan kaldırılacak.”

Neredeyse 100 yıldır Ortadoğu ne zaman barışı koklasa ya bir devlet adamı suikasta kurban gider ve dengeler bozulur ya da içerdeki işbirlikçilere darbeler yaptırılır; olmadı bir büyük güç tarafından ya da onun desteğiyle bölge işgal edilir. Bunlara en iyi örnek belki de Suriye’dir.

Batılı devletler bölgede huzur olmaması için Birinci Dünya Savaşı’ndan bu yana büyük stratejiler geliştirmiştir.

1979’da Enver Sedat, İsrail’le barış masasına oturduktan iki yıl sonra bir suikasta kurban gitti.

1982’de Lübnan’da Hıristiyan lider Beşir Cemayel öldürüldü. Çıkan kargaşada bir taşla iki kuş vurulmuştu. İsrail ordusu, Beyrut’a kadar ilerledi. Ariel Şaron komutasına giren falanjistler yüzyılın en kanlı katliamını yaptılar, iki gün içinde Sabra ve Şatila kamplarında bir Filistin soykırımı gerçekleştirdiler.

Ve 1995. Hatırlayın. Oslo Anlaşması’nın hemen arkasından bu defa barışı savunan İzak Rabin suikasta uğramıştı. Bu da, yerine geçen Şimon Perez’e Güney Lübnan’ı kana boyama fırsatı vermişti.

Hariri suikastına gelene kadar daha birçok cinayet işlendi. Çünkü bu bölgenin huzur içinde yaşaması, hele hele komşularıyla işbirliğine girmesi birileri için çok tehlikeliydi.

Mehmet Yuva, “Bu bölgede ne zaman devletler bir araya gelmeye kalksa, önlerinde büyük engeller buldular,” diyordu. “Büyük güçler ve bölgedeki işbirlikçileri bu topraklardaki dayanışmayı dinamitlediler. Mısır ve Suriye, 1958’de tüm zorlukları aşarak bir araya geldi. Fakat sürdüremediler. 1961 yılında bu birliktelik sona erdi.”

Yıl 1979. Irak, Suriye’yle birleşmeye gidiyor. Birleşme arifesinde Saddam Hüseyin Irak’ın politik hayatına tepeden(!) iniyor;

birleşme yanlılarının hepsi bir gecede kurşuna diziliyor. Irak'ın Suriye'yle bütün ilişkileri, tek taraflı olarak donduruluyor.

Saddam, 1979'da Batı'nın tam desteğiyle işbaşına gelmiş, Suriye ile Irak'ın birleşme planlarını altüst etmekle kalmamış, komşusu İran'a savaş açmıştı. Bölgede huzur her yolla dinamitle-niyordu. Aslında tüm bu felaketlerin önünü almak için yıllar önce çözümler üretmiş biri vardı: Mustafa Kemal Atatürk. Mehmet Yuva, onun "Bölgede bir konfederasyon oluşturmali" sözlerini hatırlatıyordu:

"Mustafa Kemal Atatürk, bugünü görerek konuşmuştu. Bölge için bir konfederasyon önermişti. Bu coğrafyada yaşayan insanlar, çocuklarına iyi bir gelecek bırakmak istiyorlarsa, bağımsızlıklarını ve egemenliklerini düşünüyorlarsa, bu coğrafyanın birlikte hareket etmesi için her türlü gücü seferber etmelerinde yarar var. Atatürk, Batılı ülkelerin bölgeye olan aşırı ilgisinin nedenini iyi biliyordu. Önerileri, Batı stratejilerine panzehir olarak öne sürülmüştü."

14 Şubat Onlar İçin Sevgililer Günüydü

20. yüzyılın başında bu eski Osmanlı toprakları, gizli anlaşmalarla, Fransızlar ve İngilizler arasında paylaştırılmıştı. Osmanlı buralardan çekildikten sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadar Fransız mandası altında yaşadı Suriye.

Fransızlar Suriye'den çekilirken arkalarında kendi elleriyle yetiştirdikleri ve kendilerine bağımlı bir bürokrat tabakası bıraktılar. Onların kültürleri Fransız'dı, ilişkileri Fransız'dı, paraları dışarıya bağlıydı.

14 Şubat'ta onlar sevgililer gününü kutluyordu.

Lüks otelin önünde uzun bir kuyruk oluşturan son model arabalar. Oyun havaları sokağa taşıyor.

Özel kasketli, beyaz eldivenli ve kuşkuyla bakan güvenlik elemanları ile otel girişine yerleştirilmiş kırmızı karanfilden yapılmış dev kalp komik görünüyor. Sauna gibi bir mekâna giriyoruz. Bir köşeye sıkıştırılmış orkestra Mustafa Sandal'dan Tarkan'a Türkçe şarkılar çalıyor. Aşırı dekolterileriyle kadınlar en cilveli

danslarını yapıyor. Alkol zirveye çıkmış, boyalı saçlı adamların elleri olmaması gereken yerlerde dolaşıyor. İşte böyle bir kulübün girişindeki barda, boynumuzun etrafında hâlâ Filistin poşumuz ve deri ceketimizle belli ki çok tuhaf duruyoruz. Hiçbir şeyi yadırgamayacak kadar alkollü olanlarla bile karanlığın içinde göz göze geliyoruz.

Suriye’de siyasi değişimler, darbeler, onları etkilemiyor. Onlar Batı’yla işbirliği içinde kendi dünyalarında yaşamaya devam ediyorlar. Suriye halkı 14 Şubat’ları Golan’dan anarken Şam’da küçük bir azınlık, 14 Şubat’ı sevgililer günü olarak kutluyor.

Osmanlı Arazilerine Yerleşen Yabancılar

Aralarında, Fransızlarla, İsrailiilerle, Amerikalılarla sıkı ilişkileri bulunanlar vardı. Paranın sınırı yoktu ve büyük bir çoğunluk haftanın yarısını Lübnan’da geçiriyordu.

Suriye 100 yıldır sınırlar arasındaydı. Yüzlerce yıl Osmanlı İmparatorluğu’nun bir vilayeti olmuştu. Şam’da dolaşırken, her köşede Osmanlı’dan bir hatıra “Dur” diyordu. Camiler, çarşılar, abideler... Her şey bir kenara, yüzler yüzler... Kime sorsanız ya annesi ya babası Türk. Dedeleri ya Çanakkale’de ölmüş ya Yemen’de...

Bir akşamüstü, önümüzde Kanuni Sultan Süleyman’ın yaptırdığı medrese. Şimdilerde el sanatları çarşısı. İçinde brokar, kilim, mücevher dükkânları. Ülkesini çok uzun zaman önce terk etmiş bir Filistinli kabartma ustası. Kapısında Filistinli çocukların yakaran bakışları, infilak etmiş bir bomba ve Yaser Arafat’ın fotoğrafı.

Aslında her şey bir kitapla başlamadı mı? Yıl 1897. Kitabın adı *Yahudi Devleti*. Yazar Theodor Herzl. Kitap bir Yahudi devletinin ortaya çıkışını konu alıyordu. Bilimkurgu gibiydi ve yazılışından kısa zaman sonra İsviçre’de toplanan 1. Siyonist Kongresi’nde tartışıldı.

Kitapta, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu idaresi altındaki Filistin topraklarına göç eden Yahudilerden söz ediliyordu. O tarih itibarıyla bölgeye Yahudi göçü başladı.

Önce 20 bin sonra 40 bin Yahudi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin topraklarına yerleştirildi. Hoşgörüyü onlara araziler verildi. Aradan sadece 20 yıl geçti. 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı, Filistin bölgesinde bir Yahudi devleti kurulacağını dile getirdi. 1918'de Osmanlı zaten parçalanmıştı. İngiliz mandasına geçen Filistin topraklarına Siyonist proje kapsamında binlerce Yahudi göç etmişti.

Artık Filistin'deki 750 bin kişilik nüfusun yüzde 11'i Yahudi'ydi. 10 yıl içinde bölgeye 300 bin Yahudi daha gelecekti.

1947'de İngiltere, mandası altında bulunan Filistin bölgesini, Birleşmiş Milletler'e devretti ve 1948'de Yahudi devleti resmen kuruldu.

Araplar ile Yahudiler arasında ikiye bölünen topraklarda, Batılı devletlerce desteklenen Yahudi milisler, Arap kıyımını gerçekleştirdi.

Yahudi devletinin kuruluşu bölge devletlerine tarihin en önemli derslerinden birini verdi.

O günden bu yana uzmanlar, İsrail devletinin ne amaçlarla bu topraklara kurduğunu bilirler. Fırat Üniversitesi öğretim üyeleri, bölge ilişkilerini, Suriye'ye, diğer devletlere yönelik tehditleri tartışmak için Şam Üniversitesi'nin davetlisiydi. Onlarla otelin lobisinde karşılaşmıştım.

Mustafa Öztürk Hoca, "Suriye'nin önemi İsrail'e komşu olmasında" diyordu.

"Suriye'nin tehdit altına alınmasının tek sebebi İsrail'i baskı altında tutmuş olmasıdır. Amerika ile İsrail arasındaki stratejik işbirliğini nazara aldığımızda Suriye'nin üzerindeki tehditlerin mahiyeti anlaşılır."

Mustafa Hoca, İsrail'in topraklarda kuruluşunun, Büyük Ortadoğu Projesi için ilham kaynağı olduğunu vurguluyordu.

"İsrail ile Amerika'nın işbirliği, mevcut kurulu düzeni tamamen yeniden düzenlemeye yöneliktir. Kuzey Irak'ta suni bir Kürt devleti kurulmaktadır."

Aslında haritalar her şeyi anlatıyor. Gelin içinde bulunduğu coğrafyayı gözümüzün önüne getirelim. Irak'ın kuzeyinde 20 yıldır bölgenin Türkmenlerden temizlenmesi operasyonu sü-

rüyor. Güneyde, Amerika destekli ve sadece Filistin'i değil, çeşitli oranlarda, Suriye'yi ve Lübnan'ı da işgal altında tutan ve tehdit eden bir İsrail.

Lazkiye'den Kıbrıs'a Bakarken

Doğu Akdeniz'in ortasında bir küçük ada, hani Atatürk'ün "O giderse nefes alamayız," dediği Kıbrıs. Suriye'ye 80 kilometre. Tüm bu bölgenin denize açıldığı yerde. Karpaz, Lazkiye'ye sadece 80 kilometre.

Lazkiye'de sahilde yürürken, Şam Üniversitesi'nde Stratejik Çalışmalar Merkezi Başkanı Faysal Kaltum'un sözlerini hatırlıyorum.

"Kıbrıs, Suriye'nin burnunun dibi. Büyük bir stratejik öneme sahip. Yabancı güçler bunu bizden iyi biliyor. Oradaki yabancı üsler, güvenliğimiz için büyük tehdittir."

Lazkiye'de Akdeniz'i koklayarak dolaşıyoruz. Suriye'nin kıyı halkıyla neredeyse yarı yarıya Türkçe konuşarak, bir zamanlar aynı toprakları paylaşmış olmanın heyecanını yaşıyoruz.

Lazkiye sahilinde bir aile. Güneşli bir pazar gününü küçük oğullarıyla geçiriyorlar.

Sami henüz beş yaşında. Ama birden konuyu savaşa getiriyor. Sami bana savaştan korktuğunu söylüyor.

Elini kolunu filmlerdeki savaşçılar gibi sağa sola sallıyor, "Savaş olursa savaşacağım," diyor.

Lazkiye sahil şeridinde bir saat içinde onlarca Suriyeliyle konuşuyoruz. Hem de Türkçe! Güneş denizin üzerinde eriyen kırmızı bir top. Hepimiz hızla eriyen koca ateş kümesine bakıyoruz.

Bir kadın omzuma dokunuyor. "Sen Türkiye'densin?"

"Evet. Sen neredensin?"

Yaşlı, tombul bir teyze. "Ben buradan, Ermeni'yim," diyor. İstanbul'la ilgili bir yığın soru soruyor. "Türkçen çok güzel," diyorum.

Omuzlarını kaldırıp gülüyor: "E, Ermeniyik biz," diyor. "Anamız babamız Türkçe konuşur."

Sahilde taşların üzerine oturmuş sohbet eden altmışlı yaşlarda üç adam. “Türkiye’ye selam söyle! Türkiye ile Suriye vahittir (birdir), bizim dedelerimizin hepsi Türk,” diyorlar.

“Benim de babam Halep doğumlu,” diyorum.

Elimi iki ellerinin arasına alarak sıkıyorlar. Arkamdan uzun bir Türkiye hasreti muhabbeti başlatıyorlar.

Lazkiye’den Halep’e gideceğim. Babamın doğduğu yere.

Halep: Babamın Doğduğu Şehir

Şubat 2005 Yolculuğu

Bir gece vakti vardık Halep'e. Osmanlı kokan sokaklardan geçip bir konağa girdik. Aklımda babam, doğduğu ev... 100 yıl öncesine ait rüyalar gördüm. Paramparça edilen bir imparatorluktan kalanları gördüm. Hain bir cetvelin çizgileri arasında kalan ailelerin arasındaydım.

Halep, işgali yaşamıştı. Özgürlüğü ve esareti yaşamıştı. Ağırbaşlı bir yalnızlığı vardı.

Sınırları yapaydı, o da biliyordu bunu. İşgalci kuvvetler, işgal ettikleri tüm ülkelerde yaptıklarını burada da yapmışlardı. Arkalarında uzun yıllar at oynatabilecekleri koşulları bırakmışlardı. Parçalanmış aileler bırakmışlardı.

Bugün bile, birbirine yeni kavuşan ailelerden söz ediliyor. Dedeler çoktan gitmiş; torunlar kavuşuyor.

Her bayramda ekranlarda gördüklerimiz boğazımızın düğümlemesine neden olur. Dikenli teller arasından hasretle sarılan insanlar birbirine hediyeler verir. Sonra o cetvelle çizilmiş sınırların gerisine dönerler.

Hiç merak ettiniz mi, onlar o sınırlara nerelerden gelirler; nasıl yaşar, neyle geçinir, ne düşünürler? Hep merak ederdim, o kavuşmaları.

Sabah Halep'ten köylerine doğru yola çıkıyoruz.

Ahmet "Gaziantep'e 60 km burası," diyor.

Arkada babamın sevgili şehri Halep

“O zaman sık sık gidiyorsunuzdur,” diyorum.

“Hımm, gidiyoruz. Bizim Türkiye’de akrabalarımız var.”

“Nerede?”

“Antakya’da.”

“Ne yapıyorlar orada?”

“Çiftçilik.”

“Gidip kalıyor musun sen onlarla?”

“Yoo, daha bu sene tanıştık.”

“Bu sene mi tanıştınız? Nasıl tanıştınız?”

“Babamın dayısının oğlu oraya gitti, sordu, soruşturdu. Bizim künyemizden babamın emmisinin uşaklarını araştırdı. Sonra buldu onları.”

Ahmet’i yoldan almıştık. Doğduğundan beri sınırın öte yanından hikâyeler dinlemişti.

Ve bir yıl önce, artık masallaşan akrabalarının gerçek olduğunu anlamış, onlarla tanışmıştı.

Sınırın dibindeki köye, Babü’l-limon yani Limon Kapısı Köyü’ne bizi o götürmüştü.

Babü'l-Limon Köyü

Önce Nazife'yle tanıştık. Köyün başındaki evdeydi. Evin arkasından Türkiye sınırı görünüyordu.

“Sınırın ötesine bak, orada bir Türk köyü var, gözüktüyor” diye işaret etmişti, tarlaların gerisinde evler görünüyordu.

Nazife, küçükken dinlediklerini hatırlıyordu. “Anam babam anlatırlardı, derlerdi ki çok eziyet çektik, çok savaş oldu, çok kan aktı.”

Savaş olmuştu. Hem de ilk büyük dünya savaşı. O savaş bir zamanlar aynı ülkenin çocukları olan insanların karşısına cetvelle çizilmiş sınırlar çıkarmıştı.

Yüzyılın başı. Petrolün en yoğun bulunduğu yer, Osmanlı devleti toprakları.

Osmanlı, hasta adam; güçsüz, borç batağında. O halde?

Paylaşımın başlayacağı yer de orası.

İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın ölümü için aralarında gizli bir anlaşma imzalıyor. Bu antlaşma, imzacıların isimleriyle anılıyor. Sykes-Picot Antlaşması'yla tüm Ortadoğu haritası değişiyor. Yıl 1916.

Bir emperyalist devlet niye savaşırsa, Fransızların harekete geçiren de aynı nedendi. Fransız Dupleix Komitesi o yıllarda Osmanlı topraklarının nimetlerini şöyle açıklıyordu:

Kilikya, Suriye, Filistin, Kürdistan ve Musul bize hemen şunları sağlayacaktır:

Buğday: Yılda 115 milyon kental.

Petrol: Başka hiçbir yerde bulamadığımız ve yarın onsuz büyük bir millet olunamayacak olan petrol. Zira hayati önem taşıyan petROLSÜZ ne ordu ne deniz kuvveti mümkündür.

Pamuk ve yün: İşletmelerimiz bu maddeleri büyük güçlük ve korkunç fiyatlarla İngiltere'den ve Amerika'dan alabiliyor.

Hasta adamın elindekiler çekiştirilirken, kullanılacak en önemli kart etnik karttı. Araplar, Kürtler ve Ermeniler bu iş için kullanıldı. Emperyalist devletlerin iyi eğitilmiş ajanları bölgede fink atıyordu.

En ünlü olanı, Arapları Osmanlı'dan ayırmak üzere onları ayaklandıran, para ve silah desteği sağlayan Lawrence'tı.

1918'de savaş bitmiş, Osmanlı topraklarının paylaşımına geçilmişti. Mustafa Kemal, Fransızlara karşı Halep'te çete savaşı örgütleyordu. İçeriden birileri mandacılığı savunuyor, halk direniyordu.

Özellikle Suriye'nin kuzeyi Anadolu'da başlayan mücadeleden etkilenmişti. İbrahim Hanano gibi Suriyeli liderler direniyordu. Hanano, İstanbul'da askeri akademide okumuş, İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu bir aydıdı.

Fransızlara karşı direniş örgütleyordu. Mustafa Kemal'le ilişkisi halindeydi. Suriye'ye direnişe katılmak üzere birçok Türk subayı gelmişti.

Eğer Mustafa Kemal önderliğinde bir ulusal kurtuluş hareketi örgütlenmeseydi, Sivas, Malatya, Adana, Urfa, Antep ve Maraş da Suriye gibi Fransız mandası altında olacaktı.

“Ayrılıktan Harabatlık Doğar”

Babü'l-limon Köyü camiine doğru yürüyorum. Yanımda Ahmet, İsmail, Nazife. Bugün hicri yılın ilk günü. Babü'l-limon'da halk camide toplanmış, İmamın Türkçe vaazını dinliyor. Yepyeni bir yıl için dua ediyor halk. Zalimlerin şerrinden korunmayı diliyor.

Caminin kapısında bekliyorum. Dışarı çıkıyorlar. Hepsinin başında kırmızı poşu. Pembe yanakları ve sevecen gözleriyle bana çocukları hatırlatıyorlar.

Sohbet başlıyor. En az 20-30 kişi, ağır ağır köy odasına doğru yürüyoruz. Heyecanla anlatıyorlar. “Burası bereketli bir köydür,” diyor biri.

“Merkeple geçtiğinde limon ağaçlarının dikenleri gözlerine değermiş! Ondan adı ‘limon kapısı’ yaa...”

“Burada üç dört Türkmen aşireti var. İlbeyliler var 5 bin-6 bin kadar İlbeyli var burada.”

Eski, ahşap oymalı bir kapı. Kapının üzerindeki mermerde Arapça 1308 yazıyor. Bir masalın içinden mi geçiyorum?

Beni hiç yadırgamıyorlar, uzun yıllardır görüşmemiş akrabalar gibiyiz. Birkaç basamak çıkıp köy odasının önündeki çıkmada oturuyoruz. Giderek kalabalıklaşıyoruz.

Her birinin bir akrabası sınırın öbür tarafında. Her Kurban Bayramı'nda sınırda buluşuyorlar.

Yeni gelenler, "Çok selam ederiz Türk kardeşlere, büyüğüne küçüğüne," diyor.

Utangaç, çekingen duruyorlar, "Ne olacak bu işlerin sonu? Dünya kötüye gidiyor," diyorlar.

Babü'l-limon Köyü'nde tıpkı 100 yıl önce olduğu gibi bir arada oturuyoruz. Yeni gelen yılın getireceklerini, endişelerimizi konuşuyoruz.

İran'a ve Suriye'ye yönelik Amerikan tehditleri hakkında ne düşündüklerini soruyorum. Susup poşusuyla oynuyor mavi gözlü biri. Bir başkası, "Amerika yanlış yapıyor," diyor. "Seni kandırıyor ötekini korkutuyor, İslamları ayırıyor, vuruyor, kırıyor..."

"Korkuyor musunuz?" diye soruyorum.

"Türkiye yanımızda, korkmayız," diyor, donuyorum.

"Biz hepimiz aynı ülkenin çocuklarıyız aslında," diye mırıldanıyorum. "Babam da Halep doğumlu. Şimdi iki ayrı ülkedeyiz, ama biz biriz," diyorum. Başlarını sallıyorlar.

Yaşlılardan biri, "Ayrılıktan harabatlık doğar," diyor. Diğerleri tekrar ediyor. "Ayrılıktan harabatlık doğar."

Sanki hiç ayrılmamışız. Sanki aynı sınırların halkıyız. 100 yıl önceki gibi, saldırganlara karşı en büyük güvence Türkiye. Ne tuhaf! Bir yüzyılın daha başındayız ve aynı tehlikelerden bahsediyoruz.

"Biz birlik oldukça kimse bir şey yapamaz bize gayrı."

Köye geldiğimizi duyan herkes evinden dışarı uğruyor. Türkiye'deki akrabalarıyla buluşmuşçasına bize hoş geldin diyorlar; sarılıp öpüşüyoruz. Bizde akrabalarını görüyor onlar.

Kalabalıkta Kerime'yi fark ediyorum. Öylesine güzel yüzlü, yılların hediye ettiği çizgileri öylesine anlamlı ki. Çenesinde dövme-ler var.

"Pek güzel süslerin," deyince utanıyor, gülüyor. "Küçükken etmişler bana," diyor.

Arkasındaki yaşlı adam onu dürtüklüyor. “Hadi söyle söyle” diyor.

Hacı Muhammed, Kerime’nin kocası. “Bak şimdi saa ne diya-
cak. Bunu çek de televizyonda söyle. Bunun emmisinin Antep’te
evleri vardı, verem hastanesinin hemen yanı başında. Emmi ço-
cuklarını kaybettik. Bir haber alabilirsek.” Hacı Muhammed
Antep’e bir kere gitmişti ama işte o kadar.

İki kolunda gençler köy meydanına yürüyen Ayşe Nine’yi gör-
düm sonra. Biz geldik diye sokağa çıkmıştı aylardır ilk defa. Ona
Türkiye’den gelmişler demişlerdi o da “çorapsız fırlamıştı”.

100 yaşındaydı. Teyze kızının Türkiye’de kaldığını, onu bir da-
ha göremediğini anlattı.

İçinde bir his, ona Perihan’ın hâlâ hayatta olduğunu söylüyor-
du.

“Televizyonda de ki, Ayşe Türkmen, Perihan’a çok selam edi-
yor de.”

Köyün bir adı da “hasret”. 1426 yılına, bir hicri yılbaşına, du-
alar ve dilekler arasında, asırlık bir köy odasında işte böyle giri-
yoruz.

Abdülkadir, masmavi gözleri, kırmızı yanaklarını ortaya çıkara-
ran mavi beresiyle tombul ellerini iki yana açıyor, iyi bir yıl için
dua ediyor: “Dünya biraz başımızı ağrıtıyor. İnşallah umduğuna
nail olmaz!” “Amin” diyoruz.

Sonra inceden bir türkü başlıyor. Yine, bir masalın içinden ge-
çiyormuşum duygusu...

Dünya malı kimseye kalmamış, ne Süleyman ne Muhammed
ebediyen yaşamış.

Yüzlerce yıldır oradaydılar. Onca kavganın arasında yaşadılar.
Sert rüzgârlarda eğilerek kırılmamayı başardılar. Yüzlerce yıl da-
ha orada olacaklar.

Weys Ailesi

1918’de Mondros Antlaşması imzalandığında Suriye’yle olan
sınır çizgimiz hâlâ belli değildi. Ayrıca Batılı devletlerin ağzında
dolaşan Suriye, Irak ve Kilikya’dan ne kastedildiği de meçhuldü.

Sonunda hepsi Osmanlı İmparatorluğu toprağıydı. Şimdi, paylaşılıyordu. Fransızlar, Suriye'den Şam vilayetini anladıklarını söylüyorlardı. O zaman Halep Osmanlı'da mı kalacaktı. Elleri cetvel, harita çizenler bile Halep'in İskenderun'un, Kilis ve Antakya ahalisinin Türklerden oluştuğunu kayda geçmişlerdi.

Savaş bitmişti, ateşkes ilan edilmişti. İngilizler savaşta işgal edemedikleri Halep, İskenderun ve Musul'u ateşkesin ardından tüm anlaşmaları ihlal ederek, işgale başladılar. Ateşkestten 16 gün sonra pervasızca bu kentlere İngiliz bayrakları diktiler. Sonra oturup anlaştılar; yerlerini Fransız birliklerine bıraktılar.

Osmanlı topraklarından doğan yeni devletler şekillenirken tarihte hiç görülmedik çekişme ve didişmeler yaşandı, arada bölge insanı kaldı.

Çobanbeyli'de arada kalanların torunları vardı, evlerine konuk olduğumuz Weys ailesi işte onlardan biri.

Babü'l-limon'dan dönüş yolunda Ahmet bizi ailesine götürdü. Birbirinden zeki sekiz çocukla böyle tanıştım.

Evde 13 kişiydiler.

En küçükler, yani Hazım ve Şaza hariç, çocukların hepsi okula gidiyordu. Derslerden ve oyundan artakalan zamanları televizyonun başında geçiyordu.

Cuma, dedesinin akrabalarını Antakya'da nasıl bulduğunu anlattı. Çocuk gözleriyle Hasan'dan Şemsettin'den bahsediyordu. Bir yıl önce tanışmışlardı. "Türkiye ile Suriye'nin arası düzelince biz de birbirimizi bulduk," diyordu, "artık her bayram kavuşuyoruz".

Hayatımda yediğim en lezzetli kebabı Weyslerde yedim. Yere serilen örtünün etrafında keyifli saatler geçirdim. Çoluk çocuk bizi ağırladılar. Sevdiklerine selam yolladılar.

Sonra, Halep şehrine doğru yola koyulduk.

Bu bölgede Fransa'yla kozların paylaşılması uzun zaman alacaktı. 20 Ekim 1921'de Fransa ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması imzalandı. Bu bölge Türk bölgesiydi ve Batılı devletler de bunun farkındaydı.

Bu nedenle de İskenderun sancağı, Suriye'den ayrı bir statüye tabi tutulmuştu. Yapılan antlaşmaya göre İskenderun beldesi

için özel bir idare belirlenecek, Türklerin hak ve hukukları korunacaktı. Bu insanların kültürel haklarına saygı gösterilecek, eğitim imkânı sağlanacak, diline ve dinine karışılmayacaktı. Ama tüm anlaşmalar kâğıt üzerinde kaldı.

Halk arasında huzursuzluk her geçen gün arttı.

Halep'e doğru giderken gün batıyordu. Uçsuz bucaksız ovalar uzanıyordu. Havada ağır bulutlar. Sanki ileride atlar koşuyordu.

Osmanlı bakiyesi bu topraklarda, bir yüzyıl önce kimbilir ne dramlar yaşanmıştı. İşgal altında kalanlara, direnişler örgütleyenlere, savaşanlara ve şehit düşenlere dualar yolladık.

Bir saat sonra Halep'teydik. Babamın doğduğu yerde. Dedem, padişahın emriyle Halep'e sürülmüştü. Birileri bu Dağıstanlı komutanın fazla güçlendiğini padişahın kulağına fısıldamıştı. Yaşamının 20 yılını bu kentte geçirmişti dedem. Babam da burada doğmuştu.

Sabah, otelin terasından, bir Türk şehri olan Halep'e babamın gözleriyle bakmaya çalıştım. Acaba nerede doğmuş, çocukluğunun anılarını nerelerde toplamıştı.

Abdullah Herdan ve Habib Bey

Dört yüzyıl boyunca Halep idari bir merkez, dahası bir kültür kenti olmuş, cazibesi uzak diyarlara yayılmıştı. Babam oradan bahsederken büyümlü bir masal anlatırdı sanki.

Bir gün boyunca doğduğu yeri aradım. Elimdeki adresi bulmak imkânsızdı. Sokak isimleri caddeler ve pafta numaraları yıllar içinde değiştirilmişti.

Abdullah Herdan'la evi ararken tanıştım. Halepli bir emlakçıydı. Garip bir öyküsü vardı.

Anadolu toprakları düşman çizmesi altındayken Abdullah Herdan'ın dedesi Kurtuluş Savaşı'na katılmış, sınırın öbür tarafından kalmıştı. Abdullah Bey'in hayattaki tek isteği Herdan ailesinden birilerine ulaşmaktı.

Biz paftaların arasına dalmışken buğulu gözlerle bize bakıyordu. Birden ağlamaya başladı.

“Amcaoğlunu, akrabalarını görebilmek için her şeyi yaparım,” diyordu.

Koca adam gözyaşı döküyordu. “Bana yardım edin, onları bulayım.”

Halep hasret kokuyordu. Sokaklarda TRT amblemini gören herkes, esnaf, Çerkez balıkçılar “Arapça konuştuğumuza bakma! Biz Türk’üz” diyorlardı. Ailelerinden biri mutlaka Türkiye’de doğmuş ya da orada ölmüştü.

Halep’in güzelim sokaklarından geçtik, eski konaklarda yemekler yedik. Avlularda, duvarlarda, yerdeki taşlarda bir Osmanlı müziği, yüreğimizde hızlı bir kanun taksimi.

Habib Bey, Beyt Vakil’in sahibi. Burası eskiden bir vekilin konağıymış. Şimdi Halep’in en gözde lokantası. Avluya yayılmış masalar arasında bin bir çiçek, üst katlardan aşağı sarkan yeşillikler, Doğulu bir aydınlatma, mükemmel yemekler ve sunuş.

Habib Bey temiz Türkçesiyle anlatıyor:

“Ben Türkiye ve Atatürk hayranıyım. Bütün kalbimle onu severim. Fikirlerini severim. Biliyor musun bu Türkçeyi onun hatırı için iyice öğrendim. Ben Lübnan’da okudum. Ve oradaki üniversitede Türk dili diploması aldım. Şunu iyi bilin, biz, sizleri her zaman sevdik ve sevmeye de devam edeceğiz. Benim selamımı götürün oralara, İstanbul’a, Antakya’ya...”

Hatay’da Gövde Gösterisi

Bu topraklar Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki 20 yılı belirsizlikler içinde ve Fransız mandası altında geçirdi. İkinci Paylaşım Savaşı yaklaşırken, Fransa, 1936’da manda idaresine son vereceğini açıkladı. Suriye topraklarında petrol çıkmamıştı. Ayrıca sistemin içine monte ettiği bürokratlar sayesinde Fransa gitse de, kalmış sayılırdı.

Ancak giderayak çözülmesi gereken bir sorun vardı. İskenderun Sancağı ya da daha sonra Atatürk’ün verdiği adla Hatay.

Atatürk, yaşamının son yıllarında 1 Kasım 1936’da meclisi açarken bu uğurda her şeyi yapmaya hazır olduğunu söylüyordu: “Türklerin yaşadığı İskenderun-Antalya ve havalisinin mukadde-

ratı milletimizin en önemli meselesidir!” Mustafa Kemal, hayatının son yıllarında Batı’nın göz diktiği bu bölge konusunda tek bir taviz vermeyeceğini her şekilde ilan etmişti. Gerekirse bir çete savasını göze alacağını da.

Halep’te otelin lokantasında bir gece daha. Fransız, Lübnanlı, Arap işadamları... Fransız konsolosu yan masada.

Sofralarda gözü ve damağı mest eden Halep işi mezeler.

Aşağıda Osmanlı saat kulesinin ısıltıları. Kulağımıza gelen Üsküdar’dan tınılar.

Mustafa Kemal Atatürk’ün 70 yıl önce bir yemekte, Fransız ve İngiliz elçilerine Hatay davasını ne şekilde ilettiğini gözümün önüne getiriyorum:

Yanına komşu ülkelerin genelkurmay başkanlarını alıyor Mustafa Kemal. Fransız Büyükelçisi Ponsot’ya dönüyor, Hatay meselesinde geri adım atmayacağını net şekilde söylüyor: “Kendi dostluğumun yanında, şu yanımda gördüğünüz Balkan ve Sadabat Paktı kuvvetlerinin kıymetli, kudretli ve muazzam dostluğu var. Bunun önemini devletinizin anlamasını tasavvur edemiyorum.”

Aslında o, bir büyük Ortadoğu projesinden söz ediyor. Balkan ve Sadabat Paktlarıyla güçlendirilmiş Ankara merkezli bir dış politikayla, Hatay konusunda ağzı sulananları durduruyor.

Mustafa Kemal, Osmanlı’dan koparılıp işgal altında kalan bölgelerin bağımsız devletler haline gelmelerini istiyor ve onlarla bir federasyon ya da konfederasyon kurulabileceğini söylüyordu. Hatay meselesi patlak verdiğinde Batılı devlet yetkililerinin karşısına bu planın gücüyle çıkmıştı.

“Ben toprak büyütme meraklısı değilim. Barış bozma alışkanlığım da yoktur. Ancak anlaşmaya dayalı haklarımızın peşindeyim,” diyordu. Kısaca, emperyalistlere Hatay konusunda tuzaklar kurmaya devam ederlerse, karşılarında halkın silahlı direnişini bulacaklarını söylüyordu.

Sözleri tehditten ibaret değildi. Fransızların Hatay’da oynadığı oyunların hemen ardından Atatürk, önce Türk-Fransız Dostluk Antlaşması’nı feshetti. Ölümüne sadece beş ay kala, ayakta zor dururken bölgeye gitti, Mersin ve Adana’da gövde gösterisi yap-

tı. 30 bin kişilik bir kuvveti sınıra yerleştirdi. Sancağa bir birlik gönderdi.

Tüm bunlar iki ay içinde gerçekleştirildi ve İskenderun sancağında seçime gidildi.

Adı, Atatürk tarafından konulan bağımsız Hatay Cumhuriyeti böyle ilan edildi.

O zamanlar çözümler netti, kesin olarak uygulamaya geçilirdi.

1939 yılında, Hatay ili Türkiye'ye resmen ilhak edildi. Hatay halkı referandumda Türkiye'den yana oy kullandı.

Dış Politikada Zikzaklar

Tüm bunlardan sonra bir büyük paylaşım savaşı daha patladı. Savaşın sonra Ortadoğu yeniden karıştırılacaktı. Hem Amerika'nın hem Avrupa'nın bölgeye yönelik istekleri vardı. Tıpkı 100 yıl öncesindeki gibi bu hedefler için hep etnik gruplar kullanıldı.

1970'ten 1980'li yılların ortalarına kadar Alevi-Sünni çatışması körüklendi. Bir şey elde edilemedi. Oyun tutmamıştı.

Mehmet Yuva anlatıyordu: "O dönemde Suriye'de istikrarsızlık yaratmak için büyük çaba harcandı. Ardı ardına suikastlar, provokasyonlar yapıldı. 8 Mart 2004'te Suriye'de etnik kökenli bazı çatışmalara ortam hazırlamaya çalıştılar. Kürt kökenli vatandaşlar bu oyuna gelmedi. Bunu kabul etmediler."

Şam'a gelirken Türkiye'nin Atatürk'ün ölümünden sonra değişen dış politikası aklımdan geçiyordu. Kim çıkarmıştı, "Ne Şam'ın şekeri ne Arap'ın yüzü" laflarını? Bundan çıkarı olanlar mı?

Her iki ülke de ilişkileri geren büyük hatalara imza atmıştı, ama gelin biz çuvaldızı kendimize batıralım: Atatürk'ün ölümüyle 180 derece tersine çevrilen Türk dış politikasının dönüm noktalarını hatırlayalım.

Atatürk'ün Batı'ya karşı komşularıyla ittifaklara dayandığı, hatta konfederasyon düşlediği bölge politikası, 1949'da tamamen tersine dönmüştü.

Türkiye, İngiliz oyunuyla tüm Ortadoğu'yu altüst eden İsrail devletini ilk tanıyan Müslüman ülke oldu.

1956'da Süveyş millileştirildiğinde, emperyalist devletlerin Mısır'a saldırısında, Türkiye Mısır'ı suçladı.

1957'de Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmasını bahane edip, Amerika'nın tavsiyeleriyle Suriye sınırına asker yığıdı.

1958'de Amerika, demokrasi getirme bahanesiyle Lübnan'a çıkarma yaptığında Türkiye resmen memnuniyetini ifade etti ve İncirlik Üssü'nü kullanıma açtı.

1960'lı yıllarda, belki de Kıbrıs konusunda Batı'nın tavrının etkisiyle yeniden komşularla sıcak ilişkiler başladı. 1967'de Arap-İsrail Savaşı başladığında, Türkiye'deki üslerin Araplara karşı kullanılması reddedildi, Suriye'ye yardım yollandı, saldırganlar protesto edildi.

Hamidiye Çarşısı bana İstanbul'u hatırlatıyor. Ardımda gide rek büyüyen bir kalabalıkla yürüyorum. Türkçe konuşanlarla karşılaşıyorum.

Birkaç genç yolumu kesip "Biz Türk'üz El Abadi'den (Türkiye-Suriye sınırı) geliyoruz," diyorlar.

O sırada Şemsi Ahmet Paşa Camii'nin önünden geçiyoruz.

Dükkânların içinde hep o tanıdık yüzler. Osmanlı esnafı bir yüzyıl öncesinden bize bakıyor. Nasıl mı? Her dükkânın duvarında özenle çerçevelenmiş eski fotoğraflar var.

Bir dükkân sahibine "Bu kim?" diye soruyorum. "Dedem" diyor. Resim 1903 yılında çekilmiş.

Ayrılma vakti geliyor. Bir baba memleketi, bir kardeş topraktan şimdilik ayrılıyor. Nihayet rahat rahat buralara gelip gidebildiğimize şükrediyoruz. Dışardan birileri komşularımıza yaklaşırsak uluslararası toplumdan izole edileceğimizi fısıldıyor. İçlerinden birileri de baş sallayıp onlara hak veriyor.

Mehmet Yuva, "Türkiye-Suriye sınırı 800 km'lik bir sınırdır," diyor. "Avrupa, ekonomik, sosyal, siyasal gücünü birleştirirken bizden komşularımızdan ayrılmamızı istiyor. Neden?"

Sonra devam ediyor: "Bu coğrafyayı bir araya getiren ortak değer Avrupa'yı ve ABD'yi bir araya getiren ortak değerlerden çok daha fazladır. Ve bu coğrafyada birbirinden çok farklı uluslar da yoktur."

Sesleri duyuyor musunuz? Suriye ya da başka komşularla yakın ve sıcak ilişkiler birilerini nasıl da rahatsız ediyor. Ne zaman Atatürk'ün temellerini attığı dış politikayı hatırlamaya başlasak “Aman Batı'yı darıltmayalım!” çılgınları yeri göğü sarıyor. “Biz Batıcıyız! Komşu falan anlamayız,” diyor birileri.

Peki ya sağduyu ne diyor?

Halklar ne istiyor?

Biz kardeş halklarız. Birbirimize hava ve su kadar muhtacız. Bunu büyük hatalardan geçerek öğrendik. Ayrılıp küçülerek değil, yan yana gelerek büyüyebileceğiz. Birilerinin çıkarlarına uymuyor diye birbirimizi görmezden gelmeyi bırakacağız. Kendi başkentlerimizde üretilen politikaların izinde gideceğiz.

İşte Limon Kapısı Köyü'nden Şam'a kadar duyup görüp derlediklerimizin özeti bu.

Türkmen'in Altın Asrı

İtiraf edeyim kesinlikle böyle bir yer beklemiyordum. Aşka-
bad'a adım attığım andan itibaren binalara, temizliğe, yollara ve
anıtlara hayran kaldım. Kuraklıktan bahsetmişlerdi ama kentin
her yanından sular fışkırıyordu.

Kıtlıktan bahsetmişlerdi ama kentin pazarları rengârenkti.

1993'te ekmek bulamayan Türkmenistan halkı şimdi buğday
ihraç ediyor.

10 yıl önce pamuğunun sadece yüzde 3'ünü işleyen Türkme-
nistan, her eyalette bir tekstil fabrikası kurmuş, dünyaya en kalite-
li tekstil ürünlerini ihraç ediyor.

Rusya'ya Ukrayna'ya doğalgaz satıyor, Karakum Çölü'ne göl
yapıyor.

Aşka-
bad kadınları milli kıyafetleriyle çiçekler gibi yollarda,
okullarda, çarşı pazarlarda karşımıza çıkıyor, milli gururu ve za-
rafeti temsil ediyorlar.

Ülkede birlik ve beraberlik ruhu var. Konuştuğumuz herkes
"Daha da ileri gideceğiz" diyor.

Aslanlı yolun başında Milli Müze Müdürü Övezmuhammed
Mametnurov'a soruyorum: "Burada bir mucize başarılmış. Bu
nasıl gerçekleşti?"

"Biz uzun yıllar uyuduk" diyor. "600 sene bir devletimiz ol-
madı. Şimdi devlete kavuştuk. Uzun yıllar başka devletlerin altın-
da uyuduk, ama şimdi başka bir yerde duruyoruz. Çünkü bir yol
gösterenimiz var."

Türkmenbaşı

O cumhurbaşkanı, şair ve yazar Saparmurad Niyazov'du. 1940 yılında bir işçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Babasını İkinci Dünya Savaşı'nda henüz üç yaşındayken yitirmişti. Annesi ve iki kardeşini Aşkabad depreminde kaybettiğinde sekiz yaşındaydı. Yerle bir olan evden canlı kurtulan sadece kendisiydi. *Ruhname* adlı eserinde sekiz yaşındaki bir çocuğun duygularını aktarıyordu:

“Yıkılan evimizin üstünde henüz sekiz yaşını doldurmamış çocuk halimle tek başıma düşünüp duruyordum. Bu şekilde altı gece ve gündüz tek başıma oturdum. Yedinci gün geldiler, ölen annemi, kardeşlerimi götürüp imanı Kasım Mezarlığı'na defnettiler. O gün çocukluğumun bittiğini anladım. Gözlerimdeki yaşlar sonsuza kadar kurudu. Yemin ettim. Sizin gerçekleştiremediğiniz hayallerinizi ben gerçekleştireceğim, maksadıma ulaşacağım dedim.”

İlk önce yetimhanede, sonra uzak aile fertlerinin evinde büyüdü. Tüm olumsuz koşullara rağmen Leningrad Teknik Üniversitesi'nden enerji mühendisi olarak mezun oldu. Mühendislik yaptı. Daha sonra Komünist Partisi'ne üye oldu.

1989 yılında Türkmenistan Milletvekilleri Konseyi'nin başkanlığına atandı. Daha sonra Türkmen Komünist Partisi'nin merkez komitesinin birinci sekreterliğine seçildi.

25 yıllık devlet tecrübesinden sonra 51 yaşında Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu. Sekiz yaşındaki yeminini hiç unutmadı. Türkmenistan, 27 Ekim 1991'de bağımsızlığına kavuştu. Dağılan Sovyetler Birliği cumhuriyetleri içinde en yoksullarından biriydi. Bir yoklar ülkesiydi. 10 yıl içinde dünyanın en hızlı kalkınan ülkesi oldu.

Tıpkı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında olduğu gibi planlı ekonomiyi benimsedi. İlk beş yıl içinde inanılmaz bir sanayi atılımı yaptı, ikinci beş yılda da hedeflerini birer birer gerçekleştirdi.

Gelecek 10 yıl içindeki hedefleri arasında, 100 milyon ton petrol ve 200 milyar metreküp doğalgaz üretimi var.

Kökünü kendi tarihinden alan demokrasi geleneğini uygulamaya başladı. “Aksakallar Meclisi” ya da “Yaşlılar Maslahatı” tüm

Aşkabad'da geçmişin gölgesinde

ülkeden 2.500 temsilciyle her yıl toplanıyor ve doğrudan demokrasinin çağdaş bir örneğini veriyor.

Türkmenbaşı, Atatürk'ü en iyi incelemiş liderlerdinin biri. Atatürk'e olan büyük sevgisini Aşkabad'ın en güzel parklarından birine onun adını vererek gösterdi.

Batı'nın demokrasi konusundaki sert uyarılarına ve verdiği kötü notlara hiç kulak asmadan ulusal sanayiye dışarıdan en ufak bir destek almadan kurdu. Belki de bu yüzden notları düştü. Unutulmuş milli kültürü ülkesinde en ince ayrıntısına kadar yeniden oluşturdu. İşte böyle bir ülkeden bizde ve dünya basınında çok az söz edilir. Batı medyası, Türkmenistan deyince cumhurbaşkanının yazdığı *Ruhname* adlı kitabın zorla ezberletildiği, halkın altın dişlerinin zorla çıkartıldığı ya da Türkmenbaşı'nın kendi heykellerini zorla kentin çeşitli yerlerine diktirdiği gibi komik haberlere yer verir.

Öte yandan hızla gelişen ve yabancı yatırıma açık bu ülkede Batılı şirket temsilcileri cumhurbaşkanının önünde iki büklüm dolaşırlar. Amerikan ve Fransız şirketleri bu zengin pazarda var olabilmek için birbirine düşer.

Buna karşın, Türkmenistan'daki yatırımların büyük çoğunluğu Türkler tarafından yapılıyor. Tekstil, inşaat, enerji alanında Türk firmaları en iyi sınavı veriyor. Dünyanın en kaliteli inşaatlarına imza atılıyor.

Ahmet Çalık, Çalık Holding'in başında, 1992 yılından beri burada. Yeni toplu konut inşaatını kaplayan tepelerin önünde soruyorum: "Neye borçlu Türkmen halkı bu gelişmeyi? İlk geldiğinizde nasıldı Türkmenistan?"

Tek kelimeyle cevap veriyor: "Planlı ekonomiye". Ve devam ediyor:

"Her şeyi planladılar. İnanılması güç bir programdı. Ve hayata geçti. Bugün gördüğünüz gibi, Türkmenistan bir şantiye halinde, her alanda gelişme var. Birkaç sene içerisinde Aşkabad'a on tiyatro yapıldı. İki tane 35 bin kişilik stadyum yapıldı. Yüzme havuzları, kütüphaneler, müzeler yapıldı. Aşkabad, dünyanın en iddialı ve en güzel şehirlerinden biri haline geldi. Birkaç senede 70 milyon ağaç dikildi."

2020 yılına kadar belirlenmiş bir kalkınma programı vardı.

Türkmenistan enerji ihraç ediyordu. Gaz, petrol, tekstil, petrokimya ihracatı yapıyordu. Ve şaşacaksınız ama Türkmenbaşı halka gaz, elektrik ve suyu bedava veriyordu.

Türkmenistan görülmeden anlaşılamazdı, ihracat gelirleri ithalatının iki misliydi. Ve bu noktaya sadece 10 yılda gelinmişti.

Ruhname

Çorak, kurak, en büyük depremlerden birini görmüş olan Türkmenistan, sadece enerji, tekstil, bayındırlık alanlarında dev atılımlar yapmakla kalmıyor, ruhen de ayaklanıyordu.

Cumhurbaşkanının kendi kaleme aldığı *Ruhname*, Türkmen halkına beraberlik ve ulus olma bilincini aşılıyordu. Onları uzun yıllar ayrı kaldıkları gelenekleriyle tekrar buluşturuyordu.

Türkmenbaşı *Ruhname*'de, "yeni bir Türkmen ulusu doğuyor" diyordu. "Bizi sofraya gibi etrafına toplayan anadilimiz, devletimiz, kanımız, ruhumuz, kılık kıyafetimiz, geleneklerimizdir."

Bağımsızlık Parkı'na gidiyoruz. Parkın ortasında 91 metrelik bir anıt göğe doğru yükseliyor. 91'de bağımsızlığa ulaştığı için bu anıtın boyu 91 metre. Bir Türk şirketi tarafından inşa edilmiş. Heykelin çevresi Türk dünyasının büyük komutanlarının, bilginlerinin ve düşünürlerinin heykelleriyle dolu.

O parkın içinde bu coğrafyanın en büyük şairlerinden Mahdumkulu'yla buluşabilir; Alparslan, Sultan Sencer ve Melik Şah'ı anabilirsiniz. Büyük bir tarihi hatırlar, bugünkü zorluklara karşı güçlenirsiniz.

Tuğrul Bey'in heykelinin yanından geçerken neşeli sesler duyuyorum. Bir düğün alayı yaklaşıyor. Sadece Türkmenistan'da değil, bu coğrafyanın tamamında âdet böyle. Düğün alayı kentin en önemli meydanına geliyor, büyüklerine saygı sunuyor.

Yepyeni bir aile daha, bugün bu parkta, bu coğrafyanın büyük kahramanları önünde, önce geçmişi hatırlayacaklarına, tarihlerinden kopmayacaklarına, geleceği kurarken de geçmişin derslerini unutmayacaklarına söz veriyorlar.

Gelinin üzerinde gümüş işlemelerle süslü ağır bir düğün giysisi. Beyaz bir dantel başından omuzlarına dökülüyor. Diğer kadınlar, göğsü işlemeli yere kadar inen kadife Türkmen giysileri giymiş. Topuzları üzerinde bağlanmış yağlıklarıyla çok şık.

Arcabibi ve Berdimurat bugün dünya evine giriyorlar. Tesadüf bu ya başka çiftler de var. Aşkabad'da evlenen 10-15 çift, Bağımsızlık Anıtı önündeler.

Arcabibi ve Berdimurat

"Allah saadet, uzun ömür versin" diyorum. Hiç yadırgamıyorlar. Çocuk bahçesindeki çocuklar kadar rahat, dans ediyorlar, birbirleriyle kucaklaşıyorlar. Kendimi onlarla hafif, mutlu, rahat hissediyorum. Arcabibi'nin halasının koluna girip dans ediyorum.

Oğlan evindeki hazırlıklara davet ediliyoruz. On dakikalık bir araba yolculuğundan sonra damadın oturduğu mahalleye geliyor-

ruz. Apartmanların ortasında bir çadır. Önünde koca bir masa, sandalyeler... Teypten bir müzik yayılıyor. Ve en önemlisi ateşteki koca kazanda pişen düğün pilavı. Pilavı erkekler pişiriyor! Koca bir kazanda cızırdayan yağa soğan, havuç ve büyük et parçaları attılar. Güçlkle karıştırıyorlar. Bir anda kulaklarıma inanamıyorum! Teypten, Davut Güloğlu'nun "Nurcanım" diyen sesi geliyor!

Damadın babası neşe içinde pilavı denetliyor. "Aileyi korumak için en önemli şey nedir? Onlara ne öğüt vereceksiniz?" diye soruyorum. *Ruhname*'nin dizeleri dökülüyor dudaklarından. "Ağızları bir olmalıdır!"

Damadın dedesine tüm bunlar gerçek mi yoksa masal mı diye soruyorum.

"Türkiye'de biri evlenirken, eyvah şimdi bizim çocuk nerede oturacak, kirasını nasıl ödeyecek, diye düşünülür. Siz böyle bir şey düşünüyor musunuz?"

Cuma Hüdavendigâr mahcup, gülüyor: "Evi hazır" diyor.

"Bizde ev yapmak çok zor. Kim yaptı evi?" diye soruyorum. Cuma Bey, "Babası" diyor. Sonra ekliyor, "Zaten çok şükür doğalgaz, elektrik, su bedava".

Bu kadarla kalmıyor. Türkmen vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu ev kirası da ödemiyor. Yüzde 90'ı ev sahibi ve geleneklere göre baba, evlenen oğlunun evini de yapıyor. Bunu yaparken de devletten yardım alabiliyor.

Cuma Bey bana bunları anlatırken eşi Meretgül yine aynı mahcup gülümsemeyle onu seyrediyor. Yanına gidip sarılıyorum, onu tebrik ediyorum. Ve Soruyorum: "Mutlu olmanın yolu nedir Meretgül Ana?"

Eşini gösteriyor "Ona sor," diyor.

Yanıt gecikmeden geliyor: "Çalışmaktır."

O öğleden sonra Cuma Dede ve Meretgül Ana, Türkmen ailelerinin çocuklarına verdiği en büyük zenginliği anlatıyorlar bana.

"Türkmen'in geleneği çalışmaktır. Rüzgârlar önünde savrulmamaktır. İşsizlik, akılsızlık ve tembellik hiçbir düşmanın veremeyeceği zararı verir. Zaman yabani ve yırtıcıdır. Onu eğitirsen hizmetinde olur. Evlatlara bunlar öğretilir."

Bir düğün alayı. Oğlan da bizim kız da!

Düğün alayıyla beraber gelin evine gidiyorum. Arcabibi bin yıldır değişmeyen gelin kıyafetini giyiyor. Yüzlerce yıllık bir geleneği tekrarlıyor.

Ailenin tüm kadınları odanın bir tarafında, Arcabibi'ye gelinlik giydiriliyorlar. Aslında o modern bir genç kız ama gelenekler gereği yüzünü göstermiyor.

Gelin tarafı aynı odada çeyizlerin üzerine oturmuş, damat tarafından gelenlerle pazarlık yapıyor. Ne kadar bahşiş o kadar çeyiz.

Cuma Dede ve gelinin büyükleri bir odada sessizce töreni bekliyor. Bahçede tüm mahallenin kadınları ve ülkenin uzak yerlerinden gelen akrabalar gelini bekliyorlar.

Sonunda Arcabibi gümüş işlemelerle bezeli 38 kilo ağırlığındaki gelinliğiyle hazır. Çeyizleri verildi. Artık bundan sonra yaşayacağı eve gidecek, damadın annesinin elini öpecek.

Paralar uçuyor havada. Elinde yanan bir gaz lambasıyla akrabalarından biri gelinin önüne düşüyor. Arabaya biniyorlar ve korna sesleri müziğe karışıyor.

Damat, ülkenin doğusundan, Lebap vilayetinden. Lebap'dan çok sayıda misafir var. Gülbadem, Aynebat ve dedenin kardeşi Oğulbibi onlardan bazıları.

"Kaç kişi geldiniz Lebap'dan buraya?" Gülbadem cevaplıyor: "16 kişi geldik." "Neyle geldiniz?" "Uçakla geldik, toy kutlamaya."

16 kişi gelmişlerdi, hem de uçakla! Ülkemizde bir aileden 16 kişi Van'dan İstanbul'a düğüne gelebilirler miydi diye düşünüyorum kendi kendime. Zenginlerse evet!

"Gülbadem, mesleğin ne?"

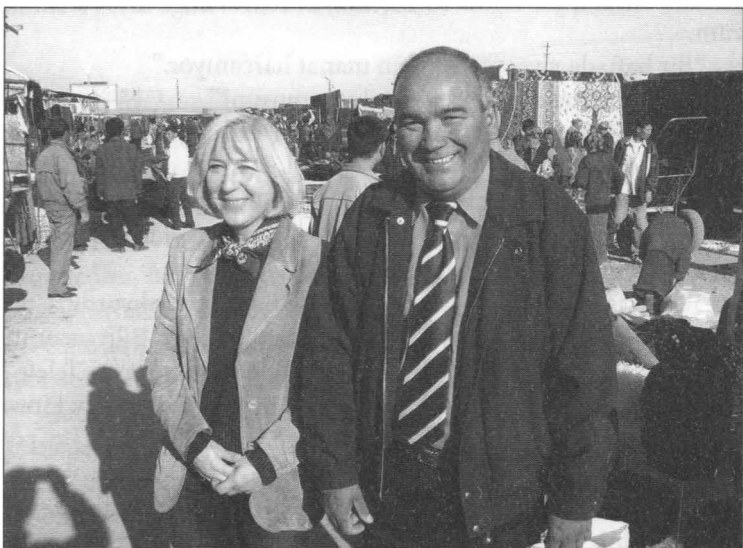
"Emekliyim."

"Aynebat, seninki?"

"Tarih öğretmeniyim."

Onlar öğretmen, ebe, eğitmendi. Emekli maaşlarıyla rahatça geçiniyor, ülkenin her yerine sadece 27 bin manata, yani 1 dolara uçabiliyorlardı.

Aşkabad'ın ortasında Türklerin açtığı bir alışveriş merkezi. Türkmenler buralara "sevda merkezi" diyor.

Mihmandarımız Atacan Atdayeviç, namı diğer "Afacan"

Atacan Atdayeviç, Aşkabad'daki TRT bürosunda çalışıyor. Yüzünde devamlı güller açıyor. Sevda merkezinde eski Aşkabad'ı konuşuyoruz.

"Böyle binalar yoktu. Dümdüzdü desek doğru olur."

"Ama şimdi en güzel stadyumlar, en güzel binalar, en güzel heykeller burada."

"Evet, en güzel binalar, onun sayesinde."

"Nasıl oldu peki?"

"Adamların düşünceleri değişti. Bağımsızlık nedir, insanlar onu bildiler."

İnsanların düşünce yapısı değişmişti. Birlik beraberlik ruhu yeşermişti. Bu tüm milleti kenetleyen bir cumhurbaşkanı sayesindeydi. Tiyatroların önünden geçiyoruz. Bugün cumartesi. Her yer tıklım tıklım dolu. Mahdumkulu Tiyatrosu'nda Pak Sevginin Gücü adlı oyununun galası var.

Peki ya işçiler, düşük ücretliler? Onlar bu nimetlerden yararlanıyor mu? Hâlâ kuşku içindeyim.

İşçilere sormalıyım. Bir tekstil fabrikasında bu fırsatı yakalıyorum. Genç bir kıza, bir aylık maaşını neye harcadığını soruyorum.

"Bir haftada yiyeceği 100 bin manat harcanıyor."

"Peki, sinema tiyatroya gidebiliyor musun?"

"Tabii gidiyorum. 5 bin manat, 3 bin manat, çok paraya değer."

Altı yeni lira aylık mutfak masrafıydı. 300 bin lira ya da 30 yeni kuruş, yani bir gazete parasına onlar tiyatroya gidebiliyorlardı. Peki, ortalama kaç para kazanıyorlardı?

Tekstil fabrikasındaki ustabaşı Maysa Başer cevaplıyordu:

"Ortalama 150 dolar civarında bir maaşımız var. Biliyorsunuz suyumuz bedava, elektriğimiz bedava, doğalgaz bedava. Telefonumuzun senelik ücreti 12 bin manat yani yarım dolar. Ev kirası da öyle bedava gibi. Bir ayda 5 dolar falan."

"Peki, 90 öncesinde Aşkabad nasıldı?"

"Aşkabad o zaman sahipsiz gibiydi. O zaman biz kendimizi yönetmiyorduk. O zamanlar Rusya'ya bağlıydık. Devletimizi kurunca bu fabrikalar açıldı, her şey değişti."

1990'da Aşkabad'da tek bir tekstil fabrikası varmış. Bugün her şehirde bir tane var, bazılarında iki hatta üç. Avrupa ve Amerika'nın her yerine istediği kadar ihracat yapıyor. Hiçbir uluslararası kuruluşa üye olmayan Türkmenistan'a tekstil ürünlerinde hiç kota uygulanmıyor. O nedenle birçok Türk firması ihracatını buradan gerçekleştiriyor.

"Gönül gözlerinizi açın. Millet, ruhuyla bir topluma dönüşür."

Türkmenbaşı Türk geleneklerine büyük değer veriyor. "Türkmen'in her şeyi Türkmence olmalı" diyor. Mesela bağımsız olana kadar aylar, günler bile Hristiyan esaslı kelimelerle anılırmış. Ama artık onların da Türkmence adları var.

Pazartesi eskiden tüm Sovyet coğrafyasında olduğu gibi "birinci gün" olarak anılırmış. Artık haftanın ilk günü, "hoş gün". Salı, "yaş gün". Pazar, "dinç gün".

Türkmenbaşı, "Türkmen ulusu yeniden doğdu!" derken, kabile ve aşiretlerin en koyu olduğu bu coğrafyada bir milletin doğduğunu, bu milletin bir sofrada cem olduğunu, bunun kadrinin bilinmesi gerektiğini sık sık tekrarlıyor.

Çöl Pazarı

Çöl Pazarı'nda çeşitli aşiretlerden yüzlerce insanla bir anda buluşabilirsiniz. Zaman tüneline binlerce yıl geriye gidip, bugüne dönebilirsiniz. Ben bu yolculuğu yaptım.

Çöl Pazarı'nda kendime bir kalpak aldım. Ata Bey'den bir şir dinledim. Bin yıl öncenin sesini dinledim. Türkmen boylarının bu coğrafyada at koşturduğunu hayal ettim.

Oğuzlardan, Selçuklulardan Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan bir tarihin yüzleriydi onlar.

Germiyanogluları, Dulkadiroğulları, Kaçar Hanedanı, Avşar Hanedanı gibi beylikler bu topraklarda kurulup yaşamış, sonunda birçoğu Osman Gazi tarafından kurulan Osmanlı devletine dahil olmuştu.

Musul'da, Şam'da, Halep'te, Sivas'ta, Mardin'de, Diyarbakır'da beylikler kurulmuş; İran'dan Hindistan'a, Afganistan'dan Suri-

ye'ye yayılan Türkmen beyleri iktidar olmuş; ticaret yapmış; savaşmış; kurulup yıkılmışlardı. Çöl Pazarı, uzak zamanların tüm renkleriyle o zamandan bugüne bir tarihin tanığıydı.

Ruhname'de, "Ey genç Türkmen milleti!" diyordu. "Yurdu-muzda kurulan güzel binalarla gurur duyduğumuz kadar kalbi-mizi de inşa etmeliyiz. En güzel binalar şehirlerde köylerde de-ğil kalbimizde kurulmalı! Onları görebilmek için de gönül gözleri edinmeliyiz. Millet, ruhuyla bir topluma dönüşür."

Orada bir ruh vardı. Elle tutulurcasına oradaydı.

Profesör Muratgeldi Soyegov'la üniversitede buluşuyoruz.

"90'lı yıllar ile bugünü kıyasladığınız zaman en önemli de-ğişim ne?" diye soruyorum.

"Sokaklara bakın görürsünüz. Onlar maddi de-ğişimler. Ama ruhumuzda da de-ğişimler oldu."

"Türkmenistan, politik haklar ve özgürlükler konusunda Ba-tılı kuruluşlarca 'kötünün en kötüsü' olarak notlandırılıyor. De-mokrazi yok deniyor. Ne dersiniz?"

"Demokrasi denilen şeyi anlatın bana. Biz rahat yaşayabiliyo-ruz. Rahat konuşabiliyoruz. Başka ne gerekiyor? Devlete küfretme özgürlüğü demokrasi mi?"

Ükelere özgürlük karnesi verenlerden biri de Freedom House (Özgürlükler Evi) adlı bir sivil toplum kuruluşu. 1941'de Roosevelt tarafından kurulmuş. Freedom House eğer bir ülkeyi özgür buluyorsa bir ile iki buçuk arasında bir not veriyor. Yarı öz-gür diye nitelediği ülkelere üç ila beş arası notu uygun görüyor. Türkiye, Freedom House'a göre yarı özgür bir ülke.

Eğer ülke bu Amerikalı sivil toplum örgütüne göre özgür de-ğilse beş buçuk ila yedi arasında notla baskıcı rejim olarak nitele-niyor. İşte Türkmenistan bu kategoride. Amerikalılara göre kötü-nün en kötüsü. Bunda, Batı'nın sivil toplum örgütlerine kapalı ol-masının rolü büyük olmalı.

Müze müdürü Övez Bey açıklıyor:

"Bir devlet büyüyorsa dursun istiyorlar. Uyusun istiyorlar. Biz de uyumak istemiyoruz. Bizim kendi geleceğimiz var. Biz, Batı da de-ğil, Doğu da de-ğil, biz biz olmak istiyoruz. Onların tarafını tut-muyoruz. Onların emirlerine boyun eğmiyoruz. NATO'ya girmi-

yoruz. IMF'yi çağırıyoruz. Biz kendi tarafımızdayız. Onun için onlar bizi ve cumhurbaşkanımızı sevmiyorlar.”

Aşkabad'da Amerikan Kültürü

Freedom House amacını, özgürlüğün küresel yayılmasında aktif rol oynamak olarak açıklıyor ve bütün dünyaya demokrasiyi yaymayı hedeflediğini söylüyor.

Ve bakın ne diyor: “Özgürlük kendi toplumlarını değiştirmek amacına odaklanmış cesur kadın ve erkeklerin çabalarıyla yakalanabilir. Ama tarih göstermiştir ki demokratik haklar için mücadele dışardan gelecek desteğin de toplumların değişimine büyük katkısı olacaktır. Freedom House, bu mücadeleleri destekler, toplumların demokrasiye geçişlerine yardım eder. Açık hükümetleri, insan haklarını, bağımsız yargıyı ve özgür medyayı destekler.”

Nasıl? Size bir şeyler hatırlatıyor mu? Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'dan kulağınıza sesler gelmiyor mu?

Aşkabad'da bir kültür merkezinde, ailesi Çinli olan genç bir Amerikalıyla karşılaştım: Christina Tan Aşkabad'daki Amerikan Elçiliği'nde çalışıyordu ve İngilizce eğitim veren okullardan birinin öğrencilerine tiyatro hocalığı yapıyordu. Hayır amaçlı bir piyes sahneleyeceklerdi. O gün prova vardı.

Sahnenin üzerinde, birbirlerine sıkıca sarılmış beş-altı çift, İngiliz kraliyet dansına benzer bir şey yaptırıyorlardı. Yaklaşık dört saattir çalışıyorlardı.

Çalışmaları izlerken yüreğimde soğuk rüzgârlar esti nedense. Burayı öyle sevmiştim ki sanırım her şeyden kıskanır oldum.

Christina Tan'i konuşmaya zor bela ikna ettim. Amaçları neydi?

“Amerikan Sefareti faaliyetleri çerçevesinde 13-17 yaş arası çocuklarla ocak ayından beri çalışıyoruz. Konferanslar düzenliyoruz. Eğitim kurslarımız var. Tartışma sınıfları oluşturuyoruz. Özellikle gençlere yönelik birçok çalışmamız var. Ayrıca Amerikan üniversiteleri ile buradaki öğrenciler arasında değişim programı uyguluyoruz.”

“Sizin kültürünüz ile buranın kültürü arasında büyük bir fark var. Buraya neleri tanıtıyorsunuz?”

“Amerikan kültürünü tabii. Değişik, alternatif bir kültürü tanıtıyoruz.”

“Ama bu ülke küresel kültürü benimsemeye pek istekli görünmüyor.”

“Biz onlara yepyeni bir kültür sunuyoruz. Başka kültürleri tanımalarına yardımcı oluyoruz. Bazıları çok mutaassıp. Bizim misyonumuz onlara küresel kültürü öğrenme şansını vermek.”

İçerideki genç kız ve erkeklerle dilim döndüğü kadar Türkçe ve Türkmence konuşmaya çalışıyorum. O zaman işin vehametini daha iyi kavırıyorum. Sadece İngilizce konuşacaklarını söylüyorlar. Ne Türkçe, ne de Türkmence konuşmak istiyorlar.

Cemal Niyazova 15 yaşında. Bir Türk kolejinde İngilizce ve Türkçe öğreniyor ama İngilizce dışında bir dil konuşmak istemediğini vurguluyor. Sonra mükemmel Amerikan aksanıyla: “20 bin manata bu gösterinin biletlerini satıyoruz ve hasılatını yetimlere bağışlayacağız” diyor.

Global kültür, daracık aralardan kapı çatlaklarından da olsa her yere sızmaya çalışıyordu. Belki küçük ve gözü dışarıda bir azınlığı etkileyebilirdi ama gençlerin çoğunluğu Türkmenbaşı'nın çocuklarıydı.

Ertesi gün üniversitede derslerden birine giriyorum. Sınıfta Gülbahar'a soruyorum:

“Türkiye hakkında ne düşünüyorsun?”

Tereddüt ediyor, biraz bekliyor sonra beni kırmaktan çekinir bir tavırla:

“Kendilerine benzemiyorlar. Batılılara benziyorlar” diyor.

“Bizde gençlerin çoğu yurtdışına gidebilme hayalleri kurar. Amerika'ya, İngiltere'ye gitme düşü kurar. Burada da öyle mi?”

Gülbahar, “Bizim yurdumuz genç, burada kalmalıyız ve burayı geliştirmeliyiz” diyor.

Etkileniyorum.

“Atatürk'ün çocukları gibisiniz” diye mırıldanıyorum. Gülbahar mütevazı bir sesle:

“Biz de Türkmenbaşı'nın çocuklarıyız” diyor. Kurban Durdugeldiyev üniversitede *Ruhname*'den ders veriyor. *Ruhname*'yi ediniyorum. Türk Kültür Merkezi'nin tertemiz ve konforlu odasında okumaya başlıyorum. Ve aşağıda okuyacağınız satırlarda gözlerimin buğulandığını hissediyorum:

“Türkmenoğlu yalnızlık basıp hüznün çamuruna battığında da, coşup kalbin göğsüne sığmadığında da tabiata; dağlara, denizlere, ırmak kıyılarına, çöllere çıkarsın. Kalbin, çocuk uçurtması gibi gökte dalgalanmaya başlar! O an yalan dünyanın tüm dert ısıraplarını unutup ruh ve mana âlemine dalarsın. Yedi iklimi dolaşsan, Türkmen dağından yüz kat güzel dağlara bile çıksan, o dağlar ne senin dilini anlar ne de senin kalbindeki derdi paylaşır! Sen bu yurttan başka yerde yüreğindeki derdi paylaşan çölleri denizleri bulamazsın! Türkmence şarkı söyleyip Türkmence saz çalarak yağın yağmurları duyamazsın!”

“Türkmence Yağan Yağmurlar”

Bu satırlar Aşkabad müzik okulunda hayatım boyunca unutamayacağım bir gün geçirdikten sonra iyice anlam kazandı. Eğer o müthiş yetenekli küçük müzisyenleri görmeden Aşkabad'dan ayrılısaydım, Türkmence saz çalarak yağın yağmurları hiç hatırlamayacaktım. Beni okulun kapısında müzikle karşıladılar sonra bu müzik ziyafeti okulun her köşesinde sürdü gitti.

Zamanın nasıl geçtiği hâlâ bir muamma. Beraber ağlayıp gülecek bir yolculuk yaptık, bir tarihin içinde dolaştık.

Oradan ayrılırken tüm dünyanın dertlerini, acılarını ve tüm sırları paylaştığımızı düşündüm. Şurası kesindi ki ben bu okula yine gelecektim. Türkmence saz çalarak yağın yağmurları, çağlayan dereleri duyabilmek için. Daha sonra Bibicemal ve Amangeldi Amanov gibi üstatlarla karşılaştım ve Türkmen CD'leri en zor anlarda bana güç veren kaynaklar oldu. O müzikler dünyaya Türkmence bir sevgi anlatıyorlardı.

Bunca ülke gezdim en çok Türkmenistan'dan etkilendim. Yine Cumhurbaşkanı Saparmurad Türkmenbaşı'nın cümleleriyle bitirelim:

“Yurtsuz millet olmaz, evsiz de aile! Yurt Türkçede, milletin evi demek olduğu kadar ailenin, neslin de evidir. Evinin pencereleri senin yüreğinin gözleridir, kapıları sevgi dolu ellerindir. İyi niyetle gelene gözlerini aç, bağrına basmak için kucağını aç.”

O, çileli bir yaşamdan derlediklerini eserlerine koyuyor, ailenin, akrabaların, dostların önemini millete anlatıyor.

“İki büyük dostun var!” diyor *Ruhname*’de Türkmen halkına. “Hiçbir zaman döneklık etmeyen, vefasızlık etmeyen, senden yüz çevirmeyen, seni terk edip gitmeyen, sözüne ters cevap vermeyen iki tane dost vardır. Bunlar vatan ve millettir. Vatanının dostluğunu unutma! Milletinin dostluğunu unutma!”

Gelecek Asya'dadır

Nisan 2005 Yolculuğu

Andican'da patlak veren olaylardan sadece bir hafta önce Özbekistan'ı terk etmiştik. Biz oradayken fırtına öncesi sessizlik hâkimdi. Ve o sessizliğin içinde binlerce yılın gelenegini sürdüren sakin, sabırlı ve güler yüzlü bir halk, bize çok renkli bir geçmiş yaşatmıştı.

Özbekistan'da Darbe Girişimi

Sovyetler, Balkanlar, Kafkasya derken Orta Asya'nın ortası Özbekistan'da, renkli darbelere bir girizgâh sahnelendi. Kan dö-küldü, şimdilik bastırıldı.

Bir yanda ölümler vardı, sivil halk üzerine ateş açıldığı söyleniyordu. Batı basınında ağlayan kadın ve çocukların, kaldırılan cenazelerin fotoğraflarına yer verildi.

Öte yandan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov devlete karşı örgütlenmiş bir silahlı ayaklanmadan bahsediyor, "Ben dış müdahaleye karşı durmak, rejimi korumak zorundayım" diyordu.

"Demokrasi" adıyla girişilen renkli darbelere biri ilk kez başarısızlığa uğruyordu.

Sisler arasında darbe girişimleri hazırlanır, suikastlar düzenlenir, gizli servis çalışmaları sürerken bir Özbekistan halkıyla kucaklaşmıştık. Binlerce yıllık bir kültürü selamlamış, tarihte bir yolculuk yapmıştık.

Dünya nüfusunun yarısını kapsayan ve dünya doğal kaynaklarının büyük bir bölümüne sahip bu coğrafyanın tam ortasında yer alıyor Özbekistan. Beyaz altın diye adlandırılan pamukta dünya üçüncüsü. Altın rezervleri, doğalgazı, petrolü, tarım ürünleriyle göz kamaştırıcı, gencecik bir ülke. Bir yanıla bin yıllık. Bir yanıla çok taze.

Zorlu bir tarihten geliyorlardı. İstilaların, göçlerin miraslarıyla Taşkent, Sovyetler döneminde Orta Asya'nın bölgesel, ticari ve askeri merkezi konumundaydı.

1991'de bölgedeki yeni cumhuriyetlerden biri de Özbekistan'dı. 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmişti ve Komünist Parti Başkanı İslam Kerimov cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu.

Ülke bir geçiş dönemi yaşayacak, yeniden doğacaktı.

Bağımsızlığın ilanıla yeni Özbekistan bayrağı göndere çekildi. Latin alfabesine geçildi.

1992'de milli marş kabul edildi. Güftesi, şair ve düşünür Abdulla Oripov tarafından yazılacaktı. Şairler diyarının en önemli isimlerinden biriydi.

Onu ziyarete gittiğim zaman beni bir şiirle karşıladı.

Bir bakarım bütün dünya etrafımda

Bir bakarım duvarlar çekilmiş her yanıma

Bir bakarım her amacıma ulaşmışım

Bir bakarım gözlerim açık gideceğim bu dünyaya

Bir bakarım şan şöretle sarılmışım

Bir bakarım bir bebek gibiyim yeni doğmuşum...

Özbekistan bu şiir gibiydi...

Bağımsızlığını kazanır kazanmaz Batı'nın özel ilgisine mahzar oldu. Batı güdümlü birçok sivil toplum örgütü ülkeye doluştu. Finans grupları ve yabancı şirketler geldi.

Kısa bir süre sonra da ortalık karıştı.

1999 başında kargaşa ve çatışmalar çıktı. Ülke, için için kaynıyordu. 2004 Martı'nda yine isyan ve yine bastırıldı.

Sadece Özbekistan değil, iç içe geçmiş tüm Orta Asya Türk devletlerinde huzursuzluk vardı. 2001'de Amerika'nın teröre karşı

yeni önlemler paketiyle bu bölgedeki faaliyetler daha da artacaktır. Orta Asya ülkeleri bir araya gelmeye başladı. Şanghay İşbirliği Örgütü kuruldu.

Son dört yıl içinde bu coğrafya tuhaf gelişmelere sahne olmuştur. Önce Amerikan orduları Afganistan'a, Özbekistan'ın komşusu olan bir ülkeye girdi. Her türden terörist ortalıkta cirit atıyordu. 2002'de Özbekistan, Amerika'yla bir stratejik işbirliği anlaşması imzaladı. Ekonomik, askeri ve insani konularda işbirliği yapılacaktı.

Aradan sadece iki yıl geçti. Anlaşmayla beraber Özbekistan, Batılı sivil toplum örgütlerinin istilasına uğradı. Dış destekli gençlik ve kadın örgütleri özgürlük sloganlarıyla sokaklara döküldü.

2003'te, Avrupa Kalkınma Bankası ve Amerika, daha fazla özgür medya, daha çok sivil toplum örgütü faaliyetine izin vermesi için Özbekistan'a bir yıl süre verdiklerini açıkladı.

2004'te, Özbekistan hükümeti dayatmaları kabul etmeyeceğini açıkladı. Zararlı faaliyette bulunan örgütlerin ülkeden çıkartılması kararını aldı. İşte o zaman kıyamet koptu. Medya, demokrasi kuruluşları, insan hakları dernekleri, Özbekistan'ı demokrasi ihlaliyle suçladı. Uluslararası örgütler ülkenin demokrasi puanını düşürdü.

Oripov'a sormuştum: "Sizce Batılı kurumlar neden bu kadar kötü notlar veriyor Özbekistan'a?"

"Hasetten" demişti. "Bizim gelişmemizi istemiyorlar. Onlar bizi kendi hapsoldükleri çerçeveden bakarak yargılıyorlar. Bize hiçbir şey dikte edemezler. Ben onların gözlükleriyle dünyaya bakmak istemiyorum. Benim kendi gözlüklerim var ve numarası çok farklı."

Abdulla Oripov şair ve siyasetçi olarak, bu genç devletin kuruluşunda yer almış, bu toprakların binlerce yıllık geleneğini hep damarlarında taşıymıştı.

"Bir ülke ancak bağımsızsa gelişebilir. Dili, âdetleri başkalarına bağlı olmazsa, ananelerini sürdürürse küçülüp gitmez, dışarıdan gelen kötü etkilere karşı koyabilir. En önemli unsur bağımsızlıktır. Ancak milli gurura sahip devletler gelişir. Diğerlerinin sonu gelir."

Geçen yıl, ülkeye zararlı faaliyetleri tespit edilen sivil toplum örgütlerinin kapatılmasından hemen sonra Taşkent'te, Fergana'da gösteriler düzenlenmiş, bombalar patlamış, kargaşa çıkartılmıştı.

Batı medyası Özbekistan'a demokrasi ithal edilmesi gerektiğini yazıyordu. Özbekistan demokrasiyi öğrenmeliydi. Oripov'un söylecekleri vardı:

"Cihanda en büyük simalar buradan çıkmış. Mesela Uluğbey astronomiyi buldu. El Harezmi logaritmayı ortaya koydu. Dünyaya ilmi El Binini öğretti. Tıbbı İbni Sina getirdi. Bunlar benim vatandaşlarım. Onlar bize ne öğretebilirler ki?"

Gerçekten dünyanın ilk bilim adamları onun vatandaşlarıydı. Bu topraklarda matematiğin ve gökbilimin kuralları konulmuştu.

Bilimin böylesine gelişebilmesi için devletin güçlü, yönetimin sağlam, refahın yerinde olması gerekirdi. Ve öyleydi.

Bilimin Anavatanı

Batılı tarihçiler Orta Asya rönesansını yaratan Timur'u dünyayı ateşe veren bir kan dökücü, barbar bir cengâver olarak tanıttılar. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nde basılan ilk kitaplardan biri onun *Tüzükname*'sidir. Belki de en son onun askeri başarılarından bahsedilmesi gerekir. Devlet nizamından, sanata ve bilime kadar her konuda büyük yeniliklere imza atmış bir hükümdardı Emir Timur. Atatürk'ün deyişiyle "Demir".

Kitabında "Devlet işlerine yabancı el sürmemelidir. Bu hükümet hikmeti icabıdır. İdare yabancılara verilmemelidir" diyordu Timur. Asayıştan, zayıfı güçlüye karşı korumaktan, adaletin olmadığı devletin yok olacağından bahsediyordu. Mührü Doğu'nun te vazusuna kanıttı: "Men Timur, Tanrı kulu."

O, yoktan devlet kurmuş, pek çok bilim adamını toplayıp Semerkant'a yerleştirmiş, şehri bir bilim ve kültür merkezi haline getirmişti. Semerkant onun döneminde bir üniversite şehriydi.

Semerkant'ta 600 yıl önceye bir yolculuk yapacaktık. Timur'un torunu Uluğbey'e saygılarımızı sunacaktık. Uluğbey'in müzesinin önünde çok genç, çok güzel, altın renkli elbisesi ve Doppo'suyla Nigina Vahidova'yla karşılaştık. Müzeyi bile o gezdirdi.

*Uluğbey Rasathanesi önünde mihmandarımız
Nigina Vahidova'yla*

“Timur’un ölümünden sonra Uluğbey Semerkant valisi oldu, ama o astronomi biliminin kurucusu olarak isim yaptı. Bir rasathane kurdu. Uluğbey oğlu tarafından öldürüldü ve rasathane saldırıya uğradı.”

“Neden? Araştırmalardan mı korktular?”

“Halk astronomiyi anlamıyordu ve o zaman da cahiller vardı.”

Ama Orta Asya bilginler yatağıydı. El Harezmi, Ali Kuşçu, İbni Sina, El Binini, Ömer Hayyam, Ali Şir Nevai, Babür ve diğerleri... Yani burası medeniyetin beşiği.

Yumuşak bir ses tonuyla hızlı hızlı konuşuyordu Nigina. Onlar bizle aynı dili konuşmuştu, aynı kültür ağacından geliyorduk, di-yordu.

Onlar dünyaya bilimi hediye etmişler ve sessizce yerlerine dönmüşlerdi. Şimdi Asya yeni bir doğuşu bekliyordu.

Semerkant'ta binalardan, resimlerden, yüzlerce yıllık tünellerden, sokaklardan fısıltılar geliyordu.

Doğu'da, elde kılıç çadırlarda yaşayan Türk halklarından bahsedene kanmayın. Bu topraklarda, on iki asır önce, matematikle, gökbilimle, tıpla, felsefeyle, şiirle ve müzikle uğraşılıyordu.

Müzenin içinde her bir portrenin önünde duruyorum. Alt yazıları okuyorum: Binini, biyoloji, coğrafya ve mineralojiyle ilgili çalışmalar yapmıştı.

Bunlar bin yıl önceydi. Binini, Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça, Yunanca ve İbranice konuşurdu. Batı İbni Sina'yı görmezden gelememi ama adını değiştirdi. Onu Avicenna olarak tanıdı. Avrupa'da doktorlar tıbbı onun kitaplarından öğrendi. Kimya ve felsefeyle uğraştı.

Muhammed el Harezmi! Cebiri o kurdu. Sibernetik bilim dalı onun kurduğu logaritma temeli üzerine inşa edildi.

Ömer Hayyam, filozof ve matematikçiydi. Gıyaseddin Cemşid matematik ve astronomiyi bir adım ileri götürmüştü. İlk botanik kitabı olan *Babürname*'yi yazan Babür'dü. Onlar sağlam bir devletin çatısı altında bilim yaptılar. Ozanlar, şairler şiir yazdı, musikide makamlar ortaya çıktı. Tüm bunlar bin yıl önce vardı. Sonra araya karanlık girdi. Batı palazlandı, madde önem kazandı, insanın değeri kalmadı.

Oripov, Doğu ile Batı'yı kıyaslıyordu:

“Şark felsefesinin merkezinde insan vardır. Ahlak, namus gibi kavramlar öne çıkar. Manevi güzellik, ruh güzelliği, fikir esastır. Bunlar sanata ve edebiyata da yansır. Batı'da ise teknoloji gelişmiştir. Dış görünüş önemlidir. Şiddet vardır, sömürü vardır. Bakın, İngilizler yüzlerce yıl Hindistan'ı sömürmüşlerdir. Doğu'da yüzlerce yıl halkların zenginliklerine el konulmuştur. Bilimsel gelişmeleri engellenmiştir.”

Bin Yıllık Bir Pazar

Semerkant'tan çıktık yola, Tacikistan sınırına doğru gidiyoruz. Orta Asya halklarının çok rağbet ettiği sınır tanımayan bir pazar yerinde bin yıllık renklerle buluşmaya.

Şoförümüz Şöhret'le ilk iki günden sonra gayet güzel anlaşmaya başladık. Bazı kelimeler değişik anlamlarıyla bizi şaşırtsa da iki değişik Türkçe bir noktada buluşuyordu.

“Şöhret, karşı dağlar neresi?”

“Bunlar Ürgüt Dağları, Pamir Dağları, dağın ardı Tacikistan.” Ürgüt Pazarı Asya'da en büyük pazarlardan biri. Tacikistan'dan, Türkmenistan'dan, Kırgızistan'dan her yerden geliyorlar.

Kırgızlar, Tacikler, Özbekler... Ürgüt Pazarı yüzlerce yıldır buradaydı. Ha Anadolu'da bir pazardayım, ha burada! Sonsuz zamanda aynı dili konuşan insanlar arasında gün boyu dolaşım.

Bazılarıyla daha kolay anlaştım. Onlar Tacik'ti.

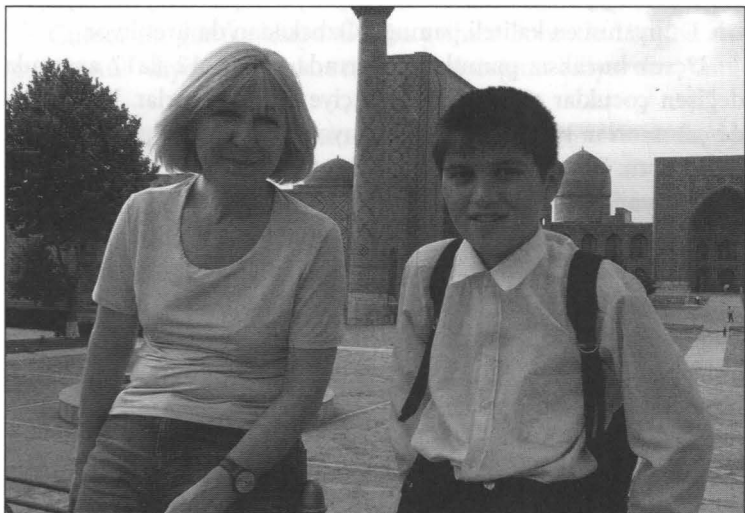
“Bacım, nereden geliyorsunuz?”

“Ürgüt'ten.”

“Ne satacaksın?”

“Kumaş.”

Sabahat ile Nihan tahta bacaklı masada bohçalarını açıyorlardı. Bohçaların içinden rengârenk kadifeler, pırıltılı jarseler çıkarıyorlardı.

Semerkant'ta, bu büyük kültürün genç mirasçısıyla

130 Halk Bir Arada

Özbekistan birbirinden farklı 130 etnik gruba vatan olmuş bir ülke. Kim saymış, nasıl ayrılmış anlamak zor ama Orta Asyalılık gözle görülür biçimde ortak bir kimlik.

Ömer Bey, bir Ahıska Türkü. Ahıskalılar gününe davetliyiz.

Hıncahınç dolu bir salon, bir renk cümbüşü. Özbekistan'da 50 bin Ahıska Türkü yaşıyor. Bugün "Özbekistan Yurdumuz!" Festivali birincisi Cevdet kızı Selman'ın konseri var. Konserin ilk parçası Sibel Can'ın şarkısı.

Sahnedeki yere kadar uzun, uçuk mavi, parlak elbisesi; saçlarını iştirilmiş tülüyle 20 yaşında var yok ak pak bir genç kız... Ve billur bir sesi var.

Sayıları yüzü bulan kültür merkezi var Özbekistan'da. Bu toprakları paylaşan halklar bu merkezlerde bir araya geliyor. Sık sık eğlenceler düzenleniyor. Problemler de buralarda konuşuluyor, kararlar alınıyor, tartışmalar yapılıyor.

Nüfus 25 milyon. Yüzde 60'ı köylerde, kırsal kesimde. Nüfus artışı yaklaşık yüzde 2,5 ve nüfusun yüzde 60'ı 25 yaşın altında.

Toplam tarımsal üretimin nerdeyse yarısı pamuk yani beyaz altın. Dünyanın en kaliteli pamuğu Özbekistan'da üretiliyor.

Uçsuz bucaksız pamuk tarlalarında yaşları 12 ila 17 arasında değişen çocuklar görüyorum. Çiftçiye benzemiyorlar. Neşe içinde çalışıyorlar. Birbirleriyle şakalaşıyorlar. Arabayı durdurup seyrederim. Pamuk topluyorlar. Şöhret, onların öğrenci olduklarını söylüyor.

Öğrenciler tatil günlerinde birkaç saat tarlada çalışıyor. Şöhret, Batılı gazetecilerin bu durumu "çocuk işçilerin" sömürüsü olarak yansıttığını söylüyor. "Bu koca bir yalan" diyor.

"Biz de yapık. Toprakta çalışan çocuk, toprağın kıymetini anlar. Büyüyünce toprağın kokusunu anımsar. Her öğrenci tatil günlerinde yarım gün toprakla uğraşır. Bu aslında eğitimin bir parçasıdır" diyorum.

Dünyanın en zengin meyve bahçeleri Özbekistan'da. Her türlü tahılın yanı sıra 150 çeşit üzüm, 30 çeşit kavun, karpuz bu ülkede yetişir. Özbekistan bereketli.

Yol boyu meyve ağaçları, sebze bahçeleri. Sık sık duruyoruz. Mahdune'yle bu sayede tanışıyoruz. Bütün bir aile, dört beş kadın, küçük çocuklar, ailenin erkekleri çapa yapıyorlardı. Havuç, patates ekili alanlar, üzüm bağlarından çitlerle ayrılmıştı.

Abdüssani şarap üretiyordu. Kucağında dünyanın en güzel bebeklerden biri, tarçın renkli elbisesiyle bir kadın, "Gel yemek ye" diyor. Ağaçların altında dinlenmeye gidiyorlardı.

Yol boyu büyük hayvan sürüleri gördük. Özbekistan uçsuz bucaksız otlaklara sahipti. Bu ülkede, istatistiklere göre 10 milyona yakın koyun, 3 milyon sığır, yarım milyon keçi beslenmekteydi. Kürk koyuncululuğunun büyük önemi vardı ve yılda bir milyondan fazla astragan elde ediliyordu.

Semerkant'ın turistik meydanlarında çoğunluğu Rus, bir kısmı İtalyan turist arabalarına rastladık. Turist kızların beli açık, göğüs dekolteli modern giysileri ile geleneksel giysili. Özbek kadınlar tuhaf bir tezat teşkil ediyordu. Bir de arkalarında yükselen bin yıllık Registan'ı düşünün.

Toy lar ve Aksakallar

Cumartesi günü olduğu aklıma gelince Şöhret'e "Bugün düğün günü!" diyorum. Onları nerede bulacağımı biliyorum. Yanılmıyorum.

Emir Timur'un heykelinin önü onlarca gelinle ve damatla doluydu.

Benim düğün tutkum malum. Kendimi davet ettireceğim bir çift arıyorum. Çifte bir düğün buluyorum. Damatlar ikiz. Düğün şenlikli olacak.

Akşamüstü verilen adrese gidiyorum. Tariklerin ağırlıklı olduğu bir mahalle. Burada düğünler mahalle arasındaki toplantı bahçelerinde yapılıyor. Evlerin çevrelediği bu bahçelerde tüm mahalle halkının gayretiyle düğün organize ediliyor, yemekler elbirliğiyle pişiriliyor, çalgıcılar ayarlanıyor ve sabaha kadar içilip dans ediliyor.

Düğüne gelen yabancı misafir varsa önce ona söz veriliyor. Ben de alıyorum mikrofonu elime, mutluk diliyorum. Büyük bir al-

kış kopuyor. Türkiye halkının selam ve sevgilerini iletiyorum. Kocaman alkışlanıyorum.

Yeni evlilere 50 dolar değerinde Özbek parasını âdet üzere uzatıyorum. Ama o ne! İki çift birden ayağa kalkıp desteden bir parayı bana doğru uzatıyorlar. Bunu anlamıyorum. O parayı alıp oynayarak büyük bir deste haline getirmem gerekiyormuş sonra öğreniyorum.

Biliyor musunuz, dikkatimi en çok çeken şey insanların birbirine gösteriş yapmamaları oluyor.

Hepsi çok renkli, pırıltılı, canlı kumaşlar içinde ama her biri gecenin keyfini dedikodusuz geçiriyor. Ve hemen hepsi saatlerce oynuyor.

Gecenin sonunda toy çadırından şarkılarla çıktılar. Ateşin etrafında “yar yar” türküsüyle dönüp, ocaklarının hep tütmesini dilediler. Sonra ikiz damatlar gelinleri kucaklayıp evlerine girdiler.

Geride mutlu yüzlü aileler ve aksakallar kaldı. Özbekistan’da sosyal örgütlenme eski Türk devlet geleneklerini hatırlatıyor. Her mahallede bir aksakal, yani bilge yaşlı kişi otoriteyi elinde tutuyor. Ona danışılıyor. Her sosyal olayda oluru alınıyor.

Seyid Ahmedov Isakian mahallenin aksakalı. Bana aksakallığı anlatıyor:

“Altı yedi mahallenin bir aksakalı vardır. Bu, tüm ülkeye yayılmış bir teşkilatlanmadır. Mahalleler bir bölgeyi, bölgeler ili meydana getirir. Mahalle komiteleri aksakalları seçer ve bu aksakallar tüm ülke çapında aksakallar meclisini oluştururlar.”

Aksakallar, mahallelerdeki tüm sosyal ve siyasal olaylarla, tek tek bireylerin problemleriyle ilgileniyorlardı. Düşünlerden ölümlere, toplumsal dayanışmayı örgütlüyor, problemlere çözüm öneriyorlardı.

Taşkent’te kaldığımız Türk Oteli’ni evimiz sayıyoruz. Orada öyle rahat ettiriliyoruz ki oraya dönmek için can atıyoruz. Otel sorumlusu sadece otel hizmetleriyle değil, tadına doyumaz sohbeti, verdiği bilgilerle bizi Taşkent’le buluşturuyor.

Son gece bir sürpriz yapıyor. Otel çarşısında bana özel bir defile düzenliyor.

O güne kadar otel üniformasıyla gördüğüm iki genç Özbek, Nadire ve Zafer, yeni evlilerin giysileriyle karşıma çıkıyorlar. El işi işlemelere hayran hayran bakakalıyorum.

Zafer "İşte evlenince altı ay kadar bu giysilerle sokağa çıkıyordunuz" diyor. "Âdet bu!"

Büyük şehirlerde bunu pek göremiyorsunuz ama köyler hâlâ geleneklere uyuyor.

Ne yazık ki artık el işleri de pek muteber değil. Artık dünyanın en kaliteli pamuğu, en donanımlı fabrikalarda işleniyor. Taşkent'e yarım saat mesafede Çırçık'ta bir Türk fabrikasına gidiyoruz. Modern donanım karşısında büyüleniyoruz.

5 bin kişinin çalıştığı fabrikada her yer bal dök yala! Renk laboratuvarından boyahaneye, yıkamadan dokumaya, duşlardan bahçedeki çiçeklere kadar her şey yeni yapılmış bir maketi andırıyor.

Burhan Enuştekin "Yakında ev tekstiline başlayacağız" diyor.

45 milyon dolarlık bir fabrika bu. Pamuk giriyor ve birbirinden güzel giyecekler dünya piyasasına dağılıyor.

Asya Tipi Futbol Festivali

Özbekistan'da son günüm. Otel lokantasında değişik tipte onlarca çocuğu görünce soruyorum. Bir Asya Futbol Festivali için geldiklerini söylüyorlar. Festival sözü kulağımı tırmalıyor. Akıldan "şampiyona" demek istediler diyorum. Sonra yanıldığımı anlıyorum. Bunun bir gençler futbol festivali olduğunu öğreniyorum.

Orta Asya'nın altı ülkesinin çocukları Taşkent'te bir aradaydı. Bana unutamayacağım bir ders veriyorlar. Onlar, Asya'nın asıl felsefesinin canlı kanıtları.

Düzenleme komitesinden Rigi "Bu 13 yaş altı çocuklar için bir futbol festivali" dedi.

"Yani şampiyona" dedim.

Rigi, "Hayır. Bu bir yarışma değil, bu bir festival" diye ısrar etti.

"Puan için burada değiller. Hakemlerle, çalıştırıcılarıyla ve birbiriyle ekip çalışmasını anlamaları için düzenlenmiş bir festi-

val bu. Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, İran ve Hindistan'ın katıldığı bir Orta Asya futbol festivali.”

“Asya ülkeleri bir araya geliyor, bu birçok şeyi simgeliyor değil mi?”

“Evet. Bizim söylediğimiz de bu. Gelecek Asya'dadır!”

Sabah otelin önünde bekleyen sıra sıra otobüslerden birine atladık ve çocuk stadyumundaki heyecanlı kalabalığa karıştık. Önce resmi geçit yapıldı. Önümden Orta Asya'nın altı ülkesinin takımları geçiyordu. Büyük adamlar gibiydiler. Sabırsızlıkla maçın başlamasını bekledim. Futbol festivali sözünü anlayamamıştım.

İranlı ve Özbek antrenörler de bunun bir yarışma olmadığıнын altını çizdi. Peki, ama sonuçta birileri kazanacak birileri yenilecekti.

Maç başladı 20 dakika sürdü. Gollerin önemi yoktu. Burada, en ahlaklı, en dürüst olmak; sporculuk yeteneklerini sergilemek; çalıştırıcıların dediğine harfiyen uymak; diğer takımlarla iyi geçinmek ve hakeme itaat puan kazandırıyor. Festival, Asya'nın birliğini simgeliyordu. Gelecek Asya'daydı.

Sahada Seyid Akbar Hoca'nın sözleri aklıma geldi. Bu sözler siyasetten sanata, spora kadar her alana uyardı.

“Bizde bir atasözü vardır ‘Güç birliktedir’ diye. Güçlü olmanın tek yolu birleşmektir.”

Özbekistan halkı en çok şimdi beraberliğe muhtaç. Zengin kaynaklarına göz dikenler, Orta Asya'nın tam ortasında olmasının dayanılmaz cazibesine kapılanlar, onu sinsice kuşatıyor. Kalelerini içten yıkmaya hazırlanıyorlar.

Yeni Dünya Düzeni onlara suni değişimler öneriyor. Başındaki diktatörden kurtul, bana gel, diye fısıldıyor. Demokrasi, özgürlük vaat ediyor. Batılı sivil toplum örgütleri fareli köyün kavalcılarını gibi. Artlarına önce medya mensupları, aydınların ve sanatçıların bir kısmı takılıyor.

Garip ve hipnotize edici nağmelerin peşinde dans ederlerse kendi diktatörlerini mumla aratacak bir geleceğe gidebilirler. Vaat edilen demokrasi, çokuluslu şirketlerin ağında debelenmeyi, milli kimliğin solup kurumasını, ulusal dilin yok olmasını ve

binlerce yıllık kültürün popöler kültürle yer değiştirmesini hedefliyor.

Birileri bunu bilir, birileri devlerin oyunu içinde erir, birileri oyunlarda kurban edilir...

Ama Abdulla Oripov'un dediği gibi kim ne yaparsa yapsın:

...fakat gene halk yaşar...

fakat gene kalır halk!

AVRASYA'NIN DEVLERİ

Rusya'nın Kültürel Zenginlikleri

Kazan'ın Bin Yılı

Çin Mucizesi mi?

Urumçi ve Turfan'da Sınırlar Arasında

Dizin

Rusya'nın Kültürel Zenginlikleri

Nisan 2005 Yolculuğu

Bir zamanlar bir büyük imparatorluktu. Çarlar ve açlık yan yana yaşıyordu.

1917'de dünyayı değiştiren bir ihtilal oldu. 74 yıl sonra Sovyetler parçalandı ve bir kutup yok oldu. Rusya'nın tüm zenginliği bir avuç oligarkın, yani "yeni zenginin" eline geçti.

Rusya şimdi onlardan kurtulmaya çalışıyor ama bu, o kadar kolay değil. Bu ülke 14 yıldır uluslararası sermayenin ağında yaşıyor.

Sovyetler Birliği'nin bu ağa girişi bir vakfın kuruluşuyla doğrudan ilintili. Açık Rusya Vakfı, Sovyetler dağılırken doğmuştu. Kurucusu mu?

Lord Jacop Rothschild.

Çarlık zamanında Rus petrolleri, ailesinin elindeydi. Dededen toruna her coğrafyada petrolle uğraşmışlardı.

Vakfın bir diğer kurucusu çok tanıdık bir isim: Amerika'nın eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger. Ve Mihail Hodorkovski. Rusya'nın en büyük petrol şirketini Yukos'u ele geçiren adam. Hodorkovski, yeni Rusların en meşhuru. Putin'in oligraklara açtığı savaşta hapsi boylayanlardan ilki, ama o hırsız baronlardan sadece biri.

Gelin, Moskova son 14 yılı nasıl geçirdiğini anlatsın. Dinleyelim.

Rusya'nın "Yeni" Zenginleri

Amerikan *Forbes* dergisinin açıkladığı, dünyanın en zengin işadamları listesinde Rusya'dan 27, dolar milyarderi var. Rusya en zenginler sıralamasında Amerika'dan sonra ikinci sırada.

Eski seyyar satıcı Roman Abramoviç, 13 milyar dolarlık servetin yanı sıra İngiliz Chelsea Kulübü'nün de sahibi. Moskova belediye başkanının eşi Yelena Baturina, Rusya'nın en zengin kadını. Inteko Şirketler Grubu ona ait. Rusya'da özelleştirmeyi planlayan sonra da enerji santrallerine el koyan Anatoli Çubais, Çeçenlere silah satarak servetine servet katan basın kralı Berezovski, Batı medyasını Rusya'ya taşıyan Gusinski ve Yukos'u ele geçiren Hodorkovski...

Listede yer alan, petrol ve medya baronu olan ve hemen hemen hepsi Yahudi asıllı Rusların toplam serveti 90 milyar doları aşıyor.

Putin'in göreve gelişinden sonra bir kısmı yurtdışına kaçtı. Bazısı hapse atıldı ama dünya para babalarınca yönlendirilen hırslı baronlar hâlâ Rusya'nın boğazını sıkıyor.

Bugünkü Rusya birkaç rubleyle yaşayanlar ile milyar dolarlık adamların ülkesi. Armani ya da Karl Lagerfeld defileleri de orada, en çok Lamborgini ve Ferrari alanlar da.

Televizyon kanallarında dünyanın en ünlü isimleri canlı yayında. En çok erotik şov Moskova'da yapılıyor. Sokaklarda Hummerlar ve limuzinlerden geçilmiyor.

Moskova'da mıyım yoksa Batı başkentlerinden birinde mi? Tüm lüks markalar adım başı karşıma çıkıyor. Rusya ahtapotun kolları arasında debeleniyor.

Aleksey Yurocenkov TASS ajansından:

"İyi ki Rusya'nın büyük bir manevi serveti var. Büyük yazarlar, bestekârlar, insanı savunan gelenekler var. Amerikan tarzı bizim halkımıza çok yabancı. Zenginler bu yaşam tarzını taklit etmeye çalışıyor. Bu bir moda olarak iki üç, bilemedin 15 sene sürebilir. Ama o kadar. Kendi ülkelerine hep yabancı kalacaklardır. Rusya'daki boşluğu değerlendirip altın bir balık avlayabilirsiniz ama sonu gelmez. Rusya rayına oturacaktır. Bu kültüre sahiptir."

Haklıydı. Büyük alışveriş merkezlerinde parayla yeni sevişmeye başlamış olanların şapırtılı öpücüklerini duyabiliyordunuz.

Gum Çarşısı'nda yürürken üst katlardan aşağıya baktım. Üç çeşit insan vardı.

“Ben çorba bulamazken kimler burada alışveriş ediyor?” merakıyla gelenler; zenginmiş gibi yapanlar ve zenginler.

Alt katta o gün İngiliz Monsoon modaevi açılıyordu, iki korumayla İngiliz temsilci başarısını seyrediyor, dükkânının içinde mankenler defile yapıyor, dışında güvenlik görevlileri ve cama yaşımış insanlar 100 dolarlık bluzlara bakıyordu.

Zaten tüm vitrinler el yakıyordu. Nasılsa Rusya'nın yeni zenginleri en pahalı neyse onu alıyordu.

Yeni zenginler bir zamanlar hiçbir şeyleri yokken, bu ülkenin büyük zenginliklerini hortumlayarak dünyaya pazarlamışlardı. Ve bunu yaparken yalnız değillerdi.

Rusya'nın eski Türkiye Büyükelçisi Albert Çernişev'le buluşmuştuk. Güzel Türkçesiyle anlatıyordu: “Bizde Sovyetler dağıldıktan sonra yeni bir sınıf ortaya çıktı. Burjuvazi yaratıldı. Bu, Yeltsin'le oldu. Bu fabrika bu arkadaşta, petrol şu arkadaşta... Kaynaklara kısa zamanda el kondu. Sovyetler Birliği ekonomisi dünyada ikinci sıradaydı. Sonra her şey hortumlandı, çalındı ve böyle oldu. Yeni zenginler mafya gibi çalıştı. Hiç vergi vermediler. Hodorkovskiy en enteresan olanıdır.”

“Kim vardı arkasında? İlk sermayesini Rothschild vermiş.”

“O zaman büyük fabrikalar bedavaya gitti. Hodorkovski yalnız değildir. Bu oligarklar uluslararası şirketlerle gerçekleştirdiler bu işi.”

İlk Turuncu Darbe Rusya'dakiydi

Sovyetler 1991'de dağıldı, ama süreç ondan evvel başlamıştı. Aslında turuncu darbelerin ilki Yeltsin tarafından Rusya'da gerçekleştirildi. Burası dünyanın en zengin coğrafyalarından biriydi. Açıklık, şeffaflık, demokrasi derken zenginliklerin bölüşümü planlanmıştı. Ama Batı'ya, Gorbaçov'dan daha cömert davranacak biri lazımdı.

Gorbaçov Kırım'da tatildayken Sovyetler Acil Durum Komitesi tarafından bir darbe yapıldı. Gorbaçov'un pozisyonu tamamen elinden alındı ve Boris Yeltsin, Batı'nın tam desteğiyle, tankların üzerinde, zafer işaretleriyle Rusya'nın başına oturdu.

Yeltsin'in ilk icraatı Komünist Parti'yi feshetmek oldu. Yeltsin'i destekleyen Açık Rusya Vakfı'nın amacı, Rusya'ya Amerika'nın öngördüğü tarzda bir demokrasiyi yerleştirmekti. Yeltsin, bir dönem için demokrasi projesinin baş aktörü oldu.

Rothschildler... Hodorkovski, Abramoviç ve diğerleri...

Projenin olmazsa olmazı IMF anlaşması 1992'de imzalandı. Ardından "şok tedavisi" adı verilen bir özelleştirme furyası gerçekleşti. Kamuya ait petrol ve gaz şirketleri, enerji santralleri, havayolları, madenler, fabrikalar, hastaneler, üniversiteler kısacası o güne kadar halka ait olan her şey özelleştirildi. Açıklık, şeffaflık derken amaçlanan buydu.

Halk büyük bir birikimin, ucuza değil, bedavaya (!) satışına şahit oldu.

1917'de Sovyet Devrimi'yle Rus petrollerini ellerinden kaçırان Rothschildler 74 yıl sonra rövanşı aldı. Rusya'nın en büyük petrol şirketi Lukoil'e yeniden el koydu. Onların serveti genişledi, demokrasi vaat ettikleri halkın durumu giderek kötüleşti, içerideki oligarklar ortaklarıydı. Hepsi bu sayede büyük servetlere kavuştu. Nasıl mı?

Hodorkovski, başbakanlık özel ekonomi danışmanlığına getirildiğinde sadece 30 yaşındaydı. İki yıl sonra petrol ve enerji bakan yardımcısı olacak ve bugünkü servetinin kapısını aralayacaktı.

Devlet memurluğu yaparken petrolden madene ve tahıla kadar ülkede özelleştirilen şirketlerin çoğuyla yakından ilgilenmiş ve sonunda Rusya'nın en büyük petrol şirketlerinden biri olan Yukos'u ele geçirmişti. Yukos, onu Bank Menateb'in de sahibi yapacaktı.

Ortaklarına sadık kaldı. Yukos'un hisseleri New York borsasına taşındı.

Yukos'un ortaklarından Roman Abramoviç, bir zamanlar bir seyyar satıcıydı. 40 yaşına gelmeden edindiği milyarlarca dolarlık servetini, 80 katarlık bir petrol trenine el koyarak gerçekleştirdi.

Yukos'un gizli ortağı Boris Berezovski, Yeltsin'in danışmanlığını yaparak bu noktaya gelmişti. Yeni Rus zenginlerini koordine eden de oydu. Sovyet havayolu Aeroflot'un başına geçtiğinde bir anda ortadan 400 milyon dolar yok oldu. Özelleştirmeler sırasında *Izvestiya* gibi önemli basın organlarına da el koydu.

Yeltsin, bu ve benzeri adamlarla "yeni" Rusya'yı şekillendirdi, ilk dört yıl böyle geçti. 1996 seçimleri yaklaşırken ilk turuncu lider Yeltsin, zor durumdaydı. O sıralarda Interfax tarafından yapılan anketler halkın yüzde 85'inin eski rejimi özlediğini ve Yeltsin'e duyulan öfkeyi gösteriyordu.

Yeni Rus zenginleri telaşa kapıldı. Büyük bir seçim kampanyası planladılar.

Yeltsin ikinci kez koltuğa oturdu. Halk bir kez daha ağır bir bedel ödedi. Ulusal servetin büyük bir kısmı daha, yeni zenginlerin ve yurtdışındaki ortaklarının kasalarına girdi.

Beyaz bir örtüyle kaplı Moskova... Mart başında eksi 15 derece. Nefes aldıkça ciğerlerim ağrıyor. Şehitlikte bembeyaz karın üzerinde duran kıpkırmızı karanfillere bakıyorum.

9 Mayıs 1943'te Nazi Almanyası, Moskova'da işte tam burada durdurulmuştu. Sovyetler Alman işgaline karşı koymuş, birkaç kuşak yok olmuş ve sonunda saldırganlar Rusya'dan kovulmuştu.

Yarım asır sonra Rusya bu kez içeriden ve dışarıdan ekonomik, siyasal ve kültürel tecavüze uğruyordu.

Rus halkı sadece 14 yıl içinde inanılmaz bir değişim yaşadı. Sovyetler dağılır dağılmaz, okul çağındaki çocuklarda görülen hastalıklar 40 yıl öncesine göre beş misli arttı. Uyuşturucu kaçakçılığı oranı yüzde 70'e çıktı. Gençler arasında uyuşturucu kullanımı yüzde 500 oranında arttı. 1980'lere kadar rastlanmayan fuhuş her yeri sardı.

Rusya 1991'den sonra 10 yıl içinde Çarlık döneminden beri hiç görmediği bir yoksulluk yaşadı.

Yeni yüzyılın başında Yeltsin emekli oldu ve Vladimir Putin işte bu şartlarda göreve başladı.

İçeride yuvalanmış oligarklar ve dışarıdaki bağlantıları, her şeyin aynen devam edeceği hesapları içindeydi ama öyle olmadı.

Eski KGB ajanı Vladimir Putin, Yeltsin'in yolundan gitmiyordu. Önce dışarıya giden milyar dolarların hesabı soruldu.

Berezovski, Gusinski, Abramoviç dolandırıcılıkla suçlandılar ve ortaklarının yanına yurtdışına kaçtılar.

Ardından Yukos soruşturmaya alındı. Ülkenin en zengin adamı Hodorkovski'nin siyasi emelleri de vardı. 2004 seçimlerinde Putin'e rakip olmaya hazırlanıyor, turuncu bir devrim planlıyordu. Bir anda kendini hapiste buldu. O da kaçakçılık, sahtecilik ve dolandırıcılıkla suçlanıyordu.

Batı, tepkisini gösterdi. Rusya'da demokrasi ve insan hakları ihlalleri vardı.

Açık Rusya Vakfı'nın kurucusu, yılların politikacısı Kissinger apar topar Putin'i ziyarete geldi. Yukos'un hisselerini istiyordu.

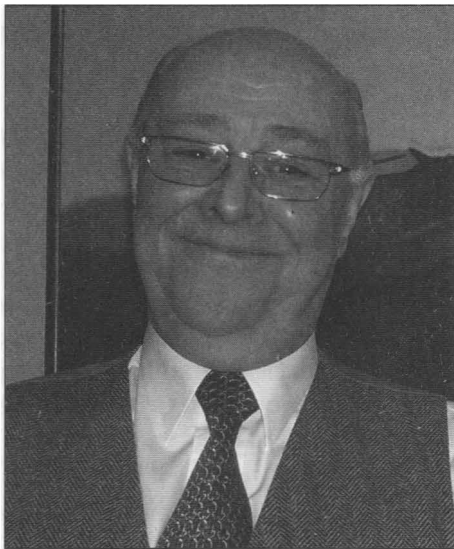
Putin Kissinger'a, Yukos'un hisselerinin yüzde 44'ünü millileştirerek cevap verdi. Bu hiç beklenmiyordu. Yukos ve ortaklarının başına gelenler, Batı basınında aylarca manşetlere taşındı.

Putin iktidarına kadar yumuşak giden Amerika-Rusya ilişkileri bir anda sertleşti. Bush, Slovakya'da Putin'e demokrasi öğüdü verirken Yukos'un acısıyla konuşuyordu. Rusya ile Amerika'nın romantik ilişkisinin sonuna gelinmişti.

10 yıldır sözü edilmeyen demokrasi ve insan hakları uyarıları yeniden başladı. Rusya, uluslararası yasalara uymalıydı; yani Yukos hisseleri satışa sunulmalıydı.

Bağımsız yargı güçlendirilmeli; yani Hodorkovski serbest bırakılmalıydı ve özgür basına izin verilmeliydi. Bu da Batı medyasının Rusya'daki adamı Gusinski ve Çeçenlere silah sağlayan Berezovski'nin ülkeye dönüşlerine izin verilmeli diye tercüme edilebilirdi.

Avrasya Hareketi lideri Alexander Dugin, Amerika'nın kendine göre bir dünya yaratmaya çalıştığını söylüyordu. "Kendi ekonomik çıkarlarına uygun bir dünya. Bunun adı Yeni Dünya Düzeni'dir. Kültürel alanla da bunu destekleyecektir. Tüm kültürler, tüm ülkeler, tüm inançlar aynılaştırılacak tek kültür, tek kimlik dayatılacaktır. Amerika şimdi Rusya'da Putin sonrasının şartlarını oluşturmaya çalışıyor. Amerikancı, liberal bir ortamı sağlama almak istiyor."

*SSCB'nin son Türkiye Büyükelçisi
Albert Çernişev.*

Zorla dayatılan liberal ortamı Rus halkı sevmemişti. Moskova'da ünlü Abrat Sokağı'nın başında gelip geçene sormuştuk. Şu ağızlara sakız olan ve bir gramı bin ayıp örten demokrasi ve liberal ortam için onlar ne düşünüyor?

Evgeni, koca kalpağı ve üşümüş gözlüklerinin ardından, "Bana sorarsanız" dedi, "Rusya şu an fazlasıyla liberal ve olması gerektiğinden fazla demokrasi var. Ben Amerika'da da yaşadım. Onların demokrasisini iyi bilirim. Bir kere demokrasi başka ülkelerden getirilemez, ihraç edilemez".

SSCB'nin son Türkiye Büyükelçisi Çernişev de aynı fikirdeydi: "Nedir bu demokrasi? Amerika demokrasi bizdedir, diyor. Onlardan başka kimse demokrasiyi bilmiyor. Öğretmeye kalkıyor. Öğrenmiyorlarsa zorluyor, gene de olmuyor mu, işgal ediyor. Irak'ta olan buydu."

Irak sadece bir başlangıçtı, son iki yıl içinde turuncu bayraklar kadife, gül, lale adlı, birbirinin benzeri devrimlerle Rusya çev-

relenmeye başlandı. Önce Gürcistan ardından Ukrayna denetime alındı ve son olarak Kırgızistan'da sarı bayraklarla bir darbe yapıldı. Artık Orta Asya, yani Rusya'nın güneyi ve Çin'in en hassas sınırı hedef tahtasındaydı. Darbenin fitili etnik gruplar kullanılarak ateşleniyor, küçük gruplara verilen "bağımsız devlet vaadi" işe ya- rıyordu.

Çernişev, "Dünyada 6 bin lisan var" diyordu.

"200 kadar da ülke. Şimdi 6 bin ülke mi kurulacak dünyada? Bu mümkün mü? En önemlisi birlikte yaşamının formülünü bulmaktır. Biz Rusya, Türkiye, Uzakdoğu, Yugoslavya'dan bu tara- fa çok milletli çok dinli ülkeleriz. Bunun için ülkenin ulusal bü- tünlüğü olmalıdır. Olmazsa o zaman Çeçen, Karabağ her şey pat- lar. Bak Afganistan'da Faslılardan tutun, Özbeklere, Taciklere ka- dar herkes var."

Demokrasi ve özgürlük adı altında Rusya'ya getirilen şeyin asıl adı liberal ekonomiydi. Bu altyapı üstüne Rusya'ya en acımasızın- dan bir popüler kültür de enjekte edilmişti. Ve 100'den fazla etnik grubu bağrında taşıyan Rusya'da, hortumcuların faaliyetiyle gide- rek fakirleşen mutsuz halklar vardı. Açık Rusya Vakfı onları da unutmuyacaktı. Çeçenler, Tatarlar, Osetler özgür olmalı, yani bu coğrafyada Batı çıkarlarını savunmalıydılar.

Putin başa geçtiğinde Rusya'yı dolandıranlara karşı savaş aç- mış, musluklar akmaz olmuştu. Batı'nın demokrasi çığırtkanlığı- nın asıl nedeni işte buydu.

Abrat Sokağı'nın hemen girişindeki kitapçıdan kitap seçen bir hanıma, "Bush'un demokrasi suçlamaları konusunda ne düşünü- yorsunuz?" diye sordum. Yanıtı, "Onun ülkesiyle kıyaslarsak biz- de yeterince demokrasi var" oldu.

Sonra Andrey'i görmeye *Trud* gazetesine gittik. Andrey de de- mokrasi söylemini file benzetenlerdendi. "Birileri uluslararası bir demokrasi standardı koyuyor ama nedir bu demokrasi, kimse bil- miyor. Demokrasi çoğulculuktur. Yüksek standartlarda kalite- li eğitimidir. Her vatandaşın ekonomik özgürlüğünün olmasıdır. Bakın 15 yıl önce medya sadece devlete aitti. Ama şimdi Rusya'da bir gazete dışında bütün gazeteler özel sektörde. Büyük Rus ser- mayesi hepsini satın aldı. Düşünün, patrondan bağımsız hareket

edilebilir mi? Bu anlamda söyledikleri doğru. Artık basın özgür değil. Tamamen dış ülkelerin kontrolünde. Yeni elit, basını elinde tutuyor.”

Ertesi sabah, kısil bayraklı bir grup insan, eksi 10 derecede Stalin ve Lenin'in mozolesi önünde toplanıyor. Aralarında karışıyor. Elllerinde Stalin resimli bayraklar, afişler. “Onun eserleri tahrip edildi. Her şey satıldı. Hiçbir şey kalmadı” diye slogan atıyorlar. Soluk yüzlü, kürklü şapkasından taşan beyaz saçları ve yıpranmış mantosuyla kenarda duran bir kadın, “Demokrasi ha!” diyor. “Eğer şu an Rusya'da yaşadığımız demokrasiyse demokrasi-nin anlamı halk düşmanlığı olmalı.”

Kızıl Meydan'da İsyan

Öfkeli bir kalabalık.

Stalin'in ölüm gününde Kızıl Meydan, yolsuzlukları, fakirleşmeyi ve bir günde gelen zenginleri izlerken sabrı tükenmiş insanlarla doluyor. Suçluların hemen cezalandırılmasını, Putin'in daha hızlı radikal değişimlere imza atmasını istiyorlar. Putin'i yeterince sert olmamakla suçluyorlar.

Viktor Ampilov, Emekçi Rusya Hareketi lideri, bayrakların önünde mozolenin açılmasını bekleyen kalabalık arasındaydı.

Ona yaklaşıyorum.

“Bugün burada Stalin'i anmak için toplandınız. Onu özlüyor musunuz?”

“Rusya sağlam bir devleti özlüyor. Stalin zamanındaki gibi güçlü bir Rusya'yı özlüyoruz. O büyük bir liderdi ve işçi sınıfını, köylüleri ve halkı kolluyordu. Onun zamanında egemenlik halkın elindeydi ve Rusya en güçlü zamanını yaşadı.”

Kortejin kenarında Rusya'nın özel kanallarının muhabirleri. Toplanan kalabalığa yabancı, tepkileri başka bir ülkenin gazetecileri gibi.

İçlerinden birine soruyorum: “Sizce Stalin'e olan bu özlem niye?”

“Ben kendi halkımı anlamıyorum. Çok garipler. Şurada biriyle konuştum. Amcası ve iki akrabası Stalin zamanında öldürül-

Avrasya Hareketi lideri Alexander Dugin

muş. Ama o Stalin'e övgüler yağıdırıyor. Mezarına çiçekler koyuyor. Stalin zamanında zengin bir ülkeydik diyor. Anlamakta zorlanıyorum. Adamın babası ona Stalin'in yolunda gitmeyi öğütlemiş. Stalin öldüğü gün 'Artık Sovyetler de yok!' demiş. Kardeşi kurşuna dizilmiş bir adam bunları söylüyor."

"Neden böyle hissettikleri konusunda hiç mi fikriniz yok?"

Yüzünü buruşturuyor.

"Belki birden çok fakirleştiler. Bu bir neden olabilir. Rusya'da renkler çoğaldı ama onlar gri kaldı. Ve tüm hayatlarını adadıkları koca bir imparatorluk gözlerinin önünde yıkıldı."

"Anlamışsınız işte" diyorum, "bakın, bazıları 200 bin dolarlık arabalarla dolaşıyor ve diğerlerinin yiyecek ekmeği yok."

"Evet, bunları kabullenemiyorlar."

"Siz nerede çalışıyorsunuz?"

"NTV'deyim. Liberal eğilimli özel bir kanal."

Gusinski'nin kanalından söz ediyordu. Gusinski, Yunanistan'a kaçmıştı ama birilerine kanalı devretmiş, yayının aynı çizgide devamını sağlamıştı.

Kanal, içerideki baronların sözcülüğünü yapıyor, popüler kültürü yayıyordu. 10 yıldır yapıla gelen propagandanın çok etkili olduğu söylenemezdi. Meydandaki genç bir kadın, “Biz Amerika’nın demokrasi meleği olarak buralarda dolaşan örgütlerine karşıyız. Onları kovuyoruz. Ve bir gün tamamen ülkemizi terk ettiklerini göreceğiz. Bu örgütler demokrasi adı altında Rusya’yı ele geçiriyorlar. Onlar çok yakında geldikleri yere gidecek” diyordu.

Yaşlı bir öğretmen hanım, “Stalin tabii ki hatalar yaptı, ama unutmayalım o dönem İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı. Her şey karmakarışık. Biz onun değerini şimdi anlıyoruz. Bence Putin’in Stalin’den öğreneceği çok şey var” diyordu.

Uğultuları meydanda bıraktım. Turistik dükkânların önünden geçtim. Dünya markaları vitrinlerdeydi.

Alexander Dugin “Putin’in Rusyası” demişti, “liberal, yani turuncu, yani Batıcı Rusya ile gelenekçi Rusya arasında bir yerlerde. Bu yüzden hem turuncular tarafından eleştiriliyor hem de bizim tarafımızdan. Biz Putin’in bazı liberal görüşlerini eleştiriyoruz. Zayıf halkın ekonomik olarak ezilmesini eleştiriyoruz. Aslında Putin denge politikası uygulamaya çalışırken iki tarafı da hüsrana uğrattıyor.”

Viktor Ampilov’a Putin için ne düşündüğünü sorduğumda “Bilmiyorum” demişti. “Bence bizim onun için ne düşündüğümüz değil onun bizim için, halk için ne düşündüğü önemli. Bakın Bush’la görüşmesinde Putin, 14 yıl önce Rusya’ya demokrasi geldiğinden söz etti. Oysa Rus halkı 14 yıl önce yapılan referandumda demokrasiye değil, Sovyet sistemine oy vermişti. Sovyetler Amerika’nın katkısıyla darmadağın edildi.”

Putin bir yandan dış baskıyla boğuşurken içeride de ters yönden esen rüzgârlarla başa çıkmak zorunda. Değişik siyasi hareketler boşlukları dolduruyor, kimi tribünlere oynuyor, kimi Rusya’nın 20 yıldır boğazına sarılmış ahtapotun kollarına acilen kılıç vurulmasını istiyor. Putin’i Hitler’le kıyaslayanların yanı sıra onu aşırı demokrat ve aşırı liberal bulanların sayısı çoğalıyor.

Meydandaki öfkeli kalabalıktan insanlar İngilizce konuştuğumuzu duyunca kafalarını çevirmiş Türk olduğumuzu öğrenince konuşmaya karar vermişlerdi. Genç bir adam bağırıyordu:

“Demokrasiyi ülkeleri dağıtıp parçalamak için kullanıyorlar. Demokrasi adı altında savaşlar çıkarıyor, ülkeleri işgal ediyorlar. Savaş, petrol ve diğer zenginliklerin üzerine oturmak için.”

Yanımda tercümanım gazeteci Fuat Abbasov anlatıyordu: “Stalin döneminden itibaren çok güçlü bir sosyalleşme başladı. Öğretmen, doktor gibi meslekler az para kazanıyor ama aldıkları 100 ruble 200 rubleyle insan gibi yaşıyorlardı. Şimdi bu mümkün değil.”

Marketlerde iyi giyimli insanlar nöbete yakalanmış gibi bir şeyler alıyorlar. Lüks tüketim maddelerine uzaktan bakanlar ve alışveriş arabalarını kasalarca yiyeceklerle dolduranlar yan yana.

Öğle vakti Türk çarşısındayız. Çarşı, Türkler tarafından yapılmış modern bir alışveriş merkezi.

Mustafa Bilgiç bu çarşmayı yapan inşaat şirketinin mali işler şefi. Yıllardır Moskova’da yaşıyor.

“1990’a kadar bütün insanlar eşit şekilde yaşıyordu. Akşam sıcak çorbasını evinde içiyordu, evi vardı, sosyal hakları vardı. Bana anlatıldığı kadarıyla 90’a kadar her şey dört dörtlüktü. 90’dan sonra bir şey oldu. Yeni zenginler türedi. O güne kadar görülmemiş lüks bir yaşam sergilediler. Villalar yaptırdılar, güvenlikleri, korumaları ve çok lüks arabaları vardı. Diğerleri soğukta yaşamaya devam etti ve giderek fakirleştiler.”

Alışveriş merkezi öğlene doğru yavaş yavaş kalabalıklaşıyor. Bu merkezler son beş yılın eseri. Daha önce dışarıda yemek yemek alışkanlığı olmayan Moskovalılar şimdi alışveriş merkezlerinden çıkmıyorlar. Yeni tanıştıkları tüketim toplumuna uyum sağlamaya çalışıyorlar. Kimisi para harcayabiliyor, kimisi sadece bakıyor ama hepsi orada.

Düşünüyorum. Rusya’da alelade bir vatandaş Puşkin’den ezbere şiirler okur, metro kitap okuyanlarla doludur, eğitim seviyesi çok yüksektir, kültürel gelişmişlik had safhadadır. Ama... Bir şeyler değişmiştir işte.

Tüketim çemberi içinde olmak, hiç ulaşamayacağı bir lüksün çevrelediği ortamda nefes almak, bugüne kadar yapmadıklarını yapmak istiyor. Bir de baronların kanallarından yayılan Hollywood filmleri, dizileri, yetenek şovları evlilik yarışmalarının

kaçınılmaz etkilerinin ortalığa yayılıp durduğunu düşünürsek... Moskova, uzun, ince bir yolda yürüyor.

Rusya büyük bir kültürün vârisi. Şimdi küresel rüzgârlar bu büyük mirası eğip büküyor. Merkezden biraz uzakta başka bir alışveriş merkezine gidiyorum.

Yine Türk firmaların yaptığı, Moskova’nın en büyük alışveriş merkezi burası. Yüzlerce insan var. Kalabalık, yürümemi engelliyor. Gençlerin yüzlerine bir şaşkınlık yerleşmiş. Daha yaşlı kuşağa gelince... İşadamı Ali İhsan Ahıskalı açıklıyor:

“Şimdi yaşlı kuşak Sovyetler Birliği kurulurken demiryollarını, karayollarını, fabrikaları inşa edenlerdir. Onlar sosyalist bir düşünceyle hareket etmişlerdir. Ama perestroyka sonrası başka bir dönemece girdiklerini anladılar. Artık serbest piyasa ekonomisi vardı ve piyasanın liberalleşmesiyle birlikte o kuşak ortada kaldı.”

Dugin, “Rusya çok zor bir aşamadan geçiyor” diyordu. “Halkın küçük bir kesimi küresel bilgi ve medya bombardımanının etkisi altında. Bu bombardıman müzikle, sinemayla, popüler kültürle sağlıyor. Şimdi burada birbirinden farklı üç Rusya var. Gelenekselliği savunan vatansever Rusya, Putin’in Rusyası ve turuncu küresel Rusya. Küresellik rüzgârına kendini kaptırmış azınlık ve geleneği savunan çoğunluk arasında bir kavga var. Bush turuncu Rusya’yı tercih ediyor tabii. Putin’i turuncu Rusya’ya doğru itmek istiyor. Amerikan yönetimi zayıf, bağımlı, jeopolitik gücünü kaybetmiş bir Rusya istiyor. Putin ise bir denge kurmaya uğraşıyor.”

Çernişev çözümü Avrasya’nın birliğinde görüyordu: “Elitlerimizin başında aşırı Batıcılar var. Bütün sorun burada. Bunun için biz Avrasya uğruna çalışıyoruz. Batıcılar şimdi çok kuvvetli. Avrasya fikrini elite vermemiz lazım. Bunun için vakit lazım.”

Restleşme

Politik elit henüz hazır olmasa da, Putin geldiğinden beri Avrasya ülkeleriyle ilişkilerini hızlandırdı ve bu Amerika ile Rusya arasında restleşmeyle sonuçlandı.

Rusya, Çin'le, Hindistan'la ve Orta Asya Cumhuriyetleriyle stratejik ortaklıklar imzaladı. Şanghay İşbirliği Örgütü, dünyada ikinci bir kutup olarak yükselmeye başladı.

Amerika buna karşı Orta Asya'da üslerini konuşlandırdı. Sivil toplum örgütlerini bölgeye yığdı.

Putin, yabancı istihbarat teşkilatlarının Rusya'daki faaliyetlerini engelledi. Aşırı dinci sivil toplum örgütlerini sınır dışı etti.

Bush Putin'i demokrasi, insan hakları ihlaliyle, özgürlükleri kısıtlamakla suçladı.

Restleşme devam etti.

Putin, Yukos hisselerinin bir kısmını devletleştirmekle yetinmedi, özelleştirmeleri durdurma kararı da aldı. Ardından dünyanın ikinci büyük ordusu olan Rus ordusunu daha da güçlendireceğini açıkladı.

Cevap Amerika Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz'ten geldi. Rusya'ya, İran'ın yanı sıra şeytan eksenini ülke olarak ilan etti.

Açıklamanın hemen ardından Putin, Rusya'nın yeni bir tür atom bombası geliştirdiğini açıkladı. Açıklama İran'a tehditlerin yoğunlaştığı bir döneme rastladı.

Biz uluslararası toplantılarda, ekranlarda iki lideri yan yana sıkıştırıp açıklamalar yaparken görürdük. Oysa arka planda şimşekler çakardı.

2004 sonunda Putin Türkiye'yi ziyaret etti. İki ülke arasında stratejik ortaklık anlaşması imzalandı.

Amerika'nın eski Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Richard Holbrooke, Rusya'nın Türkiye'yle ilişkilerini geliştirme çabasını "tehlikeli" bir gelişme olarak niteledi.

Çerçişev "Birlik olmak şarttır" diyordu. "Bölgede neler olduğuna bir bak. Bağımsız Devletler Topluluğu, Karadeniz Birliği, Hazar Birliği, Avrasya Ekonomik İşbirliği, Şanghay İşbirliği Örgütü, dört ülke Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan aynı ekonomik sahaya kurmaya başlıyor. Görüyor musun kısa zamanda ne kadar örgütlenme oldu. Daha işin başındalar ama şimdi tohum filizleniyor. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne İran ve Hindistan da katılmak istiyor."

“Devrimci Soros Paşa”

Avrasya'daki bu yakınlaşmalar Batı'yı endişelendiriyordu. Amerika Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı Akayev'le seçimlerden önce bir pazarlık yaptı. Kırgızistan Awacs uçaklarının Bişkek'teki üsse inişlerine razı olmalıydı. Akayev reddetti. Ortalığın karışmasında ret cevabının büyük rolü oldu.

Üstelik Kırgızistan, Rusya ile Çin'in ortasında yer alan, Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi bir devlettir. Büyük stratejik öneme sahipti. Gürcistan ve Ukrayna'dan sonra, eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki üçüncü turuncu darbeye orada teşebbüs edildi.

Darbelerin mimarı, uluslararası spekülâtör George Soros'tu. Türk basınında “kapitalist Lenin” veya “devrimci Soros Paşa” gibi lakaplara kavuştu. Darbe, halk hareketi olarak manşetlere taşındı ama...

Soros sadece 1983'te Amerikan Kongresi'nden çıkan “demokrasi projesinin” uygulayıcılarından biri. Her ne kadar Başkan Bush'a karşıtlığıyla tanınıyorsa da o bir Amerikan milliyetçisi ve Amerika Birleşik Devletleri çıkarları doğrultusunda Orta Asya'da ilerliyor.

Soros Vakfı'nın ilk faaliyet yeri Yugoslavya'ydı. Yugoslavya parçalanırken Sorosçu OTPOR örgütü ilk kıvılcımı çaktı. Sonraki tüm turuncu darbelerde OTPOR üyelerinin deneyimi kullanıldı. Kırgızistan'da da ilk gösterilerde tutuklanan provokatörler Sırbistan vatandaşı ve OTPOR üyeleri idi.

Amerikan istihbarat örgütleri önümüzdeki yıllarda hedefin Rusya ve Çin olduğunu söylüyor. Soros'un ve açık toplumcu derneklerin faaliyetleri Orta Asya'da Tacikistan, Kazakistan ve Moğolistan'ı; batıda Moldova ve Beyaz Rusya'yı kapsıyor. Toplumun zayıf noktaları değerlendirilerek etraf turuncuya boyanıyor. Ucuz ve kaliteli tarafından devrim imal ediliyor.

Avrasya Hareketi lideri Alexander Dugin, “Özgür bir dünyadan bahsediliyor” diyor. “Herkes seçiminde özgür olmalı diyor. Atlantikçi mi olacağız Avrasyacı mı? Batılı olmayı mı tercih edeceğiz, Doğulu kalmayı mı? Bu seçimi yaparken özgür bırakılıyor muyuz? Bunu bir daha düşünmeli.”

Rusya onu gördüğümde bir dönemeçten geçiyordu. Önümüzdeki günlerde büyük ve sert satranç hamleleri göreceğiz. Şimdi gelin Rusya Federasyonu'nun en zengin özerk cumhuriyetlerinden Tataristan'a gidelim.

Kazan'ın Bin Yılı

Mart 2005 Yolculuğu

Tatarlar, bir zamanlar Orta Asya'nın hâkimiydiler. Müslüman Türk halklarının en eskilerinden. Büyük hanlıklar kurdular. Büyük bozkırın batısına bin yıl boyunca hükmettiler.

Bugün, Avrasya coğrafyasının kalbinde oturuyorlar.

Rusya Federasyonu'nu oluşturan 21 cumhuriyetten biri de onlar. Ama bir özellikleri var. Yılda 32 milyon ton petrol üretiyorlar. En zengin doğal kaynaklar onlarda. Ve büyük bozkırın kültürel olarak en gelişmiş halkı Tatarlar. Tüm bunlar nedeniyle de Rusya Federasyonu içinde ayrıcalıklı durumdalar.

Bu yıl başkent Kazan bininci doğum yılını kutluyor.

Kazan'da kar, nisan sonunda erimeye başlıyor.

Kazan Kremlinini beyaz örtüsüyle bir masalı andırıyordu. Bin yıldır, Bulgar mirzalarını, Cengiz Han savaşçıları, Altın Orda hanlarını bu tepede ağırlamıştı.

Birçok cumhurbaşkanlığı sarayı ziyaret ettim. Ama bu farklıydı. Kazan Kremlininde Cumhurbaşkanı Mintimer Şaymiyev'in makamına çıkarken gördüğüm güzelliklerle büyüledim.

Puşkin'in, Tolstoy'un, Gorki'nin eserlerinde neden bu kadar çok Kazan'dan söz edildiğini anlamaya başladım.

Büyük, oymalı bir kapının önünde cam bir bölmede kimlik kontrolü yapıldı. Kremalı pastayı andıran saraya doğru yürürken beyaz, ucuk mavi ve altın renginin birbirine ne kadar çok yakıştığını düşündüm.

Tataristan Cumhurbaşkanı Mintimer Şaymiev

Şömineli bir salonda biraz bekledikten sonra iç içe geçen koridorların başında onu gördüm. Orta boylu, çok sempatik bir adamdı. Rahatlatıcı bir havası vardı.

Mintimer Şaymiev uzun yıllardır Tataristan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanıydı.

Önce Kazan'ın bin yılını kutladım. Öne eğildi.

“Eğer bir halk, bir millet, bir ülke kendini dünyaya tanıtmazsa bunu başka kimse yapmaz. Bin yılın bize öğrettiği bu işte. Bin yıllık bir özgürlük tarihimiz var. İşte bu yıl bunu kutluyoruz. Bu kutlamanın başkanlığını Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin yapacak. Onun desteğiyle bu kutlama hazırlanıyor. Ağustosta bütün ülkelerden misafirlerimiz gelecek.”

Bin Yıllık Bir Halk

Bir halkın bin yıllık yaşamında geçirdiği değişimleri merak eder misiniz?

Bu öyle bir bin yıldır ki hatırlanması gerekir.

Şaymiyev, yumuşak bir sesle anlatıyor:

“Kazan’ın en eski tarihi milattan sonra 922’den başlar. 922’de bu topraklarda İslam kabul edildi. Sonra Altın Orda Devleti kuruldu. Altın Orda yayılırken tüm çevre prensliklerini egemenliğine aldı. Altın Orda’nın içinden hanlıklar çıktı. Kazan Hanlığı bunlardan biriydi.”

Altın Orda güçlü ordu ve devlet yapısıyla, 200 yıl, Rus prenslikleri ile doğudaki ve batıdaki düşmanları arasında bir duvar oluşturdu. Moskova prensleri Tatar hanlarının yolladığı ordular sayesinde diğer prenslikleri ele geçirdi ve Tatar hanlarının kanatları altında prenslikten çarlığa yükseldiler.

Ve takvimler 1552’yi gösterdiğinde Korkunç İvan adıyla da bilinen Çar IV. İvan, Kazan hanının eşini ve oğlunu bile esir aldı. Moskova, Kazan’ı bir darbeye kendine bağlamıştı. İşte o tarihten itibaren Tatarların Hristiyanlaştırılması faaliyeti başladı.

Tatarlar Hristiyanlaşmayı reddedince şehrin surları dışına atıldılar, evleri yakıldı, özel vergilere tabi tutuldular, tüm camileri yıkıldı, dilleri yasaklandı.

Dil ve Din

Kazan’a gider gitmez beni önce müftülüğe sonrada bir medreseye götürdüler. Daha gidiş yolunda gördüğüm çok sayıda cami inşaatı dikkatimi çekmişti. Rehberimiz, son yıllarda İslami eğitim veren kurumların hızla arttığını söylüyordu.

Yavaş yavaş anlayacaktım. Burada İslam’ın anlamı başkaydı. 5 asırlık bir mahrumiyetten sonra, İslam’a ve Tatarcaya milletin çimentosu olarak bakılıyordu ve milli kimliğin pekişmesi için bunlar çok önemliydi.

Kazan’a gider gitmez Tatar devlet basın yayın görevlilerinin bizi ilk olarak müftüye götürmeleri de bunun bir göstergesiydi.

Tataristan’da Ruslar, Tatarlar, Müslüman ve Hristiyanlar bir arada yaşıyorlardı ve sayıları birbirine yakındı.

Bugün Tataristan’da Cumhurbaşkanı Şaymiyev’in İslam Kalkınma Bankası’nın desteğiyle inşa ettirdiği yaklaşık bin cami bulunuyor. 1998 yılında İlahiyat Fakültesi açılmış ve Çarlık zama-

nından beri kapalı olan Muhammediye Medresesi yeniden faaliyete geçmiş. Kazan'da gittiğimiz medrese iki yıldır faaliyette.

Bir caminin yanında küçük yeşil bir bina. Bir eve girermiş gibi ahşap doğramalı hole giriyoruz. Sınıflar için yukarı çıkıyoruz. Her sınıfta 15-20 öğrenci var.

Alican, Tacikistan'dan gelmiş. Bir diğeri Sibirya'dan, bir başkası Özbekistan'dan.

"Neden geldiniz?" diye soruyorum.

"İslam dinini öğrenmek için."

"Peki orada kalarak öğrenemez miydiniz?"

Sibirya'dan gelen öğrenci, "Orada yok ki İslami eğitim" diyor.

Acaba üniversite profesörleri dini eğitimle ilgili ne düşünüyorlardı? Kazan Üniversitesi'nden tarih profesörü Tagirov'un cevabı diğerleriyle aynı:

"Medreseler vazgeçilmezdir. Biz uzun yıllar baskı altında kaldık. İslam, bizi biz yapan unsurlardan biri."

Aynaz Muhammed Can genç bir gazeteci.

"Bu yaygınlaşma 90'lı yılların başında başladı" diyor.

"Yani Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra mı?"

"Evet ama önce medreseler yoktu. Son beş yılda, 2000 yılından sonra daha hızla yayılmaya başladı."

Cumhurbaşkanı Şaymiyev, "Bunun hiçbir tehlikesi yok" diyordu. "Tam tersine yararı var. 1993'te 23 din adamımız kalmıştı. Şimdi 1100 din adamımız var. Biz burada din eğitiminin yeterli düzeye çıkmasını ve eğitimli din adamlarımızın çeşitli alanlarda çalışmalarını istiyoruz. Bunun için önce öğrencilerimizi Arap ülkelerine gönderdik. Fakat gördük ki onların İslam anlayışı, İslam tarihi bizimkinden çok farklı. Oradan eğitim alıp gelen öğrenciler burada verimli olamıyor. Biz tarihimizden dolayı katı bir İslami eğitim uygulayamayız. Kendi İslami mirasımıza göre uygun bir eğitim seçmeliyiz."

Milli kimliğin en önemli parçası olan din, Batı'nın özel ilgisi-ne mahzar oluyordu. Özellikle Almanlar ve Fransızlar petrol denizi Tataristan'daki İslami gelişmeye kayıtsız kalamıyordu.

Batılı kuruluşların geliştirdiği birçok projeden biri de Volga Boyu projesi. Kazan'dan Oslo'ya kadar olan bir güzergâhta beş yıl-

da ve beş etapta tamamlanacak bir gemi seferi planlanıyor. Aslında Tataristan'ın doğal zenginliklerinin Avrupa'ya geliş yolları araştırılıyor. Eski ticaret ve kültür yollarının canlandırılması çalışmalara, İslam diniyle ilgili araştırmalar eşlik ediyor.

Avrupa Birliği'nin devleri "yeni ceditçilik" adı verilen hareket için Kazan'da birçok toplantı organize ediyor.

Çok dinli ve çok dilli bu ülkede Avroislam konferanslarının sayısında artış gözleniyor.

Kazan'da Bir Şaman

Dünyada 7 milyon Tatar olduğu söyleniyor. Tataristan'da ise 4 milyonluk nüfusun yarısı Tatar. Yani ülkede 2 milyon Müslüman var. Nüfusun yüzde 40'ını Ruslar, küçük bir bölümünü ise Çuvaşlar, Mariler, Başkırtlar, Ukraynalılar gibi 70 kadar grup oluşturuyor. Bunların bir kısmı Müslüman, geri kalanı Hristiyan ve Yahudi.

Tataristan'da 1200 dini kuruluş faaliyet halinde. Bunların yanı sıra Şamanist bazı faaliyetlere de tanık olduk ki, en ilginç İldar Hanov'un tapınağıydı.

İldar Hanov 1990'lara kadar bir ressamdı. Sonra bir tapınak inşa etmeye başladı. Tapınağın içinde cami de vardı, kilise de. Bu çok dinli binada havra, Buda mabedi ve bir şaman dergâhı yan yanaydı.

İldar Hanov ince yapılı, elmacıkkemikleri çıkık, Budist bir rahibi andıran tavrıyla kapıda karşılamıştı bizi. İçeride "hastaları" vardı. Çeşitli hastalıkları olanlar özel masajı için ona geliyorlar ve tapınağa gönülllerinden kopan bir yardım bırakıyorlardı.

"İkinci Dünya Savaşı'nda bu binanın olduğu yerde bizim evimiz vardı. Savaşta iki kardeşim birden açlıktan burada öldü ve ben bu tapınağı yapmaya o yüzden karar verdim" diyor ve bize tapınakta her dine ait odaları gösteriyor. Tapınak mali zorluklar nedeniyle hâlâ yarım.

Yukarı katta eskiden yaptığı tabloların önünde ona soruyorum: "Dinle ve felsefeyle ilgilenen biri olarak en önemli tavsiyeniz nedir insanlara?"

Duru bakışlarla ve Türkçe “Sabır” diyor, “Sabırlı olmak”.

“Bugüne kadar biriktirdiğiniz en önemli şey sabır mı?”

“Sabır evet. Şimdi dünyada sabır zamanı.”

Onu tapınağında bırakıp çıktık. Gecenin içinde bir mücevher gibi parlayan garip bina arkamızda kaldı. Bence İldar Hanov’un tapınağı, olanca şatafatıyla 1990’dan sonra gelen ani değişimin yol açtığı şaşkınlığın da bir simgesiydi.

Tataristan, yarısı Müslüman yarısı Hristiyan nüfusu ve Türk-Slav ırkının birliğiyle çok ilginç bir örnek oluşturunuyordu.

Cumhurbaşkanı Şaymiyev, “Çok uzun senelerdir beraber yaşayan halklarız” diyordu. “Son nüfus sayımında Ruslar yüzde 40, Tatarlar yüzde 52 civarında çıktı. Ve bunlar birbirini anlayarak, beraber yaşamak zorundalar. Uzun yıllar birlikte yaşam birbirinden etkileşimi getiriyor. Tatarlar Slavlarla evleniyor. Bu, Tatar milleti için olumsuz olsa da, doğan çocuklar, iki tarafın dostluğunun garantisi oluyor.”

Ertesi sabah cumhurbaşkanının konutunun da bulunduğu Boroveyo Matüşeno’ya doğru büyüleyici bir yolda ilerliyoruz. Volga’ya yaklaşıyoruz. Cumhurbaşkanı danışmanlarından Rafael Hakimov’un evine davetliyiz.

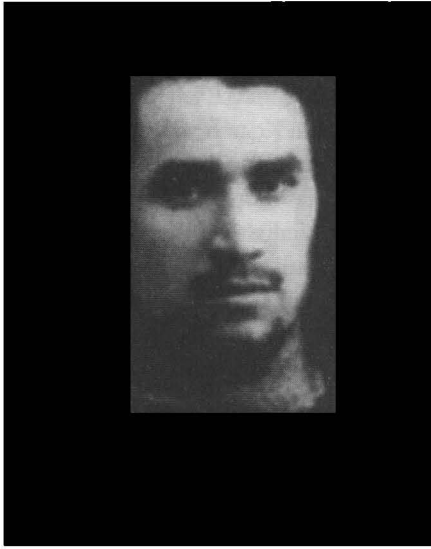
Özel bir arazide, beyaz bir ormanın içine giriyoruz. Çok uzakta gömlekle yürüyen gözlüklü bir adam seçiyorum. Isıtılmış arabanın içinde kürkle üşüyorum. Yaklaşıyor, ayağında çorap yok. O, Rafael Hakimov. Cumhurbaşkanının siyasi işler danışmanı. Bizi karşılamaya çıkmış. Yarı yola kadar yürümüş.

Özbek eşi Mevlude ve 17-18 yaşlarındaki kızı Kâmile bizi kapıda karşılıyor. Şöminenin yandığı ahşap kaplı salonda sınıyoruz.

Rafael Hakimov. Bu isim Tataristan’ı anlatıyor. Soyadı Türk, İsim Avrupalı. Tataristan’da birçok Fransız ihtilalcinin isminin kullanıldığını duyuyoruz. Mara, Rafael, Alber, Merlin gibi isimlere rastlıyoruz.

Rafael’e soruyorum: “Bu isimler Ruslara tepki olarak mı konuldu?”

“Doğru, biz Tatar isimleri yasakken Rus isimlerini kullanmak için bunları seçmişiz. 20. yüzyılın başında böyle bir hareket vardı: Ceditçilik. Avrupa’ya gidenlerin geliştirdiği bir hareketti.”

Sultan Galiyev

Cedit Hareketi ve Sultan Galiyev

Fransız ihtilalcilerinin adını bozkırın ortasında bulmak şaşırtıcıydı ama 19. yüzyılın son çeyreğinde, Çarlık Rusyası sınırları içinde Türkçe'nin çeşitli lehçelerini konuşanlar Fransız aydınlanma hareketinden etkilenmişler ve "cedit" adı verilen bir eğitim hareketi bu halk arasında yayılmıştı.

O güne kadar eğitim camilerinin yanındaki mektep ve medreselerde yürütülürken, Kuran'la ve okuma yazmayla sınırlıyken, ceditçiler, Batılı sistemini savunmuşlardı.

Kırım Tatarı İsmail Gaspıralı bu eğitim sisteminin en önemli temsilcilerinden biriydi. İstanbul'da Jön Türkler'den, Paris'te de liberallerden ve sosyalistlerden etkilenmiş, modern eğitimi Kırım'a götürmüş, daha sonra da Rusya'nın tüm Türkçe konuşan bölgelerinde düşüncelerini yaymıştı.

O yıllarda usul-i cedit okullarının sayısı beş bine ulaşmıştı.

Cedit hareketi Kazan'daki aydınları çok etkiledi, birçok düşünce adamını etkisi altına aldı.

Dilde, kültürde ve fikirde birliği savunan ve yüzü Avrupa'ya dönük hareketler, Çarlık Rusyası'na karşı bir araya gelirken bir şey oldu.

1917'de halk ayaklandı. Koca bir imparatorluk büyük bir çatırtıyla yıkıldı. Yerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne bıraktı.

Tatar milliyetçileri ihtilal sürecinde devrimcilerle işbirliği yaptı. Ama daha sonra Sultan Galiyev'in liderliğinde bir muhalefet örgütlediler.

Sultan Galiyev "her ülkede devrim" tezine karşı çıkıyor, Doğulu halkların birliğini savunuyordu. Doğu'nun Batı tarafından sömürüldüğü ve Batı'da, sosyalistler iktidara gelse bile, Doğu halklarının sömürülmeye devam edeceği tezini ilk olarak o ortaya attı.

Esas sorunun emperyalist ülkeler ile mazlum halklar arasında olduğunu söylüyordu.

Galiyev Müslüman ve Türk hanlıklarının birleştirilmesini ve Sovyetler Birliği'ne Turan Sosyalist Cumhuriyeti olarak katılmasını teklif ediyordu.

1924'te Lenin'in ölümünden sonra Stalin döneminde düşünceleri tehlikeli görüldü. Müslüman Türk gruplar 12 bölgeye bölündüler. Kullandıkları alfabeler bile birbirinden farklılaştırıldı.

1995 yılına kadar Sultan Galiyev ismi Tataristan'da pek duyulmadı. Peki ya bugün?

Cumhurbaşkanı, Galiyev'e bakışlarını şöyle özetliyordu:

"Galiyev'in yaşadığı zaman çok karışık bir zamandı. Şimdi de aslında karışık bir dönemden geçiyoruz. Sultan Galiyev bizim için çok önemlidir. O zaman devletçilik fikrini savunmuştur. O fikirlerinden dolayı kurban olmuştur. Ama fikirleri çok değerlidir ve kalıcı olmuştur. Bugün onu sevgiyle anıyoruz. Sultan Galiyev adına bir meydanımız var ve yakında oraya heykeli dikilecek."

Sultan Galiyev, Tatarların en tartışmalı lideri olarak 1929'da tarihe gömüldü. 1960'larda Amerikan istihbarat örgütünün yan kuruluşu Rand Corporation tarafından hazırlanan bir kitap, fikirlerinin, Batı'nın Sovyetler'e karşı yürüteceği kampanyalarda kullanılabileceğini gösteriyordu.

Sovyetler, kuruluşundan 74 yıl sonra dağıldı. Rusya Federasyonu kuruldu ve federasyondaki özerk cumhuriyetlerin statüleri tartışılmaya başlandı. 12 Aralık 1993'te Rusya Federasyonu Anayasası referanduma sunuldu. Dağıstan'ın, Çeçenistan'ın, İnguşetya'nın ve Başkırdistan'ın yanı sıra Tataristan da oylamayı protesto etti. Çeçenistan ve Tataristan bağımsızlık istiyor, diğerleriyle anayasanın üniter yapısını eleştiriyordu.

1994'ün başında Tataristan, Rusya'yla federasyon anlaşmasını imzaladı. Zengin kaynaklara ve Rusya Federasyonu'nun en eğitimli halkına sahip bu cumhuriyet ayrıcalıklı bir konumdaydı. Yabancı ülkelerde temsilcilik açma, ikili ilişkiler kurma ve uluslararası finans kurumlarıyla doğrudan temasa geçme hakkını kazandı. Ekonomik özerkliği o boyutlardaydı ki, Tatneft, Türkiye'de Tüpraş ihalesine bile katılabilirdi. O yıllarda yeni tavizler isteyen Tataristan'a Boris Yeltsin ünlü çıkışını yapmış, "İleri gitmeyin!" uyarısında bulunmuştu. Yeltsin, "Üstesinden gelebileceğiniz kadar bağımsızlık ve otonomi alın. Rusya'nın ortasından nereye gideceksiniz ki" diyordu.

Gerçekten de Tataristan, Moskova'nın sadece 700 km doğusunda ve Avrasya'nın tam kalbinde.

İşte bu nedenle Putin ipleri elinde tutuyor. Rafael Hakimov, Rusya Federasyonu'yla son günlerde yeniden masaya oturdu.

"2000 yılına kadar ilişkilerimiz daha iyiydi. Ama Putin'den sonra ilişkilerimiz zorlaştı. Mesela yeni yasalar çıkıyor. Bunlar Rusya'ya uygun, ama Tataristan'a uygun değil."

"Yeni çıkan yasaya göre Tataristan'daki bazı bakanlar Moskova'dan atanacaklar değil mi?"

"Evet, öyle."

"Bunlar hangi bakanlar?"

"Savunma, istihbarat ve maliye."

Bunları dura dura söyledi. Gözlüklerinin ardından bir süre baktı.

"Onlar bu işi Moskova'dan atamalarla yapmak istiyor."

Kalktı, ev gömleğiyle kapının dışındaki mangalın yanına gitti. Ateşe etleri koydu. Açık kapıdan gelen keskin soğuk salonu doldurdu.

Sorunlar sürüyordu ve geçmişi hatırlatıyordu.

Mevlude

O gün Hakimovların evinde özenle ağırlandık. Mevlude ve kızı Kâmile bize Tatar misafirperverliğinin ne demek olduğunu gösterdiler. Tüm davet boyunca bir dek yardımcı etrafta görünmedi. Her işi kendileri yaptılar. Üç katlı, kocaman bir evdi. Dayanamadım Mevlude'ye sordum: "Bu evde size yardım eden biri var mı?"

"Önce bana bir yardımcı gerek diye düşünüyordum. Ben varlıklı bir ailede büyüdüm, ama evde hiç yardımcı olmadı. Nedenini çok sonra anladım. Dışarıda en güzel, en lezzetli yemeği de yerseniz bir şey eksiktir. Sevgiyle yapılmamıştır. İçine sevgi katılmamıştır. Ben kendi yemeğimi sevgiyle pişiririm. Evimi sevgiyle toplarım. Ev işini severek, sevdiklerim için yaparım. Ee, vaktim de var."

Güzel Özbek yüzü aydınlandı. Rafael ve Kâmile'yi gösterek devam etti, "Ben yerleri silerken ya da bir gömlek ütülerken 'bunu en sevdiklerim yiyecek, buralarda en sevdiklerim dolaşacak' diye düşünerek o işi yapıyorum. Başkası bunu böyle yapabilir mi?". Boroveyo Matüşeno'dan ayrılırken karlar mavileşmişti. Gece başka bir masala hazırlanıyor, orman yeni bir türküyeye başlıyordu.

Zila

Ertesi gün Başbakan Yardımcısı Zila Valiyevna'yla buluştuk. Etkileyici bir kadınla daha tanıştık.

Zila 50 yaşlarında, uzun boylu, zarif bir kadındı. Bürosu çiçekler, biblolar, tablolarla süslüydü ve orta masasına şekerlemeler, bisküviler, kuruyemiş ve meyve tabağı konmuştu.

"Batılı devletler Asya ülkelerini hep kadınları baskı altında tutmakla suçlamışlardır. Kadınlar sadece Batı'da özgür, ama Doğu'da yeteri kadar özgür değil diyorlar. Ne dersiniz?"

Gülümsedi.

"Her ülkenin özgürlük anlayışı farklıdır. Batı'nın özgürlük anlayışının ideal olduğunu söylemek mümkün mü? Bizim kendimize göre bir özgürlük anlayışımız var. Mesela Amerika'daki kadın-

larla kıyaslarsanız bizim kadınlarımız çok daha özgür, çok daha eğitilidir. Bizde kadın ne isterse yapabilir. İş kurmak isterse kurar, evinde oturmak isterse oturur. Ne isterse kendi isteğiyle yapar.”

“Sovyetler’in dağılmasıyla, büyük bir değişim oldu. Bu, toplumsal bir bunalıma sebep oldu mu? Kadınlar geçiş döneminden nasıl etkilendi?” diye soruyorum.

“Tabii oldu. Büyük sorunlar yaşandı. 90’lı yıllarda fabrikalar kapandı, kreşler kapandı. Özelleştirmeler oldu, devlet desteği kalktı. Bunlar az şey değildi.”

Kadınlar Tataristan’ın çalışma hayatında yüzde 65 oranda yer alıyor. İlk kadın örgütü 1907’de kuruluyor. Kadınlar her alana damgasını vuruyor. Burada kadınlar şikâyet nedir bilmiyor. Yılın altı ayında kar fırtınası altında, eksi 10-15 derecede, pazarlarda onlar var, sokakları temizleyenler, otobüs şoförleri, pilotlar ve başbakan yardımcısı, bakanlar, milletvekilleri.

Arca Köyü’nde Gülnar’ın Aşhanesi

Bugün Bahar Bayramı.

Kazan’a bir saat mesafede Arca Köyü’ne gidiyoruz. Yolda yarıya kadar karların içine gömülmüş rengârenk boyalı, çerçeveleri ahşap işlemeli tek katlı evlerden oluşan köyleri geçiyoruz. Bu kesinlikle bir masal ve ben nasıl olduysa bu masalın içindeyim. Kulağıma o güne kadar duyduğum en güzel melodiler geliyor. Eğer müziğe meraklıysanız Tatar müziğini dinlemek için acele edin. Kaybettiğiniz yıllara acıyacaksınız. Arca Köyü’nün ortasında bir küçük lokanta. Türkçesi; aşhane. Üç dört masa ya var ya yok. Tezgâhın ardında harıl harıl hamur açan kadınlar. Bugün Bahar Bayramı ya çok şıklar. Kenarda bir adam. Akordeon çalıyor. Önünde kendi imal ettiği akordeonlar. İçlerinden biri kibrit kutusu boyutunda.

Gülnar’ın Aşhanesi’nde Abdullah bahar müziği çalıyor.

60 yaşlarında, kısa boylu, tombulluğun pek yakıştığı Gülnar, farbalalı eteği ve başındaki yüksek aşçı kepiyle dans etmeye başlıyor. Ben de dayanamayıp sarılıp öpüyorum yanaklarından. Hiç

şaşırmıyor. Bana sarılıyor, beraber dans ediyoruz. Akordeonun tınılarına başkaları da katılıyor. Hiç unutamayacağım Arca Köyü Aşhanesi kalbime kazınıyor.

Dansın sonunda mükellef bir sofraya kuruluyor. Dünyalara bedel bir tatlı, çat çat tatlısı masaya kraliçe gibi oturuyor.

Okuyan Bir Halk

Yolun üzerinde bir bina. Görüp geçmek imkânsız. Kazan Kütüphanesi'ni bir müzeyi gezer gibi gezdim. Ülkenin 1.646 kütüphanesinden biri ve belki de en güzeli.

Kitapların biner biner basıldığı ülkemizden sonra 4 milyon nüfuslu Tataristan'da kitapların basım sayılarını duymak hançerlenmek gibi. Tataristan'da her yıl toplam 500 kitap basılıyor. Bir kitaptan ortalama 5 bin adet basılıyor. Kitap sayısı iki buçuk milyon buluyor.

Kütüphaneler dolu, Tatar halkı okuyor. 10 yıl sonra Tataristan'da üniversite mezunu olmayan kalmayacak ama ne yazık ki dört beş yıldır yayılan kumarhaneler ve yan sanayisi her akşam otele dönerken gözümüze çarpıyor. İçimizi acıtan görüntüler özgürlükle birlikte kök salıyor. Uyuşturucu kullanımı yaygınlaşıyor ve Batı taklitçiliği bunca kültürü aşır Kazan'ın ortasına yuvalanabiliyor.

Kent merkezinde yeni açılan kafelerden birine girip oturuyorum. Mekâna ait dergi ve gazeteler arasından biri dikkatimi çekiyor. Derginin adı *Kapitalist*. İyi yemekler nerede yenilir, nerede en iyi eğlenilir, en vamp kadınlar nerededir, en lüks araba nereden kiralanır, işte böyle şeylerin reklamını yapıyor.

Televizyona gözüm takılıyor.

Kafkaslar'a ve Balkanlar'a kanca atmış uluslararası özel bir kanal, küresel disko müziğinden örnekler sunuyor.

Kazan Devlet Üniversitesi rektör yardımcısına küresel rüzgârların gençliği nasıl etkilediğini sorduğumda şöyle yanıtıyor:

"Her yerde olduğu gibi. Bir ilgi var. Ama bence uzun vadede bilim hep üstün gelir. Eğer toplumun kendi alternatifleri yoksa, ülkenin kültürü ayakta değilse, bu gibi etkiler öne çıkar. Bu gibi et-

Subaşı Atı Köyü'nden Münire Garipova

kilerde bence belirleyici olan gençlerin tembelliği. Kendi kültürlerini değerlendirmek onlara zor geliyor. Örneğin ciddi edebi eserleri ya da filmleri algılamak için yoğun bir enerji sarf etmek zorundalar. Ama küreselleşmenin önlerine koyduğu müzikler, televizyon dizileri, filmler bir birikim gerektirmiyor. Kolay yutuluyor. Tehlike burada.”

Subaşı Atı Köyü...

Subaşı Atı Köyü'nde bugün toplantı günü. Köy odasında sorunlar konuşuluyor. Gençlerin kötü yollara sapmaması için alınacak önlemler masaya yatırılıyor.

Köy odasındaki sahneye ellili yaşlarda, yumuşak bakışlı kır saçlı bir adam çıkıyor. Adı Reşat Sultanoviç. *Tataristan Gençleri* adlı gazeteyi çıkarıyor.

Köyün sorunları, işsizlik, uyuşturucuyla savaş yöntemleri konuşuluyor. Köyün ileri gelenleri bir bir sahneye çıkıyor. Arada bir

küçük şarkı, bir şiir, bir mini dans gösterisi sunuluyor. En ön sırada oturup anlamaya çalışıyorum. Çoğu kelime kulağıma yakın. Derken sahneye davet edildiğimi anlıyorum. Bir alkış kopuyor. Rehberim, buraları Türkiye'den ziyaret eden çok olmadığını fısıldıyor kulağıma. Sahneden Türkiye'den hepimizin sevgi ve selamlarını iletiyorum.

"Beni anlayabildiniz mi?" diye sorunca salon hep bir ağızdan bağırıyor: "Anlıyoouuz!"

Toplantıdan Reşat Bey'le beraber çıkıp yarım metre derinliğinde karın içinde bata çıka yürüyoruz. Son durumu anlatıyor:

"Gençler uzun bir baskı döneminden çıktılar ve ne kötüyse ona ilgi duyuyorlar. Her şey özgürlük diye başladı. Bira içmeyi bile özgürlük sandılar. Devlet kanalı dışında tüm medya, gençliği kötü şekilde etkileyecek yayın yapıyor."

Reşat Sultanoviç, böylesine eğitilmiş bir halkın bile küresel rüzgârlarla gelen etkilerden uzak kalamadığını anlatıyor. Medyanın bu süreçte başrolü oynadığını söylüyor.

"400 değişik gazete ve dergi var. Bir kısmı küresel basına çalışıyor. Küçük köyler etkilere daha kapalı olsa da şehirler her türlü şerden nasibini alıyor" diyor.

Yürüye yürüye güzelim sarı boyalı, oymalı, süslemeli bir evin önüne geliyoruz. Burası Münire Garipova'nın evi. Sanki Sarıalan'da birinin kapısını çalıyoruz.

Aynı Anadolu'daki gibi kapıdan girer girmez sofraya davet ediyoruz. Küçük bir odanın çıkmalı pencerelerinin altına kurulmuş sofraya tüm ev halkı Reşat ve ben kuruluyoruz. Annemin evinden hiç farkı yok. O rahatlık içindeyim. Yan tarafta kuzinenin üzerinde çay kaynıyor. Börekler kuzinenin fırınından çıkıyor.

Sonra yavaşça kadife gibi bir türkü duyuluyor. Bu aniden oluyor. Beklemediğim bir anda Reşat Bey camdan muhteşem beyaza bakarak sözlerini yarı yarıya anlayabildiğim çok güzel bir şarkı mırıldanıyor...

Seni en güzel yaşımda sevdim.

Çiçeklerin tomurcuklanması gibi sevdim.

Ne yazık ki sana sevgimi söyleyemedim

Bize yabancı olmayan bir âdet bu. Bir araya gelinince gönüller birleşiyor, insanlar birbirini şiir ve şarkılarla ağrlıyor.

Reşat Sultanoviç, büyük değişimlerden geçen ve hâlâ geçmekte olan bir ülkenin halkı adına son 15 yılı özetliyiveriyor.

“Bizim bir zamanlar bir amacımız vardı, şimdi o yok oldu.”

Belli belirsiz içini çekiyor, çayına uzanıyor.

“İdil Nehri Akar Durur...

Sular Kendi Yolunu Bulur...”

Cumhurbaşkanı Şaymiyev, yıllardır Komünist Parti içinde çalışmış, gençliğinde Stalin'den sonraki değişimleri izlemiş ve sonunda Sovyetlerin dağılışına da tanık olmuştu.

Ama o bir Tatar'dı. O, çok daha büyük imparatorlukların, hanlıkların tarihten silindiğini biliyordu.

Tarihte hep parantezler açılır parantezler kapanırdı ve Volga hep akardı. Acaba şimdi bu coğrafyanın halkları olarak önümüzde ne vardı?

“Sayın Cumhurbaşkanı, bir kutup oluşabilir mi gelecekte Avrasya diye?”

“Bu sorunuz çok önemli. Türkiye bunun farkında değil mi?” demiş, kalın kaşlarının altından gözlerimin ta içine bakmıştı ve eklemişti.

“Bunu Rusya'nın da anlaması gerekiyor. Hepimiz bir araya gelmek zorundayız. Ancak o zaman dışardan gelen dayatmalara karşı güçlü oluruz. Aslında bu birlik fikri, Rus siyasetine de yavaşça ağırlığını koyuyor. Bininci yılımızda başkanlığı kabul etmemizde de Avrasya birliği fikri etkili oldu. Avrupa'yı ve Asya'yı birleştirecek unsurlar artık açıkça baş gösteriyor. Aslında bu bir dünya meselesi. Dünya siyaseti tek kutuplu olmamalı.”

O, “itil suu aga turir!” diyordu; yani İdil Nehri akar dururdu. Volga geçmiş bugüne getiriyor ve çevresinde yüzlerce hatta binlerce yıldır yurt kurmuş halklara, hayatın asıl anlamının değişim olduğunu, suların tersine akmayacağını söylüyordu.

Sonsuzluk hissini en iyi büyük bozkırda hissedersiniz. O altı ay boyunca beyazın altında uyur. Ben oradayken uyanmasına az kal-

mıştı. Baharın ilk gününde durup hayran kalarak bozkırın beyazına her şeyi örten o muazzam örtüye bakmıştım.

Yol boyu kilometrelerce uzayıp giden kayın ormanlarının ortasında bacaklarım soğuktan uyuşuncaya kadar durmuştum. Derin bir fısıltı vardı. Binlerce yıl öteden gelen bir fısıltıydı. Orada öylece dikilip dururken o derin fısıltıya çok uzaklardan gelen bir akordeon sesi karıştı. Ben ağlamak istedim.

Çin Mucizesi mi?

Mart 2005 Yolculuğu

İşte bir yılın sonunda, doğunun en doğusu Çin Seddi'ne dayandık. Bir buçuk milyarlık bir nüfus. 5 bin yıllık bir tarih. Avrupa'da ren geyikleri dolaşırken koca saraylarda porselen fincanlardan çay içiyordu Çinliler.

Çin deyince aklınıza ne geliyor? Dünya pazarlarına yayılan ucuz mallar. Avrupa'yla ve Amerika'yla rekabette adını her gün biraz daha duyuran ve bu yüzden husumet duyulan bir millet. Ekonomisinin gelişmesine paralel olarak Batı demokrasi ve insan hakları örgütlerinin saldırısına en çok uğrayan ülke.

Batı, Çin'i yüzyıllardır kıskanarak izledi. Napolyon "Bırakın uyusun. Bir uyanırsa dünyayı sarsacak" demişti; birkaç yüzyıl sonra Napolyon'un torunları "Dikkat uyandı! Onu durdurmalıyız!" diyor.

Yüzyıl boyunca İngiltere'nin silah zoruyla afyon dayadığı, dünya ikinci kez savaşa dururken Japonya'nın işgal ettiği, 1950'lerde açlık ve yokluğun kol gezdiği Çin uyanmak bir yana artık dimdik ayakta.

1949'da Sosyalist Halk Cumhuriyeti'ydi. Şimdi yürürlükte olan, serbest piyasa ekonomisi. Ama "sosyalist" kurallarla yönetilen bir serbest piyasa ekonomisi. Üstelik dünyanın en çabuk büyüyen birkaç ekonomisinden biri.

Pekin'de Doğu felsefesinin Batı'nın dayanaklarını nasıl sarstığını gördüm. Paha biçilmez bir deneydi.

“Bir kere görmek, yüz kere duymaktan daha iyidir.”

Amerikalı siyasiler “Çin 21. yüzyılda Amerika’ya rakip olacak tek ülkedir” diyorlar... 21. yüzyılı “Ejderha’nın yüzyılı” ilan ediyorlar.

Çin, Çince de dünyanın ortası demek. Dünyanın ortası, binlerce yıldır saldırıların ve savunmanın da merkezi. Çin Seddi, koruma geleneğinin ve dur durak bilmeyen çalışma azminin sembolü.

Pekin’de ilk ziyaret ettiğim yer bir ilkokuldu. Yeni yüzyılın çocuklarıyla orada tanıştım. Onlar başka bir dünyaya gözlerini açmışlardı. Geçmişin karanlığından çok uzaktılar. Genlerinde binlerce yıllık bir kültürle, bolluk ve berekete doğmuşlardı...

Okulun bahçesinde, başlarında, dirsek ve dizlerinde koruma yastıklarıyla, bir o yana bir bu yana kayan çizgi gözlü küçük patenciler bir anda etrafımızı sardı. Henüz dört beş yaşındaydılar ve kendilerine o kadar güveniyorlardı ki.

Biraz ilerideki yeşil çimenlikte zıplayan toplara binmiş çocukların yanına gittim. Biri hemen şarkı söylemeye başladı. Şarkı kır-langıçlarla ilgiliydi ve o gayet ciddiydi. Ren bana şarkıyı çevirdi:

Kırlangıç, desenli elbisesiyle her bahar buraya gelir...

Acaba neden buraya gelir?

Çünkü burası baharın en güzel olduğu yerdir...

Şarkıyı bitirince yine ciddi ciddi sordu: “Hangi ülkeden geldiniz?”

“Türkiye’den.”

“Rusya tarafından mı?”

“Sayılır.”

Yanımda güldükçe çizgileşen gözleriyle Ren, dalgın ve mutlu onları izliyordu.

“Ren,” dedim, “senin çocukluğunda böyle şeyler var mıydı?” Gözlerini onlardan ayırmadan cevap verdi: “Yoktu.”

Dostum Ren

O, Japon işgali sırasında, 1938’de Çin’in güneyinde doğmuştu. Yaşama bir pirinç tarlasında başlamıştı.

“Senin zamanında sanırım çocuklar okula bile gidemiyordur.”

“Yalnız zengin çocuklar giderdi. Ben 13 yaşında yani 1951 yılında okula başlayabildim.”

“Neden o kadar geç?”

“Çünkü ailem çok yoksuldu. Köyde okul yoktu. Zaten nüfusun yüzde 80’i okuma bilmezdi. O zamanlar ilkokul bitirene bilge insan diye bakılırdı.”

Ren’le o gün tanışmıştım. Pekin televizyonunun verdiği bir rehberimiz vardı, ama Ren’le tanışır tanışmaz onunla zaman geçirmekten vazgeçemeyeceğimi anlamıştım. 10 gün boyunca Doğu halklarına özgü iyimserliği, insan severliği, kriz anlarındaki sükûneti, her olayı bilgece yorumlayışı ve yüzünden eksilmeyen gülümsemesine şahit oldum.

Anaokulundaki yüz ifadesini asla unutamam.

“Çektiklerimize değdi” der gibiydi.

O, okul yıllarını tarlalarda çalışarak geçirmişti. O zamanlar Çin halkının yüzde 80’i okuma yazma bilmiyordu. Kırsal kesimde bu oran yüzde 95’lere çıkıyordu. Afyonla uyuşturulmuşlardı. Halk açlıkla burun buruna yaşıyordu ve doğumdan ölüme çalışıyordu. Ülkenin sadece yüzde biri refah ve bolluk içindeydi.

20. yüzyıl savaşa başladı, savaşlarla sürdü.

Bizim Tanzimat Dönemi’nin bir benzerini yaşadılar. Batı’ya kayıtsız şartsız boyun eğen hanedanlar gördüler.

1919’dan 1949’a kadar 30 yıl, içsavaş ve işgallerle geçti.

1924-1937 içsavaş.

20. yüzyılın başında halk sefalet cehenneminde yaşıyordu ve sonunda diktatörlere karşı ayaklandı.

1937-1945 Japon işgali. 1937’de Çin, Japonya’nın işgaline uğradı. Japonlar Pekin’e girdi. Çin halkı İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Japonlarla savaştı.

1945-1949 Kurtuluş Savaşı. Savaş bitti. İktidarda Çan Kayşek vardı. Bu kez içsavaş başladı, halk yeniden zalimlere karşı ayaklandı ve 1949’da Mao Zedung liderliğinde, Çin yeni bir düzene geçti.

1 Ekim 1949’da binlerce kişi Tiananmen Meydanı’na toplandı ve Mao Zedung Çin Halk Cumhuriyeti’nin resmen kurulduğunu ilan etti.

Pekin'de bir anaokul

Ren 11 yaşındaydı. Kısacık yaşamı pirinç tarlalarında geçmişti. Birden bir şeyler değişti. Okula gidebileceğini öğrendi.

Onun yaşamı Çin'in yakın tarihini anlatıyordu. Akşam yemek boyunca kuşsütü eksik bir sofrada geçmişin yokluklarına dalıyoruz. O, nimetin anlamını hepimizden çok biliyor. Yemeğini daha büyük lezzet alarak yiyor.

Ren, ilkokula başladığında 13 yaşındaydı. Köyündeki değişik yaşta çocuklarla eğitim seferberliği kapsamında okula alındı. Artık tarlada çalışmayacak, sıralarda oturacaktı.

Masraflar devlet tarafından karşılanıyor, inanılmaz bir dönüşüm yaşanıyordu.

Mao Zedung bir süre 1917 Sovyet ihtilali ve Türkiye Cumhuriyeti'nin deneylerini yakından izledi. Bugün hâlâ okul ders kitaplarında Atatürk ve devrimleri geniş yer tutuyor.

Ren'le gittiğimiz ilkokulun sınıflarında dolaşırken, tarih kitabında Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve devrimler hakkında sayfalara rastlamıştık.

Ren ilkokul birinci sınıftayken devrim en şaşılahtıcı yıllarını yaşıyor, feodal düzen tarihe gömölüyordu.

Büyük toprak ağalarına ait araziler halka dağıtılmıştı. Yıllardır giderek azalan tarımsal üretim 1952’de rekor düzeye ulaştı.

Köylüler kooperatifler kurdu, esnaf ve zanaatkarlar örgütlendi. Büyük zenginlerin elindeki şirketler müşterek kamu özel mülkiyetine dönüştürüldü. Birinci beş yıllık plan yürürlüğe kondu.

Çok geçmedi devrim coşkusu yerini karanlık çekişmelere bıraktı. 1966’ya kadar iç kavgalar artarak sürdü. Batıcılar Batı karşıtlarıyla, aydınlar halkla, tarım sanayiyle yine kavgalıydı.

Önce her kafadan bir ses çıkmasına izin verildi, ama sonra “doğru yola getirme” kampanyası başladı, muhalifler tasfiye edildi.

Kültür Devrimi

Kırsal kesim ile şehir arasındaki çelişkiyi yok etme adına, yönetici ve öğrenciler kol işçiliğine zorlandı, çekirdek aile kırılmaya çalışıldı. Tek tip insan modeli dayatıldı. Sonuç felaketti.

Çin derin bir bunalıma adım atıyordu. 1966’da Kültür Devrimi başladı. Hareket milyonlarca kurban verdi.

Ren, ilkokulda tanıştığı sıra arkadaşıyla işte o yıl evlendi. 28 yaşındaydı.

Üstlerinde iş elbiseleri, aile arasında bir tören yapıldı. Öyle bir dönemdi ki, evlilikler denetlenmekte, çekirdek aile pasif direniş yuvası olarak görülmekte, halk kolektif yaşama zorlanmaktaydı.

Dinle açık ve acımasız bir savaş başlatılmıştı. Konfüçyüs bile yasaktı. Budistler, Müslümanlar saldırıya uğruyor; camiler yakılıyor; aydınlar fabrikalara yollanıyordu.

Hayal kırıklığı, içsel bir bozgun Çin halkını sardı ve bugün bile o dönem, Çinli aydınların hatırlamaya çekindikleri bir dönem olarak kaldı.

Halkı açlık, yokluk ve eğitimsizlikten kurtaran, ülkeye yön veren bir lider, hata yapmıştı, esas bunu hazmetmek zordu. Hata kara bir bulut gibi tüm halkı gölgeledi.

Mao 1976’da öldü. Bir dönem kapanmıştı. Bir yıl sonra Çin Komünist Partisi, Kültür Devrimi sırasından uzaklaştırılan Deng

Xiaoping'e, diğ er parti ve hükümet yetkililerine görevlerini iade etti.

Reform ve dış dünyaya açılma kararı alındı. Artık sınıf kavgasından söz edilmeyecek, halk ekonomik gelişmeye odaklanacaktı. Pekin'in büyük caddelerinde yürürken Ren tarihi anlatıyordu:

"1979 yılının sonunda ÇKP 13. Kongresi yapıldı. Bu toplantıda çok önemli bir karar alındı. Öncelik ekonomiye verilecekti."

Çin Pencerelerini Açınca

İlginç olan şuydu ki, 1949'da kurulan cumhuriyet, tarihi boyunca kargaşadan kurtulamasa da bu, ekonomide, bilimde ve teknolojiye büyük gelişmelerin gerçekleştirilmesini engelleyememişti.

1979'da Çin havacılık sanayi ürünleri art arda uluslararası pazarlarda boy gösteriyordu.

Amerika, Almanya, Fransa'nın ünlü uçak şirketleri üretimlerinin bir kısmını Çin'e taşımıştı. Uzaya uydular, taşıyıcı roketler fırlatılıyor; petrol çıkarma teknikleri geliştiriliyor; aerodinamik ve atom araştırmalarında dünya çapında ilerlemeler kaydediliyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında 58 kente sahip Çin'de 40 yıl içinde, kent sayısı 640'a çıkmıştı ve bu kentlerin her biri araştırma enstitüleri, kütüphaneler, yükseköğretim kurumlarıyla donatılmıştı.

Çinliler tüm kavga kıyamete rağmen durmadan çalışmışlardı.

1979'da dışa açılma politikası benimsendi. Çin bir anda Batılı ülkelerle yakın ilişkiye girmişti. Çeşitli Batı kurumlarının faaliyetleri semeresini 10 yıl içinde verdi.

Hutton civarında bir yerde durdum. "Peki ama Ren" dedim, "Çin dış dünyaya açıldı, ama zararlı dış etkilere de kapıyı araladı. Bunlarla nasıl başa çıkılacak?"

Hep yaptığı gibi gülümseyen yüzü bir süre öyle kaldı. Sonra Çince vurgulu harika Türkçesiyle:

"Taze hava almak için pencereyi açosun. Penceeyi açınca bazen sivrisinekler içeyi giyebilir. İçerdeki de sivrisineği öldürebilir,

kovabilir di mi? Taze hava almak için pencereyi açmalım mı? O olmaz.”

Pencereler ardına kadar açıkken içeri keskin rüzgârlar girdi. Batı'nın “Pekin ilkbaharı” adını verdiği öğrenci hareketi Çin'in ekonomik gelişmesinin artık yadsınamaz olduğu bir zamanda gerçekleşti.

1989'da öğrenciler Pekin'in en önemli meydanına, Tiananmen'e yolsuzlukların cezalandırılması ve politik reformlar yapılması isteğiyle yürüdüler. Eylemler nisanda başladı ve iki ay sürdü.

İki ay boyunca Komünist Parti başkanı tarafından desteklenen öğrencilere gıda ve ilaç yardımı yapıldı. Bir hoşgörü havası yaşıyordu. Birileri muhaliflerine karşı gençleri kullanıyordu. Ama başkaları da gençlerin arkasındaydı. Sonunda olan oldu.

Batı medyasında uzun yıllar kullanılacak malzeme o gün karelere hapsedi. Amerikan yanlısı eylemci gençler Tiananmen Meydanı'na New York Limanı girişindeki “Özgürlük Anıtı”nın kopyalarını dikmeye başladılar. 4 Haziran'da tanklar meydanı doldurdu, Pekin'de ilkbahara nokta kondu.

Tankların önüne fırlayan gençlerin görüntüsü tüm dünyaya yayıldı ama meydanı kaplayan Özgürlük Anıtı heykelleri medyada pek yer almadı.

Aslında ilk turuncu devrim girişimi 1989'da Pekin'de sahneye konmuştu. Tutmadı, o ayrı. Ama o tarih itibarıyla Batı, Çin'e silah ambargosu koydu.

Ren, “Özgürlük ABD'den başka yerde yokmuş gibi davranıyorlar. Çin'i ezmek için öğrencileri sokağa döktüler” diyor.

“Kırgızistan'daki gibi” diyorum.

O kaldığı yerden devam ediyor: “Onlar Çin hükümetini devirmek için kışkırtılmışlardı. Olaylarda yer alanlardan bazıları sonradan Amerika'ya kaçtı. Onlar ‘demokrat’ı.”

Kalabalık meydanda merak ediyorum, şu gelip geçen insanlar acaba ne düşünüyor? Dünyada Çin'in nasıl algılandığının acaba ne kadar farkındalar?

Ren yaşlı bir adama soruyor. Adam benim geldiğim ülkeyi merak ediyor. Sonra gururlu “Çin'de reform uygulaması sayesinde herkes harekete geçti” diyor.

Genç bir kadın “Çin çok hızlı geliyor. Biz bunun farkındayız” diyor.

Ben de soruyorum: “Sizce bu gelişme ne sayesinde oldu?”

“Aklımız ve çalışkanlığımız sayesinde.”

Cadde ile kaldırımı ayıran yeşil çitin ardında onu görüyorum. Bir temizlik işçisi. Çok başka bir duruşu var. Çiçeklerin kenarındaki kuru yaprakları alırken onlarla konuşacakmış gibi bakıyor. O anda Çin mucizesini anlamaya başladığımı hissediyorum.

Gururla “Ben çöpçüyüm. Aynı zamanda çiçeklerden de sorumluyum. Çimeni, çiçekleri canlı tutuyorum, dolayısıyla havayı temizliyorum” diyor.

Siz başka bir ülkede böyle konuşan bir temizlik işçisine rastladınız mı?

“Diğer büyük ülkeler sizi kıskançlıkla izliyorlar. Bunu biliyor musunuz?” diye soruyorum. “Böyle bir sorun var” diyor ciddiyetle.

Sosyalist Pazar Ekonomisi

Böyle bir sorun vardı. Öte yandan Avrupalı ve Amerikalı büyük şirketler buraya yatırım yapıyor, mallarını burada üretip dünyaya satıyorlardı. Ekonomist Bi Jiyao, yükselen şikâyetleri anlamakta zorlanıyordu.

“Avrupa ve Amerika şikâyet ediyor. Bu şikâyetlere anlam veremiyoruz. Ortada dolaşan malların çoğu Avrupa ve Amerika’nın Çin’de açtığı firmaların ürünleri. Çoğu buradaki yabancı yatırımın sattığı ürünler. Bu bir. Sonra daha önceleri uzun yıllar Amerika ve Avrupa malları tüm dünyaya yayılırken biz bir şey dedik mi? Serbest piyasa kavramını onlar ortaya attı. Onlar satınca iyi, Çin satınca ortalık karışıyor.”

Çin ekonomisi belki de dünyadaki tek örnek. Sosyalist pazar ekonomisi dendiği zaman kafanız karışmıyor mu? Sosyalistse ekonomi devlet eliyle yürütülür ama burada sosyalist bir hükümet dışa açık bir politikayla serbest pazar ekonomisi uyguluyor.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Atatürk’ün öngördüğü karma ekonomi burada hayata geçiyor ve çok da başarılı oluyor. Detaylarına gelince, Bi Jiyao anlatıyor:

“Çin çok değişik bir uygulama yürütüyor. Ülkeden sermaye kaçışına izin vermeyecek yasal düzenlemeler yapılıyor ve en önemlisi yabancı sermayeyi kendi şartlarında içeri alıyor. Yabancılar dışında, Hong Kong’dan, Tayvan’dan, Avrupa’dan ve Amerika’dan birçok Çinli yatırımcı anavatanına yatırım yapıyor. 1990 sonrasında Japonlar, Amerikalılar ve Avrupa buraya büyük ilgi gösteriyor.”

“Peki ya özelleştirme?” diyorum, “Çin’de özelleştirme çalışmaları var mı?”

“Biz sosyalist Pazar ekonomisi uyguluyoruz. Bu, dünyada tek-tir. Çin planlı ekonomiyle yönetiliyor. Sadece küçük ve orta çapta bazı işletmeler özel ellere geçiyor ama genel olarak Çin’de özelleştirme programı uygulanmıyor.”

“Sizce uygulanmalı mı?”

“Hayır. Ekonomi ulusal şartlara paralel yürütülmeli. Biz özel sektörün gelişmesini destekliyoruz. Ama ülke çıkarları için önem taşıyan kuruluşların özelleştirilmesine karşı çıkıyoruz.”

“Peki ya uluslararası kuruluşlarla ilişkiler?” diyorum, “Çin’in uluslararası finans kuruluşlarıyla, IMF ve Dünya Bankası’yla ilişkisi var mı?”

“1980’den beri ilişkilerimiz var.”

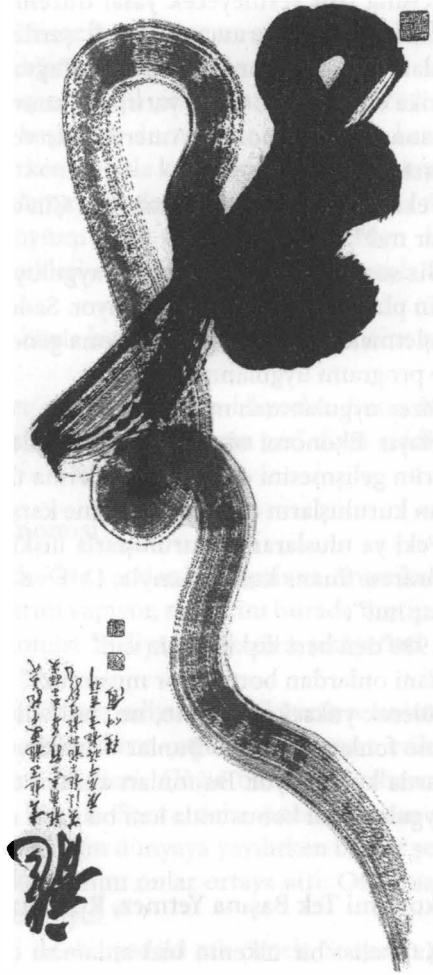
“Yani onlardan borç alıyor musunuz?”

Gülerek yüksek sesle “No, no, no!” diyor. “1980’den beri geliştirme fonları alıyoruz. Bunlar özellikle Çin’in batısı için kırsal alanlarda kullanılıyor. Bu fonları alırken de kendi prensiplerimizin uygulanması konusunda katı bir tavır sergiliyoruz.”

Ekonomi Tek Başına Yetmez, Ruh Lazım

“Kapitalist bir ülkenin bizi anlaması çok zor” diyor, “çünkü ekonomiyi yönlendiren bir de felsefe var. Bir ruh var ve bu ruh Batı’ya çok yabancı”.

O ruhu, kentin sokaklarında, evlerde, çayhanelerde şiirlerde ve Çincenin binlerce yıllık yazı stiline bulabilirsiniz. O ruh, en çok yazı sanatında kendini dışa vuruyor. Ze-ang Zhong Yü Usta’yı onun için rahatsız ettim.

張仲愈書法集

Zhong Yü Usta'nın fırçasından. Güç, zekâ, sabır
ve yeteneğin simgesi ejderha.

O, 82 yaşında ve hiç durmadan çalışıyor.

Yıllardır resim ile şiirin sentezini yapıyor. 8 bin resimsel simgeyle, yani Çin yazısıyla istediği gibi oynuyor. Ama asıl görevini şöyle anlatıyor:

“Kalem kullananlar halkın düşüncesini yazmalı. Devletine yararlı olmalı.”

Atölyesinin duvarında devasa bir ejderha.

Çinliler ejderhanın soyundan geldiklerine inanırlarmış bir zamanlar. Ejderha onlara güç, zekâ, sabır ve yetenek verirmiş. Zhong Yü onu tek bir fırça darbesiyle çizmiş; yani fırça bir kez kâğıtla buluşmuş, buluşma bitince yazı ortaya çıkmış. Bu sanatın püf noktası bu. Yaptığınız işi kararlı, hızlı ve zarif bir şekilde yapmak.

Önümüzde portakal çayı, onu dinliyoruz:

“Benim gibi yaşlılar devrim için çok fedakârlık ettiler. Büyük mücadeleyle kazandığımız bugünü korumak için barış gerek. Bu, ancak halkın ve hükümetin bir yöne bakmasıyla mümkün. Çin ancak böyle gelişir. Çin geliştikçe emperyalistlere karşı durabilir.”

“Beş Kıta Birlikte Yaşarsa”

Büyük bir heyecanla bana bir armağan verdi. Şimdi duvarımda asılı olan iki metrekarelik parşömente “Beş kıta birlikte yaşarsa bütün ülkelerde huzur olur” yazıyor. Köşesinde “Banu Avar’a hatıra” notu.

Artık gitme vaktiydi...

Tüm ısrarlarımıza rağmen bizi dinlemedi, sekiz kat aşağıya kadar indi. Sokağın köşesine kadar geçirdi. Zhong Yü, ekonomiyi yönlendiren ruha iyi bir örnekti.

O, bana erdemden, doğa kanunlarının öneminden ve ruhu yüceltmekten bahsetti.

Elimde yazıları, aklımda bin yıllık şiirler eski şehre doğru yola çıktım.

Zhong Yü, “Gidilecek yere nasıl gittiğin de önemlidir” demişti. Yani yolun kendisi varılacak yer kadar önemliydi. O yüzden belki,

Mihmandarımız Ren ve Zhong Yü Usta.

Hutong'a eski bir yoldan gittim. Mahir bir sürücünün bisikletinde Pekin'in, en renkli çarşısına daldım.

Dünyanın en eski pazarlarından birinde kıpır kıpır enerjinin içinde dolaştım. Bir film şeridi izlercesine bir Doğu masalının bugününü yaşadım.

Lao She çayevi o masalın devamıydı.

Çin'de çay içmek bir yaşam tarzıydı, bir düşünce yoluydu.

Nasıl mı?

Belki siz de gördünüz. Benim gördüğüm en güzellerinden biriydi.

Bir çay yaprağı bu hale nasıl gelir? Anlamak için o ruhu anlamak lazım.

Yaşamın, detaylarla süslenmedikçe yaşam olmadığına inananlar binlerce yıldır ibadet eder gibi çay içiyor.

Yeşil çay yaprakları bir araya getirilip bağlanmış, içine portakal, gül, manolya, yasemin çiçekleri saklanmıştı. Genç bir kız, zarif hareketlerle o küçük çay demetini bardağın içine bıraktı. Sıcak

suyla buluşunca bardağın içinde çiçekler açılıp bin bir şekle girerek bir gösteri sunuyorlardı.

Yaşamda molalar lazımdı. Yeniden değerlendirmek, geçmişe bakmak ve geleceği kurmak için.

Çay çiçekleri işte bunu sağlıyordu.

Lao She'nin yöneticisi, "Bu çayı içerken hayata teşekkür edin, bu küçük çay yapraklarını sizin için hazırlayanların emeğini düşünün ve mutlu olun" diyor.

Lao She, Pekin'in en turistik mekânlarından biri. Orada Pekin operasından örnekler veriliyor.

Geleneksel Pekin operasının sanatçıları, uzun bir makyaj safhasından sonra karakterlerine bürünüyorlar.

Şarkı, müzik, dans ve yakın dövüş sanatını birleştiren ve sembollerle yaşamı özetleyen sanatçılar bir hikâyeye anlatmaya koyuluyorlar.

Rehberimiz Çin televizyonunun CCTV 4 kanalında yani uluslararası kanalda çalışıyor. Çin'de bin kadar televizyon var.

Geleneksel sanatlara geniş yer ayırıyorlar. Kültüre, sanata ve belgesel yayınlara ayrılmış kanallar var.

Çin kültürünü dünyaya tanıtan İngilizce kanal CCTV 9, 24 saat yayında ve dünyanın her tarafından seyredilebiliyor.

Radyo istasyonlarının sayısı iki bin civarında. 43 dilde yayın yapıyorlar. 16 başkentte muhabirleri var.

Çin radyosunun Türkçe bölümünü ziyaret ettim. Genç meslektaşımız Yomi önce bizimle bir röportaj yaptı. Sonra da ben ona sordum.

"Yomi, Batı'daki medya Çin'de demokrasi olmadığını, burada insanların çok zor şartlarda çalıştığını yazıyor."

"Batı'nın basın özgürlüğüne bakışıyla bizim basın özgürlüğüne bakışımız çok farklı. Bizde basın çalışanının, gazetecinin görevi, halkı doğru bilgilendirmek, halkı vatanseverliğe ve çalışkanlığa itmektir. Bence bu yönde yaptığımız çalışma bir kısıtlama değil özgürlüğün bir parçasıdır. Batı'daki meslektaşlar, kendilerinin görmek istediğini yayımlıyorlar, insanları klişelere sokuyorlar."

Batılı demokrasi ve insan hakları savunucuları Çin'i her yıl birinci derece suçlu ilan ediyor.

Profesör Hou Ruoshi, “Batı bizi baskı altında tutmak için bu yolu seçiyor” diyor.

Profesör Hou Ruoshi Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü’nde çalışıyor.

“Amerika ve Avrupa bugüne kadar ellerinde tuttıkları pazarları kaybetmek istemiyorlar. Amerika şu anda Çin’e büyük baskı yapıyor ve Çin parasının değerini düşürmek istiyor. Kendi malını satabilmek için baskı yapıyor. Sonra, yıllardır Çin’e ambargolar uygulanıyor. Bahane olarak da Çin’de insan hakları ihlalleri var deniyor. Biliyorsunuz Amerika her yıl dünyadaki insan hakları ihlallerini açıklayan bir kitap yayımlıyor. Şimdi biz de yayımlıyoruz. Amerika’daki insan hakları ihlallerini açıklıyoruz.”

Uzun bir görüşme yapıyoruz onunla. Söz sonunda Asya’ya geliyor. “Asya’nın geleceğini nasıl görüyorsunuz?”

“Geçenlerde Pekin’de düzenlenen bir konferansta, 21. yüzyılda Asya’nın dünya ekonomisinin merkezi olacağı söylendi. Bence çok kısa bir zaman içinde Çin, Hindistan, Rusya, Türkiye dünya ekonomisinin gelişmesinde itici güç olacaktır.”

Profesör Hou, Asya’da ekonomiyle birlikte hızla büyüyen umutları dile getiriyordu.

Çin, Avrupa ve Amerika tarafından kızgınlıkla izlenedursun Doğu Asya’yı birleştiriyor.

Bir yandan Rusya, Hindistan, Pakistan’la uluslararası tehditlere karşı stratejik anlaşmalar imzalıyor. Bir yandan da hacmi 9 trilyon dolara varan ekonomik işbirliklerine giriyor.

Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland gibi 10 ülkenin oluşturduğu Güneydoğu Asya Uluslar Birliği’yle serbest ticaret anlaşması imzalıyor.

Ekonomist Bi Jiyao, “90’ların sonunda Asyalı ülkelerin bir araya gelmesi fikri ortaya çıktı. Şimdi aydınlık bir gelecek bizi bekliyor. Doğu Asya ekonomik birliği hedefimiz var. Asya ülkeleri arasında serbest ticaret anlaşmamız var. Dünya hızla değişiyor. Nasıl ki Amerika ve Avrupa kendi örgütlerini kuruyorlarsa biz de boş durmuyoruz. Kendi çıkarlarımız çerçevesinde örgütleniyoruz” diyordu.

Uyumlu Toplum, Uyumlu Devlet, Uyumlu Bölge

Güney Asya'da dev bir ekonomik çekim merkezi oluşuyor. Giderek güçlenen bu çekim merkezi uzaklardan teklifler alıyor.

Avrupa Birliği, Güneydoğu Asya Birliği'yle çalışmak için irade bildirdi. Birliğin tüm toplantılarına temsilci yolluyor.

Çin'in güçlenmesi tüm bölgeyi canlandırmış görünüyor. Bundan rahatsız olanlar var. Bölgede huzuru ve gelişmeyi bozacak türlü faaliyetler son hızla devam ediyor. Ama başarılı oldukları söylenemez.

Görünen o ki Çin, önce içinde uyumu sağladı, şimdi dıştaki uyumu yakalıyor. Ren'e soruyorum:

"Bu oluşumlarda Doğu'nun 'birlikten güç doğar' felsefesi önemli bir rol oynuyor olabilir mi Ren?"

"Doğru" diyor, "burada devlet, uyumlu toplum, uyumlu devlet, uyumlu bölge görüşünü ön planda tutuyor".

Pekin'de son günüm. Ren beni sabah 6'da uyandırdı. "Toplumda uyum, sağlam insanlarla mümkün" diyordu.

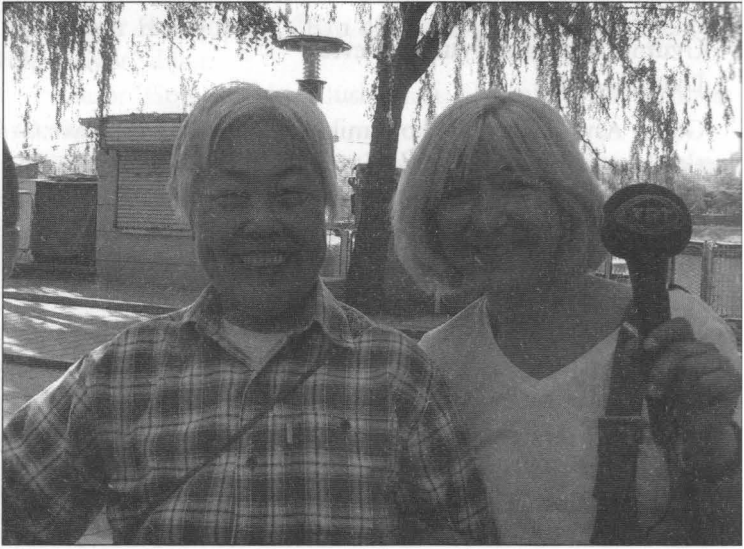
Otele en yakın parka gittik. Ve bir anda binlerce insanın arasına girdik. Burada spor eğlence demekti!

Parkın içi her yaştan dans edenler, tai chi yapanlar, çember çevirenlerle doluydu, sabahın altısında gruplar halinde parka yayılmışlardı. Önlerinde teypleri müzik eşliğinde yelpaze dansı yapan hanımlar, yine müzikle kılıç oynayanlar... Gözlerime inanmıyordum.

Ren beni ısınma hareketleri yapmaya ikna etti. "Bu seyredilmez, yapılırsa zevkli" dedi. Ren'e ayak uydurmaya çalışırken bir yaşlı hanım dikkatimi çekti. Kolunda taşıdığı su dolu bir torpaya fırça biçiminde bir sünger daldırıyor, suyla yere yazı yazıyordu.

Emekli bir doktordu. Bir çeşit spor yapıyordu. Su birkaç dakika sonra kuruyordu. Ren'e sordum: "Belli ki yazı sanatını biliyor. Üzülmüyor mu yazılar kuruyup yok oluyor."

Ren gülen çizgi gözleriyle, "Her şey öyle olmuyor mu?" diyor. Doktor Hanım Türkiye'den geldiğimi öğrenince yine dans ederek

*Doktor Hanım. "Her şey gibi"
sıyla yazdığı yazılar da yok oluyor.*

yere bir yazı daha yazıyor. Ren okuyor "Aramızdaki dostluk son-
suza kadar sürsün."

Yerdeki yazılar ağır ağır kuruyor. Yazılar "her şey gibi yok olu-
yor".

Parktan oyun bahçesini terk etmek istemeyen bir çocuk gibi
ayrıldım. Ren bisikletini aldı, vedalaştık ve gözden kayboldu.

Acaba onu bir daha görebilecek miyim? Çin, bin yıl boyun-
ca bünyesine giren her şeyi özümseyip bir sentez çıkarıyor. Bu
Budizmde de Marksizmde de böyle oldu. Çin yabancı olan her şe-
yi yoğurdu. Üzerine Çin damgası vurdu.

Tüm dünyada aynı olan kelimeler bile Çinlileştirilmişti.
Televizyonun Çinçesi "elektronik görme"dir. Telefona "elektrik
ses" denir.

Çin deyince sadece ekonomik büyümeyi görenler Asya'daki
bu devı anlayamadılar. "Çok fakirlik çektiler, n'apsınlar komünist
devlet eziyetine alışmışlar" dediler.

Binlerce yıllık kültür ve gelenekleri göz ardı ettiler.

Biliyor musunuz, Çin'deki lokantaların adları bile derin bir felsefenin ipucunu verir. Bir lokantanın adı; "Göğün ardındaki gök"; bir başkası, "Dağın ardındaki dağ".

Ren'e sormuştum:

"Sadece senin gördüğün gökyüzü yok, başka gökler de var" demişti.

"Bir dağın tepesine çıktığında daha büyük başka dağların olduğunu görebilirsin" demişti.

Önce bir dağa tırmanmak gerek. Çin diğer dağların varlığının farkında, ama kendi dağına tırmanıyor. Darısı başımıza!

Urumçi ve Turfan'da Sınırlar Arasında

Mayıs 2005 Yolculuğu

“Kukla” mı “sürgün” mü?

Amerika Savunma Bakanlığı Pentagon, 1990'lardan beri aynı şeyi tekrarlıyor. 21. yüzyılda Amerika'ya meydan okuyacak tek gücün Çin olacağını söylüyor. Son yıllarda yayımladığı tüm raporlarda Pentagon Çin'i hedef gösteriyor.

Amerika-Çin ekonomik ilişkileri son hızla sürerken Çin karşıtı lobi faaliyetleri hızlandırılıyor. Çin karşıtı faaliyetlerin en ateşlisi Orta Asya'nın ortası Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yer alıyor.

1990'larda Amerikalı uzmanlar Uygurlar için “Uzak Asya'nın Kürtleri” tanımlamasını yaptılar ve Uygur lobilerine büyük destek verileceğini açıkladılar.

Sonunda geçen yıl, sürgünde bir Doğu Türkistan hükümeti kurulduğu haberleri basında yer aldı.

Çin yetkilileri “sürgün” sıfatını “kukla” olarak değiştirdi ve “bu hükümet süpergüçlerin yeni oyuncağıdır” dedi.

Kukla veya sürgündeki hükümet yetkilileri Washington'daki Capitol Hill salonundan dünyaya şöyle seslendiler:

“Doğu Türkistanlılar kendi geleceklerini belirlemek istiyor. O yüzden özgürlük, adalet ve hikmetin lideri, Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım istiyoruz!”

Sınırlar arasında geçirdiğimiz bir yılın ardından son olarak haritada Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak yer alan toprakla-

ra gittik. Çoğu Türkçe konuşan, üzerlerinde türlü oyunlar oynanan ve yüzlerce yıldır sınırlar arasında yaşayan insanlarla bir araya geldik.

Burası yüzyıllardır savaşlar, ayaklanmalar, suikastlarla sarsılmıştı. Asya'nın ortasındaydı, tüm geçiş yollarını kalbinde taşıyordu. Toprakları çok zengindi.

En önemlisi, yükselen güç Çin'in sınırları içinde yer alıyordu. Ama Batı'da yayımlanan haritalarda Çin sınırlarının dışında ayrı bir ülke olarak gösteriliyordu.

2000'e kadar Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin çeşitli köy, kent ve kasabalarında sinemalar, fabrikalar, pazar yerleri bombalanmış; silah ve patlayıcı atölyeleri bulunmuş; suikast ve cinayetlerin ardı arkası kesilmemişti.

Çin hükümet yetkilileri, 1990-2001 yıllarında 200 terör vakasına dikkat çekmiş ve terörün arkasında büyük devletlerin varlığından söz etmişlerdi.

Doğu Türkistan İslam Partisi, Doğu Türkistan Hak Partisi gibi örgütler eylemleri üstleniyor, "gâvur" Çin'e karşı cihat açtıklarını ilan ediyorlardı. Doğu Türkistan özgür olmalıydı ve bu ancak "Batı'nın yardımıyla"(!) mümkün olabilirdi.

Batı yardıma hazırdı, bu bölgede hesapları vardı. Özellikle 1990'lı yıllarda Batı başkentlerinde örgütlenen gösteriler hızla arttı. Ekonomik ambargo kararı, insan hakları ihlali bahane edilecek alındı.

1999'da Çin istihbaratı, Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin İslami terör örgütleriyle bağlantılarını açıkladı.

Çin kaynaklarına göre 2001'de Taliban liderleri ile Bin Ladin'in adamları Kandahar'da bir toplantı yaptı ve Doğu Türkistan'dan gelen militanlar buradaki kamplarda eğitildiler.

Çin, 2001'de Amerika'da gerçekleştirilen terör eyleminden sonra bu örgütlerin Bin Ladin'le bağlantılarının askıya alındığını, siyasi mücadeleye ağırlık verdiklerini iddia etti. 2004'te Amerika'da ortaya çıkan sürgünde Doğu Türkistan hükümeti "Terörü Çin destekliyor" dedi.

"Bugün Amerika, Afganistan'da ve Irak'ta teröristlere karşı savaşmaktadır. Komünist Çin, Doğu Türkistan'ı teröristler-

le bağlantılı göstermektedir. Aksine, terörü destekleyen Çin'dir, karşı koyanlarsa Doğu Türkistan halkıdır. 11 Eylül'ün ardından Amerika'yı destekleyenler Doğu Türkistanlılardır."

Sincan Uygur Özerk Bölgesi Başkan Yardımcısı Liu şunları söylüyordu:

"Biz, buradaki bütün etnik grupların birlikte ve huzur içinde yaşamasını isteriz. Ancak bu şekilde güçlü bir ekonomiye, refaha ve gelişmeye ulaşabileceğimizin bilincindeyiz. Şimdi Doğu Türkistan hükümeti adı altında daha önce terör faaliyetlerine bulaşmış bir grup insan sahneye çıktı. Bunlar Çin'i bölmek istiyorlar, bunlar ayrılıkçı, bölücü faaliyet mensuplarıdır. Onları hoş görmemiz mi gerekiyor? Arkalarında büyük devletlerin çıkarları var."

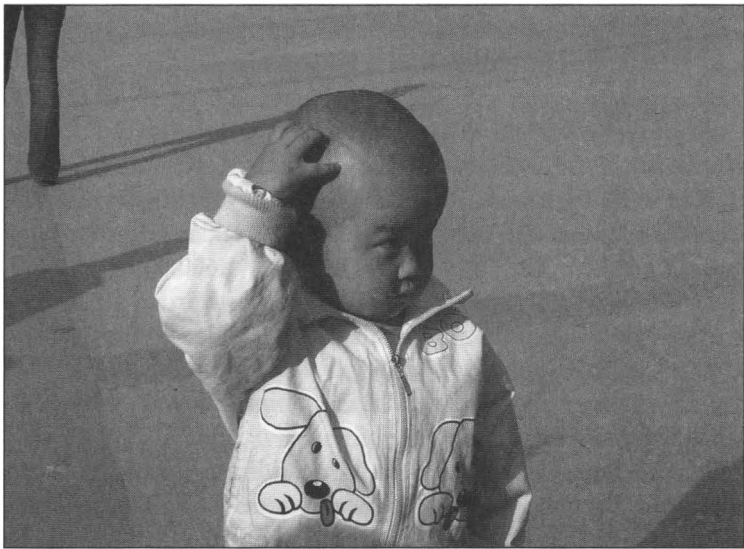
"Ama sizin çok iyi ilişkileriniz var büyük devletlerle, özellikle ABD'yle. İlişkilerinizin bozulmasından korkmuyorlar mı?" diye sordum.

Liu yanıtlıyor: "Evet ama bu büyük devletler, bu gibi faaliyetleri açıkça yapmıyorlar ki, bu faaliyetlere üstü kapalı destek veriyorlar. Biz şimdi özellikle sınır bölgelerimize dikkatimizi yoğunlaştırıyoruz. Terörizme karşı büyük bir teşkilat oluşturduk. Yıllardır terör saldırılarıyla karşı karşıyayız. Yıllardır mücadele ediyoruz. Tüm bu coğrafyada uluslararası terör örgütleriyle bağlantılı şebekeler var."

Yetkililerin açıklamaları böyleydi. Büyük güçler Çin'in toprak bütünlüğünü parçalamak istiyorlardı.

Gerçekten de 14 Eylül 2004'te Washington'da kurulan Doğu Türkistan hükümeti ilk açıklamasında Doğu Türkistan'ı Çin'den ayırmayı ve bağımsız bir devlet kurmayı amaçladığını açıkladı. Hükümet deklarasyonunda, Amerika'da kurulmakla birlikte Amerikan güdümlü olmadıklarının altı çiziliyordu ama açıklamanın devamı daha farklı bir hava yansıtıyordu:

"Birçok Amerikalı, Doğu Türkistan'ı tanımamaktadır ama milyonlarca Doğu Türkistanlı Amerika'yı tanımakta ve sevmektedir. Bizim dostluk elimizi kabul edeceğinizi ve yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı için yardımcı olacağınızı umut ediyoruz."

Urumçi'de bir çocuk

Sürgündeki hükümetle ilgili bilgi almak için verilen isimler arasında Amerika Birleşik Devletleri Kongre üyesi Jo Ann Davis, ABD Çin lobi başkanı D. J. McGuire ve Amerikan Ulusal Özgürlük Merkezi Genel Sekreteri Richard Kennedy gibi isimler vardı.

Doğu Türkistan hükümeti sürgünde kurulmuş ve enformasyonunu Amerikalı uzmanların ellerine bırakmıştı.

İşin ilginç yanı, dünyanın çeşitli yerlerinde Türklerle ilgili her türlü ihlale kör ve sağır kalan Batı, ilk kez Türk bir gruba sahip çıkıyordu. Sonra anladık. Amerika'da Uygurların Türk olmadığı iddiaları da yavaş yavaş ortalığı sarıyordu. Türk sözünden dikkatle kaçınılıyor, daha çok Uygur sözcüğüne vurgu yapılıyordu.

Zengin mi Zengin Bir Toprak

Pekin'den özerk bölgenin başkenti Urumçi'ye beş saatte uçmuştuk. Binlerce yıllık bir uygarlığın kalbine konduk.

Sadece haritaya bakmak bölgenin stratejik önemini anlamak için yeterli. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin sınırları Fransa'nın beş katı!

Batı'da Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan; aşağıda Pakistan ve Hindistan. Yani Büyük Ortadoğu Projesi'nin doğu sınırları.

Çin'in bir başka sancılı bölgesi Tibet güneyde; Rusya ve Moğolistan kuzeyde. Burada Uygurlar dışında Kazaklar, Kırgızlar, Moğollar, Özbek ve Tatarlar yaşıyor. Düşünün, 1.600.000 km² yayılmış bir bölgeyi paylaşıyorlar.

Bu, öyle bir toprak ki bağrında bin bir zenginlik taşır. Petrol, volfram, altın, kömür, uranyum gibi stratejik hammaddelere ve sayısız yeraltı ve yerüstü zenginliğine sahiptir. Ve bu, tüm kavgaların nedenidir.

Çin'de mevcut 148 madenin 118 çeşidi bu bölgeden çıkarılmaktadır. Toplam maden ocaklarının yüzde 85'i Sincan'dadır. Yaklaşık 500 bölgeden petrol, 30 bölgeden doğalgaz çıkarılır. Ve petrol rezervi 8 milyar ton olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla her türlü tehdide açıktır.

Ressam Nasreddin'le güzel sanatlar okulunda buluştuğumuzda sanattan çok tehditlerden söz ettik.

"Bizim için en önemli şey ülkenin birliğidir. Türkiye'de duyuyorum ki bölücü akımlar var. Çin'de de aynı şekilde. Sincan'da, Tibet'te birçok terör olayları oldu. Bu ülkedeki herkesin çok dikkatli olması, birbirine sıkı sıkı kenetlenmesi ve öncelikli olarak ekonomiyi geliştirmesi gerekir. Bu bölgenin birçok zafiyeti var ve bundan yararlanmak isteyen güçlerin sayısı da az değil."

Bölgede uzun yıllar siyasi hatalar yapılmış. Uygur Türkleri baskı ve zulüm görmüşlerdi ama artık bir değişime imza atılmıştı ve bu gözle görülebilirdi. Nasreddin Bey, "Bugün, içinde yaşadığımız ülkeye sahip çıkma zamanı. Çin'i parçalamak isteyenler, süper-güçlerin ekmeğine yağ sürmekteler" diyordu.

"Çin daha önce yanlış yollar seçti. Büyük problemler oldu. Etnik gruplar çatıştı, din engellendi. Şimdi başka bir aşamadayız. Hızla geliyoruz. Bundan 10 yıl önce sokakta meyve bile göremezdiniz. Şimdi en ücra köşeye gidiniz gözlerinizle görünüz. Refah ve bolluk var. İşte benim bu resmim de hasat zamanında çiftçiler."

Şimdi mutluluğu resmediyordu. Bir tablonun önünde durduk. Bir düşün sahnesiydi. Sonra kendimizi o tabloda bulduk.

Turfan'da bir öğleden sonra. Yolda giderken rastladığımız düğün arabasını takip etmiş, kentin kıyılarında bir bahçeye gelmiştik. Gelinin ardından bahçeye, sonra da tüm akrabalarla gelin odasına girdik.

Gelin, odasına girdiği andan itibaren hiç susmadı. Yüksek sesle ağladı.

Âdetti, babaevinden ayrılıyordu.

Saygın komşular ve yakın akrabalar başköşede bir sedirde oturuyordu. Cebimdeki haritada Türkiye'yi gösteriyordum onlarla. Çoğu buradan hiç ayrılmamıştı. "Aaa" diyorlardı, "Harem'den geliyorsun". İstanbul'u kastettiklerini sonra anladım.

Eğlence saatlerce sürdü. En çok çocuklar eğleniyor. Büyülü bir dans onlarınki... Saatlerce devam etti.

Yaşlılar hep bir arada, bir odada oturmaktaydılar. Pek konuşmuyorlardı. Uzak zamanları hatırlıyorlardı.

"İçinde Türk Adı Geçen İlk Devlet Buradaydı"

Bölgenin tarihi mücadelelerin tarihidir. Bugünü hatırlatır, bugünün masalıdır.

1500 yıl önceydi, içinde Türk adı geçen ilk devlet burada kuruldu. Göktürkler. Kurulur kurulmaz hem içlerindeki azınlıkların ayaklanmaları, hem de Çin'le olan ilişkilerin çetrefilliğiyle boğuştu. Kuruluşlarından 80 yıl sonra Uygur, Tarduş ve Bayırkuların ayaklanmasıyla dağıldılar sonra da Çin'in denetimine girdiler.

Savaşlar hiç bitmedi. Özgürlüklerine her kavuştuklarında etnik gruplar ayaklandı. Ayaklanmalar Çin tarafından desteklendi ve kendi aralarında savaşılar.

Bilge Kağan, bilgelikle sükûneti sağladı, ama ölür ölmez Uygurların da içinde olduğu azınlıklar koca Göktürk Devleti'ne noktayı koydular.

Yüzlerce yıl savaşlar, işgaller, azınlık ayaklanmaları bu bölgede devam etti. Sonunda bölge 18. yüzyılda Çin Mançu İmparatorluğu'nun denetimine girdi.

Bu defa Çin'in üzerinde Batı'nın oyunları başladı. Çin İmparatorluğu Batı'nın desteğinde yüzlerce gizli örgütle kargaşaya gark oldu.

Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler Çin'in zayıf noktalarına göz diktiler.

İlk Doğu Türkistan İslam Devleti tam o kargaşada 1863'te kuruldu. 13 yıl ayakta kaldı ve yeniden işgal edildi.

1884'te yeni toprak anlamına gelen Sincan adıyla Çin'e bağlandı.

1933'te Kaşgar'da bir Doğu Türkistan Cumhuriyeti daha ilan edildi. Sadece dört yıl yaşadı ve düştü.

Ayaklanmalar aralıksız sürdü. 1944'te bir cumhuriyet daha ilan edildi, o da beş yıl yaşayabildi.

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu, devrimin ilk yıllarında yüzde 90'ı okuma yazma bilmeyen büyük bir yoksulluk içindeki Çin halkı yepyeni bir sistemle karşı karşıyaydı, iç kargaşa had safhadaydı.

Sincan'da ilan edilen cumhuriyet lağvedilmiş, bölge Çin kuvvetlerinin kontrolüne girmişti. Sonraki yıllarda halkın tepkiyle karşıladığı sert tedbirler, Batı'nın bölgedeki oyunları ve kanlı ayaklanmalar birbirini izledi.

1966'da Çin'de ünlü Kültür Devrimi yılları başlayacak, sadece Uygurlar değil ülkenin her yanında halk, bir başka büyük sarsıntı yaşayacaktı.

Rukiye Hacı, Çin radyosu Türkçe bölümünün müdürlerindendi. Küçükken ayrıldığı bölgeyi şöyle hatırlıyordu: "Kültür Devrimi sırasında camiler yıkılmıştı, insanlar ölmüştü. Kültür Devrimi'nden sonra hür ideolojiler ortaya çıkmaya başladı. Mesela Kültür Devrimi sırasında insanlarda sıkıntı vardı. Camilere gidemiyorlardı. Konuşmada serbestlik yoktu. Tek tiptleştirme vardı. Bundan herkes bizar oldu."

İslam dinine uygulanan baskı, Batı'nın işini kolaylaştırdı, içeride büyüyen öfke dış güçlerin bölgedeki manevralarını artırdı. 1967-1968 yıllarında Sincan'da devleti yıkmayı hedefleyen 300'den fazla silahlı teşkilat ortaya çıkarıldı. Mensupları idam edildi.

Turfan'da bir aile

2000'li yıllara kadar Sincan'da sular hiç durulmadı. 2004'te Amerika'da kurulan sürgündeki hükümet yeni oluşumları haber veriyordu.

Turfan'ın Bereketi

Turfan rüya gibiydi. Urumçi'den yola çıktığınızda çöllerden, kapkara topraklardan geçiyor ve yeşillik etrafı sardığında Turfan'a geldiğinizi anlıyorsunuz.

Turfan'ın bereketi insanların yüzlerindeydi. Yoldan geçerken Tanrı misafiri olduğumuz bağ, bahçe ve evlerde büyük bir sevgiyle kucaklandık.

Mehmet'le bağlarda dolaştık, Rabia'yla sohbet ettik, en önemlisi Ayşem Nine'yle tanıştık.

Asırlardır Turfanlıydı.

Kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi anlayana kadar pek konuşmadı. Ama sonra sohbetin tadına doyum olmadı.

90 yaşındaydı. En fazla Urumçi'ye kadar gitmişti. Yaşamı bu bağlarda geçmişti. Birkaç yıl öncesine kadar bu bağlarda çalışmıştı. Artık çocuklar çalışmalıydı ama hiçbiri onun gibi olamazdı. Tembellik ediyorlardı.

Oğlu Mehmet'i gösterip "O benim balam" diyordu. Mehmet 70 yaşındaydı ve hiç okula gitmemişti. Çinceyi de pek bilmiyordu. Türkçesi de azdı. Ama biz gönülle anlaştık. Ayşem Nine öyle demişti. "Könlümüz düşünür" demişti yani gönlümüz anlaşıyordu. Bu da bana yeterdi.

Bin yılların içinde bir yerlerde kavuştuğumuz, birbirimizi görür görmez yürek titremelerine tutulduğumuz insanlar. "Könlümüzün" bir parçasını da Ayşem Nine'de bıraktık ayrıldık.

Gülçehre'yle yeşilliklerin içinde yol alıyoruz. Turfan'ı keşfediyoruz, sahi Turfan ne demek?

"Meyve sebzenin bol olduğu yer" diyor.

Neden bu kadar bol sebze meyve var Turfan'da? Çünkü 2000 yıllık bir mucize var burada. Bu mucize, Turfan'daki bereketin izahıdır. İnsan eliyle yapılmıştır. Olağanüstü bir sulama sistemi Tanrı Dağları'nın kar sularını Turfan'a iletir ve işte bu yüzden Turfan'a Turfan denir.

Bundan binlerce yıl önce yeryüzüne insan eliyle 80-90 metrelik kuyular açılmıştır. Bunlar Tanrı Dağları'ndan Turfan'a belli bir eğimle gelen yeraltı kanallarıyla birleşir. Kanalların uzunlukları 10-20 kilometre arasında değişir. Bir Karız Kanalı üzerinde yüzlerce düz kuyuya rastlanır ve kanalların sonundaki barajlar tüm bölgeyi sular. Her yeri yeşile boyar.

Karız Kanalları Araştırma Derneği Başkanı Gafur Bey, Türkiye Türkçesiyle anlatıyor:

"2000 yıl önce insanlar burada yaşamak istiyor. Fakat su yok, yağmur yağmıyor. Hava sıcak, her şey buhar. Düşünüyorlar yeraltında su var, bu suyu nasıl çekeriz? Enerji yok. Atababalarımız aşağı bir kazı yapıyor, su eğik akıyor. Her yere bereket geliyor. Çin Seddi önemlidir, büyük bir çabanın eseridir, orada olanca heybetiyle durur. Ama Karız, binlerce yıldır bölgeyi suyla buluşturur. Vazgeçilmez önemdedir ve göze çarpmaz. Mütevazıdır. Bu topraklarda yaşayan insanların zekâsının eseridir."

Güneşin asma yapraklarını usul usul okşadığı bağların dibinden kentin kalabalığına geri dönüyoruz.

Çarşı hıncahınç dolu. Turfan'ın kalbinin attığı yer burası. Burada her şey aşına. Çin yazılarının yanında Arapça harfler.

Tüm video dükkânları Kemal Sunal filmleriyle dolu.

Akşam olurken Urumçi'nin sokak aralarından anacaddelerine doğru bir hareket başlıyor. Her yerden değişik yemek kokuları ve onlara eşlik eden sesler geliyor.

Açık hava lokantalarında şarkı ve dans programları büyük ilgi çekiyor.

Sabah yolun üzerindeki camiye uğruyoruz. Ebu Bekir Yakup bizi karşılıyor, kıyafetimiz uygun değil, ısrarla içeri davet ediyor. "Bu caminin içi çok özeldir sen bir gör" diyor, "namaza 800 kişi gelir".

"Yani bir baskı yok mu, din konusunda?" diye soruyorum.

Ebu Bekir Yakup, "Bekle namaz saatini gözlerinle gör" diyor.

Şerif Can Damallah bu caminin baş imamı, bölgenin İslam cemaatinin reisi ve halk parlamentosu üyesi. O bana Türkiye'yi soruyor. Ben ona "Burada rahat mısınız?" diyorum. "Aradan çok sular aktı. Zor zamanlar geçti, şimdi huzuru tatma zamanı" diyor.

Türkiye'ye dönünce tüm bu konuştuğum isimlerin Doğu Türkistan cemiyetleri tarafından "hain", Çin yanlısı ilan edileceğini henüz bilmiyordum.

Hüsameddin Bey hükümet din işleri sorumlusuydu. Ona da sormuştum:

"Batılı insan hakları örgütleri burada din özgürlüğünün engellendiğini iddia ediyor ne diyorsunuz?"

"Sincan'da 29 bin cami var 9 bin de okul. Yani okuldan fazla cami mevcut."

"Uygur Türklerinin çocuklarının kendi dillerinde eğitim alamadığı söyleniyor."

Bu kez Alimcan Muhammed Emin, eğitim işleri yetkilisi cevaplıyor.

"Bizde 9 yıl zorunlu eğitim var" diyor. "Ve Uygurlar kendi dillerinde eğitim yaparlar. Burada 3 buçuk milyon öğrenciden

Urumçi'deki Halk Meydanı'ndan dünyaya bir bakış.

3 milyona yakını Uygur'dur ve hepsi kendi dilinde okula gidiyor.”

“Peki Uygurların birden fazla çocuk sahibi olma hakkı var mı?”

“Tek çocuğa izin veren aile planlaması Çinliler için geçerli. Uygurlar iki veya daha fazla çocuk sahibi olabiliyor. Siz de gördünüz.”

Uygur ve diğer Müslüman halkın çocuk konusunda bir kısıtlama olsa bile pek aldırmadığına şahit olmuştuk.

Halk meydanında her akşamüstü birbirinde sevimli onlarca çocuğun peşinden koşmuştuk.

Onlar, yeni yüzyılın çocukları, küresel tehdit altında büyüyor ve dünyada üzerine türlü hesaplar yapılan bir bölgede yaşıyorlar.

Bölge halkı büyük mücadeleleri ardında bırakmış, yeni yeni refahla buluşmaya başlamış. Kaynakları sonsuz. Tarihi zengin.

Asya'nın ortasında oynanan oyunlara Çin setleri çekiliyor. Asya'nın kalbinde bir Batı istenmiyor. Binlerce yıllık kargaşanın sesi, yapılan hatalar, ödenen bedeller kulaklarında, şimdi son hızla ekonomi iyileştiriliyor.

Yüzyılın en önemli ülkesi ilan edilen Çin sınırları içinde yaşayan soydaşlarımız, bu büyük güçle aramızda bir köprü oluşturuyor. Bunun paha biçilmez değeri, küresel güçlerin artan tehditleri karşısında çok daha iyi anlaşılacaktır.

Dizin

- Abaşidze, Aslan, 220
Abaz, Zerrin, 37, 38
Abbasov, Fuat, 342
Abdullayev, Rauf, 230
Ahıskalı, Ali İhsan, 343
Ahmet, İlhan, 131
Akayev, 345
Akın, Metin, 133
Albright, Madeleine, 113
Alia, Ramiz, 117
Aliyev, Haydar, 229, 232-5, 237-8, 240, 246
Aliyev, İlham, 216, 231-2, 236, 238-9
Ampilov, Viktor, 339, 341
Anar, Muallim, 241
Angjeli, Anastas, 117, 118
Annan, Kofi, 92
Arabacı, Vladimir, 197
Arafat, Yaser, 283
Aran, Bozkurt, 258
Aran, Zeynep, 259
Areşidze, Mamuka, 212
Arseven, Veysel, (Vasili Öküzçü), 171
Ashdown, Paddy, 15-6, 49-52, 55, 56, 60
Asly, Fady Oscar, 207
Âşık Pehlivan, 247
Atatürk, Mustafa Kemal, 114, 128, 171, 206, 214, 217, 235, 237, 238, 247, 258-60, 271-2, 282, 285, 290, 295-7, 299, 302, 312, 318, 366, 370
Babür, 319, 320
Badalbeyli, Farhat, 230, 244
Bakırov, Zakir, 244
Bartholomeos, Dimitris Arhondamis, 215
Baturina, Yelena, 332
Berezovski, Boris, 335
Berisha, Sali, 117, 118, 120
Beyat, Refet, 257
Biele, Jeff, 104, 105
Bilge, Kağan, 385
Bilgiç, Mustafa, 342
Biliç, Vladimir, 56
Blair, Tony, 71
Bulgar, Stephan, 171, 173
Bush, George, 255-6, 263, 336, 338, 341, 343-5
Bülbüloğlu, Polad, 243, 244
Bütüç, Mehmet, 89, 96, 115

- Caferov, Nizami, 237, 238
 Celil, Mirza, 241
 Cemayel, Beşir, 281
 Cemiloğlu, Mustafa, 178-81
 Cemşid, Gıyaseddin, 320
 Cheney, Dick, 70
 Churchill, Winston, 188, 190
 Cinciç, Zoran, 70
 Clinton, Bill, 71, 79, 82, 84, 87-8, 113
 Colby, William, 14
 Çalık, Ahmet, 303
 Çaykovski, Peter İlyiç, 244
 Çernişev, Albert, 333
 Çöhreganlı, Mahmut Ali, 263
 Çubais, Anatoli, 332

 Dadaşova, Brilliant, 248
 Dahlallah, Mahdi, 280
 Damka, Fikrim, 91
 Danişyar, Kamal, 258
 Davidoviç, Deîç Bois, 181
 Davis, Bryan, 132
 Davis, Jo Ann, 383
 Değirmenci, Valentina, 166, 167
 Demirel, Süleyman, 168, 174
 Diba, Farah, 260
 Dinev, D., 27
 Doğan, Ahmet, 138
 Draguşa, Gani, 81
 Dugin, Alexander, 336, 341, 345
 Durdugeldiyev, Kurban, 313
 Dutsi (Ljubodrag Simenoviç), 74, 75, 77

 Ebubekirov, Server, 194
 Ekberg, Allison, 208
 Ekberov, Ali Can, 250
 El Binini, 318, 319, 320

 Eminzade, Muhsin, 262
 Enver Hoca, 117, 119, 121

 Fardi, Asgar, 255, 264
 Filandra, Şakir, 48

 Garizan, Oleg, 175
 Gaspıralı, İsmail, 194, 353
 Gaş, Liriye, 90, 95
 Gavrilova, Rayna, 143
 Goldberg, Philip, 107
 Gorki, Maksim, 347
 Guliyev, İldar, 242, 243
 Guliyev, Ramiz, 249, 250
 Gulizade, Mehmet, 241
 Gusinski, Vladimir, 332, 336, 340
 Gürses, Emin, 219

 Hacıbeyoğlu, Üzeyir, 230
 Haekkerup, Hans, 103
 Haindrava, Giorgi, 210
 Hakimov, Rafael, 352, 355
 Hanano, İbrahim, 290
 Hanov, İldar, 351, 352
 Harezmi, Muhammed el, 320
 Harezmi, Musa el, 318, 319
 Hariri, Refik, 273, 279, 280, 281
 Hasip, Kenan, 29, 30
 Haydari, Azem, 117
 Hayyam, Ömer, 319, 320
 Herzl, Theodor, 283
 Hitler, Adolf, 12, 341
 Hodorkovski, Mihail, 331-4, 336
 Holbrooke, Richard, 344
 Humeyni, Ayetullah, 261
 Hüseyin, Ahmet, 138

 Ivanov, Igor, 221

- Ivanova, Larissa, 179
 Izmailov, Enver, 185
 İbni Sina, 318, 319, 320
 İbrahimova, Nevriye, 135
 İbrahimova, Yıldız, 135, 147
 İlhan, Attilâ, 10
 İmanov, Şehriyar, 244
 İnayışvili, Jemal, 204
 İvan (IV.), 349
 İzzetbegoviç, Aliya, 51, 59
 Jiayao, Bi, 370, 376
 Jovanoviç, Jadranka, 78
 Kaltum, Faysal, 285
 Kara, Mana, 166
 Karatay, Zafer, 194
 Karsakov, 244
 Karslıoğlu, Hüseyin Avni, 218
 Kasımov, Huraman, 244
 Kayşek, Çan, 366
 Kennedy, Richard, 383
 Kerimov, İslam, 315, 316
 Kerimov, İsmail, 187
 Kervan, Enis, 93
 Kılıç, Murat, 88
 Kianian, Rıza, 269
 Kissinger, Henry, 331, 336
 Konfüçyüs, 367
 Kostunica, Vojislav, 15
 Kouchner, Bernard, 50, 80, 91-3, 103
 Kuçi, Hayrettin, 87
 Kudayev, Nizami, 250, 251
 Kumuşoğlu, Metin, 219, 220,
 223-4
 Kuşçu, Ali, 319
 Lalovski, Nikolay, 144
 Lermontov, Mihail Yuryeviç, 244
 Ljajiç, Rasim, 71
 Lukidze, 211, 212
 Lütü, Ünal, 139
 Makaduli, Jani, 30
 Mametnurov, Övezmuhammed,
 300
 Manisalı, Erol, 53
 Mauring, Frode, 25
 McGuire, D. J., 383
 Mejdani, Recep, 117
 Miloseviç, Slobodan, 15, 69, 70, 71,
 76
 Moisiu, Alfred, 117
 Musaddık (Dr.), 260
 Muzbeg, Esin, 115
 Muzbeg, İskender, 95
 Naegele, Jolyon, 85, 86
 Nano, Fatos, 117
 Nazarbayev, Nursultan, 16, 17
 Necefli, Nermin, 245
 Nimani, Shyqyri, 108
 Obradoviç, Zarko, 71
 Oripov, Abdulla, 316-7, 327
 Ovacık, Tevfik, 124
 Öztürk, Mustafa, 284
 Panahova, Amelia, 240
 Pehlevi, Rıza Şah, 259, 260, 271
 Perez, Şimon, 281
 Petersen, Soren Jessen, 103, 104
 Pobriç, Ömer, 63
 Powell, Colin, 70

Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç, 177,
244, 342, 347

Rabin, İzak, 281

Rafsancani, Haşimi, 270

Raşidov, Vecdi, 132, 135

Recebi, Bayram, 83, 84

Recepoglu, Altay Suroy, 97, 105,
109, 110

Roosevelt, Franklin, 188, 190, 310

Rothschild, Jacop, 331

Rugova, İbrahim, 103, 112

Rukiye Hacı, 386

Ruoshi, Hou, 376

Saakaşvili, Mihail, 14, 204, 206, 212,
216, 220, 221, 228

Saakaşvili, Saba, 211

Saberi, Pari, 270, 271

Safçı, Ekrem, 102

Sakskoburggotski, Simeon, 137,
138, 173

Saraç, Gayur, 29, 30

Sedat, Enver, 281

Shala, Ahmet, 82, 84

Shala, Argon, 114

Sinani, Şaban, 118, 119, 120

Solana, Javier, 67

Soros, George, 14, 63, 96, 111, 180,
206, 345

Soyegov, Muratgeldi, 310

Spahiç, Hamdiya Yusuf, 72

Spat, Ercan, 93

Stalin, Josef, 177, 188, 190, 203, 225,
339-42, 354, 361

Sultan Galiyev, 353, 354

Sultanoviç, Reşat, 359-61

Suroy, Veton, 81, 110, 111

Süleyman Efendi (Süleymanov),
215, 216

Süreyya, 260

Şaban, Güner, 102

Şaron, Ariel, 281

Şaymiyev, Mintimer, 347-50, 352,
361

Şevardnadze, Eduard, 203, 206

Şilek, Erol, 102, 113

Şir Nevai, Ali, 319

Tadiç, Boris, 69, 70

Tarlev, Vasili, 152, 156

Terziç, Adnan, 51-3

Tito, Josip, 23, 28, 34, 53, 78, 80

Todoroglu, Dimitri, 155

Tolstoy, Lev Nikolayeviç, 177, 347

Topçuoglu, Fatma Fırat, 154

Tsereteli, Giorgi, 222

Tujman, Franjo, 67

Turmanidze, Revaz, 224

Turnava, Natia, 211, 212

Türkmenbaşı, (Niyazov) Saparmu-
rad, 301-4, 309, 312, 313

Uluğbey, 318, 319

Vahapzade, Bahtiyar, 242, 245, 246,
247, 251

Valiyevna, Zila, 356

Varban, Stephan, 168, 169

Velayeti, Ali Akbar, 255

Veliaj, Erion, 125

Vladimirov, Rosen, 138

Volin, Aleksandr, 68

Washburn, Papaz, 145

Wilson, Thomas Woodrow, 113

Wolfowitz, Paul, 344

Xiaoping, Deng, 367

Yağcılar, Mahir, 93, 106

Yarbay, Gürsel, 122

Yeltsin, Boris, 334, 355

Yetimoğlu, İsmet, 224, 225

Yuşçenko, Viktor, 180-2, 189

Yuva, Mehmet, 280-2, 297-8

Zaaf, İsmet, 179, 180

Zedung, Mao, 366

Zhong Yü, Ze-ang, 371-4

Zogo, Kral, 119

